

Jevgenij Preobrazjenskij

Den nya ekonomin

Översättning: Martin Fahlgren

Jevgenij Preobrazjenskij, en av bolsjevikpartiets grundare, skrev *Den nya ekonomin* (1926) som ett bidrag till problemet med socialistisk industrialisering i ett efterblivet land som till stor del bestod av bönder. Boken, som undertrycktes av Stalin som ”trotskistisk”, har av många marxister länge ansetts vara det viktigaste arbetet av en sovjetisk ekonom och är relevant för diskussioner om både ekonomin i de f d ”socialistiska länderna” (Sovjetunionen, Kina osv) och de ekonomiska problem som fattiga länder i Asien och Afrika som försöker industrialisera på kortast möjliga tid men utan sociala orättvisor ställs inför.

Den svenska översättningen har utgått från engelska förlagor, dels Brian Pearces översättning *The New Economics* (1965) och dels Richard B Days nyöversättning i *Preobrazhensky Papers vol 2* (2022).*

I Pearces utgåva ingick en inledning av Alec Nove, som här publicerats separat, se [Inledning till engelska översättningen av Preobrazjenskij's Den nya ekonomin](#). Den har kompletterats med fler lästips som rör Preobrazjenskij's arbete och den ekonomiska debatt som fördes i Sovjetunionen under 1920-talet.

Källor: I möjligaste mån har i citathänvisningar ersatts med svenska när sådana hittats. I andra fall har använts tillgängliga engelska versioner av i synnerhet Lenin-arbeten (då vanligen *Collected Works* som förkortas *CW*).

Terminologi: I engelska upplagorna används termen ”primitiv” ackumulation, medan man på svenska ofta använder begreppet ”ursprunglig”. Nedan används den senare benämningen.

Tilllägg till noter och löptext anges inom hakparenteser [].

OBS:

I den tryckta boken förekommer en del sidhänvisningar till andra delar av boken. Sidhänvisningarna har tagits bort, ibland helt men oftast ersatts med beskrivningar som anger (på ett ungefär) vilket avsnitt som åsyftas. Detta av flera anledningar. 1) Avsikten är att publicera boken i flera format, där vissa helt saknar sidindelning (html-format) eller där sidindelningen kan variera. 2) Eftersom sidhänvisningar oftast gäller citat på andra ställen i boken, så kan den som är intresserad oftast hitta det avsedda avsnittet, genom att söka efter delar av den citerade texten.

* *Den nya ekonomin* finns även på franska, *La Nouvelle Économique* (1966), med introduktion av Ernest Mandel, och spanska, *La Nueva Economía* (bl a på Kuba 1968).

Innehåll

Ordlista	1
Brian Pearces anmärkning	2
Ett uttalande av redaktionen för Kommunistiska Akademiens förlag.....	2
Förord till första upplagan	3
Förord till andra upplagan	7
I. Metoden för teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin.....	27
Den marxistiska politiska ekonomins metod.....	28
Politisk ekonomi och social teknik.....	30
Metoden att studera det socialistiska varuekonomiska systemet.....	34
II. Den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag	47
Ursprunglig kapitalistisk och socialistisk ackumulation	48
Kampen mellan de två lagarna	81
III. Värdelagen i den sovjetiska ekonomin	88
Allmänna anmärkningar	88
Värdelagen och monopolkapitalismen	89
Värdelagen under socialiseringen av industrin i ett bondeland.....	95
Varor, marknad och priser	97
Mervärde, merprodukt/överskottsprodukt och löner	108
Vinstkategorin i den statliga ekonomin	115
Kategorin jordränta.....	119
Ränta och creditsystemet.....	123
Kooperation	128
Bilaga.....	132
Än en gång om socialistisk ackumulation: Svar till kamrat Bucharin.....	132
Kamrat Bucharins barnkolonier.....	134
Om att ”sluka” den småborgerliga ekonomin.....	136
Arbetar- och bondeblocket	141
Om den ekonomiska politiken	146
Om drivkrafterna för utvecklingen av vår ekonomi	151
Om lagen om socialistisk ackumulation	152
Andra opponenter:	156
Kamrat Motylev	156
Kamrat Thalheimer	161
Kamraterna Ksenofontov, Kviringy, Bogolepov	163
Kamraterna Astrov, Goldenberg, Nagijev	166

Ordlista

Tjervonets, namn som gavs till den ”stabiliserade” valutaenheten 1923, efter att valutans virtuella kollaps hade misskrediterat namnet ”rubel”. Rubeln återkom dock några år senare. Det ukrainska namnet för en rubel (”karbovanets”) är nu den enda återstoden av termen ”tjervonets”.

Utvidgad reproduktion. Detta är Marx’ ”erweiterte Reproduktion”, som beskriver en situation där samhället mer än ersätter de produktionsmedel som för närvarande används, dvs. när det finns nettoinvesteringar och tillväxt.

Kulaker. Bokstavligen ”knytnävar”. Smeknamn för rika bönder som utnyttjar sina medbönder. Begreppet användes på tjugotalet av kommunisterna för att beskriva de bättre ställda bönderna (till skillnad från ”medelbönderna”, som inte använde sig av inhyrd arbetskraft, och ”fattigbönderna”, vars ägor i allmänhet var för små för att försörja deras familjer).

Värde, värdelagstiftning. Enligt Marx bestäms en varas värde av den mängd samhälleligt nödvändigt arbete som direkt och indirekt läggs ned på dess produktion. Under kapitalismen, enligt Marx, skulle även jämviktspriser avvika från ”värden” som definierats på detta sätt, på grund av skillnader i ”kapitalets organiska sammansättning” (eller förhållandet mellan kapital och arbete) i olika branscher. Priserna skulle då fluktuera kring ”produktionspriset” (*Produktionspreis*), vilket skulle garantera en lika stor avkastning på kapitalet. Begreppet ”värdelag” används ofta som ett kortfattat sätt att diskutera marknadspriser och bytesförhållanden, i motsats till den planerade och medvetna fördelningen av resurser.

Merprodukt (eller överskottsprodukt). Enligt Marx är det den del av det värde (eller den nettoprodukt) som skapas av mänskligt arbete och som inte delas ut till arbetarna. I det kapitalistiska samhället är detta det ”mervärde” som kapitalisterna tillägnar sig, medan överskottet i en socialistisk ekonomi används för statens och samhällets syften, inklusive ackumulation för ”utvidgad reproduktion”.

Sovjetunionen. Sovjetunionen. Förkortning av Sojuz Sovetskich Sotsialistitjeskich Respublik (Союз Советских Социалистических Республик [СССР]), på svenska Sovjetunionens Socialistiska Republiker [SSSR].

Brian Pearces anmärkning

På titelsidan till både första och andra ryska upplagan av detta verk anges titeln som: *Den nya ekonomin. Ett experiment i teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin*, volym I, Del 1. På titelsidan av den andra upplagan följs detta av orden: ”Reviderad och utvidgad utgåva”.

På båda titelbladen anges att boken är utgiven 1926 av Kommunistiska Akademiens förlag i Moskva för Kommunistiska Akademiens ekonomiska sektion.

På titelsidans baksida i den första utgåvan anges antalet tryckta exemplar till 5 000 och andra utgåvan till 7 500. De två upplagorna har olika Glavlit-nummer (censurnummer) – 57 725 respektive 71 278.

Båda utgåvorna är tillägnade P.S. Vinogradskaja (författarens hustru, en annan kommunistisk författare i samhällsvetenskapliga ämnen).

Även om exemplar av den första upplagan av boken finns tillgängliga på ett antal brittiska bibliotek, verkar det inte finnas något av den andra upplagan. Föreliggande översättning har gjorts från de exemplar av andra upplagan som finns i Library of Congress och Bibliotheque Nationale, Paris. Fotnoter, eller delar av fotnoter, som tillkommit i denna utgåva anges inom hakparentes []; de som inte är så markerade är Preobrazjenskij's egna.

Preobrazjenskij's referenser till Marx' *Kapitalet* är till den ryska standardöversättningen av Stepanov. För den svenska läsaren har motsvarande hänvisningar gjorts till den utgåva av *Kapitalet* band 1-3 som gavs ut 1867-94 (med Ivan och Ruth Bohman som översättare) och som finns på MIA.

För övriga texter av Marx och Engels, såsom den senares *Anti-Dühring* m m som finns på Internet, de flesta på MIA (dock finns inte alla brev i svensk översättning). För Lenin används likaså befintliga översättningar, när sådana hittats. När svenska översättningar saknas hänvisas i stället till Lenins *Collected Works* som finns på MIA.

Andra skrifter av Preobrazjenskij om ekonomiska problem, som publicerades 1925-7 och som kompletterar hans ofullbordade verk *Den nya ekonomin*, är: (i) ”Ekonomiska anteckningar”, i *Pravda* den 15 december 1925; (ii) ”Socialistiska och kommunistiska idéer om socialism”, i *Vestnik Kommunistitjeskoj Akademii* (V.K.A.), nr. 12 och 13 (1925); (iii) ”Ekonomiska anteckningar”, i *Bolsjevik* nr 6 (1926); (iv) dito, i nr 15-16 (1926); (v) Svar på kritik av hans åsikter om värdelagens funktion i den sovjetiska ekonomin, i *V.K.A.*, No. 15 (1926), bland de kritiker som besvarades var Pasjukanis, Dvolaitiskij, Bogdanov, Solntsev och Kritsman; (vi) ”Problemet med ekonomisk jämvikt under den faktiska kapitalismen”, i *V.K.A.*, No. 17 och 18 (1926); och (vii) ”Ekonomisk jämvikt i Sovjetunionens system”, i *V.K.A.*, No. 22 (1927). I stort sett alla dessa texter finns numera i nya engelska översättningar i serien (3 volymer) *The Preobrazhensky Papers*.

Ett uttalande av redaktionen för Kommunistiska Akademiens förlag

Vid utgivningen av den andra upplagan av kamrat Preobrazjenskij's bok *Den nya ekonomin* anser redaktionen för Kommunistiska Akademiens förlag det nödvändigt att påpeka att detta verk framför åsikter som redaktionen inte delar och som används som teoretisk grund för grupper av kamrater som står i motsättning till vårt parti. Men de ekonomiska problemen under övergångsperioden, som tilldrar sig mycket intensiv uppmärksamhet både i sina praktiska och teoretiska aspekter, kräver en allsidig analys. De olika tendenserna i vår sovjetiska och partiella

verklighet kommer naturligtvis till uttryck i den teoretiska analysen, inklusive tendenser av avvikande karaktär.

Kamrat Preobrazjenskij's bok har bedömts i artiklar skrivna av ett antal kamrater, inklusive kamraterna Bucharin, Goldenberg och andra. De problem som behandlas i denna bok har varit föremål för en särskild diskussion i Kommunistiska Akademien, och vi kommer att behöva återvända till dem igen mer än en gång på sidorna i *Vestnik Kommunistitjeskoi Akademii*. Av dessa skäl anser redaktionen, även om den inte delar kamrat Preobrazjenskij's åsikter, ändå att det är möjligt att publicera hans bok, i syfte att säkerställa en allsidig analys av de viktigaste problem som övergångsperiodens ekonomi ger upphov till.

Förord till första upplagan

Den teoretiska studie av det sovjetiska ekonomiska systemet som författaren har påbörjat, och vars början här presenteras för läsaren, kommer att bestå av i två band. Föreliggande arbete utgör den första, teoretiska delen. Den andra, historiska delen kommer att ge en kort översikt av socialistiska och kommunistiska uppfattningar om socialismen. Två kapitel i den bok som nu publiceras, det andra och det tredje, har redan publicerats i *Vestnik Kommunistitjeskoi Akademii*. Samma tidskrift publicerade också mitt svar till kamrat Bucharin, som ingår som bilaga i slutet av boken. Det första, metodologiska kapitlet och mina svar till andra opponenter än Bucharin publiceras här för första gången.

Från den andra, historiska delen av första bandet, har det första och halva det andra kapitlet redan utkommit i tryck. Hela den andra delen kommer, om omständigheterna så tillåter, att sändas till tryckeriet under hösten 1926.

Det andra bandet kommer att ägnas åt en *konkret* analys av den sovjetiska ekonomin, det vill säga den sovjetiska industrin, det sovjetiska jordbruket, bytes- och creditsystemet, den sovjetiska statens ekonomiska politik, tillsammans med en undersökning av de första rudimenten av socialistisk kultur. Inom en snar framtid kommer det mycket viktiga första kapitlet i den andra volymen att publiceras; detta kapitel kommer att studera problemet med ekonomisk jämvikt under den *faktiskt* existerande kapitalismen och i Sovjetunionens ekonomi.

Kapitlet om socialistisk ackumulation återges här med några få ändringar, där jag har tagit hänsyn till de invändningar av underordnad betydelse, som jag anser vara berättigade. Dessutom har jag ur framställningen tagit bort termen "exploatering" när jag hänvisar till processen att frigöra en del av den privata ekonomins merprodukt till förmån för den socialistiska ackumulationsfonden. För att göra framställningen mer sammanhängande har jag vidare förflyttat en mindre del av materialet från det andra kapitlet till det tredje.

När det gäller de invändningar som jag anser vara oberättigade, liksom de bittra politiska angreppen på bokens andra kapitel, som ägnas åt lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, måste jag säga följande och sammanfatta vissa lärdomar av polemiken.

De metodologiska invändningarna gick i första hand ut på att det är omöjligt att undersöka sovjetekonomin utan att ta hänsyn till sovjetstatens ekonomiska politik, även om det bara är handlar om att abstrahera i ett visst skede av undersökningen. Om man vidhåller denna första invändning, hotar den med obönhörlig logisk oundviklighet att driva mina opponenter till Stammlers och hans skolas ståndpunkt och till Michailovskij's, Karejev's och andras subjektiva sociologi. Samtidigt hindrar denna ståndpunkt inom den ekonomiska teorin varje utväg ur den vulgära politiska ekonomins trask, även i dess "sovjetiska" form, och tillåter därmed inte ett enda verkligt steg framåt i den vetenskapliga studien av den sovjetiska ekonomin.

Den andra metodologiska invändningen riktades mot den i denna bok utvecklade uppfattningen att ekonomisk jämvikt i den sovjetiska ekonomin upprättas på basis av en konflikt mellan två antagonistiska lagar, värdelagen och lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, vilket innebär ett förnekande av att det finns en enda regulator för hela systemet.¹

De som motsätter sig mot detta sätt att ställa frågan har för det första tvingats att avslöja sin egen naturalistiska, icke-historiska förståelse av värdelagen, där sättet på vilket ekonomiska processer regleras under varuproduktionen förväxlas med den reglerande roll som arbetskostnaderna i allmänhet har spelat och kommer att spela i samhällsekonomin, en roll som dessa utgifter har spelat och kommer att spela i *varje system* för samhällelig produktion. För det andra har mina opponenter, genom att erkänna värdelagen som den enda regulatorn av det ekonomiska systemet i Sovjetunionen (SSSR), tvingats att fullständigt förneka både att vår statsekonomi är socialistisk till sin typ (hur ursprunglig denna typ än må vara) och det som är uppenbart för alla att det i vår ekonomi pågår en kamp mellan varuekonomins principer och socialistiska utvecklingstendenser. Därför har mina opponenter tvingats närma sig mensjevikernas uppfattning om vår ekonomi som en historiskt försenad avart av den kapitalistiska ekonomin.

Den grundläggande invändningen mot min formulering av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, och som är fullständigt motiverad i denna bok, kan sammanfattas med följande argument: ”Ja”, säger mina opponenter, ”vi har socialistisk ackumulation, men det finns ingen lag om ursprunglig socialistisk ackumulation, det finns inte det minsta bevis för att en sådan lag existerar.” Kort sagt, det finns en kamp mellan den socialistiska planeringsprincipen och marknaden, men ingen kamp mellan värdelagen och lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation. Hela djupet och oemotståndligheten i denna invändning förstås lättast utan överflödiga ord om den formuleras så som den uttrycktes för mig av en av mina läsare, i ett privat samtal. Han sade: ”Vad är det för mening med att tala om en lag för socialistisk ackumulation? Den sovjetiska regeringen kommer att ackumulera allt den kan, inom ramen för vad som är möjligt.” I en sådan tolkning reduceras lagen om socialistisk ackumulation till ett dekret från folkkommissariernas råd [Sovnarkom] om socialistisk ackumulation. Jag är övertygad om att det inte finns någon principiell skillnad mellan det första och det andra argumentet. Att erkänna existensen av en objektiv regelbundenhet i varuekonomins alla processer och tendenser, en objektiv regelbundenhet som är koncentrerad i värdelagen, samtidigt som man förnekar en objektiv regelbundenhet i den utvidgade socialistiska reproduktionsprocessen, som utvecklas trots och i strid med värdelagen, och som med bestämda ackumulationsproportioner dikterade av sovjetstatens under varje särskilt ekonomiskt år, innebär att man utesluter den senare processen från kausalitetens verksamhetsområde, och överger determinismens grund – det vill säga grunden för all vetenskap i allmänhet. Om saken inte ska bli så tragisk måste mina opponenter öppet och ärligt säga: ”Det finns en lag här, men vad den är det vet vi inte”. Ett sådant svar skulle visserligen inte säga mycket om mina kritikers förståelse av sovjetekonomins utvecklingslagar, men de skulle i alla fall inte hindra andra människor från att arbeta med en teoretisk undersökning av dessa lagar. Man måste besitta en viss mängd kunskap innan denna kan lyftas upp till teoretisk nivå; det är omöjligt att skapa en teori ur okunnighet. Det är inte möjligt att med begränsad eller, om ni så föredrar, obegränsad självbelåtenhet lyfta allmänna fraser om den Nya Ekonomiska Politiken, om kampen mellan två principer och så vidare, bortom gränserna för den analys av vår ekonomi som faktiskt har uppnåtts. Det är inte heller möjligt att betrakta den vulgäre sovjetiske ekonom som – med få undantag – nu är dagens hjälte i vår ekonomiska press, både periodisk och icke-periodisk, ska betraktas som den normala typen av sovjetisk, marxistisk, bolsjevikisk ekonom i allmänhet.

¹ Se för detta rapporten från debatterna vid de tre sammanträdena i Kommunistiska Akademin som ägnades åt diskussion av mitt anförande om ”Värdelagen i den sovjetiska ekonomin”.

Nästa invändning gäller ojämnt utbyte med den privata ekonomin. Jag måste uppriktigt erkänna för läsaren att jag än i dag inte exakt vet var politiska överväganden, propagandamässiga överväganden och enkla missförstånd slutar i denna invändning, och var helt vanlig teoretisk okunnighet börjar. Under kapitalismen är det ojämnt utbytet mellan storskalig och småskalig produktion, i synnerhet mellan kapitalistisk industri och bondejordbruk, som visserligen i viss utsträckning tvingas anpassa sig till det storkapitalistiska jordbrukets värdeförhållanden när det gäller priser, rent ekonomiskt ett enkelt uttryck för den högre arbetsproduktiviteten i storskalig produktion jämfört med småproduktion. I Sovjetunionen hänger det icke ekvivalenta utbytet för närvarande framför allt samman med vår industris tekniska efterblivenhet, den lägre produktivetsnivå som råder i denna jämfört med de avancerade kapitalistiska länderna, de högre produktionsutgifterna för varor och slutligen den historiskt och ekonomiskt oundvikliga frigörandet, genom prispolitiken, av en del av den privata ekonomins merprodukt till förmån för den socialistiska ackumulationsfonden. Detta innebär att så länge vi inte har hunnit ikapp kapitalismen eller fullbordat den ursprungliga socialistiska ackumulationsperioden, kommer vi oundvikligen att ha ett icke likvärdigt utbyte med landsbygden, både på grund av de orsaker som betingar ett icke likvärdigt utbyte i världsekonomin och därför under normala förhållanden bestämmer maximipriserna på våra jordbruksprodukter, och på grund av orsaker som är specifikt knutna till existensvillkoren för det sovjetiska ekonomiska systemet. När de senare orsakerna har försvunnit kommer de förra att finnas kvar. Detta i första hand. För det andra, i den mån utvecklingen av stora och medelstora kooperativa och socialistiska jordbruksföretag, och av andelen utbyte av produkter mellan dessa och den statliga industrin, kommer att diktera ojämnt utbyte för icke-kooperativa jordbruksföretag (det vill säga under lång tid för större delen av landsbygden), kommer detta inte att bero på den socialistiska industrins utvecklade och efterblivna tillstånd, utan tvärtom på utvecklingen av den kooperativa och socialistiska sektorn inom jordbruket och dess ökning av arbetsproduktiviteten. I en sådan situation kommer det ojämnta utbytet endast att vara ett uttryck för att småskalig produktion är olönsam i jämförelse med storskalig. Och omvänt skulle ett likvärdigt utbyte under dessa förhållanden bara innebära en skatt på socialism till förmån för småskalig produktion, en skatt på maskiner till förmån för treskiftesbruk, tråplogen och asiatisk efterblivenhet. Är det detta som mina opponenter förespråkar? Och vad föreslår de i allmänna termer, förutom impotenta fraser i anda av förnyad narodism?¹

Avslutningsvis skulle jag vilja säga några ord om den praktiska betydelsen av en seriös teoretisk studie av den sovjetiska ekonomin. Ledarna för kapitalistiska företag, och även kapitalistiska regeringar, kan tillåta sig lyxen att vara okunniga på den ekonomiska teorins område. Värdelagen är mer tillförlitliga än de, tillsammans med deras chefer, professorer och parlamentariker, när det gäller att uppfylla funktionen som ekonomisk regulator och korrigera alla deras misstag. I Sovjetunionen, där vi har en centraliserad proletär statsekonomi och värdelagen är begränsad eller har delvis ersatts av planeringsprincipen, spelar prognoser en helt exceptionell roll jämfört med dess roll i en kapitalistisk ekonomi, och på grund av den centraliserade ledningen av ekonomin, kan felbedömningar få mycket allvarigare konsekvenser än misstag som begås av chefer i en privat ekonomi, där tendenser i en riktning ofta övervägs genom de stora talens lag och av motsatta influenser. Men om man skall kunna styra och vägleda på rätt sätt, så innebär det att man måste göra prognoser, och prognoser innebär att man måste rikta den teoretiska analysens strålkastare mot det område där just dessa orsaker uppstår och vars konsekvenser vill känna till i förväg. När en sådan genialisk och exceptionell ekonom som Lenin inte längre kan komma till vår hjälp för i form av personligt inflytande, är teorin det enda sanna och mest demokratiska medlet för att säkerställa alla berörda med vetenskaplig framsynt-

¹ ["Narodism" avser ideologin hos 1800-talets ryska agrarpopulister, eller narodniker, som trodde att socialism kunde uppnås utan en proletär revolution, och istället kunde baseras på det traditionella bondesamhället och den ryska bykommunen.]

het i ledningen av planeringen. Detta förklarar den verkligt produktiva roll som en korrekt vetenskaplig teori om den sovjetiska ekonomin spelar; detta medför också det faktum, som fortfarande inte är tillräckligt erkänt bland oss, att socialiseringen av industrin i själva sitt väsen innebär en överföring av ansvaret för den ekonomiska ledningen till vetenskapen, i en utsträckning som är helt okänd i kapitalistisk ekonomi. Den statliga planeringskommissionens [Gosplan] växande roll är en direkt indikator på denna process.

Men teorin om sovjetekonomin kan bara skapas som ett resultat av kollektivt arbete. Och därför kommer denna boks uppgift i stor utsträckning att uppnås först om detta försök stimulerar andra ekonomer att intressera sig för samma ämne och om vi genom våra gemensamma ansträngningar driver på det arbete vars fullbordan den växande socialistiska ekonomin i vårt land så enträget kräver av oss.

Förord till andra upplagan

Den första upplagan av första delen av *Den nya ekonomin* sålde slut på några veckor. Författaren kan därför inte klaga över att hans verk inte uppmärksammats tillräckligt av den läsande allmänheten. Än mindre kan han klaga på tystnad från sina många opponenter. Under en period av två till tre månader har boken utsatts för angrepp inte mindre än tio gånger från kritiker, som sträcker sig från de mest inkompetenta, kommer att diskuteras i bilagan, till den mest lärda av dem, kamrat Bucharin, vars invändningar jag ska besvara i detta förord.

I sina artiklar, som publicerades som en följetong i nr 148, 150 och 153 av *Pravda* och rubricerade ”Ett bidrag till frågan om ekonomisk regelbundenhet under övergångsperioden”, försöker kamrat Bucharin systematiskt kritisera de grundläggande påståendena i denna bok och lägger här och var i positiv form fram sin egen ståndpunkt i vissa frågor som han har klargjort för sig själv. I allmänhet skulle jag ha föredragit en annan arbetsfördelning oss emellan, nämligen att kamrat Bucharin först positivt skulle ha redogjort för sin syn på den sovjetiska ekonomins utvecklingslagar och överlåtit åt mig att endast kritisera det som jag anser vara felaktigt i hans konstruktioner. Detta skulle ha varit mer i linje med hans teoretiska ”status”. Men om det inte finns något annat sätt, om kamrat Bucharin nu bara kan framföra sin ståndpunkt i polemik med andra människor och överlåta åt dem risken att ta upp och lösa nya problem, då finns det inget att göra åt saken, och man måste ta till sig det som erbjuds.

Kamrat Bucharins artiklar är ännu inte färdiga. Men eftersom det inte är känt när de blir det, och under tiden har de idéer som uttrycks i dem, polemiska utspel och helt enkelt falska tolkningar av mitt arbete, haft stor spridning bland den läsande allmänheten, anser jag att jag har rätt att besvara hans kritik även om den ännu inte är färdig. Mitt svar är inte slutgiltigt. Det kommer att fortsätta när Bucharins kritik fortsätter.

Kamrat Bucharin inleder sin kritik med ironiska anmärkningar om de ”professorsfasoner” som han har noterat i mitt arbete och påminner om att vi ”fick ordentligt med skäll av Lenin” för denna typ av ”lärdom”. Jag måste säga att jag, även om jag inte har någon personlig böjelse för att ”ta ut svängarna”, har kämpat och kommer att fortsätta att kämpa, som varje annan marxist, till stöd för den marxistiska ekonomiska vetenskapens kamp mot det konjunkturella synsättet på vår ekonomi, oavsett om en sådan kamp mot vulgärekonomi betraktas som blygsam av andra människor eller inte. Anklagelsen om intellektuell arrogans gentemot Marx och marxister är gammal. Vi har alltid varit fullständigt likgiltiga inför den.

När det gäller Lenins motvilja mot ”lärdom” visar kamrat Bucharins citationstecken tydligt vilken typ av bildning som avses. Lenin tyckte inte om pseudolärdom. Varje nytt och seriöst forskningsarbete gav han den största uppmärksamhet, oavsett i vilken form det presenterades. Lenins blygsamhet som teoretiker, som vi alla borde efterlikna, är irrelevant för vår kamp mot vulgärekonomin. Samtidigt var han en stor demokrat i sin lärdom och tyckte inte om överflödigt terminologisk lärdom, och betraktade allt detta som fåfängt glitter som hindrar arbetaren från att förstå vad vi skriver om, om det är möjligt att säga i stort sett samma sak på ett enklare sätt. Men han skulle gärna ha förlåtit författaren till *Rentierens politiska ekonomi, Imperialism och världsekonomin* och *Övergångsperiodens ekonomi*¹ allt som var misshagligt i dessa verk och till och med sina meningsskiljaktigheter i viktiga frågor, om han hade kunnat förutse att hans kritiska anmärkningar av kamrat Bucharin skulle uppfattas som en uppmaning till att vända sig från dessa briljanta arbeten, via bedrägliga artiklar mot ”trotskismen”, till den grå tomheten och tristessen i hans bok om Kautsky.

¹ Böckerna finns på engelska: [Economic Theory of the Leisure Class, Imperialism and World Economy](#) resp. [The Politics and Economics of the Transition Period](#) .

Efter dessa nödvändiga anmärkningar ska jag nu direkt övergå till kärnfrågan.

Det mest karakteristiska draget i kamrat Bucharins kritik är att han inte har någon egen ståndpunkt i ett antal viktiga frågor som tas upp i min bok, ingen ståndpunkt, det vill säga i betydelsen positiva åsikter. Denna sterilitet i hans kritik sticker i ögat mycket kraftfullt just därför att han har känt sig tvungen att under hela polemiken upprätthålla ett sken av överlägsenhet gentemot mig, att övertyga läsaren om att jag förenklar mycket komplicerade problem som han, Bucharin, har undersökt grundligt i all sin svårighet. Efter kritiken av mina teorier förväntar sig läsaren därför ivrigt att kamrat Bucharin ska redogöra för sin egen ståndpunkt i positiv form för att i den finna vila för sitt teoretiska samvete. Men tyvärr finner läsaren i kamrat Bucharins verk bara ett punkttecken där framställningen borde börja, eller också hör han alla möjliga plattityder som han känner igen i andra former från elementära marxistiska läroböcker. I röken från sin polemiska eldgivning döljer kamrat Bucharin sin fullständiga bankrutt när det gäller att förståelsen av sovjetekonomins utvecklingslagar. Han underskattar grovt den kvalificerade läsaren av hans verk, som har vuxit fram under de senaste åren och som inte låter sig luras av slitna fraser om "revidering av leninismen", om kritikern själv inte har något att erbjuda.

Det som nyss sagts gäller helt och hållet den fråga som kamrat Bucharin inleder sitt angrepp med, den om metoden att undersöka regelbundenheten i den sovjetiska ekonomin. Som läsaren kanske minns, säger jag i min bok att för att kunna göra en vetenskaplig analys av sovjetekonomin är det nödvändigt att på ett visst stadium av undersökningen bortse från den sovjetiska statens politik och från dess konkreta ekonomiska politik och koncentrera sig på att i sin rena form analysera utvecklingstendenserna i statliga ekonomin å ena sidan och i den privata ekonomin å den andra. Att förklara statens ekonomiska politik med ekonomisk politik är ett fullständigt meningslöst förfarande, som i logiken kallas *idem per idem* (att förklara något med sig självt). En sådan "utredning" ger inget annat än beskrivningar av uppenbara fakta. Men i Sovjetunionen är statens organ som politisk organisation sammansmält med de organ som styr den statliga ekonomin; förutom den ekonomiska nödvändighet som följer av utvecklingen av den statliga ekonomin å ena sidan och den privata ekonomin å den andra, påverkas således statens ekonomiska politik också av faktorer av rent politiskt slag. För att kunna urskilja hur var och en av dessa faktorer verkar, är det därför nödvändigt att börja med den viktigaste, dvs. med den statliga ekonomin och den privata ekonomins ekonomi, betraktad utifrån deras grundläggande utvecklingstendenser, och sedan, på ett senare stadium av undersökningen, analysera hur både konjunkturella faktorer (i synnerhet den privata ekonomins konjunkturella motstånd mot den statliga ekonomins utveckling) och rent politiska faktorer verkar.

Vilka invändningar framför kamrat Bucharin mot denna typ av metodologiskt tillvägagångssätt?

För det första påstår han helt orättmätigt att jag föreslår att man skall göra en bortse från antingen statens ekonomiska politik eller politik i allmänhet. Jag föreslår att man gör en *provisorisk* abstraktion från båda dessa. När det gäller politiken verkar kamrat Bucharin hålla med om att detta är möjligt, men inte när det gäller den ekonomiska politiken. Detta visar bara att han inte tillräckligt har tänkt igenom hela problemet och att han motsätter sig mig på ett eklektiskt sätt. Föreställ er, läsare, att vi till exempel av politiska skäl sluter ett handelsavtal som är olönsamt för vår ekonomi, ett avtal som vi inte skulle ha slutit om vi inte hade haft dessa skäl; eller föreställ er att vi av politiska skäl sänker beskattningen av småskalig produktion, trots att ekonomiska överväganden inte föreskriver en sänkning utan en höjning av beskattningen. I dessa fall är den sovjetiska regeringens handlingar, som dikteras av den politiska situationen, ekonomisk-politiska handlingar och har långsiktiga ekonomiska konsekvenser. Hur är det i sådana fall möjligt bortse från politiken utan att bortse från den del av den ekonomiska politiken som den rena politiken övergår i? Den "rena" politikens normer förvandlas till normer för den ekonomiska politiken. Om kamrat Bucharin håller med om att det är möjligt att bortse från politiken

tvingas han därmed erkänna att det är möjligt att också bortse från den ekonomiska politiken och dess beståndsdelar. Men ... om en klo fastnar så är hela fågeln förlorad.

Denna logiska inkonsekvens hos kamrat Bucharin framstår i full klarhet om vi undersöker hans första argument mot min metodologiska ansats.

Å ena sidan skriver han:

Låt oss ställa följande fråga: *på vilket sätt* kommer den rationella principens tillväxt på bekostnad av den irrationella till uttryck? Svaret kommer att bli ganska entydigt: genom planeringens tillväxt. Vad är grunden för denna planering? Svaret är också uppenbart: tillväxten av de statssocialistiska elementen i ekonomin, tillväxten av deras inflytande och tillväxten av deras relativa betydelse. Hur kommer denna process slutligen till uttryck ur övergångsperiodens särskilda särdrag, ur *regelbundenhetens* synvinkel? I detta faktum, att spontana regleringsmekanismer ersätts av medvetna, det vill säga av den proletära statens *ekonomiska politik* (som från en viss tidpunkt förlorar sin klasskaraktär, det vill säga förnekar sig själv, det vill säga upphör att vara en *stat*).

Att bortse från den proletära statens ekonomiska politik innebär att ta övergångsperiodens lagar *utanför* deras historiska särdrag, *utanför* utvecklingen av det "spontana" till det "medvetna", det vill säga att göra precis det som kamrat Preobrazjenskij helt riktigt protesterar mot.¹

Men å andra sidan avslutar kamrat Bucharin sin diskussion om hela denna fråga med att säga:

Av vår analys följer att det är *absurt* att bortse från den proletära statsmaktens *ekonomiska politik*, eftersom detta skulle innebära att bortse från planeringsprincipen. Men i ett visst skede av analysen är det fullt tillåtet att bortse från de specifikt politiska influenserna av bestämda *rent politiska konjunkturrella svängningar*.

Av detta följer att det är omöjligt att bortse från den ekonomiska politiken, eftersom detta skulle innebära att "ta övergångsperiodens lagar ... utanför utvecklingen av det spontana till det medvetna"; men att det är möjligt att bortse från politiken, som övergår i den ekonomiska politikens normer, även om staten *helt medvetet* fattar det ena eller andra beslutet utifrån politiska överväganden. I detta fall hindrar inte medvetandet, enligt Bucharin, oss från att göra en abstraktion. Denna eländiga förvirring i en och samma artikel, i fråga om en grundläggande metodologisk fråga, visar med all önskvärd tydlighet att min kritiker antingen inte själv tillmäter sitt första argument någon allvarlig betydelse, eller också har han blivit förskräckt över de logiska slutsatser som kan dras av det, vilka, som vi ska se nedan, oundvikligen leder till att ett helt område av sociala fenomen efter den socialistiska revolutionen dras tillbaka från den historiematerialistiska forskningssfären.

Men låt oss undersöka detta resonemang ur en annan synvinkel. Låt oss anta att sovjetstaten helt medvetet utformar ett helt system av åtgärder inom det ekonomiska området. Frågan, är om beslutet att genomföra dessa åtgärder, och deras praktiska genomförande, är orsaksmässigt betingade? Min kritiker svarar jakande på denna fråga, betraktar den motsatta uppfattningen som "billig idealism" och anser inte att det är värt att ägna någon längre tid åt denna helt klara fråga.

Men om statens medvetet antagna ekonomiska politik är orsaksmässigt betingad, så uppstår nu frågan: vad är den betingad av, och hur kan denna betingning enklast och mest korrekt upptäckas? Är det inte möjligt för oss här, för att inte överge marxismens grundvalar, att i denna ekonomiska politik skilja mellan rent politiska och ekonomiska faktorerers inflytande, och sedan, bland de senare, inflytandet på den statliga ekonomin av andra ekonomiska former?

Min opponent håller med om att vi kan skilja mellan politik och ekonomi på ett visst stadium av undersökningen. Här hindrar inte den medvetna karaktären av den ekonomiska politik som

¹ Se *Pravda*, nr 148.

sovjetstaten bedriver, oss från att bortse från de rent politiska influenser som påverkar den ekonomiska verksamheten. Vi frågar varför denna ”medvetna” karaktär hos politiken inte tillåter oss att skilja mellan icke-socialistiska produktionsformers inflytande på utvecklingen av proletariats statsekonomi. Kamrat Bucharin har inte lagt fram något som visar att detta är omöjligt och vi säger med tillförsikt, att han kommer kunna göra det, eftersom hela hans argumentation är uppdiiktad. Han har inte heller lagt fram, och kommer inte att lägga fram, ett enda konkret exempel på att det är omöjligt att göra den abstraktion som vi diskuterar. Vi kan däremot framföra så många konkreta exempel som behövs för att visa att den av oss rekommenderade metoden för att analysera regelbundenheten i den sovjetiska ekonomin är både fullt genomförbar och ytterst fruktbar. Låt oss t.ex. analysera sovjetstatens ekonomiska politik när det gäller det centrala problemet att utarbeta och genomföra en allmän ekonomisk plan för ett visst år. Låt oss anta att en viss lönenivå, vissa kvantiteter av utbyte med den privata ekonomin, vissa kvantiteter ackumulation och behovet av att iaktta vissa proportioner i fördelningen av produktivkrafterna mellan olika delar, allt sammantaget gör det möjligt att utveckla den statliga produktionen med högst 25 procent. Detta är optimalt för en utvidgad socialistisk reproduktion och det normativa målet för statens ekonomiska aktivitet under det aktuella året. Men på grund av politiska överväganden är staten tvungen att, låt oss säga, sänka beskattningen av småföretagen i landet med 150 miljoner rubel, vilket minskar ackumulationsnivån. Denna minskning av ackumulationen minskar möjligheten att utveckla industrin med, låt oss säga, 3 procent. Låt oss anta att detta är det totala avdrag som *politiken* gör från den optimala utvecklingen av den statliga ekonomin. Men även inom ekonomin finns det avdrag på grund av den *privata* ekonomin. Det visar sig, låt oss säga, att bönderna, eftersom de föredrar att vänta på bättre priser, släpper ut 200 miljoner pud spannmål för lite på marknaden, spannmål som var avsedd som exportresurs. Som ett resultat av detta blir vår export mindre än den kunde ha varit, och importen understiger den förväntade nivån med motsvarande belopp på 250 miljoner rubel, vilket leder till att vi måste minska våra inköp av maskiner, bomull, ull, gummi, etc. Till följd av detta motstånd från ”bondeplanen” krymper den statliga ekonomin, låt oss säga, med ytterligare 5 procent. I stället för en utveckling av industrin med 25 procent jämfört med föregående år, en utveckling som skulle ha varit ekonomiskt fullt möjlig under gynnsamma förhållanden, har vi därför, för det första på grund av politiska orsaker och för det andra på grund av den privata ekonomins tryck på oss, en ökning av produktionen med endast 17 procent. Allt detta kan man ta hänsyn till redan från början, när planen utarbetas, eller så kan det komma fram när planen för maximal utveckling genomförs. Sakens kärna påverkas inte på något sätt. I praktiken ser vi att båda sakerna inträffar: vi ser både en preliminär hänsyn till den privata ekonomins motstånd och den privata ekonomins inflytande på den statliga ekonomin, en hänsyn som tar sig uttryck i en sänkning av den optimala siffran i planen för den statliga ekonomins utveckling; och vi ser korrigeringar, nödvändiga på grund av den privata ekonomin, i det praktiska genomförandet av den givna planen. Men oavsett om resultaten av den privata ekonomins motstånd och dess utvecklingstendenser har förutsetts eller om dessa motstånd upptäckts *post factum* och uppstår oväntat, så fungerar de i båda fallen som objektiva krafter, vars inflytande vi lättast kan ta hänsyn till om vi börjar vår analys med att undersöka den statliga ekonomins optimala utveckling.

Det är självklart att analysen av den optimala tendensen i grunden förutsätter alla huvuddragen i den sovjetiska ekonomin. Att tillskriva mig en sådan dumhet som att jag bortser från arbetarklassen som föremål för statens ekonomiska politik, från landets bondekaraktär, från statens ekonomiska apparat, och så vidare, är möjligt endast när det råder en total brist på verkliga argument, eller en brist som, i likhet med mina opponenter, dessutom hänger samman med frånvaron av någon egen välgrundad syn på den sovjetiska ekonomins utvecklingslagar och på alla de problem som jag behandlar positivt i min bok. Den metod för att analysera den sovjetiska ekonomin som jag har föreslagit och som jag har tillämpat i konkreta undersökningar har

sina egna verkliga svårigheter. Men ingen av mina opponenter, kamrat Bucharin inräknad, har någon aning om dessa verkliga svårigheter eller säger ett ord om dem, eftersom ingen av mina kritiker uppenbarligen inte ens har funderat över alla dessa frågor som uppstår när man försöker göra en konkret undersökning av regelbundenheten i vår utveckling.¹

Nu måste jag nämna ett antal helt oacceptabla förvrängningar av min ståndpunkt som min kritiker har gjort. Mitt arbete är inte ägnat åt en analys av det socialistiska varusystemet i *allmänhet* (även om det också innehåller vissa inslag av en allmän teori), och inte heller åt teorin om *den sovjetiska ekonomin i allmänhet*, utan åt teorin om Sovjetunionens ekonomi under den period då lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation är i kraft. Och detta betyder att undersökningen, hur abstrakt den än må vara i sin allmänna del, aldrig kan bortse vare sig från sovjetmaktens och dess organs existens, eller från proletariats roll som ekonomins subjekt, från förekomsten av småskalig produktion och dess utvecklingstendenser, eller från att planeringspolitiken inom vissa gränser ersätter den spontana regleringsmetoden, med alla de särdrag som följer av detta. Jag talar bara om behovet av att i ett visst skede av undersökningen bortse från sovjetstatens konkreta ekonomiska politik, i den mån den aldrig kan vara adekvat för de tendenser i den statliga ekonomins utveckling, i sin rena form, som driver den sovjetiska staten mot det optimala i den utvidgade socialistiska produktionen. Och denna abstraktion *från vad som är resultatet av olika faktorer*, som görs för att förklara detta *resultat*, framställer kamrat Bucharin felaktigt som en abstraktion från hela systemets strukturella egenskaper och organisatoriska former. Han skriver: ”Statens ekonomiska organ är den väsentliga toppen av vår specifika bas. Att bortse från dem innebär att bortse från den 'nya ekonomins' grundläggande kännetecken.” Läsaren inser vilken fingerfärdighet teoretiskt utarmade kritiker här försöker sig på. Jag talar om sovjetstatens konkreta ekonomiska politik, som det är nödvändigt att bortse från vid ett visst skede av undersökningen för att förklara den – och kamrat Bucharin anklagar mig för att bortse från själva systemets grundvalar. Alla inser att den ekonomiska politik som förs av systemet, och systemet självt, är två helt olika saker. Systemet består, med alla sina strukturella egenskaper och alla de grundläggande utvecklingslinjerna för dess distinkta tendenser, medan politiken kan förändras, och faktiskt gör det, när det gäller aritmetiska storheter, i vissa avseenden varje år. Kamrat Bucharin har således tillskrivit mig en absurditet och har ”i sitt anletes svett” åtagit sig att motbevisa denna absurditet. Det är uppenbart att när människor utför sådana operationer under polemikens gång, så beror det inte alls på att de har ett överskott av nya idéer i sina huvuden.

Alla kamrat Bucharins invändningar består av tre element: (1) Upprepning av några allmänna sanningar om att ”sociala lagar förändrar sin historiska skepnad” och så vidare, det vill säga allmänna sanningar som i det aktuella fallet inte har något samband med frågan och som, genom att placeras i närheten av de ganska meningslösa invändningarna, uppenbarligen är avsedda att ge de senare ett intryck av vederhäftighet. (En vildblomma har hamnat i samma bukett som en nejlika!) (2) Uttalanden av det slag som nyss nämnts. Den uppmärksamme läsaren, som jämför texten i min bok med kamrat Bucharins kritik, kommer själv att genomskåda alla dessa påståenden och därmed låta mig att i detta förord ägna mig åt något mer intressant än tråkigt detektivarbete. (3) Förklaringar om att när vi analyserar borgerlig ekonomi så har vi att göra med en statlig överbyggnad som inte är en ”del av produktionsförhållandena, som är den ekonomiska teorins uppgift att studera”; under kapitalismen utvecklas ekonomiska processer spontant, medan i Sovjetunionen basen smälter samman med överbyggnaden i statsekonomin, och på den ekonomiska verksamhetens område börjar planeringsprincipen gradvis tränga undan spontaniteten.

¹ Denna fråga kommer att behandlas konkret i den andra volymen.

Strängt taget är detta kamrat Bucharins enda argument, som han upprepar om och om igen i olika former och som vi delvis har behandlat ovan.

Låt oss ställa följande fråga till vår kritiker: ”Om staten som politisk organisation går samman med de organ som styr den statliga ekonomin, ska vi då tillämpa den historiska materialismens metod när vi analyserar det resulterande samhället, eller ska vi inte göra det?” Om kamrat Bucharin svarar nej, så innebär det att Stammlers sociologiska teori endast är falsk i förhållande till det borgerliga samhället, men blir sann när den tillämpas på den socialistiska staten och dess ekonomi.¹ I så fall föreslår jag också kamrat Bucharin att han jämför sin ståndpunkt med Lukács’ syn på den historiska materialismens teori som en uppfattning som bara är meningsfull för klassamhället och därför börjar förlora sin betydelse under övergångsperioden. Om den historiska materialismen också är tillämplig på ett socialistiskt samhälle och dess ekonomi, och om sammansmältningen av den politiska organisationen med den ekonomiska bara kräver en viss variation i sättet att tillämpa metoden, vilket jag nämnde i min bok, då har kamrat Bucharin ingen meningsskiljaktighet med mig.

För övrigt vill jag här återigen påpeka att sammansmältningen av samhällets politiska organisation med en del av dess ekonomiska organisation inte på något sätt hindrar oss från att separat analysera de olika funktionerna hos den ena och den andra, att skilja politiska faktorer från ekonomiska och att utgå från den ekonomiska aktiviteten. I vårt fall får vi dessutom inte glömma att proletariats ekonomiska organisation inte alls sammanfaller med hela den ekonomiska basen i det sovjetiska samhället, där mer än hälften av de materiella värdena skapas utanför den statliga ekonomin.

Kamrat Bucharin undviker att klart och tydligt ta ställning till den fråga jag ställer när jag påpekar att mina opponenter förringar betydelsen av den historiska materialismens metod när det gäller vårt system. Han förebrår mig för att jag inte ser ”det originella i förhållandet mellan basen och överbyggnaden som existerar under den proletära diktaturens regim”, men säger inte ett ord om huruvida detta originella är ett tillräckligt skäl för att ersätta Marx sociologiska metod med någon annan. Nåväl – ja eller nej? Och förresten, föreslår min kritiker att den historiska materialismens metod ska avfärdas *i alla* de fall där staten spelar en större ekonomisk roll än under den borgerliga manchesterismens dominansperiod – till exempel under vissa perioder av det feodala samhällets historia, under världskrigets statskapitalism, i jesuitkommunen i Paraguay, under den italienska fascismen och så vidare?

Vad gäller argumentet om den sociala principens roll i vår ekonomi, så har vi redan sett hur lite den medvetna karaktären hos statens ekonomiska politik hindrar oss från att på ett visst analysstadium skilja det som dikteras av kraven på en utvidgad socialistisk reproduktion från det som påtvingas statens ekonomiska politik genom den privata ekonomins motstånd, helt oberoende av om detta motstånd beaktas i förväg eller om staten erkänner det först efter att den har blivit knuffad i ryggen av det. All denna kamrat Bucharins argumentation är antingen oviktig eller beräknande. Min kritiker håller med om att en medveten politik är en villkorad politik. Men han säger inte hur villkoren för denna politik faktiskt ska sökas och hittas. Samtidigt försöker han så tvivel om min metod genom att hänvisa att spontanitetsprincipen har ersatts av medvetenhetsprincipen, det vill säga han vill hämta lite argumentation från källorna till just den ”billiga

¹ [Rudolf Stammler (1856–1938) var en tysk jurist och rättsfilosof, som förnekade den historiska materialismens uppfattning att ekonomiska krafter spelar en avgörande roll för statens politik och betonade istället lagstiftningens *medvetna* roll för att säkerställa social rättvisa. Preobrazjenskij hävdar att den sovjetiska statens politik måste förstås som framkallad av *objektiva* motsättningar som representeras av kampen mellan värdelagen och lagen om den ursprungliga socialistiska ackumuleringen. Han antyder att Bucharin anser att *staten* redan *medvetet* har fört en politik som rationellt hanterar alla ekonomiska motsättningar – utan att hänvisa till någon *objektiv* lag om ursprunglig socialistisk ackumulation. Med andra ord förnekar Bucharin att Preobrazjenskij skulle ha framfört några argument för att det var objektivt nödvändigt att öka ackumulationstakten.].

idealism”, som han betraktar som en överflödlig lyx. Jag inser nu att min polemik i den riktningen var långt ifrån överflödlig.

Min ståndpunkt i frågan om de två regulatorerna i den sovjetiska ekonomin betrakta kamrat Bucharin som mitt ”grundläggande och centrala misstag”. Vi har därför rätt att förvänta oss att hans argument på denna punkt skulle vara särskilt skarpa och övertygande. Tyvärr väntar oss här en ännu större besvikelse än när det gäller vad vår kritiker hade att erbjuda i frågan om min studiemetod.

Kamrat Bucharin börjar med att instämma i min kritik av den naturalistiska tolkningen av Marx’ värdelag. Detta är inte förvånande om vi minns att kamrat Bucharin har stora meriter på detta område, som ekonom och kommentator till Marx. Det förefaller som om en överenskommelse mellan oss på en så oerhört viktig punkt omedelbart borde ha undanröjt en massa missförstånd och sopat undan alla de invändningar som framfördes till mig av konsekventa och inkonsekventa anhängare av den naturalistiska laguppfattningen. Till min förvåning har kamrat Bucharin, samtidigt som han förkastar ”naturalisternas” ståndpunkt, inte motståndst frestelsen att mot mig använda vissa argument som hämtats ur deras arsenal, precis som i fallet med den ”billiga idealismen”, som nämnts ovan.

Ja, det är sant. Min kritiker ägnar flera spalter av sin artikel åt att framlägga den i sin nyhet dödsbringande idén att det är nödvändigt att skilja mellan två aspekter av värdelagen: för det första lagen om arbetskostnadernas proportionalitet som en allmän sociologisk grund, och för det andra den historiskt övergående form i vilken denna lag uppträder under varuproduktion, som den fetischistiska värdeformen av reglering. Min kritiker måste göra detta uttalande för att visa att jag, genom att ställa värdelagen som regulator av varuproduktionen mot lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, förkastar inte bara värdelagens historiskt övergående form utan också dess sociologiska grundval, det vill säga lagen om proportionell fördelning av arbete. I mitt arbete framgår det att ”den proletära planeringsprincipen” är en princip för kamp, inte mot värdeaspekten av lagen om proportionella arbetskostnader, utan mot denna lags, så att säga, ”materiella väsen”. Jag ska nedan visa vilken förvirring som finns i ”det materiella väsendet” i Bucharins invändning, och hur han själv går som katten kring het gröt när det gäller detta materiella väsen, utan att någonsin lägga fram något eget positivt. Här måste jag kategoriskt tillbakavisa den invändning som har gjorts, eftersom texten i min bok inte lämnar något tvivel om min verkliga ståndpunkt när det gäller karaktären av konflikten mellan de två lagarna. Eftersom jag kände mina opponenter väl och förutsåg just den invändning som de här har gjort mot mig, tog jag med en särskild reservation i min bok om att jag, när jag ställer lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen mot värdelagen, har i åtanke den historiskt övergående aspekten av den senare, som hänger samman med varuproduktionen, och inte lagen om arbetskostnaderna. I en not som är speciellt skriven med tanke på invändningar av Bucharins slag, säger jag:

Här, liksom i hela den följande framställningen, talar jag om värdelagen som den spontana regulatorn under det varu- och varukapitalistiska produktionssystemet, dvs. den historiskt övergående *form* som i utbytessamhället regleras av ekonomin genom arbetskostnaderna. Jag talar *inte* om denna reglering *i sig*. En sådan reglering kommer även att existera i en planekonomi, men kommer att verkställas på ett annat sätt, det vill säga på grundval av direkt beräkning av arbetstiden.

Dessutom kan läsaren läsa i metodkapitlet i min bok:

Det andra som måste förkastas är naturligtvis sammanblandningen mellan proportionaliteten i ekonomin, som är objektivt nödvändig för varje samhällsligt produktionssystem med arbetsdelning, och den historiskt övergående metoden att uppnå denna proportionalitet på grundval av värdelagen. En korrekt proportionell arbetsfördelning behövs både för kapitalismen och för socialismen, och även för vårt nuvarande socialistiska varuekonomiska system Ska vi då anta att de proportioner vi behöver *dikteras* av värdelagen som regulator, och bara kan uppenbaras genom den, eftersom

värdelagen historiskt och, om man så vill, materiellt och fysiskt är förbunden till och oskiljaktig från varuproduktionen, som är en produktion där privat ägande av produktionsmedlen dominerar? ... Varför kan vi inte säga att vi i *huvudsak* finner de nödvändiga proportionerna med våra metoder? ... Och om detta är möjligt, om det till och med är möjligt till 50 procent, att då säga att vi i princip bara har en regulator innebär att man på ett grovt sätt förväxlar den form av reglering som grundar sig på arbetskostnader *under kapitalismen* med det objektiva ekonomiska behovet av en proportionell arbetsfördelning, som finns i både en varuekonomi och en socialistisk varuekonomi och som inte bara kan fastställas med kapitalistiska metoder.¹

Kamrat Bucharin hade inte lagt märke till det första av dessa avsnitt i min bok. Men senare citerar han själv det andra och tvingas erkänna att det utgör ”ett slags motinvändning” (vilken blygsamhet i detta erkännande!). Men i stället för att ta emot min varning som var avsedd för honom och göra slut på sitt tomma ordflöde, fortsätter han i åtta spalter av sin artikel att forcera en öppen dörr. Jag frågar alla som är bekanta med marxistisk politisk ekonomi om inte de två avsnitt jag har citerat är tillräckliga för att en läskunnig ekonom ska förstå min ståndpunkt och om inte ens ett av dem skulle vara otillräckligt för en ärlig polemik. När jag talar om konflikten mellan lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen och värdelagen, tänker jag alltså på konflikten mellan två regleringar, betraktar dem utifrån deras historiska form (dvs. de specifika drag som skiljer dem från varandra och de ekonomiska konsekvenserna av deras funktion i det ekonomiska livet), och inte alls utifrån lagen om arbetets förbrukning, som utgör grunden för *båda* dessa regleringar och ligger till grund för *all* ekonomisk reglering i allmänhet. Frågan om det är riktigt att i detta sammanhang tala om två regulatorer eller om två olika former i vilka en och samma regulator uppträder är en viktig fråga för anhängarna av den naturalistiska uppfattningen av värdelagen, men inte för anhängarna av uppfattningen att värdelagen är varuproduktionens regulator och försvinner med den. Lagen om proportionella arbetskostnader kan ju under varuproduktion endast framträda som värdelagen, dvs. som en lag vars historiska framträdelseform smälter samman med dess sociologiska grund, dvs. med regleringen på grundval av arbetskostnader. Det är bara på grund av denna sammansmältning som värdelagen reproducerar just varuekonomins relationer, och det är bara med dessa relationers existens och utveckling som den kan fungera som regulator. Omvänt upplöser försvinnandet och upplösningen av varuekonomins produktionsförhållanden själva grundvalen för värdelagens existens och manifestation som regulator.

Men detta upphäver inte den reglerande roll som lagen om proportionalitet har för utgifterna för arbetskraften. Denna lag antar bara en annan form nu, eftersom produktionsförhållandena mellan människorna också antar en annan form. När planeringsprincipen har segrat fullt ut, under kommunistiska produktionsförhållanden, då kommer regleringen på grundval av arbetskostnaderna att ta formen av en beräkning av den arbetstid som används på en given teknisk nivå för produktion av varor i ekonomins olika grenar. Fördelningen av arbetskraft kommer då att ske enligt en rationell plan, vars syfte är att tillfredsställa en viss mängd mänskliga behov med minsta möjliga kraftförbrukning, eftersom det finns en viss mängd produktivkraft tillgängliga för användning. Men det är så det ligger till när vi ställer värdelagen mot en rationell, planerad reglering i ett samhälle som är *kapitalismens fullständiga och fullbordade antites*, det vill säga det kommunistiska samhället.

Och nu uppkommer frågan: vilken form måste lagen om reglering på grundval av arbetskraftsutgifter ta under den långa övergångsperioden från kapitalism till kommunism? Kommer någon annan lag att råda – en reglering baserad på samma allmänna sociologiska lag om arbetskostnadens proportionalitet, men som nu antar en ny form och som, till skillnad från värdelagen, i växande skala reproducerar socialistiska produktionsförhållanden i stället för kapitalistiska? Eller kommer det inte att finnas någon särskild lag för övergångsperioden – kommer värde-

¹ *Den nya ekonomin*, i slutet av avsnittet ”Metoden att studera det socialistiska varuekonomiska systemet”.

lagen, efter att ha förlorat sin ekonomiska grundval, att ersättas av en ”lag om enkla arbetskraftsutgifter”, det vill säga kommer avlägsnandet av värdelagens specifika historiska drag att i ren och rationell form blottlägga dess sociologiska grundval?

Kamrat Bucharin står för den andra ståndpunkten. Enligt hans mening ”följer det också av Marx' analys, lika säkert som att två gånger två är fyra, att värdelagen inte kan växa över till något annat än lagen om arbetskostnader och att varje annat ‘överväxande’ är uppenbart nonsens”.

Låt oss undersöka detta problem, som är oerhört viktigt för att förstå utvecklingen av den sovjetiska ekonomin.

Men låt oss först av allt göra oss av med hänvisningen till Marx, som min kritiker lägger fram inte bara som ett vittnesbörd om sin okunnighet om den sovjetiska ekonomins lagar, utan också på ett sådant sätt att han vill tvinga Marx förena sig med honom i att säga *ignorabimus*, det vill säga *vi kommer aldrig att få veta*.¹ I första kapitlet i den andra delen av min bok, som publicerades under titeln ”Socialistiska och kommunistiska idéer om socialismen”,² har jag citerat de viktigaste avsnitten i Marx' och Engels skrifter där våra lärare talar om socialistisk produktion i motsats till kapitalism. När de uppställer en sådan motsättning är det självklart att de också uppställer en motsättning mellan värdelagen och reglering på grundval av förbrukning av arbetstid, och de varken kunde eller ville säga något annat, vilket skulle betyda att de blev ovetenskapliga. Marx undersökte inte övergångsekonomins regelbundenheter i deras konkreta former; han lämnade endast några allmänna kommentarer i detta ämne, huvudsakligen i *Kritiken av Gotha-programmet*, och några anmärkningar i utkastet till *Kommunistiska manifestet*. Marx och Engels sade att värdelagen senare skulle ersättas, men gick inte in på frågan om lagens omvandling under övergångsepoken. Deras allmänna beskrivning av skillnaden mellan kapitalism och kommunism ger inte något direkt svar på denna konkreta fråga, som vi ställer eftersom vi utgår från erfarenheterna av den faktiskt existerande sovjetiska övergångsekonomin, och det finns inget tabu mot att undersöka dess regelbundenheter. När allt kommer omkring talade Marx och Engels ingenstans konkret om kampen mellan plan och marknad, om en *smytjka*³, i vår mening av ordet, om industrialiseringen eller om många, många andra problem som den sovjetiska ekonomins utveckling har gett upphov till. Betyder detta att man bestrider marxismen om man tar upp detta problem och att det är ”uppenbart nonsens”?

För att komma till sakens kärna måste jag säga följande. Lagen om proportionalitet i arbetskostnaderna kan i sin rena form endast råda i ett samhälle där klasskampen helt och hållet har upphört, där fördelningen av arbetskraften i ett klasslöst samhälle sker i det direkta syftet att kontrollera saker och ting och människans kamp med naturen inte kompliceras och förmedlas av några kvarlevor av kamp mellan olika grupper av människor, en kamp som är förknippad med kvarlevor av privat företagsamhet. Det är uppenbart att under övergångsepoken kan lagen om reglering i termer av arbetstid inte manifesteras sig i sin klassiska form, eftersom övergångsperioden kommer att präglas av kampen mellan socialistisk produktion och varuproduktion eller dess kvarlevor, och detta innebär att fördelningen av människor och produktionsmedel *inte kan rationaliseras fullt ut och underordnas den enda uppgiften att tillfredsställa samhällets behov*. Till denna uppgift kommer den ännu oavslutade uppgiften att omforma själva samhällsstrukturen på en icke klassbaserad grundval.

¹ Det fullständiga latinska uttrycket är ”Ignoramus et ignorabimus”, som betyder ”Vi vet inte och kommer aldrig att få veta”. – Red

² *Vestnik Kommunistitjeskoj Akademii*, nr 12. [Ingår i Pr Papers vol 2, s. 11-116]

³ Beyer union, band eller allians. Användes vanligen som en beteckning på en allians (band) mellan arbetarna och fattigbönderna. – Red

Hur kan lagen om fördelning av produktivkrafterna på basis av arbetskostnaderna se ut i en övergångsekonomi?

Om man i denna fråga tänker sig en ekonomi med en blandad struktur, där den socialistiska sektorn har lyckats utveckla alla sina inneboende ekonomiska fördelar gentemot det privata näringslivet och håller på att tränga undan det senare både automatiskt och stadigt, på samma sätt som den kapitalistiska fabriken på sin tid trängde undan hantverket, då kan jag inte med någon vetenskaplig grund säga något tillförlitligt om lagarna under denna period, eftersom det inte finns något sådant fall att studera. Vi kan bara ställa upp hypoteser. Kanske kommer lagen om proportionell fördelning av arbetet här att anta formen av en lag om socialistisk ackumulation i en mycket mer konkret form än vad som kan karakteriseras av detta alltför allmänna begrepp.

Men situationen är helt annorlunda med det sovjetiska ekonomiska systemet i dess nuvarande utvecklingskede.

Vi känner till den sovjetiska ekonomin, den är ett historiskt faktum, och vi kan i viss mån urskilja dess utvecklingslagar i deras specifika särdrag. Detta består framför allt i det faktum att vår ekonomis socialistiska sektor ännu inte har utvecklat alla sina fördelar jämfört med kapitalismen, utan vilar fortfarande på en efterbliven teknisk grund som är helt otillräcklig för nivån på dess sociala struktur, som historiskt sett är mer progressiv än den mest avancerade samtida kapitalismen. Denna sektor måste fortfarande bemästra socialismens första steg: den måste under mycket svåra förhållanden och i en mycket farlig internationell situation samla de grundläggande produktionselement som krävs för att besegra kapitalismen på ekonomiska grunder, det vill säga genom en snabbare utveckling av sina produktivkrafter. Under denna period, då vår statsekonomi är som den är, måste lagen om arbetsutgifter oundvikligen ta formen av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, och i denna form ingår en konflikt och oavbruten kamp med värdelagen. Ur denna synvinkel är lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation lagen om att övervinna vår socialistiska efterblivenhet, och den är endast verksam under den utvecklingsperiod då vår statsekonomi inte har uppnått tekniskt och ekonomiskt övertag över kapitalismen.

Att lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation är en regulator av det ekonomiska livet som verkar samtidigt med och i konflikt med värdelagen (som regulator för *ett annat* samhällsligt produktionssystem) kan bevisas av vår industris hela historia, av statsekonomi i allmänhet och av vår utrikeshandel i synnerhet. Eftersom jag inte i detta sammanhang vill redogöra för en rad slutsatser från den andra, konkreta delen av mitt arbete, vill jag här bara konstatera att vi har all anledning att betrakta den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag som den specifika form i vilken lagen om arbetskostnaderna uppträder i vår ekonomi.

Vad är det som ligger till grund för fördelningen av produktivkrafterna under kapitalismen, det vill säga på grundval av värdelagen?

Denna fördelning av arbetet under värdelagens inverkan säkerställer å ena sidan (på grundval av en ekonomi med varuproduktion) en bestämd efterfrågenivå i det givna samhället, och å andra sidan reproducerar den produktionsförhållanden av kapitalistisk typ, vars regulator är värdelagen.

Arbetsfördelningen i vår statsekonomi har också ett objektiva syfte – å ena sidan att tillfredsställa samhällets behov på grundval av produktionsförhållanden av kollektiv typ, och å andra sidan att reproducera denna typ av produktionsförhållanden i utvidgad skala. Reproduktion av dessa relationer i utvidgad skala kräver framför allt ackumulation av de materiella resurser som krävs för en sådan reproduktion. Det är en fråga om systemets självbevaringsdrift. Det är denna andra uppgift som betingar en *annan* arbetsfördelning än den som skulle uppstå om värdelagen

fungerade fritt. Följaktligen kan arbetsfördelningen som vi har i vårt statliga ekonomisystem inte på något sätt jämföras med den som skulle ha uppstått om systemet hade byggts upp enbart för att tillfredsställa arbetarnas behov i den kollektiva produktionen, det vill säga om hela ekonomin hade fullbordat sin omvandlingscykel. Å andra sidan kan den inte heller vara densamma som med den fördelning som dikteras av värdelagen i världsekonomin. Denna brist på överensstämmelse i båda riktningarna, denna diskrepans, beror på lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen fungerar som regulator av vårt statliga ekonomisystem, vilket står i motsättning till värdelagen.

Låt oss ta ett konkret exempel, ett av ett oändligt antal möjliga exempel, och visa hur denna regulator fungerar. Under ett givet år omfattar vår totala export, låt oss säga, jordbruksprodukter till ett värde av 400 miljoner, och för denna summa importerar vi maskiner och råvaror till industrin – vilket, med några få justeringar för samtidig import av jordbruksmaskiner, utsäde och så vidare, motsvarar det som faktiskt händer. Vår planerade import och vår plats i den globala arbetsfördelningen är underkastad lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen. Detta står omedelbart klart om vi för ett ögonblick föreställer oss att vi ingår i världsomfattande arbetsdelningen på grundval av värdelagen. I så fall skulle bönderna, av de 400 miljoner som exporten inbringar, efter avdrag för betalningar och inköp inom landet, köpa mycket billigare utländska varor med ett mycket bredare urval, och vår industri skulle varken ha utländsk valuta för att köpa material och maskiner eller den inhemska marknaden för att köpa sina egna produkter. Antag t ex att vi använder 100 miljoner i bondeexport för att importera maskiner, vars inhemska produktion skulle kosta 200 miljoner, ackumulerar vi grundkapital för den statliga ekonomin, på grundval av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, delvis på bekostnad av småskalig produktion. Om vi importerar råmaterial, vars inhemska produktion skulle kosta dubbelt så mycket, eller som inte alls produceras i vårt land, då ersätter vi en del av vårt rörliga kapital, helt enkelt på grund av hur samma lag fungerar. Slutligen gör denna lag, som tvingar oss att säkra vår inre marknad för oss själva på grundval av kampen mot värdelagen, gör det möjligt för oss att avskriva gammalt grundkapital, som nu är tekniskt föråldrat, och gradvis ersätta det med tekniskt mer avancerat kapital; det vill säga, vi för en möjlighet att ge vår ekonomi en ny teknisk grund, eller med andra ord, att vi går vidare på vägen mot att övervinna vår ekonomiska svaghet jämfört med kapitalismen.

Om vi betraktar arbetsfördelningen inom alla andra områden av den statliga ekonomin, och i viss mån även fördelningen av arbetet mellan den statliga och privata ekonomin, så ser vi genomgående följande: lagen om proportionalitet mellan arbete och utgifter gäller också i vårt land, men med den kollektiva produktionen inom den statliga ekonomiska sektorn måste de *kollektiva* produktionsförhållandena reproduceras i större skala, vilket leder till att dess uttrycksform blir lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation. Genom denna lags verkan stöder och utvecklar statsekonomin för närvarande företag som skulle läggas ned under förhållanden där värdelagen styr. Under inflytande av denna lag har vi proportioner i utbytet med den privata ekonomin som inte skulle kunna existera under värdelagen verkan (med t högre kapitalistisk teknik). Allt detta sammantaget är ett resultat av vår ekonomiska efterblivenhet jämfört med kapitalismen, och av vår socialistiska isolering. Den lag som i sig koncentrerar alla tendenser till att övervinna denna efterblivenhet är lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation. Under dess regleringsmekanism fördelar vi produktivkrafter på ett annat sätt än vad som skulle ske under kapitalismen – kamrat Bucharin kan inte annat än erkänna riktigheten i detta uttalande. Men han håller inte med om att denna skillnad är ett resultat av den lag som jag har formulerat.

Från vilken annan lag, då?

Kamrat Bucharin har ett svar på detta. Det finns ingen sådan lag om ursprunglig socialistisk ackumulation, det finns bara en förnyelse, en ersättning av värdelagen med planeringsprincipen.

Med andra ord, medan jag besvarade en konkret fråga, som uppstod ur fakta som kräver generalisering, genom att formulera en konkret lag som förklarar de grundläggande fakta i vår ekonomi, *talat kamrat Bucharin sig ur problemet med en allmän fras om värdelagens övergång till lagen om arbetskostnader*. Men denna övergångsprocess kommer att pågå i årtionden och i alla länder som övergår till socialistisk produktionsorganisation, från jordbruksländer till de mest industrialiserade. Och, du min högt respekterade kritiker, förväntas av publiken att besvara denna fråga på ett annat sätt än med en allmän fras, eftersom alla kände till det svaret redan innan dina artiklar. De vill ha ett konkret svar på en konkret fråga: finns det eller finns det inte en specifik lag, just i *vår sovjetekonomi, under dess första årtionde*, i vilken de grundläggande utvecklingstendenserna i statsekonomin är koncentrerade? Om inte, vilken annan uppfattning föreslår du då?

Kamrat Bucharin känner trycket från denna outtalade fråga från den mest kvalificerade delen av publiken, och han kan inte undvika den utan att äventyra sitt rykte som teoretiker. Men hans försök att pressa fram ett konkret svar leder honom till fullständig bankrutt. Medan första delen av hans andra artikel ägnades åt att redogöra för sedan länge kända sanningar om värdelagen, ägnas den andra delen av denna process åt att mala fram ett invecklat svar på frågan.

Min opponent kan inte kringgå frågan varför en och samma regulator, det vill säga lagen om proportionell fördelning av arbete, skulle ge så olika resultat i olika samhällsformationer. Han skriver i nr 153 av *Pravda*:

Vi frågar oss dock: hur är det möjligt att en regulator som är identisk i sitt materiella väsen kan producera mycket varierande resultat inom området för ekonomiska relationer? Har vi i själva verket, inom olika samhällsstrukturer, identiska proportioner mellan olika produktionsgrenar? Är dynamiken och relationerna mellan dessa proportioner densamma? Slutligen, vad betyder den enorma skillnaden i utvecklingstakt? Ta feodalsamhällets utveckling och kapitalismens rasande kapploppning. Eller jämför utvecklingstakten i en primitiv kommun med utvecklingstakten under socialismen. Hur hänger allt detta samman med den i grunden identiska regulatorm, lagen om arbetskraftsutgifterna?

Det verkar som om sådana frågor svävar vagt framför kamrat Preobrazjenskij. Han vill att vår utveckling skall gå snabbare än under kapitalismen. Det är en helt legitim ”önskan”. Och eftersom vi, enligt kamrat Preobrazjenskij's uppfattning, behöver en snabbare industrialisering än tidigare, och en snabbare ackumulationstakt, måste vi uppenbarligen ha en annan lag.

Dessa frågor ”svävar vagt framför kamrat Preobrazjenskij” och ger upphov till en ”legitim önskan” om ”snabbare industrialisering”.

Vilka frågor som svävar vagt och framför vem, medan andra inte ens svävar, ska vi se i vår analys av kamrat Bucharins kritik. Och vad gäller hans nedlåtande klapp på axeln om legitimiteten i vår önskan om snabbare industrialisering, är min kritikers polemiska grepp värdelöst, eftersom den inte på något sätt följer av det materiella innehållet i det faktum att vi båda har ställts inför den allmänna opinionens domstol för att svara på frågan om sovjetekonomins utvecklingslagar.

På den ovan ställda frågan svarar kamrat Bucharin att regleringsmekanismen avgör saken. Och som bevis för detta framför han bland annat tanken att själva värdelagen, även om den förblir uttrycksformen för en och samma regulator, det vill säga lagen om arbetskostnader, genomgår förändringar vid övergången från enkel varuproduktion till kapitalistisk produktion. Och därför är det ”absurt att säga att det under kapitalismen finns två lagar: värdelagen och lagen om produktionspriser; det är absurt att säga att den ena lagen motsäger den andra: för lagen om produktionspriser är den mekanism genom vilken värdelagen verkar.”¹

¹ *Pravda*, nr 148.

För det första, som allmän regel är en analogi inte ett bevis. Och här har vi inte ens en riktig analogi, eftersom det är omöjligt att utifrån en jämförelse mellan två olika mekanismer som reglerar *ett och samma ekonomiska system* dra slutsatser om regulatorerna i två olika system (eller regleringsmekanismerna i *två olika system*, om kamrat Bucharin föredrar den terminologin). Även om det finns skillnader mellan enkel varuproduktionen och varukapitalistisk produktion, så tillhör de samma familj när det gäller ekonomisk struktur, dvs. varuproduktion, medan det socialistiska varusystemet och ren varuproduktion tillhör *två olika typer av ekonomisk struktur*.

Men försöket att jämföra mekanismen i två olika ekonomiska system för att förklara olika resultat inom området för fördelning av arbetskraft visar för det första att det är omöjligt att skilja regleringsmekanismen från den ekonomiska strukturen i vilken den uppträder. Vi behöver bara försöka föreställa oss värdelagen som regulator av socialistisk produktion, och planeringsprincipen som regulator av varuproduktion, för att klargöra att vi inte kan skilja regleringsmekanismen från hela strukturen i den givna ekonomin. Samtidigt blir det klart att skillnader i arbetskratsfördelningen bestäms av det faktum att tillfredsställandet av sociala behov är underordnat *det givna systemets* existensvillkor, så att det krävs en sådan fördelning av produktivkrafterna som – utöver den för alla ekonomiska strukturer gemensamma uppgiften att tillfredsställa dessa behov – också reproducerar det givna systemet i all dess historiska särart. Ett kapitalistiskt företag kan i regel inte existera utan att gå med vinst, hur samhällseligt nödvändigt det än må vara. Och detta är helt logiskt ur den kapitalistiska produktionens synvinkel, eftersom möjligheten att producera för mervärdets skull inte reproduceras i avsaknad av genomsnittlig profit, varvid privat ägande av produktionsmedlen blir meningslöst. Kapitalister inför inte maskiner som sparar in på arbetskraft utan att öka profiten, även om detta är irrationellt ur ett produktionsperspektiv för att möta efterfrågan. I vår statsekonomi har vi en arbetsfördelning som inte skulle kunna upprätthållas om värdelagen var verksam, inte heller om lagen om arbetskostnader var verksam i sin rena form, det vill säga med produktion för konsumtionens skull. Detta beror på att den existerande arbetsfördelningen också måste *reproducera det givna systemet* (den kollektiva statsekonomin) *i utvidgad skala*, trots att statsekonomin fortfarande är tekniskt och ekonomiskt svagare än kapitalismen, och att en utvidgad reproduktion av den givna typen relationer, som är knuten till en efterbliven teknik, är helt irrationell ur världsvärdelagens synvinkel och kan endast ske på grundval av kamp mot denna lag.

För det andra, att reducera hela problemet med kampen mellan två olika regulatorer, som är sammanvävda med olika system för social reproduktion och hela skillnaden i de materiella konsekvenserna av regleringens, till skillnaden mellan regleringsmekanismer i snäv bemärkelse, det vill säga att i synnerhet ställa värdelagen i motsats till planeringsprincipens ökade roll som en metod för att fullgöra de uppgifter som den statliga ekonomin står inför, är att ersätta en aspekt av problemet med problemet i sin helhet. Vi genomför icke ekvivalent utbyte med landsbygden och håller oss till en strikt importplan i syfte att reproducera det givna systemet, och vi gör mycket annat, på grund av de relationer som existerar mellan vårt system och världsmarknaden och hela den privata ekonomin i allmänhet, men inte som en reaktion på planeringsprincipens tillväxt *som orsak*. Utan alla dessa åtgärder skulle vi gå under som system, helt oberoende av om vi på ett planerat eller oplanerat sätt genomförde den politik som förde undergången, det vill säga en politik som strider mot den som lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation föreskriver för oss.

Kamrat Bucharins försök att besvara den konkreta frågan om statsekonomins utvecklingslagar med en allmän fras om att ”värdelagen växer över i arbetskostnadslagen” visar med all önskvärd tydlighet att han är oförmögen att svara. Han medger själv att han har begränsat sig till ”mycket allmänna begrepp” och lovar att tala mer konkret vid ett senare tillfälle. Vi väntar på

den dagen. Efter allt som vi har hört från min kritiker förblir jag dock mycket skeptisk till det teoretiska värdet av dessa ”framtida välsignelser” som Bucharin lovar oss.

Kamrat Bucharins resonemang att *inte ens* socialistisk ackumulation *kan ställas mot* värdelagen (för att inte tala om, antyder han, en *lag* för ursprunglig socialistisk ackumulation), eftersom vår ekonomi växer ”på grundval av marknadsrelationer”, är ett uppenbart teoretiskt fel som skulle kunna ligga till grund för ett verkligt program för teoretisk och praktisk opportunist. När allt kommer omkring, om vår statsekonomi växer under förhållanden där det finns marknadsrelationer som inte upplöses i en varuekonomi, beror detta bara på en desperat kamp för dess överlevnad. Vi kan ”ackumulera” genom att sälja våra produkter dubbelt så dyrt som utländska produkter, endast tack vare att vi har upprättat en barriär mellan vårt territorium och världsmarknaden och försvarar det med våld, och förlitar oss på försvarsförmågan hos vårt system som helhet. Vi kämpar för vår överlevnad inom ramen för marknadsrelationerna, *men vi ändrar deras innehåll på grundval av kampen*. Att inte se de helt exceptionella villkoren under vilka vi lever, och att framställa den kamp som i olika former förs mot den privata ekonomin, inklusive den nödvändiga samverkan med kapitalismen, som ett fredligt sätt att leva, innebär att man svävar över fenomenets yta och ersätter den revolutionära marxismen med filistinism inom området för vetenskaplig forskning.

För att avsluta detta ämne ska jag citera ett stycke ur kamrat Bucharins andra artikel som visar hur vårdslöst han har skrivit hela sin vederläggning av min bok och hur han i slutet misslyckas med att läsa vad han skrevs i början. Här är passagen:

Processen där värdelagen övergår i arbetskostnadslagen kommer till uttryck i det faktum att ”priserna” i sin halvfiktiva funktion (det vill säga priser som inte bestäms utifrån ”marknadens barometrisk svängningar”) medvetet utvecklas genom en plan på ett helt *annat sätt* än de skulle ha förändrats spontant.¹

Man frågar sig vilken spontan reglering som här avses? Om han menar spontan reglering på grundval av värdelagen och under förhållanden där kapitalistiska relationer återupprättats, då har kamrat Bucharin redan tidigare erkänt att arbetsfördelningen i ett sådant fall skulle vara annorlunda än vad den för närvarande är i vår statsekonomi. Om han bara menar att man teoretiskt kan föreställa sig en spontan reglering under förhållanden där det finns en statsekonomi, så är den slutsats man kan dra av detta påstående att allt det som kamrat Bucharin har lyckats väva samman kring grundfrågan rivs upp. Om fördelningen av arbetet skulle vara densamma med både spontan och medveten reglering, då visar detta bara att regleringsmekanismen som sådan är irrelevant och att ingen överväxt av värdelagen till arbetskostnadslagen i sig kan förklara de särdrag som produktivkrafternas fördelning i vårt land har jämfört med kapitalismen.

Läsaren kommer att lägga märke till att detta inte är den första motsägelsen i Bucharins kritik. Denna motsägelse och som den motsägelse som vi redan har påpekat har ett och samma ursprung. Detta är ödet för alla dem som, utan att ha en egen genomtänkt uppfattning, hoppas kunna koka ihop en under loppet av sin polemiska utflykt. Min opponents kritiska farkost har dock, driven av polemikens krav, tvingats ta ombord alla möjliga argument av konjunkturrell typ, inklusive några som motsäger varandra, med resultatet att farkostens befälhavare inte ens i början av sin resa vet vilken strand som han till slut kommer att nå och vilken last som han kommer att ha med sig.

Kamrat Bucharin tredje artikel, som ägnas åt en detaljerad kritik av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, följer det rådande modet med titeln: ”Lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, eller varför vi inte bör ersätta Lenin med Preobrazjenskij?”

¹ *Pravda*, nr 150.

Själv rekommenderar jag inte läsaren att ersätta Lenin med Preobrazjenskij; men jag avråder också från att ersätta Lenin med dagens Bucharin, eller någon av andra som döljer sina egna misstag med Lenins stora namn. Som ett levande exempel på hur kamrat Bucharin utnyttjar Lenins arv i sitt eget intresse kan vi se i fallet med publiceringen av en av Lenins många marginalanteckningar i kamrat Bucharins bok *Övergångsperiodens ekonomi*, Lenin gillade inte termen ”ursprunglig socialistisk ackumulation”, som han kallade ”ytterst olycklig”, ”ett barnsligt spel”, ”en kopia av vuxnas termer”. Kamrat Bucharin ansåg att ”detta stränga omdöme från den store proletära ledaren och store teoretikern förintar kamrat Preobrazjenskij”.

Kan den ”förintade” Preobrazjenskij tillåtas göra följande iakttagelse? Uttrycket som diskuteras användes i Bucharins bok som skrevs under krigskommunismen och försökte ge en teoretisk tolkning av ekonomin under den perioden.

Krigskommunismens ekonomi var en statsekonomi av militär konsumtions, där vi inte ackumulerade utan tvingades *spendera* våra resurser på ett så ekonomiskt sätt som möjligt, och där produktionen inte var *reproduktion* utan ett sätt att omvandla råmaterial och fast kapital till konsumtions- och försvarsmedel. När det gäller ekonomi av detta slag ansåg kamrat Lenin att termen var helt malplacerat, och *han hade rätt*. Men jag använder detta uttryck – eller ett parallellt uttryck, ”preliminär socialistisk ackumulation” – med hänvisning till vår ekonomi under en *annan period och med en annan karaktär*, när det sker ackumulation och detta utgör det centrala problemet i vår ekonomiska politik. Följaktligen gäller Lenins anmärkning inte mig utan Bucharin, som hämtade detta begrepp från kamrat Smirnov, och enligt Lenins uppfattning ”tyvärr” på ett barnsligt sätt. Hur har kamrat Bucharins misstag plötsligt förvandlats till Preobrazjenskij's misstag, och hur kommer det sig att Lenins kommentar inte förintar ”dagens hjälte” utan istället författaren till en bok som Lenin varken kunde läsa eller kommentera?

En andra fråga. Varför höll kamrat Bucharin Lenins anmärkning hemlig i sex år och drog fram den i ljuset endast i polemiskt syfte, och då så klumpigt att Vladimir Iljits björkris uppenbarligen är avsett för Bucharins rygg och inte på min? Och vidare, varför publicerar inte kamrat Bucharin alla Lenins kommentarer till *Övergångsperiodens ekonomi*? Jag har läst dem och funnit att de är av stort intresse för den breda allmänheten. Och till slut, varför berättar han inte för allmänheten vad Lenin tyckte om Bucharins bok om den historiska materialismen? Att få veta Lenins åsikt om böcker som har fått status som läroböcker skulle vara mycket användbart både för lärare och elever.

Låt oss nu övergå till Bucharins kritik av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen. Som vanligt börjar han med välkända citat från Marx, delvis citerade även av mig, men han säger inte tydligt vad de ska bevisa. Men det är typiskt att kamrat Bucharin, i sin redogörelse för Marx' uppfattning om lagen om ursprunglig kapitalistisk ackumulation, har utelämnat ett citat som är av mycket stor betydelse för att klargöra den aktuella frågan. I detta avsnitt diskuterar författaren till *Kapitalet* det faktum att den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen inte bara innebär att producenterna skiljs från produktionsmedlen (det vill säga det bildas en klass av lönearbetare), utan också att vissa kapitalister samlar på sig tillräckliga resurser för att starta större företag de av hantverkstyp.¹ Kamrat Bucharin utelämnade denna viktiga passage inte av en slump, utan därför att den mycket starkt understryker det lämpliga i min analogi.

Kamrat Bucharin frågar mig nu för andra gången vilken period på vilken jag tillämpar lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation: enligt hans mening så skulle man av det sätt som jag definierar lagen kunna dra slutsatsen att den måste gälla under fullt genomförd socialism. Av texten i min bok framgår det helt klart att det handlar om den period då den socialistiska sektorn

¹ *Kapitalet*, Vol. I, del 1 s. 640, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 1, kap. 23: avsnittet [Relativ nedgång i den variabla kapitaldelen under fortgående ackumulation och därmed följande centralisation](#) .]

ännu inte har uppnått teknisk och ekonomisk överlägsenhet över kapitalismen, men absolut inte fram till den tidpunkt då den sista hantverkaren och den sista småproducenten har försvunnit på landsbygden. Bucharin drar slutsatsen att ”processen trots detta drar ut på tiden under en mycket lång period”. Till detta vill jag säga att lagens giltighetstid, det vill säga den period då vår statsekonomi fortfarande befinner sig i det skede då den kämpar för en ny teknisk bas och för möjligheten att utveckla sin överlägsenhet över kapitalismen, för det första beror på den internationella situationen, eftersom en socialistisk revolution i väst skulle kunna förkorta denna period till ett minimum (precis som ett angrepp från världskapitalismen också skulle avbryta denna process och likvidera hela vårt system); För det andra beror det i viss utsträckning också på karaktären av vår egen ekonomiska politik, det vill säga på vår större eller mindre konsekvens i genomförandet av landets industrialisering.

Kamrat Bucharin anser uppenbarligen att hans tyngsta argument mot mig är hans uttalande om den metodologiska omöjligheten att fastställa det optimala för utvecklingstendenserna för den statliga ekonomin. Han återkommer ständigt till denna punkt och använder oftast sin kvickhet i detta sammanhang. Alla kamrat Bucharins invändningar i denna fråga är, som vi nu ska se, helt och hållet grundade på ovilja att förstå min ståndpunkt. Här är kärnan i dessa invändningar:

Det är omöjligt att fastställa en optimal utveckling för den statliga ekonomins utan att analysera den privata ekonomin. Denna lag [dvs. lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, J.P.], även om den existerade och var korrekt *formulerad*, skulle vara en lag om det förhållandet mellan den statliga och privata ekonomin. . . . Men en lag om ett inbördes förhållande förutsätter båda sidor av detta förhållande. . . . Om vi åtar oss uppgiften att undersöka övergångsekonomin i dess historiska särart, då måste vi som begränsande abstraktion utgå från ett samhälle med två klasser, det vill säga en *kombination* av proletär industri och bondeekonomi. Vi kan bortse från utrikeshandeln (hur viktig den än må vara empiriskt) och i analysens första skede måste vi göra det, men att bortse från ”tredje part” i analysen av övergångsperioden är oacceptabelt; det innebär att man kastar bort alla *specifika* teoretiska problem. . . . Kamrat Preobrazjenskij ser motsättningarna. men ser inte den nationella ekonomins *enhet*, han ser *kampen*, men han ser inte *samarbetet*.¹

För det första är lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation så som jag formulerar den, verkligen lagen om förhållandet mellan den statliga och den privata ekonomin (inklusive världsekonomin) under nuvarande utvecklingsfas av ekonomin, och därmed också lagen om den specifika fördelningen av produktivkrafterna inom statliga ekonomin. Det är helt absurt att anklaga min idé för att den bortser den andra delen av sambandet, eftersom lagen i sig inte kan existera utan denna del. Kamrat Bucharin hamnar i en eländig motsättning med sig själv när han å ena sidan anser att jag talar för mycket om att beslagta den privata ekonomins merprodukt, och å andra sidan att jag har glömt bort den andra delen. Den andra lagen i vår ekonomi, värdelagen, som diskuteras lika mycket som lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, är en lag som bygger på den andra delen av det inbördes förhållandet, det vill säga på den privata ekonomin både inom och utanför Sovjetunionen Jag talar ju om analys av tendenser i deras rena form, inte bara i den statliga ekonomin utan också i den privata ekonomin.

Naturligtvis kan fastställandet av de optimala tendenserna i den statliga och privata ekonomin inte uppnås helt utan konkret analys av båda, men en konkret undersökning är ämnet för en senare redogörelse. I den första delen av mitt arbete kan jag endast skissera de allmänna metodologiska riktlinjerna för en sådan analys. Ett sådant allmänt förhållningssätt underlättar i hög grad en konkret analys. I synnerhet är det bara tack vare detta synsätt som jag har kunnat förklara varubristen som ett resultat av en förändring i strukturen på böndernas budget efter revolutionen² – en förklaring som nu är allmänt accepterad. Men detta är bara ett litet utdrag ur

¹ *Pravda*, nr 153.

² Se min artikel ”Ekonomiska anteckningar” i *Pravda* den 15 december 1925.[En engelsk översättning av denna

den del av mitt arbete som ska publiceras som band II av *Den nya ekonomin*, Om kamrat Bucharin tycker att jag har för lite att säga om privatekonomin, är detta en invändning *mot dispositionen av materialet i min bok, inte en principiell invändning mot min undersökningsmetod*.

Jag har redan ovan sagt att det inte bara är möjligt utan också nödvändigt att bortse från de konjunkturella hinder som uppstår i den privata ekonomin och som hindrar en optimal utveckling av den statliga ekonomin, precis som det vid analysen av utvecklingstendenserna i den privata ekonomins är nödvändigt att på ett visst stadium av studien bortse bort de konkreta och konjunkturella hinder som den privata ekonomin stöter på i sina försök att störta hela sovjetssystemet. Först efter detta kan man förstå resultatet av statens ekonomiska politik. Det är dumt att tro eller att tillskriva mig tanken, att jag först rekommenderar att man ska bortse från det faktum att den privata ekonomin existerar (och inte bara inom landet), och sedan från det faktum att den statliga ekonomin existerar. När Marx i ett visst skede av sin framställning av värdelagen bortser från utbudets och efterfrågans inflytande på priserna och förutsätter jämvikt mellan dem, eller när han i *Kapitalets* första band inte börjar undersöka lagen om produktionspriser, då kan endast vulgärekonomer förebrå honom att han bortser från existensen av separata privata producenter, från marknaden liksom från grundvalarna för den varukapitalistiska produktionen i allmänhet.

Kamrat Bucharin säger att om min metod skulle följas, skulle ingen industriplan någonsin kunna utarbetas, eftersom det skulle innebära att man inte tog hänsyn till bondemarknadens storlek, skörden och många andra saker. Kamrat Bucharins argument visar tydligt att han inte vill förstå vad han kritiserar. Varje specifik industriplan är ett program för ekonomisk aktivitet *där man redan har tagit hänsyn till den privata ekonomins motstånd, inom gränserna för det förutsebara*. Men för att kunna ta hänsyn till detta motstånd måste man först och främst veta vad som är optimalt för den industriella utvecklingen. Innan man retirerar måste man veta från vilken position man retirerar. Att analysera ekonomin, dess utvecklingstendenser och regelbundenheter, samt förklara det ekonomiska livets företeelser under en bestämd tidsperiod räcker inte som recept för att utarbeta, låt oss säga, en ekonomisk plan för ett visst år. Men det kan vara till stor hjälp för att utföra denna praktiska uppgift. Om vi till exempel sammanställer en ekonomisk plan för det kommande halvåret, det vill säga vid en tidpunkt då vi ännu inte känner till storleken på den kommande skörden och många andra nödvändiga siffror, då arbetar vi med genomsnittssiffror och utarbetar två varianter, där den ena baseras på en genomsnittlig skörd och den andra på en dålig. Det finns också ett antal andra varierande storheter som inte kan beräknas i förväg. Men när vi känner till utvecklingstendenserna i den statliga ekonomin, då kan vi beräkna hur stor produktionen skulle bli under *de mest gynnsamma förhållandena mellan den statliga och privata ekonomin*. Å andra sidan, kunskap om vilken riktning som den privata ekonomin spontant skulle ta, på grundval av sina inre tendenser, gör det möjligt att förutse de viktigaste punkterna för motstånd från den privata ekonomins sida. I slutändan kan den ekonomiska analysen av de grundläggande tendenserna i de två sektorerna av vår ekonomi inte ställas mot aritmetiken i konkreta siffror för en viss konkret plan eller siffrorna för ett visst ekonomiskt år efter det att det har avslutats. Men kamrat Bucharins argument, även om vi rensar bort alla element som beror på missförstånd eller avsiktlig vägran att förstå, vacklar i grunden inom ramen för denna motsättning.

Bucharins påstående att jag rekommenderar att man ska bortse från privatekonomin, inklusive bondesektorn i allmänhet, är således helt osant. Allt det handlar om är att på ett visst stadium i undersökningen bortse från privatekonomins konjunkturmässiga motstånd; med andra ord handlar det om att analysera de grundläggande tendenserna och inte om konkret ekonomi eller

en studie av ett särskilt ekonomiskt år. Jag kan heller inte acceptera Bucharins förslag om att bortse från utrikeshandeln. Detta beror inte bara på att om man bortser från den i en specifik undersökning innebär det att man bortser från textil-, gummi-, ylle- och läderindustrin, som i betydande utsträckning arbetar med utländska råvaror, för att inte tala om problemet med att ersätta industrins fasta kapital genom import av utrustning. Jag måste påpeka för min kritiker att även om han påminner mig om skördens roll vid utarbetandet av en industriplan, så är det ur hans egen synvinkel omöjligt att bortse från utrikeshandeln, för utan en export- och importplan är det inte heller möjligt att utarbeta en industriplan. Jag vill dock inte bli inblandad i hans förvirring,¹ och jag avvisar hans förslag på andra grunder. Att bortse från den utländska marknaden innebär att bortse från våra ömsesidiga relationer med världsekonomin, det innebär att bortse från våra helt unika värdeförhållanden till den, från ojämnt utbyte, från utrikeshandelsmonopolet, från våra nästan oöverkomliga tullar, från de begränsningar som all vår industriella utveckling bokstavligen är beroende av under perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation. Detta skulle också innebära att man bortser från de grundläggande villkoren för vår existens, vilket jag själv inte gör, trots de anklagelser som riktas mot mig, och vilket jag inte rekommenderar andra forskare att göra.

Min kritiker förebrår mig vidare för att jag bara talar om *kampen* mellan ekonomins två sektorer och bortser från deras samverkan och enheten i hela vårt ekonomiska system. Detta är en mycket viktig punkt i mina meningsskiljaktigheter med kamrat Bucharin och hans ganska talrika åsiktsfränder. Jag kopplar ihop detta med kamrat Bucharins påstående, som redan delvis har behandlats, att det är fel att ställa den socialistiska ackumulationen mot värdelagen.

Låt oss börja med den sista punkten. Bucharins påstående uttalande bygger på det elementära faktum att vår industri, som tillverkar sina produkter under marknadsmässiga utbytesförhållanden och som också får huvuddelen av sina råvaror från marknaden, är i stånd att ackumulera *vid den givna prisnivån*. Det är bra. Men bakom detta elementära faktum ligger ett annat, som också är elementärt, och mycket mer oroande, nämligen att de nuvarande priserna på våra produkter är i genomsnitt dubbelt så höga som priserna på samma varor utomlands. Vi ackumulerar med dessa priser endast därför att vi kämpar mot världsmarknadens värdelag, genom att med tvång binda vår inre marknad till vår tekniskt efterblivna industri, medan vi säljer bondeekonomins exportprodukter till världsmarknadspriser och genom att underordna vårt importprogram uppgiften att ackumulera fast kapital och fylla på lagren av rörligt kapital. Detta innebär att vi inte ackumulerar på grundval av eller parallellt med verkan av värdelagen, utan på grundval av en desperat kamp mot den, vilket på det sociala området innebär ökande klassmotsättningarna med de exporterande grupperna på landsbygden, det vill säga främst med dess välbärgade skikt. Denna motsättning kommer att öka när industrin släpar efter jordbruket, och kommer att utjämnas bara i den mån som vi framgångsrikt genomför den tekniska förnyelsen av vår industri och vårt transportväsen. Att inte bakom vårt eländiga inhemska varuutbyte se världsmarknadens stora och hotfulla skugga; att inte se hur tunn den vägg är, som skiljer denna från vår bondebefolknings hundramiljonhövdade massa; att inte se hur spänd hela situationen är och hur det ena systemets oupphörliga kamp mot det andra, är i praktiken att söva vaksamheten hos en av de stridande sidorna, det vill säga arbetarklassen; att hålla den i okunighet om de faror som hotar den, och försvaga dess vilja med Potemkinkulisser av barnlig optimism i denna period då den behöver fortsätta oktoberrevolutionens heroiska kamp – fast nu mot hela världsekonomin på den ekonomiska fronten, och under slagord om landets snabba industrialisering. Men allt detta innebär också – må jag förlåtas den bittra sanningen i mina ord – ett så källborgerligt tänkande, en sådan teoretisk dumhet, att när jag i Bucharins artikel läste

¹ Förvirringen består i att kamrat Bucharin blandar ihop metoden att sammanställa en *specifik* ekonomisk plan med metoden att studera *grunderna* för ett visst ekonomiskt system. Detta leder till att strukturella motsättningar och deras dynamik förväxlas med konflikter av konjunkturell typ.

om harmonin mellan världelagen och den socialistiska ackumulationen inte kunde låta bli att tänka: ”Kamrat Bucharin måste föra en särskild dagbok för eftervärlden, vid sidan av sina löpande officiella skrifter, och i synnerhet när det gäller den ’idé’ som han just har framfört: ’Allt detta är naturligtvis struntprat, men det krävdes av taktiska skäl?’”

I vår ekonomi finns det naturligtvis en viss enhet, ett visst samarbete mellan de två ekonomiska sektorerna. Men varken denna enhet eller detta samarbete kan förstås korrekt om man inte som utgångspunkt för sina studier tar den socialistiska sektorns kamp mot den privata ekonomin, särskilt i världsskala, och i synnerhet mot kapitalisterna och kulakerna inom landet, och de som håller på att utvecklas till kulaker. Om vi enbart betraktar våra inhemska relationer med privatekonomin, så har vi här naturligtvis både kamp och samverkan, särskilt om vi skiljer mellan privatkapitalet och kulakekonomin å ena sidan och fattigbönderna och medelbönderna å den andra. Men för det första är även vårt samarbete med fattigbönderna och medelbönderna bara en speciell form av kamp för jordbrukets socialisering. Om detta finns det en tillräckligt tydlig formulering i den del av vårt program som gäller jordbruket. För det andra får vi inte glömma den påtvingade karaktären av vårt samarbete med den privata ekonomin. Det finns också samarbete i ett fängelse. Är vi inte i själva verket i ett slags koncentrationsläger tillsammans med de kapitalistiska delarna av vår ekonomi? Vi är på en och samma gång både fångvaktare och fångar. Vi är fångar eftersom vi med vår fångelsemur är skilda från den socialistiska världsrevolutionen, mot vilken den socialistiska sektorn i vår ekonomi strävar efter med varje fiber av sitt väsen. Vi är fångvaktare eftersom vi med vår mur av utrikeshandelsmonopol, vårt tullsystem, vår planerade import och den resulterande påtvingade interna prisnivån, har avskärmat vår privata ekonomi från den privata världsekonomin, som särskilt de kapitalistiska elementen strävar mot. Visserligen är medelbönderna, med vissa undantag, neutrala i denna kamp, men det betyder att de inte är aktiva deltagare på den ena eller andra sidan, utan snarare att de är en arena för kampen mellan två fientliga system. Vi nämner inte ens det faktum, att en del av medelbönderna orienterar sig mot kulakerna och således bekämpar socialismen, medan medelböndernas Kooperation bara är en av formerna för socialismens kamp mot den privata ekonomin i allmänhet.

Bara ett par ord till om mitt fruktansvärda brott, som kamrat Bucharin har skrikit så högt om att jag själv blev rädd tills jag insåg vad det hela handlade om. Det visar sig att mitt brott består i att jag inte varnade allmänheten för att jag hade ändrat tre rader i det andra kapitlet i mitt arbete när jag förberedde det för publicering som en komplett bok. I regel kan en författare förbättra sitt verk närhelst det är möjligt och är inte skyldig att informera sina läsare om varje ändring han gör. Det *vore fel* om författaren i ett svar på en polemik som bygger på *originaltexten* i hans verk utan förvarning skulle hänvisa *till en reviderad text*. Men i det aktuella fallet har inget sådant inträffat. I det nämnda avsnittet i mitt arbete gjorde jag följande. I stället för att peka på bondemarknadens ringa storlek som ett hinder för ackumulation, ersatte jag detta med behovet av att sänka priserna som en uppgift för vårt program, eftersom det betonar vår koppling till världsekonomin. Klyftan mellan våra priser och världsmarknadspriserna är så stor att det kommer att krävas en hel period av ursprunglig socialistisk ackumulation för att anpassa dem till varandra genom teknisk upprustning av vår industri; under några år kommer behovet av anpassning främst att dikteras av bondemarknadens otillräckliga storlek, och under *hela perioden* kommer behovet att vara absolut på grund av det allmänna förhållandet mellan våra priser och världspriserna. Om kamrat Bucharin tycker om att jämföra mina texter och tycker att det är en mycket nyttig sysselsättning, rekommenderar jag honom att jämföra texten i den andra upplagan med den första. Även där finns det ändringar, men jag anser det överflödigt att räkna upp dem.

Praktiken är den högsta instans som avgör om en viss teori eller ett visst teoretiskt argument är sant eller falskt. Den centrala praktiska idén i denna bok är problemet med ackumulation i den

statliga ekonomin. Mina opponenter framsynthet kommer bäst till uttryck i det faktum att de betraktar blotta uppställandet av detta problem som ett angrepp på arbetar- och bondeblocket. Ändå har den statliga planeringskommissionen [Gosplan], som utarbetar sina ekonomiska program oberoende av våra tvister, och på grundval av objektiva fakta (som för övrigt också påverkats av vår konkreta ekonomiska politik under de senaste åren), föreslagit en ökning av industriproduktionen för 1926-27 med 13 procent och under 1927-28 med ett betydligt mindre belopp. Och detta i en situation av tilltagande överbefolkning på landsbygden och tilltagande varubrist, som 1925-6 uppgick till ett underskott på 380 miljoner och 1926-7 väntas uppgå till 500 miljoner. Hindret för en snabbare industriell tillväxt är inte brist på arbetskraft, inte brist på effektiv efterfrågan, utan framför allt otillräckligt fast och rörligt kapital, inklusive otillräckliga importmöjligheter.

Dessa siffror på industriell underproduktion, som fastställts av den statliga planeringskommissionen, har ett visst samband med resultaten av vår dispyt – som ett undermåligt betyg som historien har tilldelat mina opponenter teoretiska skarpsinne.

I. Metoden för teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin

Varför tar vi upp metoden för att analysera den sovjetiska ekonomin till diskussion? Det är väl uppenbart att vi bör vägledas av den marxistiska metoden när vi studerar vår ekonomi?

Här är anledningen till att frågan måste ställas. Det råder naturligtvis inte minsta tvivel om att vi vid studiet av vår ekonomi kan, måste och kommer att hålla oss till den marxistiska metodens allmänna principer, i den mån detta innebär den dialektiska materialismens metod i allmänhet och Marx' allmänna sociologiska metod i synnerhet. Men i den mån det innebär den metod som Marx använde i sin politiska ekonomi, det vill säga metoden för att studera produktionsförhållandena i ren kapitalism, tvingas vi ta itu med ett metodologiskt problem, eftersom själva det undersökningsmaterialet är väsentligen annorlunda. Det är annorlunda eftersom vi måste undersöka lagarna inte bara för den kapitalistiska utvecklingen utan också för det kapitalistiska förfallet, de kapitalistiska produktionsförhållandenas borttynande och analysera lagarna för den nya ekonomi som tar kapitalismens plats och som bär alla kännetecken på en blandad övergångsekonomi. I *Kapitalet* undersökte Marx *den klassiska kapitalismen*; det vi måste undersöka är förmodligen inte helt klassiskt, kanske till och med inte alls klassiskt, men likväl en levande, verklig och historisk *första* erfarenhet av ett konkret socialistiskt varuekonomiskt system. Vi skulle kunna bortse från metodproblemet endast om vi förutsatte att den studiemetod som Marx använder i *Kapitalet* endast är en tillämpning av den historiska materialismens allmänna sociologiska metod, och att detta är möjligt därför att denna metod helt och fullt, utan minsta förändring eller variation, kan tillämpas på studiet av vilket ekonomiskt system som helst, oavsett om det existerade före eller ersätter varuekonomin. Men detta antagande förutsätter i sin tur, logiskt sett, att den teoretiska politiska ekonomin är en vetenskap som inte bara studerar ett historiskt bestämt system – närmare bestämt varu- och varukapitalistiska produktionsförhållanden – utan också en vetenskap om mänskliga produktionsförhållanden *i allmänhet*. Vi vet att det bland marxisterna finns en liten grupp som håller fast vid en sådan ståndpunkt, vilket särskilt framgick av I. I. Skvortsovs rapport till den Kommunistiska akademien, ”Om den politiska ekonomins ämnesområde och metod”. Men vi måste betrakta det som ett obestridligt faktum, vilket påpekades mer än en gång i diskussionen om kamrat Skvortsovs rapport, att en sådan syn på den politiska ekonomi står i fullständig motsättning till allt som Marx själv skrev om den politiska ekonomins ämne och metod. Den strider mot hela den teori om den kapitalistiska ekonomin som Marx gav i *Kapitalet* och andra verk, och att baseras, såvitt vi talar om den vetenskapliga kommunismens grundare, endast på två eller tre oprecisa formuleringar av Friedrich Engels.

Men om vi utgår från att den marxiska politiska ekonomin är vetenskapen om varu- och varukapitalistiska ekonomiska system, då kan vi på allvar ta itu med nästa fråga, nämligen om den metod som Marx tillämpade i *Kapitalet* innehåller vissa specifika element som hänger samman med de specifika egenskaperna hos det material som undersöks vetenskapligt. Om det visar sig att det finns sådana element, då uppstår den vidare frågan vilka av dessa element som bevaras och vilka som faller bort eller måste ändras när vi övergår till att analysera det ekonomiska system som historiskt ersätter tar kapitalismens – för att inte tala om behovet av förändringar även när vi analyserar kapitalismen själv i dess monopolistiska stadium och förfall.

Det är uppenbart att vi inte kan besvara alla frågor som vi just ställt utan att säga några ord om den marxistiska politiska ekonomins metod i det sammanhang som berör oss. Efter denna metodologiska utflykt kommer vi lättare att förstå problemet med den metod som bör följas vid den teoretiska analysen av den sovjetiska ekonomin.

Den marxistiska politiska ekonomins metod

För att förstå den metod som Marx använde i *Kapitalet* har vi till vårt förfogande dels ett antal direkta metodologiska formuleringar av Marx, utspridda i hans verk, dels några konkreta studier där denna metod faktiskt demonstreras i praktiken.

När Marx berörde metodfrågan försökte han ofta förklara hur tillämpningen av den materialistiska dialektiken skiljer åt beroende på det specifika material som ska studeras. Han påpekade t.ex. att vid studiet av naturfenomen när dessa inte kan observeras i ren form, är det möjligt att komma vidare genom att utföra experiment som möjliggör en sådan observation. Men ”vid analys av de ekonomiska formerna duger dessutom varken mikroskop eller kemiska reagenser. Abstraktionskraften är dess enda hjälpmedel.” (Förord till *Kapitalet*).¹ Här gör Marx den första stora uppdelningen av det forskningsmaterial som skall studeras med den dialektiska metoden, det vill säga uppdelningen mellan naturen och det mänskliga samhället. När det gäller samhällliga processer, som inte kan upprepas eller reproduceras på konstgjord väg, ansåg han att det var nödvändigt att ersätta dessa experiment med abstraktionens kraft. I grund och botten är den historiska materialismens metod i hög grad en abstrakt undersökningsmetod, inom en komplex social organism, där de direkta relationerna i produktionsprocessen är mycket nära sammanvävda med vad som i marxistisk terminologi brukar kallas ”överbyggnaden”, börjar marxisten sin analys med det centrum från vilket alla förändringar och all rörelse utgår, nämligen ekonomin, och skiljer den – på ett visst stadium av sin undersökning – från allt det övriga genom abstraktionsförmågan.

Men skillnaden mellan de olika sätten att använda metoden slutar inte här. När basen abstraheras från överbyggnaden och vi fortsätter att undersöka denna bas (i det här fallet den varukapitalistiska ekonomin) kräver själva undersökningsmaterialet, den specifika karaktären hos det kapitalistiska systemets lagar, att vi ytterligare utövar abstraktionsförmågan. Poängen är att lagbundenheten i det kapitalistiska produktionssättets utveckling och jämvikt har sina egna unika särdrag. För att förstå den grundläggande dialektiska lagen för den kapitalistiska ekonomins utveckling och jämvikt i allmänhet, är det nödvändigt att först höja sig över alla de fenomen i den konkreta kapitalismen som hindrar oss från att förstå denna samhällsordning och dess utveckling i dess renaste form. Marx skriver om denna fråga:

I teorin förutsättes att lagarna för det kapitalistiska produktionssättet utvecklar sig i rena former, i verkligheten består endast det ungefärliga. Men det ungefärliga blir allt mer precist ju mer det kapitalistiska produktionssättet utvecklas och övergångsformer och blandformer med tidigare ekonomiska förhållanden avlägsnas.”²

För att förstå kapitalismens lagar är det följaktligen nödvändigt att utveckla ett begrepp om ren kapitalism, som Marx gör i *Kapitalet*. Men det är inte tillräckligt. När det gäller användningen av abstraktion är det än så länge ingen större skillnad mellan Marx’ allmänna sociologiska metod och metoden i hans politiska ekonomi. Den skillnaden kommer senare, när analysen av ren kapitalism har avslöjat säregenheter hos denna ekonomiska struktur som kräver en abstrakt-analytisk metod som är lämplig för att hantera densamma. Kapitalismen är ett ekonomiskt system som å ena sidan är en odelbar, integrerad organism med ömsesidiga förbindelser och ömsesidigt beroende mellan alla delar, men som å andra sidan är ett oorganiserat system där jämvikt endast uppnås spontant och där relationerna mellan människor på grund av just detta är reifierade eller materialiserade. Tingens väsen och den form i vilken de framträder överensstämmer inte. Systemets inneboende utvecklings- och jämviktslagar gör sig gällande genom en massa olyckor och motsatta tendenser, och kan enbart förstås på grundval av en djupgående

¹ [*Kapitalet*, bd. I, [Förord till första upplagan](#)]

² *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 153, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 3, kap. 10: [Den allmänna profitkvotens utjämnande genom konkurrensen...](#)]

kritisk och abstrakt analys av systemets grundläggande lag och de former i vilka den uppträder, det vill säga genom att fastställa värdelagen, som är lagen om den kapitalistiska mekanismens självreglering. Ju renare vår uppfattning om kapitalismen är, desto tydligare ser vi alla dess inneboende lagar för utveckling och jämvikt, och desto tydligare framträder också den specifika karaktären hos just den *typ av* lagbundenhet som kännetecknar den kapitalistiska ekonomin, och den konkreta innebörden av själva ordet ”lag” när det tillämpas på denna samhällsform.

I hela den kapitalistiska produktionen är det överhuvud alltid bara på ett mycket invecklat och ungefärligt sätt, som ett genomsnitt av ständiga svängningar, vilket aldrig kan fastställas, som den allmänna lagen gör sig gällande som härskande tendens.¹

Det är mycket viktigt att lägga märke till att Marx här talar om komplexiteten och approximationen i en lags manifestation, inte med avseende på en konkret kapitalism, där allt detta kan orsakas av andra ekonomiska formers de snedvridande inflytande, exempelvis kvarlevor av feodalism. Nej, Marx talar om ren kapitalism, om kapitalismen i allmänhet, vars analys kräver en *andra* abstraktionsnivå. Man kan föreställa sig kapitalismen i ett skede då den omfattar hela världsekonomin och då det i produktionssfären bara finns två klasser, kapitalister och arbetare, och samtidigt förstå dess lagar i vulgärekonomin and, det vill säga genom att erbjuda en rent ytlig beskrivning, komplett med varuproduktionens förtingligade relationer och beteckna det som vetenskap. Det är just analysen av *ren* kapitalism som också i sin *renaste* form avslöjar det specifika drag hos varuekonomin lagbundenhet, som endast är inneboende i ett oorganiserat men samtidigt enhetligt och sammanhängande ekonomiskt komplex. Och därav följer det metodologiska tillvägagångssätt som är lämpligt för studiet av en ekonomi av denna typ. Endast med hjälp av en abstrakt-analytisk dialektisk metod, och endast genom att utgå från värdelagens begrepp kan man följa denna komplexa process, som är så oerhört förvirrande för forskaren. I förhållande till ekonomiska former där värdelagen *ännu inte* är verksam, och även i förhållande till den form där den *inte längre* kommer att vara verksam, finns det inget behov av denna *andra abstraktionsgrad* och av den komplexitet i det metodologiska tillvägagångssätt som kännetecknar Marx' politiska ekonomi, typisk för *Kapitalet*.

Låt oss klargöra denna tanke med ett exempel. Lagen om prisets avvikelser från värdet, som bara är den form av värdelagens manifestation, är inneboende i det kapitalistiska systemet; den är ett resultat av kapitalismens hela struktur och dess speciella metod att uppnå jämvikt i hela produktions-, utbytes- och distributionssystemet.

Detta [dvs. den kvantitativa bristande överensstämmelsen mellan pris och värdestorlek, J.P.] är inte någon brist hos prisformen utan gör den tvärtom till en tillfredsställande form för ett produktionssätt, där regeln endast gör sig gällande som regellöshetens blint verkande genomsnittslag.²

Under dessa omständigheter är det endast tack vare upptäckten av värdelagen som det varukapitalistiska systemets centrala lag som man genom ”till synes laglösa oregelbundenheter” lyckas förstå regelbundenheten i systemet som helhet och dess funktionssätt, och sedan logiskt härleda alla kategorier av den politiska ekonomins från värdelagens funktionssätt, som en vetenskaplig beskrivning av kapitalismens verkliga produktionsförhållanden, som spontant utvecklas på grundval av denna lags funktionssätt i det verkliga livet.

I detta sammanhang blir det också fullt begripligt varför hela denna konstruktion i undersökningen framstår som *en apriorisk* konstruktion, trots att Marx själv kom fram till den genom att kritiskt bearbeta en enorm mängd faktamaterial. Endast genom att kombinera studiet av konkreta fakta med abstrakt analys lyckades han bygga sin teori om den abstrakta kapitalismen, där den verkliga kapitalismen, befriad från allt sekundärt och otypiskt för denna ekonomiska form,

¹ *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 139, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd. 3, kap. 9: [Bildandet av en allmän profitkvot \(genomsnittspfitkvot\) ...](#) .]

² *Kapitalet*, Vol. I, s. 72, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd. 1, kap. 3: [1. Värde-mätare.](#)]

lever och rör sig, och lyser i alla regnbågens färger, och hela denna konstruktion i sin tur kastar otroligt starkt ljus på de kapitalistiska relationerna i den verkliga världen.

Politisk ekonomi och social teknik

Politisk ekonomi är den vetenskap som avslöjar lagarna för utvecklingen och jämvikten, och (delvis) lagarna för kollapsen för varan och det varukapitalistiska produktionssättet, som en planlös, oorganiserad produktionsform. Antitesen till varuproduktionen, som historiskt ersätter denna, är den socialistiska planekonomin. På det ekonomiska området ersätts det kapitalistiska produktionssättets vara av planekonomins produkt, värdet av mätningen av arbetstiden, marknaden (i sin egenskap av den sfär där värdelagen manifesterar sig) av planekonomins bokföring, mervärdet av merprodukten. I vetenskapens sfär ersätts på samma sätt den politiska ekonomin av social teknik, det vill säga vetenskapen om socialt organiserad produktion.

”Den politiska ekonomin är inte teknologi”, sade Marx i *Inledning till kritiken av den politiska ekonomin* och betonade därmed att den politiska ekonomin har som sin direkta och omedelbara uppgift att analysera människans förhållande till varandra i produktionsprocessen (så som den tar sig uttryck i varuekonomin och den varukapitalistiska ekonomin), snarare än att analysera människans förhållande till naturen. Detta innebär emellertid också att politisk ekonomi inte är social teknologi. Den studerar enbart produktionsförhållandena i en spontan och oorganiserad form av ekonomi, tillsammans med de regelbundenheter som bara finns i denna form, och de typer som uppenbarar sig på grundval av värdelagens funktion. Regelbundenheten framträder på ett sådant sätt att resultatet av lagens funktion inte alls sammanfaller med producenternas planer, strävanden och förväntningar. De gör endast sina beräkningar inom ramarna för ett ytterst begränsad ekonomisk sfär, och på grund av hela systemets väsen kan de aldrig förutse de slutliga objektiva resultaten – för ekonomin som helhet – av sina icke samordnade handlingar, strävanden och planer. Kunskap om lagarna för kapitalistisk produktion och utbyte, som är mycket viktigt för att förstå vad som händer i produktionen under vissa förhållanden, kan inte eliminera tingens herravälde över människor där varuekonomins produktionsförhållanden existerar och fungerar. Om alla kapitalister och köpmän i den samtida ekonomin hade en perfekt kunskap om Marx' *Kapitalet*, skulle de förmodligen kunna göra bättre beräkningar inom gränserna för sitt verksamhetsområde och kanske begå färre dumheter; men de skulle inte kunna övervinna de ekonomiska konsekvenser som följer av bristande organisation, spontanitet och oförmåga att förutse möjliga resultat eller planera fördelningen av produktivkrafterna. Verkligheten visar sig vara starkare än medvetandet. När Engels i *Anti-Dühring* förlöjligade Dühring för att han försökte att bevara värdelagen i distributionssfären ”i det framtida samhället”, skrev han följande:

Kravet att ”arbete skall bytas mot arbete efter principen om lika värdering” innebär – i den mån det över huvud taget har någon mening – exakt detsamma som värdelagens krav att produkter med lika stor mängd samhälleligt arbete skall utbytas mot varandra och ligger i denna form till grund för hela varuproduktionen, alltså även för den högsta formen av varuproduktion, den kapitalistiska. Den gör sig i det nuvarande samhället gällande på det enda sätt som ekonomiska lagar över huvud taget kan göra sig gällande i ett samhälle av privatproducenter: som en blint verkande naturlag som ligger i tingen och förhållandena och är oberoende av producenternas vilja och strävanden.¹

Nu måste man fråga sig: Vilka förändringar sker i detta avseende när samhället övergår till en fullt organiserad, planerad, socialistisk produktion? Är människornas verksamhet här fortfarande underkastad nödvändigheten? Råder fortfarande regelbundenhet i de sociala relationernas sfär? Naturligtvis är det så. Att tro något annat skulle innebära att man förkastar hela den dialektiska materialismens teori och ersätter den med en världsbild som bygger på ett återfall i

¹ F. Engels, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, Stuttgart, 1920, s. 339. [*Anti-Dühring*, 3:e avsnittet, [IV. Fördelning](#)]

filosofin om den fria viljan, vare sig den är individuell eller den kollektiv. Om vi betraktar frihet som medvetet erkänd nödvändighet, så fortsätter regelbundenheten inom människans ekonomiska och sociala verksamhet att råda även här, men den ändrar form. I en planekonomi ”gör lagen sig gällande” på ett annat sätt än i den oorganiserade varuekonomin. Men i båda fallen finns en lagbunden regelbundenhet, även om det med tanke på skillnaden i form har ansetts det vara nödvändigt att ersätta begreppet ”lag” med något annat. Och i den mån regelbundenheten gör sig gällande på ett annat sätt, förändras också metoden för att förstå denna regelbundenhet. Metoden varierar beroende på att det material som undersöks förändras, och en samhällsvetenskap ersätter en annan när vi övergår till att studera detta förändrade material.

Låt oss mer konkret betrakta vilka förändringar som sker i det material som undersöks och varför den politiska ekonomin måste ge plats åt en annan vetenskap. När det gäller detta ämne finner vi i Engels' *Anti-Dühring* följande klassiska formulering, som både han och Marx ofta upprepade på andra ställen och som ofta i betydande utsträckning uppfattas på ett alltför förenklat, för att inte säga vulgärt sätt. Jag tänker på den berömda frasen om ”språnget in i frihetens rike”.

I och med att samhället tar produktionsmedlen i besittning upphör varuproduktionen och därmed produktens herravälde över producenterna. Anarkin inom den samhällsliga produktionen ersätts med planmässig målmedveten organisation. Den individuella kampen för tillvaron upphör. Först därmed lämnar människan i viss mening slutgiltigt djurriket; från djuriska existensbetingelser övergår hon till verkligt mänskliga. Hela den sfär av levnadsbetingelser, som omgett människorna och hittills behärskat dem, kommer nu under deras herravälde och kontroll; människorna blir för första gången naturens medvetna, verkliga herrar i det att de blir herrar över sitt eget samhälle. Lagarna för deras eget sociala handlande som dittills framstått som främmande naturlagar, vilkas herravälde de var underkastade, kommer från och med nu att sakkunnigt användas och därmed behärskas av människorna. Människornas sammanslutning i ett samhälle som dittills sett sig som någonting av naturen och historien påtvingat blir ett uttryck för deras fria verksamhet. De objektiva, främmande makter som tidigare behärskat historien kommer under människornas egen kontroll. Först från denna stund kommer människorna fullt medvetet att själva göra sin historia, först nu kommer de samhällsliga krafter som de satt i rörelse att till övervägande delen och i en ständigt större utsträckning få de av människorna önskade verkningarna. Det är mänsklighetens språng ur nödvändighetens rike in i frihetens.¹

I samband med denna fråga är det också bra att påminna sig om vad Marx sade om frihet och nödvändighet på det ekonomiska området.

Frihetens rike börjar i själva verket först där det arbete som är bestämt av nödtvång och yttre ändamålsenlighet upphör; det ligger alltså enligt sakens natur bortom den egentliga materiella produktionens sfär. Vilden måste kämpa mot naturen för att tillgodose sina behov, för att bevara sitt liv och reproducera det, så måste även den civiliserade människan göra, och det gäller i alla samhällsformer och under alla möjliga produktionssätt. Detta naturnödvändighetens rike utvidgar sig under sin utveckling, emedan behoven utvidgas; men samtidigt utvidgas de produktivkrafter som tillfredsställer dessa behov. Inom detta område kan friheten bara bestå i att den samhällsliga människan, de förenade producenterna, rationellt reglerar denna sin ämnesomsättning med naturen, bringar den under sin gemensamma kontroll i stället för att behärskas av den som en blind makt; fullbordar den med minsta möjliga kraftansträngning och under de betingelser som för den mänskliga naturen är mest värdiga och adekvata. Men det förblir alltid ett nödvändighetens rike. Bortom detta börjar den mänskliga kraftutveckling som är sitt eget ändamål, frihetens sanna rike, som emellertid bara kan blomstra med detta nödvändighetens rike som sin grundval. Att förkorta arbetsdagen är grundbetingelsen.²

¹ *Anti-Dühring* samma tyska utgåva, s. 306. [*Anti-Dühring*, 3:e avsnittet, [II. Teoretiskt](#)]

² [*Kapitalet* bd 3, 48:e kapitlet, [Treenighetsformeln. III.](#)]

Av dessa formuleringar av Engels och Marx kan läsaren se att ingen av dem talar om att avskaffa "lagarna för mänsklig social aktivitet", även om den historiska värdelagen, det vill säga den lag som bestämmer produktionsmedlens aktivitet i ett oorganiserat varusamhälle, upphör att existera tillsammans med hela denna typ av produktion. Och dessutom gör Marx den ytterst viktiga iakttagelsen att under socialismen måste behovens tillväxt medföra en ökad tillväxt av nödvändigheten, det vill säga, i detta fall, en ökning av den ekonomiska nödvändigheten att tillfredsställa dessa behov. Under socialismen, och senare under kommunismen, tillämpas och utnyttjas lagarna av människor, och i denna mening förvärvar människan herravälde över dem. Men man kan bara skaffa sig herravälde över något som existerar; att behärska ångkraftens makt, att behärska naturlagarnas spontana funktion i allmänhet, betyder inte att man avskaffar dessa lagar. Det betyder bara att man styr in deras funktion i önskade banor. Men det är uppenbart att om man skaffar sig herravälde över "lagarna för den egna sociala verksamheten" så innebär det samtidigt att man i grunden förändrar hur dessa lagar uppträder. I detta ligger också skillnaden mellan den kapitalistiska produktionens lagar och den socialistiska planekonomins socioekonomiska regelbundenheter. Determinismen råder även här, men formerna av villkorlighet och kausalitet är olika. Låt oss klargöra detta med ett mycket enkelt och typiskt exempel, där den strukturella skillnaden mellan kapitalism och socialism framträder skarpt, tillsammans med den därpå följande skillnaden i *formerna* av regelbundenhet.

Låt oss anta att det i ett kapitalistiskt land finns en underproduktion av läderskor i förhållande till den effektiva efterfrågan på denna vara på marknaden. Först avslöjas obalansen i efterhand, *efter* att den ökade efterfrågan har uppstått. Det kan inte ske på något annat sätt i avsaknad av en samhällelig organisation av produktionen och utan redovisning av produktionens omfattning och den effektiva efterfrågans volym. Det är sant att det kapitalistiska samhället har utarbetat sina lindrande metoder för att uppskatta den framtida efterfrågan, men dessa mildrar bara de oundvikliga fluktuationerna utan att kunna eliminera dem, så länge som systemet för fördelning av produktivkrafterna förblir desamma som i varuekonomin.¹ Den ökade efterfrågan leder till en prishöjning på skor och därmed till en oförutsedd omfördelning av nationalinkomsten (med trevliga överraskningar för vissa och otrevliga för andra), som skiljer sig från vad den skulle ha skett om det hade rätt jämvikt mellan utbud och efterfrågan. Därefter följer en ökning av produktionen i de befintliga företagen inom läderindustrin, ett inflöde av nytt kapital och kanske nybyggnation. På samma sätt som storleken av den ökade efterfrågan är okänd, precis som underproduktionen var okänd innan marknaden varnade, kan den extra produktionen överskrida gränserna för den tillkommande efterfrågan, vilket också brukar ske. Fasen av underproduktion avlöses då av en fas av överproduktion, med åtföljande prisfall, en ny spontan omfördelning av nationalinkomsten och kapitalet mellan olika branscherna, och så vidare tills nästa obalans uppstår. Varje överensstämmelse mellan utbud och efterfrågan sker av en slump; obalans på det ena eller andra sättet är regeln. Det är på detta sätt som nödvändigheten av att uppnå jämvikt mellan produktion och effektiv efterfrågan gör sig gällande genom värdelagen. Lagarna för människans samhällliga verksamhet inom produktionsområdet konfronterar produktionsaktörerna som okontrollbara naturkrafter som är främmande för dem och verkar blint. På samma sätt som det för att uppnå jämvikt i vardagslivet krävs en regulator som är specifik för det givna systemet, på samma sätt behöver vi specifika metodologiska förfaranden för att förstå hela denna mekanism och de unika former genom vilka regelbundenheterna manifesterar sig.

Låt oss nu se hur regelbundenheten kommer att göra sig gällande under analoga omständigheter med en planekonomi. Låt oss anta att en ökning av efterfrågan på skor uppstår i det socialistiska

¹ Under monopolkapitalismen, som innebär en ökad organisering av produktion och utbyte på kapitalistiska grund, görs naturligtvis en bättre uppskattning av produktionen, och delvis även av den effektiva efterfrågan, än vid helt fri konkurrens.

samhället. Statistikerna i den socialistiska produktionen kommer i huvudsak ha tagit hänsyn till detta i *förväg*, med hjälp av de metoder för beräkning av masskonsumtion som kommer att utarbetas förr denna produktionsform. Den ökade efterfrågan, som framkallas av befolkningstillväxten och andra orsaker som kan redovisas, kommer att beaktas vid utarbetandet av ett produktionsprogram för skoindustrin, med alla de konsekvenser som detta får för andra branscher. Men själva det faktum att efterfrågan på läderskor ökar *är ett objektiva faktum* (i den mån den inte förändras genom samhällets medvetna påverkan för att ersätta en typ av sko med en annan, eller i den mån produktionen själv inte medvetet ger upphov till *ny* efterfrågan). Det ekonomiska livets reglerande centrum kan *anpassa sig* till detta objektiva faktum, men kan inte avskaffa eller upphäva det. Anpassning av produktionen till efterfrågan i en bransch kräver ett antal nödvändiga åtgärder för att omfördela arbetskraften inom angränsande branscher, inklusive läderråvaran, som i den utsträckning den inbegriper boskapsuppfödning är mer beroende av naturförhållanden än andra branscher. Svårigheten kan delvis övervinnas genom att utnyttja nödreserver, som alltid kommer att spela en mycket stor roll under planekonomi. Men i detta och i alla andra fall kvarstår regelbundenheten som ett yttre tvingande faktum, även om den gör sig gällande på ett helt annat sätt än i en varuekonomi. Den gör sig inte gällande genom marknaden, den meddelar sin ankomst inte *post factum* utan i *förväg*, *ante factum*, i *medvetandet hos samhällets reglerande ekonomiska organ*. Det är inte marknadspriserna *efter produktionen*, utan snarare de siffror som den socialistiska bokföringen tillhandahåller *före produktionen* som slår larm och påverkar planeringscentralernas medvetande: de informerar de styrande ekonomiska centralerna om uppkomsten av nya krav och därmed om den ekonomiska nödvändighet som måste tillgodoses. Detta föregripande av lagbunden regelbundenhet utgör just det första karakteristiska draget hos den nya, socialistiska produktionen, som skiljer den från den gamla. Detta utmärkande drag framträder också i det faktum att det ömsesidiga beroendet mellan produktionsmekanismens separata delar inte heller framträder spontant utan genom anpassning till proportionella förhållanden som i *förväg* har angivits av den socialistiska ekonomins statliga planeringskommission. Samhällets herravälde över produktivkrafterna uppnås genom att man förutser de åtgärder som ska vidtas, och deras konsekvenser och förutsättningar. I och med denna anpassning till ekonomiska behov ökar utbudet av metoder och möjligheter att uppnå nya mål kraftigt. Även med samma arbetskraft och materiella resurser som kapitalismen har tillgång till, ökar möjligheterna till ekonomiskt manövrerande enormt, enbart förändringen i den ekonomiska strukturens *kvalitet* möjliggör en *kvantitativ* ökning av de resultat som kan uppnås.

Men i den mån den ekonomiska nödvändighetens framträdande form förändras, tillsammans med den form i vilken det organiserade samhället reagerar på den i vardagslivet, förändras också metoden att studera denna nödvändighet och anpassa sig till den i både kunskapens och i vetenskapens område. I och med att värdelagen avskaffas i det ekonomiska livet, avskaffas också den gamla politiska ekonomin. Dess plats intas nu av en ny vetenskap, vetenskapen om att förutse ekonomiska nödvändigheter i en organiserad ekonomi och på snabbast möjliga sätt producera och på annat sätt göra det som krävs. Detta är en helt annan vetenskap. Detta är den sociala teknik, vetenskapen om organiserad produktion och organiserat arbete, vetenskapen om ett system av produktionsförhållanden där den ekonomiska regelbundenheten framträder i nya former och de mänskliga relationerna inte längre är förtingligade, där varans avskaffande även innebär slutet på varufetischismen, där förutsägandet av resultaten av de ekonomiska åtgärderna och studiet av vad som *kommer att ske* är lika viktigt och snart kommer att bli mycket viktigare än att analysera vad som *var* och varför det var. Denna vetenskap är i viss mening lika skild från den politiska ekonomin på samma sätt som varuekonomin skiljer sig från de reglerande socialistiska organens konto, med deras ytterst komplexa och förgrenade nervsystem av sociala framsynthet och planerad styrning.

Metoden att studera det socialistiska varuekonomiska systemet

Det är en komplicerad uppgift att analysera ett ekonomiskt system där både planeringsprincipen – inom de gränser som satts av den uppnådda organisationsgraden i ekonomin – och värdelagen, med dess utifrån påträngande kraft, verkar samtidigt. Den speciella svårigheten med att studera en ekonomi av detta slag är att ingen av produktionsformerna förekommer i sin rena form. Medan värdelagen, i den mån den förekommer i detta system, är en gammal bekant till oss, vars yttringar i klassisk kapitalism och i relation den enkla varuproduktionens system har studerats tillräckligt, så är planeringsprincipen något obekant, som först dyker upp på historiens arena i vår ekonomi, och som hittills har uppenbarats sig för oss endast i begränsad utsträckning. Och det är inte heller allt. Både värdelagen och planeringsprincipen, vars grundläggande tendenser i den sovjetiska ekonomin antar formen av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, verkar inom en enda ekonomisk organism, och ställs där i motsatsställning mot varandra som ett resultat av Oktoberrevolutionens seger. Följaktligen framträder ingen av lagarna i sin rena form. Den proletära staten styr inte bara den statliga ekonomin utan också inrikes- och utrikespolitiken, och strävar efter att skydda det existerande systemet, stärka det och låta de socialistiska principerna segra i det. Den stöter på motstånd från världskapitalismen utom landet och från privatekonomin inom landet. Som en följd av dess ekonomiska politik, kommer de verkliga resultat som uppnås på det ekonomiska området inte följa den linje som vore optimal utifrån lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, utan en linje som är resultatet av vissa styrkeförhållanden mellan de socialistiska tendenserna och de motverkande krafter som de stöter på.

Det är uppenbart att under sådana omständigheter kommer en enkel beskrivning av vad som är och det som har varit inte var vetenskaplig i ordets egentliga bemärkelse. Marx sade att om den yttre form i vilken tingen framträder och deras faktiska väsen sammanföll, då skulle ingen vetenskap behövas. Detta gäller inte endast vulgärekonomerna, som bara beskriver den kapitalistiska ekonomins ytliga fenomen, utan det är också en varning för varje framtida återgång till vulgärekonomi, inklusive ett vulgärt förhållningssätt till studiet av den sovjetiska ekonomin. En beskrivning av vad som är resultatet av en kamp mellan två principer i vår ekonomi kommer inte att förklara varför just ett visst resultat uppstår och inte ett annat, eller ge en framtidsprognos. Följaktligen måste vi även i detta fall tillgripa den abstrakta analytiska metoden och försöka fastställa vilka de motstridiga tendenserna är, först och främst i sin rena form. Huvudsvårigheten ligger inte i att analysera värdelagen, eller ens de förvrängningar och begränsningar av dess verkan som vi ständigt kan observera i vår ekonomi. För det första vet vi här *vad* som förvrängs och begränsas. Vi kan jämföra ett fotografi av den snedvridna värdelagen med originalet. För det andra har vi redan skaffat oss och studerat en del erfarenheter av värdelagens snedvridningar under monopolkapitalismen, och följaktligen är inte alla möjliga snedvridningar av denna lags verkan nyheter och överraskande för oss. Det är med lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation som huvudsvårigheten ligger – och att i ren form fastställa *denna* lags inneboende tendenser, och sedan förklara alla de restriktioner som dessa underkastas till följd av värdelagens verkan.

I själva försöket att analysera lagen i dess rena form och spåra avvikelser från den stöter vi på följande svårigheter, av vilka några har formulerats som invändningar. För det första: är det överhuvudtaget möjligt att tala om en lag med hänvisning till den ursprungliga socialistiska ackumulationsprocessen, eller vore det inte riktigare att bara tala om planeringsprincipen och dess verkan? För det andra: Är det möjligt och metodologiskt riktigt att analysera lagens verkan i ren form, så att man i ett visst skede av undersökningen kan tillåta sig att bortse från Sovjetunionens aktuella ekonomiska politik, som dikteras av totaliteten av politiska omständigheter? För det tredje och sista: är det i överhuvudtaget möjligt att utgå från antagandet att två

grundläggande lagar står i konflikt med varandra i vår ekonomi? Vilken av dem är då den enda regulatören av ekonomin?

Vår tidigare redogörelse har delvis förberett svaret på den första. Vi kan tala om en *lag* för den ursprungliga socialistiska ackumulationen i en mening som vi skall förklara. I ordets allmänna sociologiska betydelse, menar vi med ”lag” en konsekvens av effekter som är resultatet när ungefär samma orsaker upprepas i ungefär samma sociala situation (identiska upprepningar förekommer inte i naturen och än mindre i samhället). En lag i ekonomisk mening är en konsekvens av effekter som härrör ur reproduktionen av en viss typ av produktionsförhållanden. Exempelvis börjar värdelagen verka så snart som det uppstår produktionsförhållanden mellan varor i en varukapitalistisk ekonomi. Låt oss nu anta att planeringsprincipen börjar verka i samhället. Upphör då orsakssammanhangen att verka, att regelbundenheten elimineras på produktionsförhållandenas område? Vi har redan besvarat denna fråga nekande. Lagbundenheten är bara av ett annat slag, och den tränger sig in i medvetandet redan från början. Det som är ekonomiskt nödvändigt är känt i förväg, beaktas i förväg och leder sedan till organiserad handling i en viss riktning. Detta är den enda skillnaden.¹

Men när en ny typ av produktionsförhållanden börjar tränga sig fram, är dess första uppgift att kämpa för sin existens och konsolideras, vilket i vår ekonomi, med de kapitalistiska relationernas tillväxt inom landet och kapitalistisk omringning utifrån, medför en ständigt utvidgad reproduktion av socialistiska produktionsförhållanden, med en bestämd utvidgnings-takt, som objektivt påtvingas sovjetstaten. Detta är en fråga om liv och död för hela systemet. Men att kämpa för reproduktion av socialistiska produktionsförhållanden innebär att kämpa för att öka de produktionsmedel som tillhör den proletära staten, att kring dessa produktionsmedel samla ett allt större antal arbetare, och öka arbetets produktivitet i hela systemet. Och detta innebär att kämpa för en utvidgad reproduktion av det aktuella systemet, eller kämpa för maximal ursprunglig socialistisk ackumulation. Samtliga tendenser, både medvetna och halvmedvetna, som verkar för maximal utveckling av den ursprungliga socialistiska ackumulationen, utgör också den ekonomiska nödvändighet, den tvingande lag för hela systemets existens och utveckling, vars ständiga tryck på medvetandet hos den statliga ekonomins producentkollektiv leder dem att ständigt upprepa handlingar som syftar till att uppnå optimal ackumulation i den givna situationen. Behovet av dessa handlingar är känt, fast inte alltid tydligt,² men det förändrar lagens utformning utan att upphäva den. Om vi dåligt

¹ I sin läroplan för politisk ekonomi skriver kamrat A. Kon följande om metoden för att studera den sovjetiska ekonomin: ”Men vi anser att det är nödvändigt att betona att vi, samtidigt som vi i *en kurs om kapitalismens teori tar upp frågan om de kapitalistiska lagarnas brytning i den sovjetiska ekonomin*, inte har för avsikt att i förbigående studera *teorin om den sovjetiska övergångsekonomin* eller, ännu mindre, den sovjetiska regeringens ekonomiska politik. Vi är fullt medvetna om att i vår ekonomi kombineras orsakssamband och målmedvetna principer och att det av detta skäl är omöjligt att studera *den sovjetiska ekonomin utifrån orsakssamband*. Vi förstår mycket väl att den politiska ekonomins grundläggande problem (problemet med värde, pengar, mervärde, profit och så vidare) vid en teoretisk studie av vår ekonomi i betydande utsträckning modifieras och skjuts i bakgrunden av det nya grundläggande problemet med samexistensen av spontanitet och planeringsprincipen i vår ekonomi. Vi glömmer inte för ett ögonblick att vår ekonomi till sitt väsen är en övergångsekonomi och att av den anledningen modifieras även de metodologiska undersökningsmetoderna”. (s. 19-20)

Författaren har helt rätt när han säger att den teoretiska analysen av vår ekonomi, som en ekonomi av en speciell typ jämfört med kapitalismen, kräver en modifiering även av de metodologiska undersökningsmetoderna; vilket jag också visar i denna bok. Men han har inte rätt, varken i sin formulering eller i sak, när han talar om omöjligheten att ”studera den sovjetiska ekonomin med kausaliteten som axel”. I den mån värdelagen förblir gällande även för planekonomin och bara ändrar det sätt på vilket den manifesteras och bestämmer viljan, som en kollektiv medveten vilja, i den utsträckningen är det fortfarande möjligt att ta kausaliteten som sin axel när man studerar lagbundenheterna i vår ekonomi, liksom i *alla vetenskapliga studier i allmänhet*, bara de metodologiska tillvägagångssätten ändras. Jag noterar i förbigående att författaren i sin ”läroplan” borde ha ändrat formuleringen om markränta i sovjetsystemet och ersatt en bekräftande mening med en frågande.

² Övergången till en medvetet planerad reglering sammanhänger både historiskt och immanent med socialiseringen

förstår behovet av att handla – och att handla med ökande snabbhet och energi – för att åstadkomma ackumulation, då skulle vi drivas framåt av objektiva fakta såsom växande varubrist, växande privat ackumulation, den fara för hela vårt systems existens som utgörs av svagheten i vår industriella och krigsindustriella grundval, och så vidare. Under dessa förhållanden är invändningar mot termen ”lag” som bara grundas på det faktum att den har förändrat det sätt på vilken den uppträder och bestämmer människors vilja, ingenting annat än språklig doktrinarism.

Följaktligen kan vi tala om lagen för ursprunglig socialistisk ackumulation. Men vi inte bara kan, utan vi *måste* tala om den, om vi vill *främja* det vetenskapliga studiet av vår ekonomi och dess särdrag.

Följande motargument framförs ofta. Varför tala om en lag när det bara gäller kampen mellan den socialistiska planeringsprincipen och varuekonomins spontanitet? Detta är invändningen från en man som envist vägrar att bada därför att han anser att han kan klara sig utmärkt utan. Jag håller med om att för dem som inte vill genomföra en vetenskaplig analys av vår ekonomi och den socialistiska principens nuvarande utvecklingsfas i denna ekonomi, är det inte möjligt att göra ytterligare framsteg. Men alla som *vill göra ytterligare framsteg* kommer att hålla med om att uttrycket om den socialistiska planeringsprincipens kamp mot varuproduktionens spontanitet inte säger någonting om de unika särdragen och speciella egenskaperna hos den *nuvarande perioden* i denna kamp. Denna fras, i hur många former den än presenteras för oss, förblir en intetsägande formel om vi inte ger den ett konkret innehåll som anknyter till den nuvarande perioden och den statliga ekonomins nuvarande samhällsekonomiska situation. Vi kämpade mot varuekonomin under krigskommunismen. Vi kämpar mot den nu, och vi kommer att fortsätta att kämpa mot den i tio, tjugo och förmodligen trettio år, Och när vår socialistiska industri har fått en ny teknisk grund, då kommer den förmodligen att utgöra en del av Europas socialistiska produktionssystem, och så vidare. Kan vi verkligen, med hänsyn till så olika förhållanden, så olika tekniska villkor och produktionsförhållanden, så olikartade förbindelser mellan den organiserade ekonomin och den privata ekonomin, nöja oss med en och samma allmänna fras – vilken naturligtvis kommer att förbli sann i tjugo eller fyrtio år, men som just därför alltid kommer att vara innehållslös?

Tvärtom, så snart vi försöker gå förbi denna allmänna fras till en mer konkret analys av lagbundenheterna i vår ekonomi under nuvarande period, så snart som vi konkret ställer frågan om innebörden av kampen mellan planeringsprincipen och varuekonomin i historiens nuvarande skede, stöter vi genast på problemet med den ursprungliga socialistiska ackumulationen och lagbundenheterna i denna process. I ljuset av detta berikas det kunskapsmässiga värdet av vår analys med ett antal generaliseringar som gör det möjligt att både förstå de grundläggande dragen hos lagen som är inneboende i det nuvarande stadiet av kampen mellan planeringsprincipen och värdelagen, och att skilja det tillfälliga från det allmänna, det ovidkommande från det väsentliga, den yttre formen från innehållet.

En andra invändning av metodologisk natur, som vissa av mina opponenter redan framfört sedan denna boks andra kapitel publicerades i pressen, går ut på att det är felaktigt att analysera sovjetstatens ekonomi utan att ta hänsyn till dess ekonomiska politik. Denna invändning är helt grundlös och strider både mot Marx' allmänna sociologiska metod och mot den historiska materialismens teori. Det är ingen tillfällighet att Marx inledde sitt första grundläggande ekonomiska verk, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, med ett förord där han redogjorde för sin allmänna sociologiska metod. Hans tes om ”bas och överbyggnad” lades där fram som

av produktionsmedlen; en sådan reglering är *oundviklig* efter den socialistiska revolutionen. En helt annan fråga är emellertid i vilken utsträckning den är ”medveten”. Även om det vore sant att begreppet ”lag” försvinner där det finns en medveten styrning av produktionen, kunde vi ändå tala om en lag, bara av det skälet att medvetenhet och framsynthet fortfarande är ganska blygsamt utvecklade hos oss.

motivering för att inleda analysen av det kapitalistiska samhället med "basen", även om en viss överbyggnad alltid förutsattes som ett objektivt socialt faktum. I teoretisk ekonomi börjar abstraktionen med själva den princip som undersökningen bygger på, eftersom denna vetenskap börjar med basen. Detta är inte att förringa överbyggnadens roll och vikten av att studera denna sida av de mänskliga relationerna i varuekonomin, men undersökningen börjar inte med överbyggnaden. I Marx' första utkast till plan för *Kapitalet* fanns ett avsnitt om staten, men han föreslog att man skulle närma sig denna fråga senare, när han hade analyserat den kapitalistiska ekonomin i strikt mening. Varför skulle vi då inte på samma sätt börja med basen i en *teoretisk* analys av den sovjetiska ekonomin? Mina opponenter på denna punkt övergår, utan att inse det, från den marxistiska metoden till den kände tyske sociologen Stammers och hans skolas läger, samtidigt som de sträcker ut handen till alla andra av marxismens kritiker som har angriper den historiska materialismens teori just för dess principiella metodologiska sätt att ställa frågan om bas och överbyggnad. I sitt arbete *Ekonomi och rätt [Wirtschaft und Recht]* hävdade Stammer att det är omöjligt att i den politiska ekonomin inta ett rent ekonomiskt synsätt, som inte tar hänsyn till de ganska klart fastställda sociala formerna för reglering, som logiskt betingar dem. Stammer avvisade undersökning av ekonomin utan att ta hänsyn till politik och rättsförhållanden och skrev, med speciell hänsyftning på Marx' förord till *Till kritiken av den politiska ekonomin*:

Därför är det korrekt att inte ställa det ekonomiska livet, den ekonomiska produktionen eller den ekonomiska strukturen och så vidare på ena sidan mot rättsordningen och den politiska överbyggnaden på den andra, utan att ställa samhällslivets innehåll mot dess form, som två element i en enda produkt av människans samhällsliv.¹

Och vidare:

Den som vill ta den sociala ekonomin i sig som ett sammanhängande system av samarbete, kan inte till direkt föremål för sitt vetenskapliga studium, kan inte framföra och underbygga en enda samhällsvetenskaplig tes, som inte förutsätter en tidigare fastställd reglering av samhällslivet. Varje undersökning av jordränta, löner, ränta eller profit är också *beroende av* existensen av en bestämd rättsordning, liksom varje lära om pengar, kredit, prisbildning eller varje annat kapitel i den politiska ekonomin.²

Jag skall avstå från att ge andra lika karakteristiska citat. Det är helt uppenbart att mina opponenter har hamnat i ett för dem ganska pinsamt sällskap tillsammans med en känd kritiker av marxismen och hans skola, med Birmann, Diehl, A. Hesse och R. Stolzmann,³ och även med de ryska subjektiva sociologerna, vilka de riskerar att närma sig även på en annan punkt i sin argumentering.

För att bekräfta riktigheten i sina invändningar tar mina opponenter fram en formel som Lenin tyckte om att upprepa, om att politik är koncentrerad ekonomi. Men de misslyckas med att visa hur denna uppfattning om koncentration kan förstås utan en föregående analys av *vad* det är som koncentreras i politiken.⁴

Men om det passar dem att börja sin analys där marxister brukar sluta, så låt dem försöka. Vi kommer att lyssna på vad de har att säga. Jag står på marxistisk grund och anser att det är nödvändigt att börja analysen med basen, med det ekonomiska livets lagbundenheter, för att

¹ Rudolf Stammer, *Wirtschaft und Recht*, Leipzig, 1906, s. 324.

² Ibid, 2:a upplagan, s. 192.

³ [Eduard Biermann, Karl Diehl, Albert Hesse och Rudolf Stolzmann var alla, liksom Stammer, hängivna idealistiska tolkningar av historia, rätt och ekonomi. I.I. Rubin ger i *Sovremennye ekonomisty na zapade* (Moskva, 1927) en utmärkt kritisk analys av Rudolf Stolzmanns verk.]

⁴ Påståendet att staten i vårt land styr den socialistiska sektorn av ekonomin och är oskiljaktig från den visar bara att det finns större svårigheter här när det gäller abstraktion än under kapitalismen, men det motbevisar inte på något sätt nödvändigheten av att skilja ekonomi från politik på *ett visst stadium av undersökningen*.

sedan gå vidare med att förklara nödvändigheten av en viss politik. Det var så Marx gjorde när han analyserade både den kapitalistiska *produktionen* och hela det kapitalistiska samhällssystemet. Som svar på invändningar som faktiskt hade framförts till honom, tillsammans med andra möjliga invändningar, skrev Marx i ett brev till Kugelmann den 11 juli 1868:

Vetenskapen består just i att visa *hur* värdelagen fungerar. Om man vill börja med att ”förklara” alla de fenomen som skenbart strider mot lagen, skulle man alltså bli hänvisad till en vetenskap *före* vetenskapen.

Mina opponenter anser sig tydligen vara skickligare än Marx och anser det möjligt att frambringa ”vetenskapen *före* vetenskapen”. Denna uppgift överstiger förvisso mina krafter. Jag ska vänta medan de börjar undersökningar enligt sin egen metod. Historien kommer att vara tacksam mot dem om de ”före vetenskapen” ger någonting annat än den vanliga vulgärekonomin på en ny grund, som vi har tillräckligt med exempel på i våra ekonomiska tidskrifter och tidningar. Jag har åtagit mig den blygsamma uppgiften att först bortse från statens aktuella ekonomiska politik, som är resultatet av *kampen* mellan två ekonomiska system och motsvarande klasser, för att i ren form undersöka rörelsen mot det optimala i den ursprungliga socialistiska ackumulationens, att i ren form upptäcka de motstridiga tendensernas verkan, så långt det är möjligt i deras rena form, och sedan försöka förstå varför resultatet i det verkliga livet följer en viss linje och inte en annan.

Denna typ av analys är naturligtvis svår, eftersom statens medvetet genomförda ekonomiska politik ofta inte är en reaktion på de praktiska svårigheter som man stöter på när man utvecklar socialistisk reproduktion, utan en produkt av *tidigare beräkningar* eller förutseenden av dessa svårigheter. Vad som i själva verket är en politik framtvungad av yttre tryck (till följd av den privata ekonomins motstånd) framstår som ett fritt fattat beslut. Den ekonomiska nödvändigheten som gör sig påmind utifrån framstår som ett fritt val av en bestämd politisk linje. De medvetna beslut som fattas av statens reglerande organ dikteras i lika hög grad av den *det optimala* i den ursprungliga socialistiska ackumulationen och av behovet att *begränsa detta optimum* till följd av motståndet från den privata ekonomin och de klasser som representerar den. Att här skilja det optimala i sin rena form från den faktiska politiken, som tvingas backa från detta optimala, är en mycket svår uppgift. För att lösa denna uppgift krävs en konkret analys av hela den ekonomiska och politiska situationen vid varje tidpunkt, eller åtminstone under en bestämd period av ekonomisk utveckling. Denna svårighet beror följaktligen *av själva typen av våra produktionsförhållanden, av korsningen mellan de socialistiska principerna och principen om varuproduktion*. Här har vi just den punkt när man tillämpar de allmänna grunderna i den marxistiska metoden, måste modifiera de metodologiska förfaranden som Marx använde när han analyserade produktionsförhållandena i den rena kapitalismen. Just här (men inte bara här) stöter vi också på de förändringar i det undersökta materialet som i viss mening tvingar oss att övergå från politisk ekonomi till ett annat vetenskapsområde, vilket innebär en övergång från politisk ekonomi till social teknologi. Denna övergångsvetenskap måste skapas genom våra ekonomers gemensamma ansträngningar. Denna vetenskap måste studera frågan om hur det ekonomiska livets regelbundenheter uppträder i ett blandat varu-socialistiskt ekonomiskt system, hur deltagarnas vilja i den kollektiva produktionen, som är sammanflätad med den privata ekonomin genom tusen trådar, och hur relationerna formas i den privata ekonomin, vare sig den utvecklas som en privat ekonomi eller anpassar sig till den statliga ekonomin i en situation där värdelagen blir alltmer begränsad av planeringsprincipen. Här uppstår något nytt, inte bara i statsekonomin, utan ibland också i den privata ekonomin, som existerar under förhållanden där de så kallade *kommandohöjderna* intas av proletariats kollektiva ekonomi. Det metodologiska förfarande som jag tillämpar i denna bok – och som består i att från början, i ren form, försöka åtskilja tendenserna hos två motstridiga principer, två sätt att fördela arbetskraft och produktionsmedel, för att förklara det ekonomiska resultatet i

det verkliga livet – är jag inte benägen att betrakta som den enda möjliga metoden. Om någon forskare (forskare, märk väl inte företrädare för vulgärekonomin) föreslår ett annat metodologiskt förfarande som visar sig vara mer lämpligt och mer relaterat till själva kärnan i vår ekonomi, måste ett sådant försök välkomna.

Av det jag har sagt bör det framgå att en framgångsrik vetenskaplig teoretisk studie av vår ekonomi å ena sidan kräver en mer ingående analys av själva begreppet lag, av ett regelbundet mönster och av nödvändighet under de förhållanden som den kollektiva ekonomin utvecklas, och å andra sidan en fortsättning på den *sociologiska* analysen av hela det *sovjetiska samhällssystemet*, som en ny och unik samhällsformation, vilken påbörjades i Lenins geniala verk. Detta kräver en enorm kollektiv ansträngning av alla våra teoretiker och ständigt förnyas och ständigt prövas mot erfarenheten.

Jag kommer slutligen till den tredje svårigheten och den tredje invändningen, som uppstår på grundval av denna svårighet. Följer det inte av det föregående att det i vår ekonomi, med dess kamp mellan två principer, också finns skäl för två olika regulatorer av systemet som helhet? Är detta möjligt i allmänhet, och om så är fallet, vad skulle det innebära för en bestämd enhet i hela det ekonomiska systemet som en sammanhängande ekonomisk organism?

Att två principer strider mot varandra i vårt system är ett faktum som ingen bestrider, utom naturligtvis de som ser hela vår ekonomi som bara en variant av den borgerligt-kapitalistiska ekonomin. Men om det inom en enda ekonomisk organism finns en kamp mellan två principer – och det är genom denna kamp som hela systemet rör sig framåt, vilket är karakteristiskt för den dialektiska utvecklingsprocessen i allmänhet – då kan frågan inte ställas i termer av om det ”kan det finnas två regulatorer i en sådan situation?”, utan istället ”om det är möjligt att det inte finns två regulatorer?” Det enda möjliga enheten är det *resultat* som i varje givet ögonblick uppstår mellan de två stridande krafterna; det vill säga den fördelning av arbete och produktionsmedel som verkligen tar form mellan systemen och den marknadsform som förbinder dem, vars innehåll framför allt förändras i de antagonistiska polerna i den ekonomiska helheten.

Om varje princip kämpar för att dominera hela systemet, kämpar den därmed för den typ av reglering som organiskt karakteriseras det speciella systemet av produktionsförhållanden, i sin rena form. Låt oss klargöra detta med hjälp av ett exempel. Anta att det råder varukapitalistiska relationer i vår ekonomi, vilket inom politiken oundvikligen skulle innebära en likvidering av proletarietets diktatur, och inom den ekonomiska sfären en fri utveckling av den varukapitalistiska regulatorn av ekonomin, det vill säga värdelagen. Fördelningen av samhälleligt arbete och produktionsmedel skulle då ta den form som den alltid gör när värdelagen verkar, det vill säga det skulle ske en omorganisering av arbetskraft och produktionsmedel som *spontant skulle återupprätta de kapitalistiska varurelationerna*. Med avskaffandet av utrikeshandelsmonopolet skulle vissa företag försvinna och andra utvidgas, samtidigt som industrialiseringen som helhet skulle minska, och hela denna process skulle spontant underordnas uppgiften att återupprätta de kapitalistiska relationerna inom landet och i de kapitalistiska länder som skulle vara dras in i hela processen för den borgerliga ombyggnaden av vår ekonomi. Den nuvarande industrin i Sovjetunionen och i dess ekonomi, i synnerhet fördelningen av produktivkrafter mellan tung och lätt industri, mellan stad och land, skulle förändras väsentligt. Man kan fråga sig om det finns en inneboende tendens, ett tryck i den riktningen i vår privata ekonomi och i de kapitalistiska länderna (som i sitt minimiprogram strävar efter att avskaffa monopolet på utrikeshandeln och socialistisk protektionism)? Ja, naturligtvis finns det det. Och om så är fallet finns det en inneboende strävan efter *en egen* typ av reglering, som också gör sig gällande överallt där den inte möter motstånd från den andra sektorn av ekonomin.

Nu till denna andra sektor, den statliga ekonomin. Om den hade maximala möjligheter att omstrukturera hela systemet, framför allt om den proletära revolutionen segrade i Europa, då naturligtvis med bildandet av socialistiska relationer som den fullständiga och ovillkorligt dominerande typen i hela ekonomin, då skulle inte bara planeringsprincipen segra som metod för att organisera och styra ekonomin, utan också proportionerna och fördelningen av arbete och produktionsmedel skulle vara väsentligt annorlunda, både från vad de är nu och ännu mer från vad som skulle bli resultatet om den kapitalistiska formen segrade och värdelagen blev den enda regulatören av ekonomin.

Men om det är så, då kan man fråga sig om det nu, när den socialistiska sektorn utkämpar en kamp för sin existens och utveckling, finns det någon annan regulator som försöker underordna hela systemet sig själv, med andra ord omforma det och för detta ändamål samla mer och mer resurser för att organisera arbetet på ett nytt sätt kring produktionsmedel som ständigt växer i kvantitet och förbättras i kvalitet? Svaret är tveklöst ja. Och nu är det bara nödvändigt att mer tydligt fastställa hur denna lag fungerar, vad hela denna process är koncentrerad till och var hela denna process kommer till uttryck.

Låt oss nu anta att vårt ekonomiska system som helhet, från en viss tidpunkt inte genomgår en process av utvidgad reproduktion, utan en process av enkel reproduktion. I så fall råder det ingen tvekan om att om man avbildade det, säg 1926, då skulle otvivelaktigt fördelningen av produktivkrafterna och mycket annat i landets ekonomi se mycket annorlunda ut än i nuläget, när systemet är i rörelse och vi har utvidgad reproduktion både i statlig och privat ekonomi. Men vad skulle denna skillnad bestå i?

Vi kan delvis besvara frågan genom en analogi med fördelningen av produktivkrafterna under enkel och utvidgad reproduktion i en kapitalistisk ekonomi. De som har läst andra bandet av *Kapitalet* vet att Marx där börjar med ett diagram över produktivkrafternas fördelning under enkel reproduktion och senare ett diagram som visar deras fördelning under utvidgad reproduktion. Med samma totala kapitalmängd i ekonomin som helhet blir proportionerna i fördelningen av $c + v + s$,¹ inom varje underavdelning, och mellan de två underavdelningarna, helt olika. De är som om de att säga uppställda i stridsformation, och de ger en bild av proportionerna i den utvidgade reproduktionens dynamik. I vår ekonomi, med utvidgad reproduktion i både den statliga och den privata ekonomin, måste produktivkrafternas fördelning, proportionerna mellan den socialistiska och den privata sektorn, och även proportionerna mellan de olika grenarna i den socialistiska sektorn, skilja sig inte bara från vad de skulle vara under enkel reproduktion, utan också från proportionerna i utvidgad kapitalistisk reproduktion på den givna industrialiseringsnivån; och de skiljer sig oundvikligen varje år från det föregående. Varje nytt år för statsekonomin, om den befinner sig i utveckling, innebär: (1) en absolut ökning av produktionen jämfört med föregående år; (2) en relativ tillväxt jämfört med den privata produktionens tillväxt; och (3) varje år en annorlunda ordning av dess egna inre krafter, som är ett resultat av proportionaliteten i det aktuella årets utvidgade socialistiska reproduktion. Men den lag som reglerar hela denna process – både omgrupperingen och tillväxten av de socialistiska produktionsförhållandena och även överföringen av värden från den privata ekonomin – är också lagen om den ursprungliga socialistiska ackumuleringen. Varje år föreskriver den för oss en sådan fördelning av produktivkrafterna inom hela den statliga ekonomin som också bestämmer deras fördelning även under det *följande året* och delvis under flera år framöver. För det första, den organisationsnivå som statsekonomin redan har uppnått, hur blygsam den i allmänhet än är och hur mycket lägre den än är än de *redan existerande objektiva möjligheterna* för en sådan organisation, och för det andra, själva karaktären av våra kapitalinvesteringar, särskilt nybyggnation, kräver varje år en omgruppering av produktivkrafterna som delvis

¹ Inklusive fördelningen av s mellan konsumtionsfonden och ackumuleringsfonden.

kommer att förutse proportionerna i ekonomin under de kommande åren. Annars kommer vi 1926 oundvikligen att skapa en varubrist för 1930, liksom en obalans mellan vår ekonomi och världsekonomin, samt ett misslyckande för våra importplaner, som är underordnade uppgiften att industrialisera landet – allt till fördel för den privata ekonomin. Det är ingen tillfällighet att den statliga planeringskommissionen redan har börjat utarbeta en femårsplan. En sådan intensifiering av planeringsarbetet är inte bara vår förtjänst, utan en brådskande nödvändighet som dikteras av den kollektiva ekonomin som en yttre tvingande lag. Oktoberrevolutionen har sin egen logik på denna front. Men om övergången till en sådan planering är oundviklig, och *vi kan inte avstå* från den eller undvika den när vi väl har socialiserat industrin och transportväsendet (annars skulle det inte ha funnits något behov av att ta till vapen i oktober), då följer oundvikligen redan 1926 en sådan gruppering av produktivkrafter *inom* den statliga ekonomin som inte bara måste svara mot hela ekonomins behov för det specifika året utan också så långt som möjligt förutse reproduktionens proportioner för flera år framåt, något som den kapitalistiska ekonomin, på grund av sin struktur inte kan göra i en sådan skala och i en sådan form. Om vi delvis undanröjer värdelagens verkan, som är välgörande för en oorganiserad ekonomi, med både de nackdelar och *fördelar* som denna lag har, måste vi ersätta dess reglerande verkan med en annan lag, som är inneboende i den statliga ekonomin i dess nuvarande utvecklingsstadium, nämligen den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag.

Men om denna lag föreskriver vissa proportioner inom statsekonomin, som *skiljer sig* från de proportioner som föreskrivs av marknadsförhållandena *under det aktuella året*, så dikteras på exakt samma sätt vissa bestämda proportioner för hela den utvidgade reproduktionsprocessen och följaktligen en objektivt *nödvändig* minimumackumulation av materiella resurser (på bekostnad både av statsekonomin egna resurser och genom att en del av merprodukten från den privata ekonomin överförs till den socialistiska sektorn) för att uppnå dessa *proportioner*. Vi kan ha ett visst manöverutrymme bortom gränserna för detta minimum, men om vi inte uppnår detta minimum kommer vårt system att drabbas av en underproduktionskris, vilket är vad vi har ställts inför 1925 och 1926. Och denna kris, som leder till en ökad privat ackumulation på grund av stigande detaljhandelspriser, försvagar vår ställning i kampen mot de borgerliga elementen i vår ekonomi och är farlig både för vår valuta och för reallönernas nivå, samt är farlig politiskt. Allt detta sammantaget, utifrån det problem vi här behandlar, bekräftar att lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen är den reglerande faktorn även i detta avseende. *Att inte förstå att denna lag existerar, att den har en tvingande karaktär för statsekonomin och har ett inflytande på den privata ekonomin, är inte bara ett teoretiskt misstag, inte bara mental envishet och konservatism, utan också farlig i praktiken, farligt ur synvinkeln av kampen för hela vårt kollektiva ekonomisystems överlevnad.*

Jag måste särskilt betona faran med teoretisk efterblivenhet på denna punkt, eftersom, med centralisering och styrning av hela statsekonomin, spelar framsynthet en helt exceptionellt roll för utvecklingen och bevarandet av vårt system, som inte kan jämföras med den roll som prognoser spelar under en spontan typ av reglering. Av detta följer den enorma betydelsen, inte bara vetenskapligt utan direkt *produktivt*, av en korrekt teori om den sovjetiska ekonomin. När det i ett kapitalistiskt land pågår ett oavbrutet prat och käbbel i parlamentet, när varje borgerlig ekonom och finansman med självaktning, som glider fram på det ekonomiska livets yta, anser det vara sin plikt att stoltsera med de paradoxer som han själv uppfunnit för att skilja sig från de andra, då kan det borgerliga samhället tillåta sig en sådan lyx i förvaltning och vetenskap, *eftersom regleringen av ekonomin genom värdelagen, är mer intelligent och tillförlitligt än alla politiker och professorer tillsammans*. Inte bara borgarklassens egna klassintressen (som Marx visade så tydligt), utan också själva *strukturen* i den kapitalistiska produktionen reducerar den ekonomiska vetenskapen till, i bästa fall, till rollen som en fotografisk apparat för den aktuella konjunkturen, eller tolererar den som en smart lyx. De borgerliga ekonomernas misstag har

mycket liten inverkan på den kapitalistiska ackumulationens framgångar. I vår ekonomi, där prognosernas roll är så stor och växer så snabbt, där fel i den ekonomiska politiken så smärtsamt övervinns av hela den ekonomiska organismen och så allvarligt snedvrider framstegen, då måste vårt studium av ekonomi, vår teoretiska framsynthet, vår korrekta analys av det ekonomiska systemet få en extraordinär betydelse. Och tvärtom är misstag inom den ekonomiska teorin praktiskt, ekonomiskt och politiskt farliga för oss. I synnerhet är det skadligt och till och med farligt för oss att ignorera att det i vårt system inte ”bara” finns socialistisk ackumulation (för att konstatera detta faktum behövs inte ens vulgärekonomi), utan också *lagen om* ursprunglig socialistisk ackumulation, som en objektiv faktor, med alla de konsekvenser som följer av detta.

Vissa av våra ekonomer kan av princip inte erkänna att det i vår ekonomi inte finns en utan två regulatorer. Detta är inte resultatet av djupgående kunskaper i teoretisk ekonomi, utan en uppenbar produkt av vetenskapliga fördomar och oförmåga att tillämpa den marxistiska dialektikens metod under nya förhållanden. Det är dogmatism och pedanteri, inget annat. Dessa ekonomer är vana vid att analysera den utvecklade kapitalismen och vid föreställningen om en enda regulator – i den mån det verkligen bara finns en enda regulator under kapitalismen. Och de avslöjar inte bara konservatism och mental feghet, utan kommer också i motsättning till marxismens anda, till Marx’ allmänna sociologiska och filosofiska metod, när de fruktar att frånta det steg från den teoretiska ekonomin ta det steg framåt som vår ekonomi redan har tagit från kapitalismen i *vardagslivet*, även om det är ett litet steg jämfört med brytningen med kapitalismen. De fruktar för att i praktiken visa att den politiska ekonomin endast studerar en historiskt övergående typ av produktionsförhållanden, om man kan säga att ett framsteg är oundvikligt på det teoretiska området. Denna mentala feghet – vars sociala rötter jag inte har för avsikt att försöka spåra; utan att i stället bara tala om de logiska – är desto mer obegriplig eftersom värdelagen själv trots allt inte heller föll färdig från himlen, utan den utvecklades tillsammans med varuekonomins utveckling. Den är inte bara den enda regulatorn i vår ekonomi, den har heller inte alltid varit det i det förflutna. Krockade inte värdelagen, under den period då varuekonomin slukade och absorberade hantverkssystemet, med det fortfarande existerande hantverkssystemet för reglering av arbetet? Denna dualism i det förgångna, i början av kapitalismens utveckling, var ett faktum. Varför skulle en liknande dualism vara omöjlig när de kapitalistiska relationerna börjar dö ut?

Den som inte har någon invändning mot detta argument måste naturligtvis överge metoddiskussionen och förklara följande: ”Allt handlar om hur man bedömer planeringsprincipens relativa vikt; ni överdriver den, medan vi håller oss till verkligheten”. Anta att så är fallet. Men det är knappast möjligt att logiskt bortse från de sociala och ekonomiska konsekvenserna av oktoberrevolutionen. Som det sägs i en rolig historia finns det ”två möjligheter”, och vi ska överväga båda. Den ena är att det i grund och botten finns en enda lag som fungerar som regulator i vår ekonomi, nämligen värdelagen. Men hur kan det i så fall på grundval av denna lag – som om vi förstår den som Marx gjorde, måste spontant reproducera kapitalistiska förhållanden – ske en utvidgad reproduktion av socialistiska förhållanden, eller ännu mer, en förbättring av dessa förhållandens socialistiska kvalitet?

Om denna ståndpunkt är riktig, hade då inte mensjevnikerna rätt i sin analys av vårt system? Hade inte den framlidne Parvus¹ rätt, som ansåg att vår ekonomi var helt borgerlig, med enorma möjligheter till en utveckling av amerikansk typ, men att arbetarregeringen, eftersom den ingrep i produktionsprocessen, var det största hindret för produktivkrafternas utveckling i en ekonomi

¹ [Alexander Parvus, född Israel Lazarevitj Helphand (1867–1924), var tillsammans med Leon Trotskij en av de ursprungliga förespråkarna för ”permanent revolution” under den första ryska revolutionen 1905. Han samarbetade med tysk underrättelsetjänst under första världskriget för att stödja Lenins återkomst till Ryssland i hopp om att avsluta det ryska kriget.]

av den typ som han antog att vi hade, det vill säga en borgerlig ekonomi som regleras av värdelagen? Om vår planering bara går ut på att vi observerar värdelagens oundvikliga funktion och under dess diktat skriver vad den annars skulle föreskriva oss genom en spontan spark i baken (när vi har gjort en misslyckad "observation"), har vi då inte rätt att fråga: Om det är så, är då inte all vår planering, all vår "socialistiska" reglering bara en *funktion* av värdelagen? Hur kan vi då, när det gäller både ekonomins proportioner och i produktionsförhållandena, undvika att reproducera kapitalistiska förhållanden i utvidgad skala och just den fördelning av produktivkrafterna som svarar mot den kapitalistiska reproduktionens uppgift? Det måste vara det ena eller det andra. Antingen kan dessa förhållanden inte internt stå i motsättning till sin "regulator" under en längre period, eller så är detta inte vår regulator, eller, mer korrekt, inte den enda. Jag tror att de ekonomer som jag för närvarande debatterar med kommer att bestämt förneka att de delar den ståndpunkt som jag just har beskrivit, och kommer att dra sig för att dra sådana slutsatser.

Men det finns ännu ett sätt att formulera frågan, nämligen att det i vår ekonomi faktiskt pågår en *kamp* mellan två principer, även om den socialistiska principen är mycket svag, svagare än vad jag i denna bok bedömer att den är. Formellt erkänner alla detta faktum att det pågår en kamp mellan två principer. Men för att det ska finnas en kamp måste det, som vi vet, finnas minst *två* stridande parter. Dualismen är redan närvarande. Om kampen verkligen pågår, kan det inte vara något annat än en kamp mellan två olika *typer* av arbetsorganisation, för en annan fördelning av produktivkrafterna. Hur kan det inte finnas en annan regulator, antagonistisk mot värdelagen?

Detta är inte möjligt, varken logiskt eller faktiskt. Och i detta fall skulle jag starkt rekommendera de ekonomer som jag har att göra med att införa lite av 'planeringsprincipen' i sitt tänkande, och visa hur de i sin teori balanserar mellan påståendet att vår statliga industri är av 'konsekvent socialistisk typ', i ett stadium av utvidgad socialistisk reproduktion (och inte i ett stadium där den alltmer urholkas av varuekonomin), och med deras envisa påståenden om att det bara finns en regulator. Det är nu hög tid att göra en avvägning i denna fråga. Man kan inte komma undan med en fras om den socialistiska planeringsprincipens kamp mot marknaden. Som vi reda har påpekat så pågick det även under krigskommunismen en kamp mellan planeringsprincipen och varuekonomins spontanitet, och den kommer att pågå i större eller mindre utsträckning under tjugotilltrettio år. Man frågar sig: hur skiljer sig den *nuvarande typen av denna kamp från den* som rådde för sju år sedan eller från den som kommer att råda om tjugofem år? Vad består dess lagbundenhet av, och hur uttrycks denna kamps lagbundenhet i just den socialistiska delen av vår ekonomi? Om ni förkastar lagen om den ursprunglig socialistisk ackumulation, vilken uppfattning föreslår ni då?

Drivkraften bakom den kapitalistiska produktionen är strävan efter vinst och dess regulator är värdelagen. Kapitalismen tillfredsställer samhällets konsumtionsbehov genom denna mekanism. I synnerhet får arbetaren sin andel av konsumtionsmedlen genom att sälja sin arbetskraft. På vilket sätt skiljer sig statsekonomin från kapitalismen på denna punkt? Å ena sidan har den *redan* upphört att vara produktion för vinst eller mervärde. Å andra sidan är det ännu inte en produktion i den statliga ekonomin för att konsumeras av arbetarna, och ännu mindre av alla människor i den privata ekonomin. I vår statsekonomi finns här en inre motsättning, en motsättning som hänger samman med både dess natur och med villkoren för dess kamp existens och utveckling. Å ena sidan kan den störtas om den inte fyller den funktion som varje produktionsystem har i historien, det vill säga om den inte tillfredsställer de sociala behoven i den givna epoken. Här är den drivande kraften arbetarnas och böndernas konsumtionsstryck, som verkar både direkt (det vill säga inte genom mekanismen att sträva efter maximal profit, som under kapitalismen) och på många sätt indirekt (oförmåga att säkerställa varuutbyte med den privata ekonomin i nödvändiga proportioner, och så vidare). Den statliga ekonomin famlar fortfarande

efter vägen, särskilt inom sitt eget system; den har bara de stimulerande faktorer som är speciella för vårt system och deras organisatoriska uttryck. Å andra sidan kan den störas ur sin rörliga jämvikt om de nödvändiga proportionerna för utvidgad reproduktion, som dikteras av hela den ekonomiska situationen, inte garanteras av en tillräcklig och stadigt växande ackumulation av merprodukter i materiell form, vilket alltid medför en begränsning av den individuella efterfrågan. Motsättningen mellan dessa två tendenser inom den statliga ekonomin tar inte formen av en klassmotsättning, men den existerar likväl. Denna motsättning kännetecknas av själva lagen om ursprunglig socialistisk ackumulationen, när det gäller distributionen. Å ena sidan innebär utvidgad reproduktion i den socialistiska sektorn en automatisk, kvantitativ tillväxt i reproduktionen av socialistiska produktionsförhållanden, tillsammans med motsvarande proportioner varje år i fördelningen av produktivkrafterna. Men å andra sidan leder denna kvantitativa utvidgning av de socialistiska förhållandena, som också kräver att en viss del av överskottet frigörs från den statliga ekonomin och att löneökningarna underordnas ackumuleringsfunktionen, till en inskränkning av de socialistiska relationernas kvalitet och bevarar en klyfta mellan lönenivån och arbetskraftens värde. Vi ser här inte bara en motsättning i själva lagen, utan också dess historiskt övergående karaktär. Detta är mycket viktigt att ha i åtanke ur metodologisk synpunkt när man analyserar av hela ekonomin, och i synnerhet de sätt på vilka dess karakteristiska mönster framträder.

När de redan nämnda ekonomerna säger att vår planeringsreglering helt enkelt följer värdelagen,¹ begår de de misstag som analyserats ovan, *inte bara därför att* de anser att proportionerna i en ekonomi som upprättas på grundval av värdelagens funktion är naturliga även för en ekonomi som utvecklas på annat sätt än i kapitalistisk riktning. De tar inte bara inte hänsyn till betydelsen av de förändringar som har skett i hela ekonomin till följd av revolutionens förändringar av strukturen på böndernas budget, de är inte bara ovilliga att förstå att värde-regulatorn nödvändigtvis förskjuts och objektivt måste pressas ut och ersättas av regulatorn för den växande kollektiva sektorn av ekonomin; utan de förväxlar uppenbarligen också den objektivt nödvändiga proportionaliteten i ekonomin med *metoderna för att uppnå denna proportionalitet*, vilket innebär att de förväxlar industrialiseringen av landet under proletariats diktatur med tillväxten av storskalig produktion i allmänhet. Samtidigt förändras inte bara värdeformen utan också det vi kallar värdeförhållandena i samband med arbete-utgifter, både till följd av förbättring av tekniken och arbetets produktivitet, och på grund av att hela stats-ekonomin omvandlas till en enda trust, vilket i och med tillväxten av arbetets vetenskapliga organisation skapar en ny faktor, som uppstår genom samarbetet mellan enorma sammanlänkade ekonomiska enheter. Denna speciella egenskap av vår statsekonomi, som är en följd av dess socialistiska natur, kan inte ha någon större effekt så länge den tekniska nivån är låg, men den är en faktor av enorm betydelse för att höja den tekniska nivån i vår industri till de avancerade kapitalistiska ländernas nivå. Kan man säga att de förändringar som åstadkommit har samband med värdelagens funktion och inte med dess likvidering eller begränsning, inte med kampen för vår statliga ekonomis överlevnad och utveckling som en form av kollektiv ekonomi? Vi kan varken förstå dessa förändringar eller våra envisa strävanden att tränga ut privatkapitalet från handeln och ersätta det med statlig och kooperativ handel om vi betraktar värdelagen som den grundläggande regulatorn för hela vår ekonomi. Om man bara tar hänsyn till de administrativa utgifterna är det privata kapitalet "lönsammare" för hela ekonomin och arbetsproduktiviteten är högre än i den privata handeln. Men vi går framåt trots värdelagen, vi går framåt längs en annan lags linje, vi är underkastade en annan reglerande kraft.

Det andra som måste förkastas är naturligtvis sammanblandningen mellan proportionalitet i ekonomin, som är objektivt nödvändig för valla samhällsliga produktionssystem med arbets-

¹ [Det vill säga att skapa en plan som motsvarar marknadens krav och värdelagen. Preobrazjenskij menar att planen bör bestämma marknaden, inte tvärtom.]

delning, och den historiskt övergående metoden att uppnå denna proportionalitet på grundval av värdelagen. En korrekt proportionell arbetsfördelning behövs både för kapitalismen och för socialismen, och även för vårt nuvarande socialistiska varuekonomiska system. Men även om det skulle visa sig – och jag har visat att det är omöjligt – att den fördelning av produktivkrafterna som faktiskt råder för närvarande på grundval av kampen genom något mirakel skulle motsvara den fördelning som skulle uppstå under kapitalistiska förhållanden och på grundval av värdelagen (det vill säga att proportionerna inom den kollektiva produktionen på nuvarande stadium av landets industrialisering motsvarar de kapitalistiska), *även då* skulle påståendet om en enda regulator inte vara bevisat. Ska vi då anta att de proportioner vi behöver *dikteras* av värdelagen som regulator och bara kan uppenbaras genom den, eftersom värdelagen historiskt och, om man så vill, materiellt och fysiskt är förbunden med och oskiljaktig från varuproduktionen, som är en produktion där privat ägande av produktionsmedlen dominerar? Kanske är ersättandet av privat ägande, som ed samhälleligt ägande på alla kommandohöjder bara en formell juridisk handling som inte innebär någon förändring av systemets *väsen*? Varför kan vi inte säga att vi i *huvudsak* finner de nödvändiga proportionerna med våra metoder, som trots vår ytterst knappa erfarenhet av planerad reglering är högre, mer fulländade än metoderna för att uppnå jämvikt på spontan väg? Varför är ett sådant påstående objektivt omöjligt nu, när vi redan planerar de allmänna konturerna för proportionalitet med *åra egna metoder* för statistisk redovisning av behov och effektiv efterfrågan, metoder som också innefattar redovisning av både vårt potentiella inflytande på den privata ekonomin och av vårt beroende av den, medan värdelagen endast gör korrigeringar på spontan väg? Och om detta är möjligt, om det till och med är möjligt till 50 procent, att då säga att vi i princip bara har en regulator innebär att man på ett grovt sätt förväxlar den form av reglering som grundar sig på arbetskostnader *under kapitalismen* med det objektiva ekonomiska behovet av en proportionell arbetsfördelning, som finns i både en varuekonomi och en socialistisk varuekonomi och som inte bara kan fastställas med kapitalistiska metoder. Under det socialistiska varusystemet kan just denna proportionalitet endast upprättas på grundval av kamp mot värdelagen och den kommer alltid att vara ett resultat av denna kamp – även om den riktning i vilken värdelagen och lagen om socialistisk ackumulation verkar ibland kan sammanfalla i särskilda fall i det verkliga livet.

Man kan invända: Men eftersom förhållandet mellan vara och pengar är dominerande, innebär inte detta oundvikligen att det måste finnas en enda regulator, nämligen värdelagen? Denna invändning är viktig, men den är i själva verket formell och skrapar i stor utsträckning bara på ytan av händelserna.

Om vi kastar en kort blick på mänsklighetens allmänna historia, klasskampens historia och de ekonomiska formernas historia, oavsett om framåtstegen sker genom en antagonistisk eller en fredlig utveckling eller genom en växling mellan dessa två – är regeln att en förändring av innehållet alltid och överallt föregår en förändring av formen för relationerna mellan människor. Exakt samma sak gäller för det ekonomiska system som skapades av oktoberrevolutionen. Vår statsekonomi är sammanlänkad med den privata ekonomin, och den senare tränger automatiskt in i själva kärnan av den statliga ekonomin. Den privata ekonomin, som är en individuell ekonomi, kan inte utvecklas utan utbytesformer (det räcker med att påminna om våra erfarenheter av konfiskeringen av jordbruksöverskottet under krigskommunismen); men statsekonomi som fungerar enligt den gamla utbytesformen kan utvecklas mycket långt och förändra *innehållet i de sociala produktionsförhållandena*. Att här blanda ihop form och innehåll, och den enas och den andras relativa vikt, är för närvarande fortfarande i viss mån förlåtligt för en jurist. Men för marxistiska ekonomer är en sådan förvirring inte förlåtlig, precis som de inte kan förlåtas när de observerar hur hela systemet för reglering av ekonomin inte kan undgå att påverkas av socialiseringen av industri och transport, främst i form snarare än i innehåll.

Nu måste vi också undanröja ett missförstånd som kan uppstå hos läsaren när denne läser de följande sidorna i denna bok. I vårt land görs ofta försök att visa hur begränsade möjligheterna till planerad reglering med hänvisning till de många fel och felbedömningar som gjorts av den statliga planeringskommissionen och andra organ som styr ekonomin. Vi reserverar oss för att vi i den teoretiska analysen av vår ekonomi anser det nödvändigt att fastställa och utvärdera endast de möjligheter till reglering som existerar *objektivt* och som beror på det verkliga styrkeförhållandet mellan statlig och privat ekonomi, på den optimalt möjliga graden av organisation av den statliga ekonomin i det givna skedet och på hur vår statliga ekonomi påverkas av marknadsförhållandena inifrån och av trycket från världsmarknaden utifrån. Vi kan inte reducera de objektiva möjligheterna till planering till summan av våra misstag och vår oförmåga att planera. Det skulle innebära att vi skyllde alla misstag på historiska nödvändigheter, inklusive den nuvarande ineffektiva fördelningen av personal till olika funktioner. Det är lika felaktigt att hävda att vår bristande förståelse av det ekonomiska system som vi styr och dess lagar – tillsammans med åtföljande misstag, oavsett vilka allvarliga deras objektiva konsekvenser kan ha varit – i själva verket beror på ekonomiska nödvändigheter, och därmed i vår teoretiska analys minska de möjligheter till medveten reglering *som objektivt finns i vårt system*.

II. Den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag

Det är ingen överdrift att säga att den mest intressanta och spännande frågan för alla våra praktiska och teoretiska arbetare, efter oktoberrevolutionen 1917 och dess militära seger, är frågan om vad sovjetssystemet egentligen är, i vilken riktning det utvecklas, vilka dess grundläggande utvecklingslagarna är, och slutligen hur denna första erfarenhet av en ekonomi, vars ledande element har gått bortom kapitalismens gränser, förhåller sig till våra gamla, och traditionella idéer om socialismen. Men den sista frågan borde mer korrekt formuleras så här: Efter åtta år av proletariats diktatur i ett enormt land, hur ska vi nu betrakta våra tidigare uppfattningar om socialismen?

Ingen ekonomisk formation kan utvecklas i ren form och enbart på grundval av de inneboende lagar som kännetecknar denna speciella formation. Detta skulle stå i motsättning till själva utvecklingsidén. Utvecklingen av varje ekonomisk form innebär att den tränger undan andra ekonomiska former, att dessa former underordnas den nya formen och gradvis elimineras. Under dessa förhållanden kan diagonalen i kraftparallelogrammen som verkar inom det ekonomiska området aldrig följa den dominerande formens inre lagar, utan kommer alltid att avvika från denna linje under inflytande av motsatta krafter. Och dessa motverkande krafter, det vill säga krafterna från andra ekonomiska former som ingår i det givna ekonomiska systemet, tar form genom att följa sina egna utvecklingslagar. Dessa utvecklingslagar för de gamla formerna omvandlas nu helt enkelt till motståndslagar för den nya formen.

Men analysen av ett ekonomiskt system där två grundläggande lagar verkar blir extremt svår i det fall där den historiskt progressiva formen inte är den som redan råder i ekonomin utan bara håller på att bli dominerande. Och det är just detta som är fallet i vårt sovjetiska ekonomiska system. Svårigheten, som kommer att förklaras mer i detalj längre fram, uppstår här i analysen av den tredje ekonomiska kraftens roll – som i detta speciella fall är småproduktionen. Under inbördeskriget förde socialismens kadrer, det vill säga arbetarklassen och de fattiga på landsbygden, en kamp för medelböndernas massor mot kapitalismens kadrer, det vill säga de borgerliga jordägarna, kulakerna och byråkraterna. I denna kamp kom medelbönderna, även om de ständigt vacklade, i allmänhet över på arbetarklassens sida. Denna kamp har nu överförts till det ekonomiska området, där småproduktionen tjänar som näringsbas både för kapitalistisk och för socialistisk ackumulation. Frågan om den sönderfallande småproduktionen huvudsakligen omvandlas i kapitalistisk riktning – och skapar lönearbetare å ena sidan och en kulakekonomi å den andra – eller i stället i allt högre grad blir en periferi till statsekonomin, är av mycket stor betydelse för socialismens öde i ett bondeland. I det första fallet kommer inte bara utvecklingstakten att vara långsammare, utan även den socialistiska formens kampmetoder mot den kapitalistiska formen kommer att vara annorlunda. I slutändan kommer hela den ekonomiska strukturen att se mycket annorlunda ut. Och jag har ännu inte nämnt de stora politiska konsekvenser som oundvikligen kommer att följa av en utveckling enligt detta alternativ.

Detta är inte den enda svårigheten att teoretiskt analysera utvecklingstendenserna i den sovjetiska ekonomin. Det finns skeptiker som anser att varje försök att analysera den sovjetiska ekonomin teoretiskt är hopplöst, eftersom denna ekonomi bara har existerat i åtta år och därför inte kan erbjuda tillräckligt konkret material för teoretiska generaliseringar. Bland bevisen för detta finns ofta hänvisningar till *Övergångsperiodens ekonomi* av kamrat Bucharin, som var och har förblivit enbart en teori om den sociala revolutionens rödgardistiska period, och objektivt sett inte kunde vara något mer än det. Exemplet med Marx' *Kapitalet* nämns också, som kunde uppstå först efter att den moderna kapitalismen hade existerat i många årtionden och varuekonomin i århundraden.

Jag anser det vara helt fruktlöst att ägna en del av detta kapitel åt ett formellt bevis för att en teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin är möjlig. Detta skulle innebära att vi här avviker från det verkliga beviset, som bara kan en faktisk analys av det sovjetiska ekonomiska systemet. Följaktligen går jag rakt över till sakens kärna.

Ursprunglig kapitalistisk och socialistisk ackumulation

För att förstå den nuvarande utvecklingsfasen i den sovjetiska ekonomin är det av utomordentlig hjälp att göra en systematisk jämförelse mellan de första stadierna av socialismen och de första stadierna av det kapitalistiska produktionssättet. Denna jämförelse är mycket lärorik och kommer vara till stor hjälp vid vår analys. Både likheterna och skillnaderna – och skillnaderna är ojämförligt mycket större än likheterna – framhäver väl det sovjetiska ekonomiska systemets särdrag.

Låt oss börja med den viktigaste skillnaden, som också betingar flera andra.

Kapitalistisk produktion uppstår och utvecklas i det feodala samhället, eller i ett feodalt samhälle som delvis har upplösts av varuekonomin under många årtionden före de borgerliga revolutionerna. Detta gäller fullt ut för utvecklingen av handelskapitalet, som ett nödvändigt förstadium till den kapitalistiska produktionen.

Det gäller också för de första stadierna av manufaktur i England och den kapitalistiska maskinindustrin på kontinenten. Kapitalismen kunde genomgå sin period av ursprunglig ackumulation i en tid av politisk absolutism och där enkel varuproduktion rådde i ekonomin tillsammans med feodala livegenskapsförhållanden.

Borgerliga revolutioner börjar först efter det att kapitalismen har hunnit en bra bit på väg med att bygga sitt system på det ekonomiska området. Den borgerliga revolutionen är bara en episod i den borgerliga utvecklingen, som börjar långt före revolutionen och fortsätter snabbare efter denna. Det socialistiska systemet börjar däremot sin tideräkning med proletariats maktövertagande. Detta följer av den socialistiska ekonomins själva väsen som ett enda komplex helhet, som inte kan byggas bit för bit inom kapitalismens miljö. Medan handelskapitalet kunde utvecklas i det feodala samhällets porer, medan de första kapitalistiska företagen kunde fungera utan att komma i oförsonlig motsättning med den existerande politiska strukturen och ägandeförhållandena (och tvärtom, som vi ska se nedan, faktiskt närdes av deras safter), kan den statliga socialistiska produktionen bara uppstå som ett resultat av att det gamla systemet bryts igenom längs hela linjen som ett resultat av en social revolution. Detta faktum är av enorm betydelse för förståelsen av inte bara socialismens uppkomst, utan också av hela den efterföljande processen av socialistiskt uppbygge. Omvänt har otillräcklig förståelse för eller glömska av vad själva essensen av vad socialismen är, ofta lett till och fortfarande leder kamrater till en rent kälkborgerlig, ibland direkt reformistisk uppfattning om den sovjetiska ekonomin och dess utvecklingsvägar.

För att den kapitalistiska ackumulationen skulle kunna komma igång krävdes följande förutsättningar: (1) en preliminär ackumulation av kapital i vissa händer i en omfattning som var tillräcklig för att tillämpa en högre teknik eller mer avancerad arbetsdelning med samma teknik; (2) tillgång till en grupp lönearbetare; (3) en tillräcklig utveckling av varuekonomin i allmänhet, som grund för kapitalistisk varuproduktion och ackumulation.

Beträffande det första av dessa villkor säger Marx:

Det kapitalistiska produktionssättet är därför en förutsättning för varuproduktion i stor skala, och en viss kapitalanhopning i individuella kapitalisters händer är nödvändig, för att det säregna kapitalistiska produktionssättet skall bli möjligt. Vi måste förutsätta, att denna kapitalanhopning redan har skett vid övergången från hantverksmässig till kapitalistisk drift. Vi kan kalla denna kapitalanhopning den ursprungliga ackumulationen [*ursprüngliche Akkumulation*], emedan den utgör underlaget

för det kapitalistiska produktionssättet i motsats till den ackumulation, som är denna produktionsmetods historiska resultat. Hur denna ursprungliga ackumulation uppkom, behöver vi ännu inte befatta oss med. Vi endast konstaterar, att den bildar utgångspunkten för den senare utvecklingen.¹

Nu uppstår frågan vad som i detta sammanhang gäller för ursprunglig *socialistisk* ackumulation. Har socialismen en egen förhistoria? I så fall, när börjar den?

Vi har redan sett att den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen kunde ske på basis av feodalismen, medan den ursprungliga socialistiska ackumulationen inte kan ske på kapitalismens grund. Om socialismen har en förhistoria, kan den följaktligen börja först efter proletarietets maktövertagande. Nationaliseringen av storindustrin är den socialistiska ackumulationens första steg, det vill säga det steg som i statens händer koncentrerar det minimum av resurser som behövs för att organisera en socialistisk ledning av industrin. Men här stöter vi omedelbart på frågans andra aspekt. Genom att socialisera storindustrin förändrar den proletära staten ägandet av produktionsmedlen: den anpassar ägandeförhållandena till alla efterföljande åtgärder i den socialistiska ombyggnaden av hela ekonomin. Med andra ord, genom revolutionen uppnår arbetarklassen endast det som kapitalismen redan var i besittning av i form av privat ägande, utan någon revolution, på feodalismens grundval.² Den ursprungliga socialistiska ackumulationen, som den period då de materiella förutsättningarna för socialistisk produktion i ordets egentliga mening skapas, kan endast börja med maktövertagandet och nationaliseringen.

Kapitalistisk ackumulation är ackumulation på basis av en produktion som är ekonomiskt och tekniskt skild från hantverksproduktion. Kapitalistisk tillverkning kunde visa sin överlägsenhet gentemot hantverket endast i den mån den visade sig vara ekonomiskt överlägsen, i den mån som det arbetsdelningssystem som tillämpades, och andra fördelar med produktion i stor skala jämför med produktion i liten skala gjorde det möjligt att tillverka en produkt i ”fabriken” till lägre kostnader än under hantverksmässiga former. Men organiserandet av tillverkningen, utförandet av byggnader, varulager, utgifter för rörligt kapital i omlopp – allt detta i avsaknad av ett modernt kreditsystem för industrin – förutsatte att det fanns avsevärda tillgångar, som inte skapats genom tillverkningen, utan före denna, genom småföretagsamheten och bortrövade från småproducenterna av handelskapitalet. I ännu högre grad behövdes tidigare ackumulerat kapital för att maskinell tillverkning i stor skala skulle kunna komma igång. För att den kapitalistiska produktionen *skulle kunna* visa sina fördelar gentemot hantverksproduktionen, i tekniskt och ekonomiskt avseende, krävdes en lång period av exploatering av småföretagsamheten.

På samma sätt kan socialistisk ackumulation i ordets egentliga mening, dvs. ackumulation på basis av en socialistisk ekonomi som redan har utvecklat alla sina karakteristiska drag och de *fördelar som är säregna* för den, börja först sedan sovjetekonomin har genomgått den ursprungliga ackumulationens stadium. För att manufakturerna – och i ännu högre grad fabriker som använder mekaniserad teknik – ska fungera, så krävs det ett visst minimum av tidigare ackumulerade resurser i form av naturliga produktionselement; det krävs också ett visst minimum för att den statliga ekonomin i sin helhet ska kunna utveckla alla sina fördelar och skapa en ny teknisk grundval.

Här stöter vi plötsligt på en annan ytterst betydelsefull strukturell och principiell skillnad mellan kapitalism och socialism, som vi skall återkomma till när vi analyserar konkurrensvillkoren mellan de socialistiska och kapitalistiska ekonomiska formerna. För att manufakturen skulle kunna visa sin överlägsenhet över hantverket var det inte alls nödvändigt att sätta igång ett stort antal manufakturerna på en gång. En, två, fem manufakturerna var tillräckligt för att visa

¹ *Kapitalet*, Vol. I, del 1, s. 640, Stepanovs översättning. [Svensk översättning, *Kapitalet* bd 1, kap. 23: avsnittet [Relativ nedgång i den variabla kapitaldelen under fortgående ackumulation och därmed följande centralisation](#)]

² Jag nämner här ingenting om begränsningarna för det privata ägandet under den feodala perioden. I grund och botten existerade det privat ägandet då, trots dessa överträdelser.

deras överlägsenhet och slå ut hantverksproduktionen i konkurrenskampen. Följaktligen kunde mängden tidigare ackumulerat kapital vara ganska liten i förhållande till den nationella ekonomin som helhet. Ett fåtal företag, som utgjorde en stöttrupp på den ekonomiska fronten och som representerade en ny ekonomisk ordning, kunde inleda en offensiv utan att vänta på att den fullständiga övergången skulle äga rum *en masse* och samtidigt. Och fastän den ursprungliga ackumulationen under handelskapitalets utvecklingsperiod sakligt och historiskt sett framskred så långt, att det vid den tidpunkt då manufakturerna organiserades inte fanns någon brist på fritt kapital, så hade hela denna rörelse ändå en oorganiserad och spontan karaktär. Dessutom kunde de nya formerna i fortsättningen rycka fram på samma sätt genom kapitalexport. Kapitalistiska företag kunde uppstå i småborgerliga länder där varken de tekniska eller ekonomiska förutsättningarna för ett nytt produktionssätt existerade, eftersom alla dessa förutsättningar fanns där potentiellt och endast behövde en yttre stimulans från progressivt utländskt kapital.¹

Däremot kan ingen partiell eller obetydlig socialistisk ackumulation lösa det grundläggande problemet med den socialistiska organiseringen av ekonomin. I synnerhet när det gäller Sovjetunionens ekonomi, så krävs en ackumulation som (1) gör det möjligt för den statsägda ekonomin att uppnå den nuvarande kapitalistiska teknikens nivå, överallt där det inte är möjligt att gradvis övergå till en ny teknisk bas; (2) möjliggör en förändring av den tekniska den statliga ekonomins bas, att organisera arbetet vetenskapligt och planera administrationen av hela statsekonomin, vilket är omöjligt utan stora beredskapslager och planerade reservförråd; (3) säkerställer hela komplexets utveckling och inte bara enskilda delar, eftersom det ömsesidiga beroendet mellan delarna i hela komplexets rörelse, gör det omöjligt att ha en icke samordnad rörelse enligt det kapitalistiska guerillakrigets metoder, personligt initiativ och konkurrens. Därmed slår vi fast att nationaliseringen av det som kapitalismen har ackumulerat inte bara avslutar perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation, utan tvärtom inleder den. En sådan ackumulationsperiod kan bara utvecklas efter proletariats maktövertagande och efter den första ackumulationsfasen – socialiseringen av ekonomins viktigaste delar. Men om så är fallet, är det då möjligt och korrekt att i allmänhet tala om ursprunglig socialistisk ackumulation,² i analogi med ursprunglig kapitalistisk ackumulation? Den senare började ju före den kapitalistiska produktionen, medan den förra måste ske samtidigt med den begynnande övergången till socialistisk produktion och med ackumulationen inom själva det socialistiska komplexet.

Vi föreslår att denna term kan behållas under vissa villkor, ty även om den ursprungliga socialistiska ackumulationen tidsmässigt är sammanflätad med socialistisk produktion och i viss utsträckning med socialistisk ackumulation på produktionsbasis, så är likväl den ekonomiska betydelsen av denna process i förhållande till den socialistiska produktionen densamma som den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen i förhållande till den kapitalistiska produktionen.³ Och även om denna term skulle anses vara olämplig, så skulle den omedelbart behöva ersättas med en annan, eftersom det som den betecknar kvarstår. Tvärtom är skillnaden mellan ursprunglig socialistisk ackumulation och strikt socialistisk ackumulation av mycket stor principiell betydelse. Vi ska senare se att denna skillnad har stor betydelse för vår

¹ Nedan ser vi att medan kapitalismens själva struktur och det sätt på vilken den lägger under sig småföretagsamheten, gör kapitalexport möjlig, kan det socialistiska produktionssättet spridas endast genom export av den proletära revolutionen.

² Begreppet "ursprunglig [первоначальное] socialistisk ackumulation" myntades av en av våra mest framstående ekonomer, kamrat V. M. Smirnov. Vi insisterar inte speciellt på denna term. Den skulle kunna ersättas med "preliminär [предварительное] socialistisk ackumulation", och vi använder faktiskt ibland detta uttryck som en synonym för samma idé. [Källan till dessa uttryck är första bandet av *Kapitalet*, där Marx i det tjugofjärde kapitlet talar om "ursprunglig ackumulation"]

³ Man får inte heller glömma, att även om den primitiva kapitalistiska ackumulationen på basis av handelskapitalismen föregick den kapitalistiska produktionen, så omfattar hela perioden av ursprunglig ackumulation också perioden av den kapitalistiska industrins utveckling.

ekonomiska politik, just därför att sammanblandningen av dessa två processer är ett mycket allvarligt misstag när det gäller den praktiska styrningen av ekonomin.

Med *socialistisk* ackumulation menar vi tillskottet till de fungerande produktionsmedlen av en merprodukt som har skapats inom den socialistiska ekonomin och som inte fördelas vidare mellan deltagarna i den socialistiska produktionen och den socialistiska staten, utan till utökad reproduktion. Däremot kallar vi för *ursprunglig socialistisk ackumulation* den ackumulation i statens händer av materiella resurser som huvudsakligen eller delvis härrör från källor som ligger utanför den statsägda ekonomin. I ett efterblivet bondeland måste denna ackumulation spela en ytterst viktig roll, då den i hög grad påskyndar det tidpunkt då den tekniska och vetenskapliga rekonstruktionen av statsekonomin inleds och då denna ekonomi till slut uppnår ren ekonomisk överlägsenhet över kapitalismen. Det är sant att ackumulationen under denna period också sker på basis av den statliga produktionen. Men för det första har denna ackumulation också karaktären av ursprunglig ackumulation av tillgångar för en helt socialistisk ekonomi och är underordnad detta syfte. För det andra dominerar ackumulation av det förra slaget, det vill säga på bekostnad av den icke-statliga omgivningen, kraftigt under denna period. Av dessa skäl bör vi kalla hela detta stadium för perioden av ursprunglig eller preliminär socialistisk ackumulation. Denna period har sina speciella särdrag och speciella lagar. Den grundläggande lagen i vår sovjetiska ekonomi, som nu genomgår detta stadium, är just lagen om ursprunglig eller preliminär socialistisk ackumulation. Denna period har sina speciella drag och sina speciella lagar. Den grundläggande lagen för vår sovjetekonomi, som nu genomgår detta stadium, kallas just lagen för ursprunglig eller preliminär socialistisk ackumulation. Alla grundläggande processer i det ekonomiska livet inom ramen för statsekonomin är underordnade denna lag. Dessutom förändrar och delvis avskaffar denna lag värdelagen och alla lagar för varuproduktion och kapitalistisk ekonomi, i den utsträckning som dessa förekommer eller kan förekomma i vårt ekonomiska system. *Följaktligen kan vi inte bara tala om ursprunglig socialistisk ackumulation, utan vi kan inte förstå något av den sovjetiska ekonomins väsen om vi inte förstår den centrala roll som lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation spelar i denna ekonomi, vilken i strid med värdelagen bestämmer fördelningen av produktionsmedlen i ekonomin, fördelningen av arbetskraften och även omfattningen av landets merprodukt som kan frigöras för utvidgad socialistisk reproduktion.*

Låt oss nu systematiskt undersöka de viktigaste metoderna för ursprunglig kapitalistisk ackumulation och jämföra dem så långt det är möjligt med de analoga eller nästan analoga metoderna och processerna för den ursprungliga socialistiska ackumulationen. Vi skall för jämförelsens skull inte bara ta den period som föregick den kapitalistiska produktionen utan också den epok då den kapitalistiska produktionen tog sina första steg, eftersom denna ursprungliga ackumulation, som är en ackumulation utanför den kapitalistiska produktionens område, också pågick efter de kapitalistiska företagens uppkomst och antog mycket varierande former.

Låt oss börja med plundringen av icke-kapitalistiska former av ekonomi. I grund och botten kan hela den period då handelskapitalet existerade, från den tidpunkt då hantverkarens arbete för en kund och den lokala marknaden ersattes av arbete för avlägsna marknader och då uppköparen¹ blev en nödvändig produktionsfaktor, betraktas som en period av ursprunglig ackumulation och systematisk plundring av småproduktionen.

En annan extremt viktig form av utplundring var kolonialpolitiken hos länder som var inbegripna i världshandeln. Vi tänker här inte på den typ av utplundring som är förknippad med utbytet av en liten mängd arbete mot en större på grundval av ”normal” handel, utan snarare utplund-

¹ [Uppköparen var vanligtvis en köpman som köpte material, distribuerade det för hemarbete (”hemindustri”) och sedan samlade in och sålde de färdiga produkterna, exempelvis textilier eller skor, före den industriella revolutionen.]

ring i form av beskattning av på infödingarna, berövande av deras egendom, deras boskap, mark och förråd av ädla metaller, förslavande av besegrade folk, oändligt mångskiftande system av grovt bedrägeri och så vidare. Till denna kategori hör också alla metoder för tvång och plundring av bondebefolkningen i metropolländerna. Stölden småböndernas produktion i den ursprungliga ackumulationens intresse antog många former. Den berömda ”inhägnadsrörelsen”, som Marx ägnade så lysande sidor i *Kapitalets* första band, var inte den typiska metoden för ursprunglig ackumulation i alla länder. De mest typiska metoderna var, för det första plundringen av livegna bönder av sina herrar och delningen av bytet med handelskapitalet, och för det andra beskattningen av bönderna av staten, med överföring av en del av dessa medel till kapitalet.

När godsägarnas ekonomi började förvandlas från en ren naturahushållning till en monetär eller halvmonetär ekonomi, och när godsägarna till följd av handelns tillväxt och sina egna växande behov stimulerade till att öka utpressningen av bönderna, ingick de ett visst slags omedvetet samarbete med handelskapitalet. Allt som plundrades på landsbygden, utom det som konsumerades på plats, såldes till köpmännen. I gengäld försåg köpmännen godsägarna med produkter från den urbana eller utländska industrin som tjänade till att tillfredsställa deras växande och alltmer förfinade krav. Köpmännen sålde dessa produkter med en vinst på 100 procent och mer. Sedan lånade de ut pengar till den ruinerade adeln till ockerräntor. Därmed blev feodaltherrarna under denna period i viss mening handelskapitalets agenter, eller överföringspumpar i verksamheten att plundra den småskaliga landsbygdsproduktionen i den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens intresse. Eftersom de juridiskt sett var en ”högre klass” jämfört med det tredje ståndet, samarbetade de ekonomiskt med köpmännen, som inte lade beslag på den större utan snarare en mindre andel av de resurser som utpressades av bönderna.

En annan form av utplundring av småproduktionen var statlig beskattning. Med hjälp av skatteintäkterna uppmuntrade de absolutistiska staterna utvecklingen av tillverkningsindustrin och gav bidrag till köpmän som blev industrialister eller till adelsmän som blev tillverkare. Detta stöd gavs särskilt till tillverkare som på ett eller annat sätt utrustade armén: det vill säga textilfabriker, vapenfabriker, metallindustri och så vidare. Denna typ av överföring av resurser från småskalig produktion, via statsapparaten till storskalig produktion och särskilt tung industri, sker också under en mycket senare period.

Om statens roll, och i synnerhet om det statliga tryckets roll under den ursprungliga ackumulationens period, skrev Marx:

Dessa metoder stöder sig delvis på det brutalaste våld, så t.ex. kolonialsystemet. Men alla använder statsmakten, samhällets organiserade och koncentrerade makt, för att på konstlad väg befördra övergången från feodalt till kapitalistiskt produktionssätt och för att förkorta övergångstiden. Våldet är födslohjälpen åt varje gammalt samhälle, som går havande med ett nytt. Våldet är självt en ekonomisk makt.¹

Denna kraft spelade också en mycket stor roll i bildandet av nationalstaterna som arenor för handelskapitalets verksamhet. Den djupgående klassanalys, full av konkret historisk sanning, som M. N. Pokrovskij underkastade de moskovitiska tsarernas politik, ger en klar bild av denna aspekt av den aktuella perioden. Erövringen av nödvändigt territorium, handelsvägar och så vidare, är inte heller något annat än länkar i den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens kedja, eftersom utvecklingen av handelskapitalet och dess övergång till industrikapital inte kunde genomföras framgångsrikt utan ackumulation av de nödvändiga territoriella förutsättningarna. Ur denna synvinkel betalade bonden tribut till den ursprungliga ackumulationens Moloch, inte bara när han överlämnade en del av sin jordskatt till köpmannen via godsherren,

¹ *Kapitalet*, Vol. I, del 1, s. 775, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 1, kap 24: [Industri Kapitalistens uppkomst](#)]

och inte bara när en del av skatterna gick till tillverkaren via staten, utan också när han gav sina söners blod för att etablera nya handelsvägar och erövra nya landområden.

En viktig roll i den ursprungliga ackumulationsprocessen spelar systemet med statliga lån, under vilket en del av småproducenternas årliga inkomst, i form av räntor, övergår kapitalistiska fordringsägare som lånar ut till staten. I detta sammanhang säger Marx:

Den offentliga skulden blir en av de mäktigaste faktorerna i den ursprungliga ackumulationen. Om man svänger slagrutan över de improduktiva pengarna, får de trollkraft, de förvandlas till kapital, utan att kapitalisten behöver utsätta sig för den möda och den risk, som är oskiljaktigt förbunden med industriella företag och t.o.m. med ockrarverksamhet. Statskreditorerna ger i verkligheten ingenting. De pengar de lånar ut till staten, förvandlas till statsobligationer, som lätt kan överföras till andra, och som gör alldeles samma tjänst som pengar. Statsskulden skapar en ny klass av sysslösa räntetagare, den improviserar rikedom till fördel för de finansiärer, som driver sitt spel mellan regeringen och nationen, liksom också en god del av varje statslån tjänstgör som ett kapital, nedfallet från himmelen, för skattearrendatorer, köpmän och fabrikanter. Men alldeles bortsett från allt detta har statsskulden utvecklat aktiebolagen, handeln med säljbara papper av alla slag, spekulationsväsendet, börsjobberiet – kort sagt: det moderna finansspelet och bankaristokratin.¹

Låt oss dröja ett slag vid de metoder för ursprunglig ackumulation som vi just har räknat upp – som huvudsakligen byggde på att plundra småföretagsamheten och utsätta den för icke-ekonomiska påtryckningar – och undersöka hur läget var i detta avseende under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period.

När det gäller kolonial plundring förkastar en socialistisk stat, som för en politik av jämlikhet mellan nationaliteter och deras frivilliga inträde i en eller annan nationell sammanslutning, i princip alla kapitalets tvångsmetoder på detta område. Denna källa till ursprunglig ackumulation är från första början och för alltid stängd för den.

Det är helt annorlunda när det gäller att, till förmån för socialismen, frigöra av en del av merprodukten från alla försocialistiska ekonomiska formationer. Beskattning av icke-socialistiska formationer är inte bara oundviklig under den ursprungliga socialistiska ackumulationen, utan den måste oundvikligen spela en mycket stor och direkt avgörande roll i bondeländer som Sovjetunionen. Vi måste överväga denna punkt mera i detalj.

Av det föregående har vi sett att den kapitalistiska produktionen kunde börja fungera och utvecklas endast genom att utnyttja resurser som erhöles från småföretagsamheten. Samhällets övergång från ett småborgerligt produktionssystem till ett kapitalistiskt kunde inte ha fullbordats utan en inledande ackumulation på bekostnad av småföretagsamheten, och skulle därefter ha fortskridit i snigelfart om inte ytterligare ackumulation på bekostnad av småföretagsamheten hade fortsatt tillsammans med kapitalistisk ackumulation genom utnyttjande av proletariats arbetskraft. Själva övergången förutsätter, som system, ett värdeutbyte mellan storskalig och småskalig produktion, där den småskaliga ger mer till den storskaliga än den får tillbaka. Under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period kan statsekonomin inte klara sig utan att frigöra en del av böndernas och hantverkarnas överskott, och utan att minska den kapitalistiska ackumulationen till förmån för den socialistiska ackumulationen.

Vi vet inte i vilket tillstånd av förstörelse andra länder, där proletariats diktatur segrar, kommer att resa sig ur inbördeskriget. Men ett land som Sovjetunionen, med dess ruinerade och i allmänhet ganska efterblivna ekonomi, måste genomgå en period av ursprunglig ackumulation under vilken de källor som tillhandahålls av försocialistiska formationer inom ekonomin utnyttjas mycket stor utsträckning. Man får inte glömma, att perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation är den mest kritiska perioden för den socialistiska staten efter inbördeskrigets

¹ *Kapitalet*, Vol. I, del 1, s. 779. [*Kapitalet*, bd I. kap. 24: [6. Industrikapitalistens uppkomst.](#)]

slut. Under denna period är det socialistiska systemet ännu ur stånd att utveckla alla sina inneboende fördelar, samtidigt som det oundvikligen avskaffar en rad ekonomiska fördelar som är inneboende i ett utvecklat kapitalistiskt system. Hur man så snabbt som möjligt ska genomgå denna period och nå den tidpunkt, då det socialistiska systemet kan utveckla alla sina naturliga fördelar gentemot kapitalismen, är en fråga om liv och död för den socialistiska staten. I alla fall är detta det problem som Sovjetunionen står för närvarande, och så kommer det kanske också under en viss tid för ett antal europeiska länder där proletariatet kommer att segra. Att under sådana förhållanden endast förlita sig på ackumulation inom det socialistiska området, vore att äventyra den socialistiska ekonomins själva existens, eller att i det oändliga förlänga perioden av ursprunglig ackumulation, vars längd dock inte beror på proletariatets fria vilja.

I den empiriska delen av detta arbete, som skall ägnas åt Sovjetunionens industri och jordbruk, kommer vi att presentera statistiska beräkningar av hur länge vi skulle behöva vänta på återuppbyggnaden av vår industri enbart till dess förkrigsnivåer, om vi enbart förlitade oss på industrins merprodukt. I varje fall är idén att en socialistisk ekonomi kan utvecklas på egen hand, utan att utnyttja den småborgerliga ekonomins (inklusive böndernas) resurser, utan tvekan en reaktionär småborgerlig utopi. Den socialistiska statens uppgift består här inte i att ta mindre från de småborgerliga producenterna än vad kapitalismen gjorde, utan snarare att ta mer *från de ännu större* inkomster, som kommer småföretagarna till del genom rationaliseringen av hela ekonomin, inklusive småföretagsamheten, på basis av landets industrialisering och jordbrukets intensifiering.

En annan källa till socialistisk ackumulation kan vara beskattning av privatkapitalistisk profit, det vill säga systematiska avdrag från den kapitalistiska ackumulationen. Denna typ av resurs kan vara av olika karaktär, men i sista hand handlar det återigen om ackumulation på bekostnad av arbetarnas arbete å ena sidan och böndernas å den andra. När staten tar ut höga skatter från privata kapitalistiska företag återför den till den socialistiska ackumulationsfonden en del av det mervärde som staten själv skulle ha fått som merprodukt om den själv hade drivit de givna företagen under i *övrigt lika förhållanden*. Här spelar kapitalisterna samma roll i förhållande till socialistiska staten som de feodala jordägarna gjorde i förhållande till riddarna under den ursprungliga ackumulationens. På samma sätt innebär beskattningen av de kulaker på landsbygden som använder sig av inhyrd arbetskraft, i slutändan ackumulation på bekostnad av fattiga bönder på landsbygden. Omvänt, i den mån den socialistiska staten beskattar köpmän, uppköpare, kapitalister och kulaker som också får en del av sin inkomst från de bönder som bedriver *självständigt jordbruk*, kommer vi även här att få ackumulation på bekostnad av bondeekonomin, där de berörda personerna, precis som tidigare, kommer att å ena sidan bedriva kapitalistisk ackumulation, medan de å andra sidan kommer att fungera som överföringsagenter vid ena polen av den socialistiska ackumulationen.¹

När det gäller statliga lån, som var en mycket viktig kanal för den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen, har de en annan roll under den socialistiska ackumulationsperioden. Här måste vi skilja mellan två lånesystem som skiljer sig åt i princip. Våra halvobligatoriska lån, som det första och andra lotterilånet, bör snarare betraktas som en del av ackumulation från skatteintäkter, det vill säga ackumulation genom icke-ekonomiska påtryckningsmetoder. Det är helt annorlunda med den typ av kreditoperationer är förknippade med normala lån som praktiseras under det borgerliga systemet. Sådana lån, låt oss säga, exempelvis ett lån på 30 år till 7 procent från brittiska kapitalister, kan inte direkt behandlas som källor till socialistisk ackumulation, eftersom sovjetstaten måste betala ränta på lånet ur sina egna intäkter och därmed kommer att bli en mellanhand i den kapitalistiska ackumulationen och den kapitalistiska exploateringen av

¹ I det följande, där betydelsen blir tydlig av sammanhanget, talar jag för korthetens skull om socialistisk ackumulation i stället för ursprunglig socialistisk ackumulation.

[Sovjet]unionens arbetande massorna av utländsk bourgeoisie. Men å andra sidan kan dessa lån tjäna som en kraftfull stimulans till socialistisk ackumulation, och därmed ge den socialistiska ackumulationsfonden en högre avkastning än den kapitalistiska ackumulationsfonden. Vi kommer att beröra denna typ av lån i ett annat sammanhang när vi analyserar den ekonomiska betydelsen av utländska lån och koncessioner under det socialistiska varuekonomiska systemet.

Innan vi går över till de ekonomiska formerna av ursprunglig ackumulation måste vi säga mer om en typ av statlig inkomstkälla, och därmed också en källa till ursprunglig ackumulation för det sovjetiska systemet, som mer korrekt hör hemma bland skatterna, men som i teoretiska ekonomiska skrifter vanligtvis inte grupperas så. Jag syftar på utgivningen av papperspengar. I mina pamfletter *Papperspengar under proletariats diktatur* och *Orsakerna till vår rubels fallande växelkurs* visade jag att utgivningen av papperspengar i ett system med fallande växelkurser är en form av beskattning. Här behöver vi bara nämna att utgivningen av papperspengar också är en av metoderna för ursprunglig ackumulation. Under motsvarande period i det borgerliga ekonomiska systemets historia spelade utgivningen av papperspengar inte någon roll som hjälpfaktor i den kapitalistiska ackumulationen. Myntförfalskningen, som feodalfurstarna och våra tsarer var inblandade i, och den efterföljande utgivningen av papperspengar utgjorde båda statlig beskattning av hela befolkningen, inklusive en del av bourgeoisins penningkapital. När staten samtidigt är ett organ som styr landet och är herre över ett enormt ekonomiskt komplex, då fungerar utgivningen av papperspengar direkt som en kanal för socialistisk ackumulation. Denna ackumulation sker antingen på bekostnad av småborgerliga och kapitalistiska elementen eller på bekostnad av sänkta löner för statens arbetare och tjänstemän. Hur betydande denna källa är framgår av det faktum att från den tidpunkt då sovjetmakten organiserades till det slutliga införandet av en stabil valuta uppgick utgivningen av papperspengar, inklusive statens egna förluster,¹ till cirka 1 800 miljoner guldrubler. Papperspengar fungerade som en viktig finansiell resurs även för den ungerska sovjetregeringen under dess fyra månader långa existens.

Låt oss nu övergå till de metoder för ursprunglig ackumulation som leder till kapitalackumulation genom ekonomiska kanaler. Här måste vi skilja mellan den ackumulation som sker i själva produktionen, på bekostnad av mervärdet som skapas i företag som tillhör proletariats, och å andra sidan utbytet av en mindre mängd arbete i ett ekonomiskt system eller ett land mot en större mängd arbete från ett annat ekonomiskt system eller ett annat land.

Låt oss som vi har gjort tidigare, först undersöka metoderna för ursprunglig ackumulation på ekonomisk basis för det kapitalistiska produktionssättets period.

Vi börjar med den andra av våra underavdelningar, det vill säga det som vi kallar prispolitik i vår ekonomi. Om detta tema finner vi i *Kapitalets* tredje band följande mycket viktiga avsnitt, t som inte har använts tillräckligt i den marxistiska ekonomilitteraturen för teoretisk analys av kolonial exploatering eller kapitalistisk exploatering av förkapitalistiska produktionsformer i allmänhet:

Det gynnade landet får mera arbete tillbaka i utbyte mot mindre arbete, ehuru denna differens, detta mer, liksom överhuvud vid utbyte mellan arbetare och kapital, inhöstas av en viss klass. Såvida alltså profitkvoten är högre, emedan den överhuvud är högre i kolonialländerna kan detta, om naturbetingelserna är gynnsamma, gå hand i hand med låga varupriser.²

Om vi tar ett kapitalistiskt land i Europa – exempelvis Storbritannien – och å andra sidan ett antal av dess kolonier eller halvkolonier, som är knutna till Storbritannien genom handelsför-

¹ [Preobrazjenskij avser förluster som uppstår när nyemissioner av papperspengar devalverar den befintliga papperspengamängden, vilket leder till prisökningar på resurser som staten förvärfvar från den icke-socialistiska sektorn av ekonomin.]

² *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 219, Stepanovs översättning. *Kapitalet*, bd. III, kap. 14: [5. Utrikeshandeln](#)]

bindelser, så kan man vid en värdeanalys av vad Storbritannien importerar från kolonierna och vad det exporterar till dem alltid fastställa en ojämlikhet i arbetskostnaderna i varor som utbyts som ekvivalenter. Ett mycket slående och flagrant exempel på detta ges av det utbyte som en inföding gör när denne byter sina guldsmycken mot ett stycke vackert tyg som erbjuds av en köpman från Europa. Men även under ”normal” handel med kolonierna fortsätter det fenomen som Marx observerade att existera, eftersom ett land med låg teknisk nivå i genomsnitt lägger ner mer arbete på en vara än ett land med högre teknisk nivå. Kopplat till detta är den låga levnadsstandarden för den arbetande befolkningen i kolonierna eller de ekonomiskt efterblivna länderna. Med samma tekniska nivå kommer ett företag inom en viss bransch att göra extra vinst i en koloni jämfört med ett liknande företag i metropolen. Detta observeras mycket ofta, under i övrigt lika förhållanden, och det är endast möjligt på grundval av värdelagen, om reglerar priserna inom ett visst land, vilket innebär att värdet och priset på arbetskraften blir lägre än i metropolen för alla typer av arbete, vilket leder till att landet med högre teknik och högre löner, men samtidigt lägre priser, får gynnsammare förutsättningar för utbyte än ett land med låg teknisk nivå, låga löner och högre priser. Den högre avkastningen på kapital som investerats i kolonierna bygger på att man utnyttjar denna grundläggande skillnad mellan koloniernas och metropolernas ställning.

Ur denna synvinkel är överprofiten på det kapital som investerats i kolonierna i huvudsak en vinst som uppstår vid övergången från ett tekniskt system till ett annat, från ett ekonomiskt system till ett annat som är mer avancerat. Denna profit skiljer sig i princip inte på något sätt från den överprofit som erhålls av den kapitalist som först inför en ny maskin som genast sänker hans produktionskostnader. Men eftersom kapitalet i allmänhet är i rörelse, eftersom övergången från ett tekniskt system till ett annat, från en ekonomisk formation till en annan (t.ex. från förkapitalistisk till kapitalistisk) aldrig upphör, så är exploateringen av denna övergång ”av en viss klass” ingen tillfällighet utan ett konstant fenomen under hela den kapitalistiska utvecklingsperioden. Denna skatt som kapitalistklassen lägger på samhällets ekonomiska utveckling betalas både av de småborgerliga producenterna i metropolen och av de koloniala och halvkoloniala länderna, om man ser till deras ekonomi som helhet.

Det som intresserar oss här är endast början av den kapitalistiska utvecklingen. Den har sina egna speciella drag, som ger den en viss likhet med monopolkapitalismens period. Vi måste skilja mellan tre perioder i historien om kapitalismens exploatering av förkapitalistiska former. Det fanns en period med i teorin fri konkurrens, men som i praktiken var *monopol* för den unga kapitalismen, i den mån de första företagen som skapades av kapitalet utnyttjade den prisnivå som fastställts av hantverksproduktionen, som var helt oförmögen att delta i omfattande konkurrens. Stora mängder kapital, och i ännu högre grad kapitalistiska företag, var i själva verket monopoliserade händerna på ett fåtal. Detsamma gällde handelskapitalet, i den mån kapitalbristen, riskens storlek och därmed de extra försäkringskostnaderna, och slutligen förekomsten av de framväxande monopolistiska organisationerna för utrikeshandel, såsom Ostindiska kompaniet, gjorde att kolonial exploatering på grundval av utbyte likaledes blev ett monopol för mycket små grupper av kapitalister. Efter denna period följer en period av fri konkurrens. Den avskaffar inte den form av exploatering av småskalig produktion eller de ackumulationsmetoder som vi behandlar här, utan begränsar dem inom bestämda gränser under vissa jämviktsförhållanden. Slutligen kommer den tredje perioden, monopolkapitalismen. Under denna period växer exploateringen av småproducenterna inom landet på grundval av trusternas monopolpriser, tack vare upprättandet av ett system av nationella kapitalistiska organismer som är avskärmade från utländsk konkurrens genom tullmurar, och som återigen, precis som under den ursprungliga ackumulationens period, blir till ett privilegium för en snäv grupp kapitalistiska hajar.

När det gäller den motsvarande exploateringen av kolonierna ser vi å ena sidan en tendens hos varje stor kapitalistisk kolonialmakt att utvidga sitt monopol på den inre marknaden till kolonierna och försvara denna rätt med vapenmakt. Å andra sidan tar överskottsvinsten från kolonierna, tack vare kapitalexporten till kolonierna, alltmer formen av överskottsvinst från företag med samma tekniska nivå men lägre löner. Denna gradvisa övergång från en typ av exploatering till en annan leder samtidigt till en viss utjämning av villkoren för den koloniala ekonomin i förhållande till moderlandet, vilket förstärker tendensen att säkra de olika inhemska marknaderna för sina respektive kapitalismer – eftersom den inhemska marknaden måste tillhandahålla den intensifierade ackumulation som går förlorad till följd av utvecklingen av industrin i kolonierna.

Vi skall senare återkomma till frågan om den enorma betydelse som det faktum att socialismen historiskt sett uppstår på grundval av monopolkapitalismen i stället för en kapitalism med fri konkurrens har förståelsen av lagen om socialistisk ackumulation. Här behöver vi bara nämna att den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen inte bara byggde på beskattning av småproduktionen, och inte bara på feodal exploatering, som bara var ett stadium i den kapitalistiska ackumulationen, utan också maskerades av ett system med marknadsutbyte av skenbara ekvivalenter, bakom vilket det dolde sig utbyte av en mindre mängd arbete mot en större. I detta fall utnyttjas bonden och hantverkaren av kapitalet på ungefär samma sätt som arbetarna utnyttjas när de i form av lön, eller marknadspriset på sin arbetskraft, endast får en del av den nyproducerade produkten av sitt arbete.

Efter denna historiska utflykt till den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens rike, låt oss nu övergå till att analysera motsvarande faktorer i den ursprungliga socialistiska ackumulationen.

Skillnaden med den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen består här först och främst i att den socialistiska ackumulationen måste ske inte bara på bekostnad av den småskaliga produktionens överskott, utan också på bekostnad av de kapitalistiska ekonomiska formernas mervärde. För det andra är skillnaden här betingad av det faktum att proletarietets statsekonomi historiskt sett uppstår på monopolkapitalismens baksida och därför har tillgång till resurser för att reglera hela ekonomin och för att omfördela nationalinkomsten på ekonomiska sätt som inte var tillgängliga för kapitalismen i början av dess historia.

Låt oss börja med järnvägsavgifterna. Detta kraftfulla verktyg för att reglera ekonomin, som i Sovjetunionen till största delen ligger i statens händer, används mycket liten utsträckning i för sådan reglering och inte alls som ett verktyg för ursprunglig socialistisk ackumulation. Ett system med förmånliga avgifter för vissa transporter (kol, bensin, salt) används för närvarande i mycket hög grad för att omfördela statliga resurser än som en indirekt skatt på den icke-socialistiska sektorn av ekonomin. På samma sätt har de små privilegier som ges till statliga och kooperativa frakter jämfört med privata, för närvarande försumbar betydelse. Användningen av denna hävstång för ursprunglig ackumulation är fortfarande på det hela taget något för framtiden. Först när transporterna upphör att gå med förlust och går med vinst, kommer det att bli möjligt att genomföra en motsvarande omstrukturering av järnvägsavgifterna, baserad på skillnaden mellan statliga och privata frakter, så att vi kan införa en systematisk beskattning av privata producenter och handlare, och på så sätt lägga beslag på en del av den vinst som görs av privatkapitalet. I detta sammanhang finns det ingen anledning att bevisa att detta kommer att vara ett av de slag mot värdelagen som gör den socialistiska ackumulationsperiodens ekonomi till en epok av gradvis förändring, begränsning och delvist avskaffande av denna lag.¹

¹ Här, liksom i hela den följande framställningen, talar jag om värdelagen som den spontana regulatorn under det varu- och varukapitalistiska produktionssystemet, d.v.s. om den historiskt övergående *form* som regleringen av ekonomin genom arbetskostnaderna antar i en bytsekonomi. Jag talar *inte* om denna reglering *i sig*. *En sådan*

En annan kraftfull hävstång för den ursprungliga ackumulationen är banksystemets monopol. Under den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens period var ockerräntor ett medel för att omfördela nationalinkomsten från feodalisterna till borgarklassen, som växte och blev starkare. Vad gäller kredit som ett verktyg för att mobilisera samhällets fria resurser och omfördela dem genom utvidgad reproduktion, så saknades denna slags kredit vid den tiden eller var i sin linda. Däremot fungerar statens kreditsystem under den primitiva socialistiska ackumulation som Sovjetunionens ekonomi genomgår, dvs. i dess första skede, mer inom området för omfördelning av landets fria resurser än inom området för omfördelning av nationalinkomsten. Detta kan verka vara oriktigt, såtillvida att den ränta som bankerna uppbär för lån – om vi bortser från perioden med en snabbt fallande växelkurs – är mycket stor i jämförelse med normala kapitalistiska förhållanden, medan inlåningen är ganska obetydlig. Men vi får inte för ett ögonblick glömma den verkliga ekonomiska källa som gör det möjligt för banken att ge ut *tjervonets* och ge ut lån från denna emission. Om banken ger ut 60 miljoner *tjervontsi*,¹ utan att växelkursen varierar, betyder detta ekonomiskt sett att varor till detta belopp på ett eller annat sätt har ställts till statsbankens förfogande för senare användning. Om vi betänker att detta ”lån från cirkulationen” tas från den statliga ekonomin och den privata ekonomin i proportion till deras respektive andel av landets kontanta varuomsättning, medan intäkterna från detta lån nästan uteslutande går till att finansiera statlig och kooperativ industri och handel, då ser vi här en påskyndad socialistisk ackumulation. I ett särskilt kapitel i vår andra volym kommer vi att göra en detaljerad teoretisk och statistisk analys av denna process, samt av hela kreditsystemets inverkan på landets ekonomi.

När det gäller frågan om att omfördela *nationalinkomsten* via kreditsystemet, så är detta i grunden fortfarande en fråga för framtiden. Om statsbanken [Gosbank] tar ut en hög ränta från statliga företag som får lång- eller kortfristiga lån är det inte fråga om en ackumulering inom den statliga sektorn, utan snarare om en omfördelning av resurser inom den statliga sektorn. Omfördelning från den privata ekonomin till den socialistiska sektorn kan ske direkt endast när den privata ekonomins resurser, som ackumulerats av banksystemet genom inlåning, omfördelas genom den privata ekonomin i form av lån till högre ränta, och skillnaden mellan de belopp som betalas in till banken som inlåning och det belopp som banken erhåller som ränta på lån och andra former av betalning för sina tjänster överförs till den socialistiska ackumulationsfonden. Samma situation uppstår om statliga resurser lånas ut mot ränta som krediter till den privata ekonomin. Den senare åtgärden är dock, med tanke på den allmänna kapitalbristen i landet och framför allt inom den statliga sektorn, formellt sett en källa till ackumulation, men är för närvarande ganska olönsam, eftersom den i detta skede omvandlas till ett uppenbart verktyg för kapitalistisk ackumulation på bekostnad av statliga krediter. Denna operation kan bara ske på bekostnad av den mer lönsamma operationen att ge krediter till statliga företag, eftersom kreditgivning till de senare inte bara garanterar ränta för banken utan också kapitalackumulation i statliga företag på produktionsbasis. Under sådana förhållanden är krediter till privat handel och industri, som vi antar årligen kan betala banken 10 procent, mindre lönsamma än krediter till statlig industri, som kan betala banken 8 procent på lånekapitalet men själv får 15 procent på det lånade kapitalet från produktionen. I detta fall är det mer lönsamt för statsbanken att bevilja krediter till den privata industrin och handeln. Men ur hela statskomplexets och den socialistiska ackumulationens synvinkel, och inte bara från den del som statsbankens representerar, är en sådan operation uppenbarligen en förlustbringande sådan. Detta förklarar att statsbanken för närvarande knappast beviljar några krediter till det privata näringslivet, trots att detta är villigt

reglering kommer även att finnas under planekonomin, men den kommer att ske på ett annat sätt, nämligen på grundval av direkt beräkning av arbetstiden.

¹ [Hänvisningen avser *tjervonets-rubeln*, som infördes i syfte att stabilisera valutan under den monetära reformen 1922–1924. *Tjervonets* ersatte ”sovznak”, den ursprungliga sovjetiska ersättningen för den tsaristiska rubeln.]

att betala mer än statliga företag, utan i stället nästan uteslutande beviljar krediter till de senare. Med tanke på den socialistiska ackumulationens uppgifter är en sådan politik den enda riktiga.

Men i framtiden kommer situationen på detta område att förändras, och det kan komma en tidpunkt då kreditgivningen till den privata ekonomin kan bli ett av de viktigaste verktygen för att omfördela nationalinkomsten i den statliga ekonomins intresse och ett av de viktigaste ekonomiska medlen för att ekonomiskt underordna den statsekonomins reglerande centrum. I detta avseende kan kreditväsendet i Sovjetunionen spela en särskilt stor roll med utvecklingen av långfristiga jordbrukskrediter, i synnerhet om vi lyckas få sluta stora lån med utomlandet och om statsbanken fungerar som distributör av dessa lån med överföring av utländska resurser till Sovjetunionens ekonomiska organism.

Av det sagda kan vi alltså se att hela vår kreditpolitik i dagsläget är underordnad lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, och det kan inte vara på något annat sätt.

Låt oss nu rikta uppmärksamheten mot inrikes- och utrikeshandeln. Under den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens period fungerar båda dessa handelsformer som verktyg för sådan ackumulation. Historiskt sett är den tidigaste formen av exploatering småskalig hantverksproduktion från handelskapitalets sida. Denna form av exploatering, genom handel och genom att vissa produktiva funktioner fullgörs (leverans av material till hantverkarna på kredit, och så vidare), har ingenting gemensamt med handeln med de produkter som produceras av arbetare i kapitalistiska företag. I första fallet får köpmannen och uppköparen, som spenderar 100 enheter för att köpa hantverksmässigt framställda varor och får 150 enheter för att täcka transportkostnader osv., 50 enheter *från producentens inkomst*. Det är helt annorlunda när köpmanskapitalet handlar med varor från kapitalistisk produktion. Här är den genomsnittliga handelsvinsten helt enkelt ett avdrag från det mervärde som skapas i den kapitalistiska produktionsprocessen. I detta fall kan köpmannens extraprofit, som inte härrör från den kapitalistiska produktionen, endast erhållas genom utbyte av varor från det kapitalistiska systemet med den icke-kapitalistiska omgivningen, och på den senares bekostnad.

När det saknas tillräcklig konkurrens, särskilt under förhållanden som är särskilt gynnsamma för vissa grupper av handelskapital (t.ex. när det råder extrem brist kapital i allmänhet). Kan [mervinsten] uppstå om handeln i sig nästan är en sorts monopol i händerna på dessa grupper. När varuomsättningen i ett land, där småborgerlig produktion spelar huvudrollen, utvecklas snabbare än handelsnätverket och bildandet av köpmannakapitalet, kan det senare intensifiera exploateringen av icke-kapitalistiska producenterna mer än vad som skulle vara fallet om det fanns ett överskott av köpmannakapital och tillräcklig konkurrens. Under den primitiva ackumulationsperioden, med sitt de facto-monopol både på handelskapital och ungt industriellt kapital, har den teoretiska frågan om huruvida den extra vinst som fastnar i handelskapitalets fickor, när ett sådant monopol föreligger, ska betraktas som produktionskapitalets vinst som endast realiserar i handeln eller som handelskapitalets vinst som sådan, ingen betydelse, eftersom det här inte handlar om plundring av arbetare utan av småproducenter. Det är bara nödvändigt att tydligt skilja denna slags profit från den normala handelsvinsten i ett utvecklade kapitalistiskt samhälle, särskilt eftersom den i ett verkligt företag helt smälter samman med resten av vinsten och ingen bokföring kan skilja den åt. Samtidigt är skillnaden mellan de två enormt viktig, eftersom det handlar om två helt olika källor till denna vinst, och därmed också om utbyte av varor mellan två olika ekonomiska system, vilket i princip är av stor betydelse när man analyserar källorna till den ursprungliga socialistiska ackumulationen.

Låt oss nu gå över till utbytet i Sovjetunionens system, och mer specifikt till den inhemska handeln. Här måste vi skilja på: (1) utbyte inom den statliga ekonomin; (2) utbyte inom den privata ekonomin; (3) utbyte mellan den statliga ekonomiska sektorn och den privata ekonomin.

När det gäller den första kategorin kan det naturligtvis inte finnas några positiva uppgifter för den socialistiska ackumulationen. Utbytesekonomin reduceras här till i att utbyta ekonomiskt, och hålla nere utgifterna för cirkulationsprocessen. Dessa kostnader utgör ett direkt avdrag från den statliga ekonomins överskott, och när privata mellanhänder deltar i utbytet mellan statliga företag blir resultatet inte bara ett avdrag från den socialistiska ackumulationsfonden, utan också ett tillägg till den ”sekundära” kapitalistiska ackumulationsfonden. Liksom Epikuros gudar¹ hade sina hem i universums porer som privata mellanhänder, så försökte privata mellanhänder, under den perioden då statliga trustbolag först kom in på en fria marknaden, att etablera sig inte bara i de privata handelsvägarna utan också i de skrymslen och vrår som skiljer ett statligt företag från ett annat, och här samlade de in ”cirkulationsutgifterna”. Rationaliseringen av statlig handel innebär att dessa den kapitalistiska ackumulationens blodiglar systematiskt pressas ut ur den socialistiska sektorn, och leder inte bara till minskade kostnader för den statliga sektorns cirkulationsutgifter, utan också till att cirkulationen organiseras av den statliga sektorns egna krafter.

När det gäller den andra avdelningen, det vill säga utbytet inom den privata ekonomin, är socialistisk ackumulation tvärtom möjlig. Vi har redan nämnt den icke-ekonomiska ackumulationsmetoden från denna källa, det vill säga skatter på handel med produkter från den privata sektorn. En annan typ av ackumulation, det vill säga på grundval av kommersiellt utbyte, är inte bara möjlig, utan förekommer redan i viss utsträckning nu och kommer otvivelaktigt att öka.² Som exempel på denna typ av ackumulation kan vi ta Chleboprodukts³ köp av böndernas spannmål och livsmedel i allmänhet och försäljningen av dessa till privata konsumenter på städernas marknader. Den kommersiella vinst som då erhålls är i huvudsak ett avdrag från inkomsten för de producenter som säljer till det statliga organet för att realisera sina varor. När de statliga handels- och samarbetsorganen realiserar inte bara böndernas utan också hantverkarnas och de privata företagens produktion bland privata konsumenter och därmed erhåller en vinst, utgör denna del av vinsten från statlig handel och samarbete en av de källor till socialistisk ackumulation som vi undersöker. Statliga och kooperativa handelsorgans kamp mot den privata handeln inom denna utbytessektor innebär, ur den socialistiska ackumulationens synvinkel, snarare positiva än negativa uppgifter. Här sker (för närvarande tyvärr endast i liten skala) ackumulation från det ena ekonomiska systemets fond till det andra. Det som tas från den privata handeln, under i övrigt lika förhållanden, tillfaller i viss utsträckning den statliga ekonomins fond. Jag säger ”under i övrigt lika förhållanden”, eftersom det här är möjligt att föra en handelspolitik som inte ligger i den socialistiska ackumulationens intresse, utan i de småborgerliga producenternas intresse, som strävar efter att minska avdragen från deras inkomster. Huruvida en sådan politik är ändamålsenlig beror på vad som i det givna ögonblicket är viktigast för statsekonomin: en sänkning av priserna på de varor som säljs och eliminering av privat kapital, eller ackumulation i cirkulationssfären. Ekonomiskt sett råder det inget tvivel om att det under vissa förhållanden kan innebära en minskning av den socialistiska ackumulationsfonden och en gåva till den privata produktionen – *en gåva som blir desto dyrare för statskonomin ju fattigare denna ekonomi är på kapital och ju mindre fördelaktigt det är för den att avdela en del av det kapital som saknas för själva produktionen till handeln, i stället för att öka mobiliseringen av småproducenternas egna resurser för att utveckla kooperativ handel*. Dessutom bedrivs den statliga handeln på nuvarande stadium på ett mindre affärsmässigt sätt än den

¹ [Epikuros (341–270 f.Kr.) var en grekisk filosof som bl att trodde att universum var oändligt och evigt och därmed aldrig hade behövt skapas och att allt som hände i världen berodde på atomernas eviga rörelser. Mer om E., se (svenska Wikipedia): [Epikuros](#)]

² Höjning av järnvägstariffer på frakt som tillhör privat kapital, realiserad inom den privata ekonomin, tillhör kategorin ackumulering från denna källa.

³ [Chleboprodukt: Allryska aktiebolaget för försäljning av spannmål och jordbruksprodukter, som verkade under direkt statlig kontroll.]

privata handeln, och den mest akuta frågan för nuvarande är att sänka kostnaderna, om så bara till den privata handelns nivå. Men här är det teoretiskt viktigt för oss att ställa hela problemet på ett korrekt sätt, eftersom denna fråga inte bara gäller dagens politik utan också förståelsen av de grundläggande processerna under hela den socialistiska utvecklingsperioden. Vi ska senare se vilka enorma svårigheter som står i vägen för den statliga handelns konkurrens med det privata kapitalet och hur dessa svårigheter beror på det socialistiska uppbyggets grundläggande problem i allmänhet. Vi behöver här bara konstatera att till följd av landets extrema kapitalfattigdom, och med tanke på omständigheterna med en ganska snabb tillväxt av varuomsättningen, antar köpmännens profit enorma dimensioner som påminner om situationen under den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen. Under dessa förhållanden är denna del av ackumulationen extremt viktig, ty det privata kapitalets framgångar hindrar i betydande grad flödet av resurser från det småborgerliga området till den socialistiska ackumulationsfonden och förbrukar en del av överskottet i själva statsekonomin.

Den tredje underavdelningen, det vill säga utbytet mellan statsekonomin och den privata ekonomin, är den punkt där den socialistiska ackumulationen står inför både rent negativa uppgifter, som i utbytet inom sin egen sfär, och positiva uppgifter, det vill säga gynna av statsekonomin på bekostnad av den icke-socialistiska omgivningen. Ur denna synvinkel måste vi undersöka realiseringen av den statliga industrins produktion utanför den socialistiska sektorn separat från realiseringen av den privata ekonomins produktion inom den statliga sektorn.

Låt oss börja med den första processen, det vill säga förflyttningen av de varor som produceras av den statliga industrin till den icke-socialistiska omgivningen. När det gäller socialistisk ackumulation är uppgifterna här negativa, som när statsekonomin strävar efter att minska cirkulationskostnaderna för sina egna organ, eller för att uttrycka det enkelt, att handla med minsta möjliga utgifter för handelsapparaten. Detsamma gäller när det handlar om att eliminera privathandeln från hela den väg som en vara följer från trusterna, från fabriken till den sista länken, det vill säga konsumenten.

Den första av dessa uppgifter handlar om att förbättra organisationen inom själva det statliga ekonomiska systemet. Den andra uppgiften är däremot mycket viktigare, eftersom den har att göra med kampen mellan två fientliga system om merprodukten i den statliga ekonomin. Här finner vi fienden nästan i vårt eget hem. Vi måste här nämna den principiella skillnad som finns mellan å ena sidan de inbördes relationerna mellan handels- och industrikapital under den ursprungliga *kapitalistiska* ackumulationens epok, och å andra sidan mellan privat handelskapital och den statliga industrin under den ursprungliga socialistiska ackumulationens epok. Om handelskapitalet under den kapitalistiska ackumulationens period samlar in det mesta av det mervärde som skapas i industrin från det privata produktiva kapitalet, så är detta bara en omfördelning av mervärdet *inom ett och samma ekonomiska system*. Det som handelskapitalet i dag ackumulerar i överskott från industrikapitalets mervärde återgår i morgon till industrin; överföringen av överskottskapital från handeln till industrin är en oavbruten process som har pågått ända sedan början av den kapitalistiska produktionens uppkomst. Det är en helt annan sak när huvuddelen av industrin ingår i ett system och handelsapparaten tillhör ett annat, fientligt system, som i det fall vi beskriver. Då är ackumulationen av privat handelskapital ett direkt och oåterkalleligt avdrag från det överskott som skapas av arbetarna i den statliga industrin.

Om vi antar att den årliga summan av nya varuvärden som skapas i den statliga industrin och går in i handeln, är lika med 1 miljard, uttryckt i trusternas grossistpriser, men att denna varumassa säljs för 1½ miljard i detaljhandeln, då dras 500 miljoner direkt av från industrins merprodukt till förmån för handelsapparaten. Om fyra femtedelar av detta, eller 400 miljoner, samlas in av den privata handelsapparaten, blir detta en mycket farlig spricka i själva källan till

den socialistiska ackumulationen, och inte bara ackumulationen, utan även den enkla reproduktionen inom det statsekonomiska systemet. Här exproprierar det privata kapitalet inte överskottet från småskalig produktionen på vars grund kapitalismen historiskt har utvecklats och som den aldrig upphör att exploatera, utan även överskottet från den socialistiska industrin, ett fenomen som hittills varit okänt för den ekonomiska historien. För den statliga ekonomin är kampen mot det privata kapitalet i detta skede en kamp mot förskingring av de med värden som den själv har skapat. Att kampen mot det privata kapitalet förs över till just denna sektor är helt korrekt, precis som det är korrekt att försöka gå från att lösa enklare uppgifter till svårare, det vill säga att bemästra parti- och detaljhandeln med den statliga industrins produkter.

Genom att behärska processen för utbyte av sina egna produkter löser den statliga ekonomin en uppgift av negativt slag: att inte överlåta till privatkapitalet det som i grunden tillhör den socialistiska sektorn själv, dess egna fonder, skapade på dess egen produktionsbas.

Det är en helt annan sak när värden överförs från den privata ekonomin till den statliga. Här är de statliga handelsorganens kamp mot det privata kapitalet i hög grad en kamp om den privata ekonomins merprodukt. När t.ex. anskaffningen av råvaror till industrin på bondemarknaden övervakas av privat kapital och hela vägen från råvaruproducenten till trusten blockeras av privata mellanhänder, är skillnaden mellan det inköpris som betalas till bonden och försäljningspriset till trusten i grunden ett avdrag från bondeekonomins inkomst. Om däremot statliga organ själva genomför all råvaruupphandling, går allt som dras av från böndernas inkomster in i den statliga ekonomiska sektorn. I det nuvarande skedet av den ursprungliga socialistiska ackumulationen är kampen mot det privata kapitalet tekniskt svårare och har mindre betydelse än kampen mot privatkapitalets plundring av den statliga ekonomins egen merprodukt. Å andra sidan skulle framgång i den senare kampen, dvs. att utestänga det privata kapitalet från handeln med den statliga industrins produkter, utan tvivel stärka processen för det privata kapitalets övergång till privat industri, vilket i allmänhet är ekonomiskt fördelaktigt och mindre farligt när den statliga ekonomin växer snabbt.

Låt oss nu övergå till utrikeshandeln och systemet med socialistisk protektionism (en term av kamrat Trotskij). Institutionen med utrikeshandelsmonopol är av exceptionell betydelse i hela det socialistiska ekonomiska systemet. För det första är den i sig ett av den socialistiska ackumulationens organ. För det andra är det ett av de viktigaste organen för att skydda denna ackumulationsprocess i alla dess former och därmed av de viktigaste hävstångarna i kampen mot värdelagen i den kapitalistiska världsekonomin. För det tredje är denna institution ett av de viktigaste verktygen för att reglera hela Sovjetunionens ekonomi.

För närvarande ändamål ska vi endast behandla utrikeshandelsmonopolet som ett verktyg för socialistisk ackumulation.

Allteftersom bondeekonomin blir mer och mer involverad i varuproduktion och handelsförbindelserna mellan Sovjetunionens ekonomi och världsekonomin växer, ökar exportvolymen. Före kriget intog vår industris produktion en mindre roll i den totala exporten än exporten av jordbruksprodukter, och med återupprättandet av jordbruket måste vi räkna med att även om inte de tidigare proportionerna återställs när det gäller sammansättningen av exporterade varor, så kommer det förfarande att ske en mycket stor ökning av exporten av jordbruksprodukter jämfört med idag. Allt detta innebär ökade möjligheter till socialistisk ackumulation från inkomsterna från bondeekonomin. Ju större exporten av landsbygdens produkter är, desto större blir landsbygdens ekonomiska beroende av den myndighet som förbinder jordbruksekonomin med den utländska marknaden. Utrikeshandelsmonopolet gör inte bara småskalig produktion beroende av staten när det gäller att realisera överskott, utan är också ett viktigt verktyg för att erhålla extra vinster på den utländska marknaden. Det finns också grenar av världshandeln där

statsekonomin i Sovjetunionen nästan är monopolistisk. Det räcker med att peka på handeln med platina, pälsar, lin i viss mån, och så vidare.

Det är sant att det statliga monopolet på handel med exportvaror inte alls innebär att hela skillnaden mellan priserna på hemmamarknaden och priserna på den utländska marknaden hamnar i händerna på Vnesjtorg.¹ Medan till exempel Severoles,² som utan mellanhänder säljer trävaruindustrins produkter, äger hela sitt överskott, är det långt ifrån alltid staten som hanterar exportvarornas förflyttning genom alla led på vägen till den utländska marknaden. Om t.ex. spannmål köps direkt från bonden av Chleboprodukt och säljs utomlands av Vnesjtorg, går hela skillnaden mellan inköps- och försäljningspriset genom statens händer. Men när upphandlingen sker genom representanter för det privata kapitalet, och särskilt när statliga handelsorgan köper exportvaror från privata grossister, minskar statens kommersiella vinst avsevärt till förmån för det privata kapitalet. Å andra sidan, innebär det inte alls att Vnesjtorg får maximal vinst även när exportprodukterna upphandlas och vidarebefordras av de statliga handelsorganen själva. Med vår dåliga och dyra valutaväxlingsmekanism utgörs ofta hela skillnaden (ofta en enorm i procentdel) mellan inköps- och försäljningspriser på den utländska marknaden av så kallade allmänna omkostnader, så att nettovinsten blir noll.

Men socialistisk ackumulation, särskilt under dess inledande period, leder inte alltid till en ökning av industrins produktiva kapital. Skapandet av ett nätverk av handelsorgan, liksom skapandet av hela den minimalt nödvändiga struktur som krävs för att tjäna statsekonomin och säkra elimineringen av privatkapitalet från avgörande positioner i den ekonomiska kampen, är också socialistisk ackumulation, om än i en annan form. Som vi kommer att se senare, kan en snävt kommersiell syn på alla processer inom statsekonomin, inspirerad av observationer av privat kapital, allvarligt hindra förståelsen av själva kärnan i den socialistiska formen av ekonomi i dess inledande skede och i praktiken ofta leda in på en helt felaktig väg. Bakom bristerna i en eller annan apparat ser man ofta inte den enorma betydelsen som denna apparat har för hela det statliga ekonomiska systemet. Och i det aktuella fallet talar den extrema olönsamheten, ur kommersiell synvinkel, hos våra statliga handelsorgan för behovet av att rationalisera detta arbete, och inte för att ersätta dessa organ med privata som skulle vara ”mer lönsamma”. De är mer lönsamma om man betraktar socialismens nackdelar i dess första skede ur kapitalismens synvinkel, i stället för att bedöma kapitalismens ”fördelar” (till vilka man måste lägga kriser, krig och så vidare) ur socialistisk synvinkel, även om den kapitalistiska formen har övertagit inom vissa sektorer.³

I den föregående analysen har vi utgått från att priserna på de industriprodukter som absorberas av den privata ekonomin ligger på en viss nivå. Nu måste vi undersöka den ytterst viktiga frågan om den roll som prissättningspolitiken spelar i den socialistiska ackumulationen. Här betraktar vi prispolitiken för exportvarorna, dvs. i första hand principerna för vår tullpolitik och dess resultat, och i andra hand prissättningspolitiken för våra truster och statliga organ i allmänhet.

Vi börjar med tullpolitiken. Vi talar om tullar på *importerade* varor, eftersom beskattning av varor som exporteras av statliga organ och Vnesjtorg inte är en ny källa till ackumulation, utan bara en annorlunda fördelning mellan olika statliga organ (till exempel mellan Folkkommisariatet för finanser [Narkomfin] och Högsta rådet för den nationella ekonomin [VSNCh], tillsammans med dess truster) av en och samma summa av kommersiell vinst eller inkomst från

¹ [Folkkommisariatet för utrikeshandel].

² [Nordryska skogsförvaltningen]

³ Jag säger ingenting här om en annan mycket viktig aspekt av frågan, nämligen att kommersiellt olönsam export kan vara mycket fördelaktig ur statsekonomin synpunkt, om den valuta som därigenom erhålls används för att importera maskiner för industrin, som det är dyrare att tillverka här än utomlands. (Not tillagd i andra upplagan.)

handelsomsättningen.¹ Sovjetunionens tullpolitik, med dess nästan oöverkomliga tullsatser på produkter från utländsk lätt industri och höga tullar på verkstadsprodukter, utgör en mäktig barriär som skyddar landets interna varucirkulation från världsmarknadens värdelag och skyddar vår socialistiska industri, som är kapitalsvag och tekniskt eftersatt, från att ruineras under den utländska konkurrensens slag. Vi ska beakta denna roll som socialistisk protektionism spelar, liksom den roll som utrikeshandelsmonopolets spelar, när vi analyserar konflikten mellan den socialistiska ackumulationslagen och värdelagen. För närvarande talar vi endast om tullpolitiken som en källa till socialistisk ackumulation.

Sovjetunionens tullinkomster kan indelas i två skilda kategorier, som inte är lika viktiga ur ackumulationssynpunkt. Tullinkomster från avgifter på produktionsmedel och -verktyg som importeras för att utrusta eller omutrusta statlig industri är inte i något sätt ett ackumulationsverktyg. Om, vi antar att ett textilsyndikat köper nya maskiner i Storbritannien för textilfabriker för 30 miljoner rubel och betalar 10 miljoner rubel i tullar, sker endast en enkel omfördelning av statens resurser mellan textilindustrin och Folkkommisariatet för finanser. Statens totala resurser skulle inte ha förändrats med en enda kopek om det inte hade funnits någon tull på textilmaskiner eller om pengarna hade betalats tillbaka till textilsyndikatet. Man kan visserligen säga att värdeökningen på textilindustrins utrustning kommer att tvinga trusterna att höja sina avskrivningssatser och höja försäljningspriset på sina produkter i motsvarande grad. Men detta är en imaginär invändning, eftersom textilsyndikatet i så falla bara är en pump för Folkkommisariatet för finanser, som suger ut en summa på 10 miljoner rubel från konsumenten, medan det i själva verket är likgiltigt om detta belopp utvinns genom att höja försäljningspriserna för att täcka extra avskrivningskostnaderna eller om man helt enkelt höjer priset överför det till Folkkommisariatet för finanser som en vinstöverföring från statlig industri, medan utrustning till ett värde av 30 miljoner importeras tullfritt.

Vilket som är tekniskt sett mest lämpligt är en annan fråga och kan sammanfattas på följande sätt. Med givna priser och alla övriga villkor oförändrade är textilindustrins ackumulationsfond, liksom alla andras, en konstant summa. Om tullar tas ut på en del av denna industris fond och inte överförs till konsumenterna, blir resultatet en omfördelning inom den statliga sektorn av *en och samma fond*. Om priset stiger, ökar också fonden, men är en följd av prisökningen och inte av tullpolitiken. Den möjliga omfattningen av ökningen bestäms av ett antal åtföljande ekonomiska förhållanden, inte av tullsatsen. Och om det i allmänhet är lämpligt att beskatta konsumenterna inom denna industrigren som svar på beskattning av utrustning som importeras för den industrin, eller om det är lämpligare att utarbeta en lämplig prispolitik och villkor för överföring av vinster från statliga företag till Folkkommisariatet för finanser, är en fråga om ackumulationsteknik och har inget att göra med intäkternas ursprung.

Följaktligen är beskattningen av importerade produktionsmedel för den statliga industrin en överföring av värden från en av statens fickor till en annan: från den statliga ekonomins fasta kapital till kassan hos Folkkommisariatet för finanser. Exakt samma sak gäller beskattning av råvaror till industrin. Även här, med *en given prisnivå*, handlar det om en omfördelning av statliga resurser inom den statliga sektorn, även om denna beskattning kan vara lämplig av andra skäl.

Det är en helt annan sak med beskattning av produktionsmedel som importeras till den privata industrin och med import av konsumtionsvaror. Här är hela beskattningen ett avdrag från masskonsumenternas inkomster eller från den privata industrins fasta kapitalfond. Om

¹ Som tidigare nämnts är handelsapparatsens inkomster och denna apparats vinst två helt olika saker. Intäkterna beräknas utifrån den nationella ekonomin som helhet, medan vinsten är bruttointäkterna minus kostnaderna för handelsapparaten. Apparaten måste ha en intäkt, det vill säga göra avdrag från nationalinkomsten, oavsett om den går med vinst eller förlust.

Vnesjtorget importerar socker, skor och så vidare från utlandet, i den mån vår egen produktion är otillräcklig, betalas skillnaden mellan priserna på hemmamarknaden och inköpspriset utomlands av konsumenten och tillfaller de statliga handelsorganen. Även om arbetarna betalar denna skillnad, får vi i detta fall en ökning av statens intäkter och ackumulation, även om detta sker på bekostnad av arbetarklassens verkliga konsumtionsbudget.

Så ser det ut om de importerade konsumtionsvarorna endast kompenserar för den egna inhemska produktionens otillräcklighet och säljs till hemmamarknadspriser. Denna import hindrar inte på något sätt ackumulations- och reproduktionsprocessen i andra delar av den statliga ekonomin. Det är en annan sak när varor importeras i större mängd än vad marknaden kan absorbera tillsammans med de inhemska producerade, och när de säljs till lägre priser än de inhemska producerade. I detta fall köps ackumulation i handeln och genom tullavgifterna till priset av en partiell begränsning av hemmaproduktionen, det vill säga till priset av att inte bara ackumulationen *på produktionsbasis*, utan även den enkla reproduktionen stoppas i en sektor. Om det inte importeras fler produkter än vad marknaden efterfrågar, men de säljs billigare, kommer vinsten på ena sidan att uppvägas förlusten på den andra. En sådan politik kan vara fördelaktig om förlusterna kompenseras av vinster och prissänkningen leder till ökad efterfrågan och i slutändan är fördelaktig för industrin. Ett praktiskt beslut, i ena eller andra riktningen, kommer i detta fall att avgöras av resultatet av en enkel numerisk beräkning.

Låt oss nu gå vidare till prispolitiken för industriprodukter. Denna politik är mycket viktig inte bara för den socialistiska ackumulationen, utan också för produktionens normala förlopp i allmänhet, även i dess icke utvidgade form; den är av mycket stor betydelse för böndernas ekonomi och påverkar slutligen de politiska relationerna mellan proletariatet och bönderna. För tillfället ska vi enbart befatta oss med den ur den ursprungliga socialistiska ackumulationens synvinkel.

Den grundläggande teoretiska fråga som här först måste besvaras, är följande: Är det i allmänhet möjligt att ha ett likvärdigt utbyte mellan den statsekonomin och den icke-socialistiska omgivningen? Här finns det tre möjligheter:

(1) När den statliga ekonomin får mindre värde från den icke-socialistiska omgivningen än den ger. I detta fall kommer vi att ha en stadig nedgång i den storskaliga socialistiska produktionen och en gradvis utförsäljning av dess produkter under kostnadspriset. Denna nedgång kan ta formen av försäljning under kostnadspris av industrins fasta kapital som inte reproduceras fullständigt, medan lönerna förblir oförändrade, av utförsäljning av industriproletariatets arbetskraft för en spottstyver, eller slutligen båda dessa tillsammans. Under NEP:s inledande period fanns det många exempel på sådan prissättning av industriprodukter, vilket innebar att man för en spottstyver sålde både fast kapital och proletariatets arbetskraft.¹ Det råder ingen tvekan om att om en sådan prispolitik omvandlas till ett system skulle det innebära en gradvis upplösning av storskalig industri och att den småskaliga produktionen segrade över den storskaliga. Konkreta exempel på detta finns i kapitlet om industriell ekonomi. Detta fall får inte förväxlas med ett annat, där priset till följd av konkurrensen inkluderar en avskrivning av fast kapital, men där återställandet av fast kapital i själva verket inte sker, eftersom de motsvarande belopp som erhålls antingen går till höjda löner eller till [inköp av] råvaror, det vill säga till en ökning av det rörliga kapitalet. Sådana tillfälliga lån från det fasta kapitalet för andra, mer akuta behov, har spelat en stor roll i den sovjetiska industrins liv. Denna process var oundviklig med tanke på den statliga industrins extrema brist på rörligt kapital, och inträffade ofta även med ganska höga priser som inte låg under ersättningskostnaderna.

¹ Ett slående exempel på samma sak, men från kapitalistisk praxis, ges av den tyska industrins prispolitik under perioden med fallande valuta efter världskriget.

(2) Priserna på den statliga industrins produkter beräknas på ett sådant sätt att när denna industris produktion byts mot produkter från den privata ekonomin, sker ett utbyte av likvärdiga värden, det vill säga inget av de båda ekonomiska systemen utnyttjar det andra. Detta förhållande är i allmänhet endast möjligt under en mycket kort period. Att betrakta en sådan situation som normal skulle innebära att man tror att det socialistiska systemet och det privata varuproduktionssystemet kan samexistera inom ett enda nationellt ekonomiskt system på grundval av en fullständig ömsesidig ekonomisk jämvikt. En sådan jämvikt kan inte bestå länge, eftersom det ena systemet måste tränga undan det andra. Möjligheterna är här antingen nedgång eller utveckling, men det är omöjligt att stå stilla. I detta sammanhang skrev Marx om kapitalet som en rörelseprocess:

Kapitalet som ett självförökande värde omfattar inte endast klassförhållandena och en bestämd samhällsordning, som beror på arbetets karaktär av lönarbete. Det är också en oavbruten rörelse, en kretsloppsprocess genom olika stadier, som i sin tur innefattar kretsloppets tre olika former. Det kan därför förstås, endast om det uppfattas som en rörelse, inte som ett ting i vila.¹

Om kapitalet representerar rörelse – både i sin individuella omsättning inom något företag, och även om vi tar det kapitalistiska systemet som helhet i förhållande till den förkapitalistiska omgivningen – hur kan då den socialistiska formen i dess förhållande till den för-socialistiska omgivningen vara ”ett statiskt ting”? Och vad betyder rörelse i detta fall? Rörelse betyder i detta fall en av två saker: antingen åter den kapitalistiska formen snabbt upp det monolitiska block av statsekonomi som bildades i oktoberrevolutionens och inbördeskrigets lava, eller så utvecklas den socialistiska formen på bekostnad av både sin egen ackumulation och den icke-socialistiska omgivningen, som livnär sig på dess näring r. Om kapitalismen är rörelse, då är socialismen *en ännu snabbare rörelse*. Och det som den förlorar i hastighet under perioden av ursprunglig ackumulation, i betydelsen utveckling av sin tekniska och ekonomiska bas, på grund av den extrema kapitalbristen, *måste* den kompensera detta genom intensifierad ackumulation på bekostnad av den icke-socialistiska omgivningen. Ett av de viktigaste medlen för en sådan ackumulation, vid sidan av de metoder som beskrivits ovan, och ett annat som kommer att diskuteras senare, är det ojämna värdeutbytet med den icke-socialistiska omgivningen. Detta utbyte till fördel för socialistiska former är endast möjligt med en motsvarande prispolitik för den statliga industrins produkter.

(3) Och så kommer vi till det tredje fallet, som inte bara är möjligt utan också oundvikligt under våra förhållanden, nämligen en prispolitik som medvetet syftar till att frigöra en *viss* del av den privata ekonomins överskott i alla dess former. En sådan politik är möjlig eftersom proletariats statliga ekonomi historiskt uppstår på basis av monopolistisk kapitalism. Som ett resultat av att den fria konkurrensen upphört leder detta till att det på hemmamarknaden skapas monopolpriser för den inhemska industrins produkter, och till övervinster genom exploatering av småföretagsamheten och bereder därmed marken för den prispolitik som gäller under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period. Men koncentrationen av landets hela storindustri till en enda trust, det vill säga i arbetarstatens händer, ökar enormt möjligheterna att på monopolistisk grund bedriva en prispolitik som bara kommer att vara en annan form av beskattning av den privata ekonomin. De hinder som den statliga ekonomin möter på denna väg beror inte på bristande ekonomisk kraft att bedriva denna politik, utan har främst andra orsaker. Viktigast av dessa är behovet av att kombinera denna politik med en prissänkingspolitik, som endast kan uppnås om kostnadsminskningarna går ännu snabbare. Detta förutsätter i sin tur att man kan nyutrusta industrin så snart som gränserna för rationalisering av produktionen med den gamla tekniken har nåtts. En annan svårighet uppstår av det faktum att staten inte har monopolställning inom alla industrigrenar. Följaktligen måste prispolitiken beräknas på ett sådant sätt att

¹ *Kapitalet*, vol. II, s. 81, Stepanovs översättning. [F.L.P.H. engelska utgåvan, s. 105.] [*Kapitalet* bd 2, kap 4: [Kretsloppets tre former](#)]

den statliga ackumulationen inte automatiskt medför en privat kapitalistisk ackumulation. Jag nämner här inte de svårigheter av politiskt slag som följer av förhållandet mellan arbetarklassen och bönderna, och som ofta tvingar oss att tala om likvärdigt utbyte, även om detta, med tanke på att storindustrin socialiserats i ett ekonomiskt efterblivet land, är ännu mer utopiskt än under monopolkapitalismen.

Akkumulation genom en lämplig prispolitik har fördelar jämfört med andra former av direkt och indirekt beskattning av småföretagsamheten. Viktigast av dessa är den extrema enkelheten i indrivningsförfarandet, som inte kräver en enda kopek till speciella beskattningsapparater.

Invändningen att beskattning på grundval av en bestämd prispolitik kommer att skada arbetarlönerna och de fattiga på landsbygden är helt felaktig.¹ Det är inte de fattiga på landsbygden som är de främsta köparna av produkter från vår industri. Det de förlorar på detta sätt kan de få tillbaka från staten i form av krediter, i form av obligatorisk ackumulation av fast kapital för sina gårdar, och så vidare. När det gäller arbetarna är denna invändning lika grundlös som invändningen mot indirekta skatter, som är helt överförbara till lönerna. Här är ett siffer-exempel: om arbetarklassen på grund av en lämplig prispolitik, tillsammans med resten av befolkningen, betalar säg 50 miljoner till den statliga industrin, då kan staten lätt återföra denna summa till arbetarna genom en löneökning, medan den summa som erhålls från borgerliga och småborgerliga konsumenter inte återförs till dem utan tjänar till att öka den socialistiska ackumulationsfonden. I kapitlet om industrins ekonomi skall vi återkomma till detta problem mer i detalj och med siffror.

Låt oss nu övergå till ackumulation på produktionsbasis, det vill säga till den värdeökning som skapas på grundval av utvidgad reproduktion inom själva [stats]systemet och genom dess egna krafter.

Låt oss som tidigare börja med att erinra om de motsvarande faktorerna i den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen. Marx definierade vad som kallas den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens period och skrev:

Den s.k. ursprungliga ackumulationen är alltså ingenting annat än den historiska skilsmässoprocessen mellan producenten och produktionsmedlen. Den framstår som "ursprunglig", emedan den tillhör kapitalets och det kapitalistiska produktionssättets förhistoria.²

Med andra ord slutar inte perioden av ursprunglig kapitalistisk ackumulation med organisationen av den första kapitalistiska fabriken, utan den finns fortfarande kvar när den kapitalistiska utvecklingen är i full gång. För att det kapitalistiska produktionssättet ska bli den förhärskande produktionsformen, för att perioden av ursprunglig kapitalistisk ackumulation ska ge vika för en period av "normal" kapitalistisk ackumulation, för att separationen av producenten från produktionsmedlen – det vill säga skapandet av en klass av lönearbetare – ska kunna fortskrida tillräckligt långt (tillsammans med att bönderna berövas sin jord och självständiga hantverkare överförs till proletariatet), måste processen att utnyttja denna arbetskraft i produktionen gå tillräckligt snabbt. För att kunna fullborda den ursprungliga ackumulationens huvuduppgift, "att skilja producenten från produktionsmedlen", och även under denna process, måste kapitalismen också inleda och utveckla en sådan ackumulation i allt högre grad på produktionsbasis. Denna process fortsatte och utvecklades oavbrutet: samtidigt fortsatte ackumulationen genom ekonomiska och icke-ekonomiska metoder, såsom de som beskrivits

¹ Jag undviker medvetet att säga "på grundval av prisökningar", eftersom beskattning inte bara är möjlig vid fallande priser, utan för oss kommer att ske just vid fallande priser, eller under perioder med oförändrade priser; detta är möjligt eftersom priserna när produktionskostnaderna minskar, inte sjunker med det totala minskningsbeloppet utan något mindre, och skillnaden går till den socialistiska ackumulationsfonden och till löneökningar.

² *Kapitalet*, Vol. I, del 1, s. 737, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 1, kap 24. [Den ursprungliga ackumulationens hemlighet](#)]

ovan. Men ackumulationens roll på produktionsbasis växte oavbrutet i takt med omvandlingen av all produktion i de viktigaste grenarna till kapitalistisk produktion. Marx uttryckte den dialektiska utvecklingen av denna process, där resultatet blir orsaken, med följande ord: ”Med kapitalackumulationen utvecklas därför det specifikt kapitalistiska produktionssättet, medan detta i sin tur påskyndar kapitalackumulationen.”¹

Källan till kapitalistisk ackumulation på produktionsbasis är exploatering av arbetskraften. Formerna för denna exploatering är mer primitiva och grova i de tidiga stadierna, då absolut mervärde har företräde framför relativt mervärde. Senare blir proportionerna mellan dessa två omvända.

Under kapitalismens första utvecklingsfas var arbetsdagen i de första kapitalistiska företagen längre än i medeltida hantverksproduktion, helgdagarna var färre och arbetsintensiteten var högre. Följaktligen var den totala mängden arbete som den enskilde arbetaren utfördes under en dag av högre än i medeltidens hantverksproduktion. Å andra sidan var lönerna i de första kapitalistiska företagen lägre än lönerna för en hantverkslärling. Lönerna var alltså lägre och arbetsdagen längre än i det tidigare ekonomiska systemet, och allt detta på grundval av en högre teknik och högre arbetsproduktivitet – detta utgjorde källorna till den intensifierade ursprungliga ackumulationen på produktionsbasis under kapitalismens första utvecklingsfas. Under denna period ingrep staten i produktionsprocessen, inte för att minska eller mildra exploateringen, vilket skedde senare, utan tvärtom för att minska arbetarklassens motstånd mot exploateringen. Staten vaktar den ursprungliga ackumulationen när den stöder processen att driva bönderna från jorden, när den utfärdade lagar mot lösdriveri och skoningslöst hänger ”hemlösa lösdriverare” som gör motstånd mot kapitalets ok, när den utfärdar lagar om maximilöner och minsta arbetsdag.

Socialismens fiender, i synnerhet motståndarna till det sovjetiska ekonomiska systemet, konstaterar skadeglatt att lönerna i vårt land under de första åren av ursprunglig socialistisk ackumulation är lägre än före kriget och revolutionen. Dessa herrar bör påminnas om att under den ursprungliga kapitalistiska ackumulationsperioden var levnadsvillkoren för lönearbetarna i de kapitalistiska fabrikerna, som Marx visade i *Kapitalet* och flera andra studier, betydligt sämre än lärlingarnas och naturligtvis ännu sämre än hantverkarnas under medeltiden. Och detta trots den kapitalistiska produktionens enorma tekniska överlägsenhet jämfört med hantverket. Med andra ord säger den yttre försämringen av de arbetande massornas liv under den ursprungliga socialistiska ackumulationen, jämfört med arbetarnas ställning i ett utvecklat kapitalistiskt system, lika lite om kapitalismens ekonomiska fördelar jämfört med socialismen, som försämringen av arbetarnas ställning i de första kapitalistiska manufakturerna och fabrikerna, jämfört med hantverket, kan säga om den småskaliga självständiga produktionens ekonomiska fördelar jämfört med den kapitalistiska produktionen.

Alla grundläggande metoder för kapitalets exploatering av arbetskraften beskrivs levande i *Kapitalet* och är välkända. Här vill jag uppehålla mig vid en aspekt som har stor betydelse för att göra en lämplig jämförelse med perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation. Frågan gäller det rovgiriga slöseriet med proletariats arbetskraft i namn av största möjliga hushållning med produktionsmedlen, och därmed i syfte att sänka produktionskostnaderna för varor. Detta är vad Marx säger om detta:

Denna ekonomisering kan gå så långt som till att tränga ihop arbetare i trånga, osunda lokaler, vilket kapitalisterna kallar att spara på utrymmet, att farligt maskineri utan skyddsanordningar samlas på små ytor, att inga skyddsåtgärder vidtagas i produktionsprocesser som till sin natur är hälsovådliga eller, som i gruvarbete, farliga. För att nu inte tala om frånvaron av alla anstalter för att göra produk-

¹ *Kapitalet*, vol. I, del 1, s. 641, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, vol. I, kap 23. [Relativ nedgång i den variabla kapitaldelen ...](#)]

tionsprocessen mera mänsklig, tillfredsställande eller åtminstone dräglig. Detta skulle från kapitalistisk ståndpunkt vara ett meningslöst slöseri. Den kapitalistiska produktionen är överhuvud, trots all sin gnidighet, genomgående slösaktig med människomaterialet; liksom den i cirkulationen på grund av sin metod att fördela produkterna genom handel byggd på konkurrens förslösar mycket av sina materiella medel, så att samhället genom detta på det ena hållet förlorar vad den enskilde kapitalisten vinner på det andra.¹

Denna barbariska inställning till arbetskraften, som är karakteristisk för alla faser av kapitalismen, når monstruösa former under den ursprungliga ackumulationens period, när arbetarnas ekonomiska kamp knappt har börjat och styrkeförhållandena är extremt ogynnsamma för arbetarklassen.

Det är nödvändigt att nämna en annan omständighet under denna period, nämligen att kapitalismen inte har några utgifter för en reservarmé av arbetskraft, vilket blir en ekonomisk nödvändighet under den efterföljande perioden. Dessutom begränsade kapitalisterna själva sin egen personliga konsumtion på alla sätt, för att utvidga reproduktionen. Här är en liten illustration från detta område:

”Industrin i Manchester ... kan uppdelas i fyra perioder. Under den första var fabrikanterna tvungna att arbeta hårt för sitt uppehälle.” De berikade sig speciellt genom att bestjäla de föräldrar, som satte sina barn i lära hos dem och fick punga ut med en högt tilltagen ersättning, medan lärlingarna uthungrades. Å andra sidan var genomsnittsprofiten låg, och ackumulationen krävde stor sparsamhet. De levde som skattsamlare och förtärde inte på långt när ens räntorna på sitt kapital. ”Under den andra perioden hade de börjat samla små förmögenheter men arbetade lika hårt som förut”, ty, som varje slavdrivare vet, kostar det arbete att exploatera arbete, ”och de levde lika enkelt och sparsamt som förut ... Under den tredje perioden började lyxen, och omsättningen ökade genom att man sände ut ryttare” (beridna handelsresande) ”som tog upp order i alla marknadsstäder i kungariket. Det är sannolikt, att det före 1690 fanns få eller inga kapitalister, som i industrin hade förvärvat kapital över 3- à 4 000 p.st. Men vid denna tid eller något senare hade industriidkarna redan ackumulerat kapital och började bygga hus av sten i stället för av trä eller tegel ... Ännu i början av 18:e århundradet blev en Manchesterfabrikant föremål för grannarnas speglosor och huvudskakningar, om han satte fram ett glas utländskt vin för sina gäster.” Före maskinernas införande kostade en fabrikant aldrig på sig mer än 6 pence för ett glas punsch och 1 penny för en rulle tobak, när han någon kväll satt på puben tillsammans med sina kolleger. Först år 1758 såg man ”en i affärsverksamhet verkligen sysselsatt person med eget ekipage” – och det bildade epok. ”Den fjärde perioden” – sista tredjedelen av 18:e århundradet – ”är den stora lyxens och slöseriets tid, då man levde högt på en handel, som omspände hela Europa, med handelsresande och varulager i varje provins.” Vad skulle den gode dr Aikin säga, om han finge återuppstå i det nutida Manchester? ²

Nu övergår vi till frågan om ackumulation på produktionsbasis i den statliga ekonomin. Källan till denna ackumulation är densamma som under kapitalismen, det vill säga arbetarklassens arbete, vars löner måste vara lägre än det totala värdet av de produkter de skapar. Men det finns ett antal mycket viktiga distinktioner att göra här, både i de allmänna villkoren för kapitalistisk ackumulation och i de former som arbetskraften används och betalas.

Framför allt måste vi komma ihåg det faktum som nämndes ovan, att den socialistiska ackumulationen i allmänhet kan börja först *efter den proletära revolutionen*, medan den ursprungliga kapitalistiska ackumulationsprocessen börjar och fortsätter före de borgerliga revolutionerna. I vissa länder är den i full gång vid tiden för dessa revolutioner (England, Frankrike), i andra har den redan gått igenom sina viktigaste stadier när detta ögonblick kommer (Tyskland). För att få möjligheten att börja omstrukturera hela det ekonomiska systemet behövde bourgeoisin inte betala den tribut i form av förstörelse av produktivkrafterna

¹ *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 61-62, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 3, kap. 5, [1. I allmänhet](#)]

² *Kapitalet*, Vol. I, del 1, 605, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 1, kap. 22: [Mervärdets uppdelning i kapital och reveny. Abstinenteorin](#)]

och uttömning av befintliga resurser som en proletär revolution och inbördeskrig innebar under 1900-talet. Vi vet inte vad proletariatets erövring av makten kommer att kosta i andra länder, men i vårt land var denna erövring så kostsam att ackumulationen på produktionsbasis inte kunde börja på en gång. Den föregicks av en period då den totala värdesumman, som skapades inom den statliga sektorn, och fördelades både inom och utanför den, inte var större utan faktiskt mindre än produktionsutgiften.

Krigskommunismens period ställde inte staten inför problemet med ackumulation och utvidgad reproduktion under förhållanden med en ny egendomsordning, utan inför uppgiften att vinna en militär seger, å ena sidan, och å andra sidan, uppgiften att föda den kommun av fattiga människor – proletariatet och de fattigaste bönderna tillsammans med sin armé – som kämpade mot hela den kapitalistiska världen. Ekonomin under den perioden var en militär- och konsumtionskommunism. Dess uppgift var att hålla ut och på något sätt föda folket och vinna. Underskottet i statsekonomin kunde inte under några omständigheter vara en anledning till att begränsa den och ännu mindre lägga ned den. En nedskärning av produktionen ägde rum endast när råmaterial och bränsle var otillräckliga. Produktionen som ur kapitalistisk synvinkel och i termer av ackumulationens var förlustbringande, var nödvändig och användbar med tanke på de specifika uppgifterna under denna period.

Här är ett litet och slumpmässigt sifferexempel. Om vi skulle beräkna produktionskostnaderna i förhållande till ett typiskt företag under denna period, skulle vi få följande bild (siffrorna är valda godtyckligt). Materialkostnaden och avskrivningen av produktionsmedel, det vill säga konstant kapital – 1 000. Löner, det vill säga rörligt kapital – 500. Utgift för produkten – 1 500. Produktens marknadsvärde i förkrigspriser – 600. I en sådan situation finns det inte bara någon merprodukt utan en kolossal förlust på $1\,500 - 600 = 800$. Under krigskommunismens system, med de uppgifter som det stod inför, var ett sådant resultat dock inte alls negativt. Arbetarna producerade sin lön, och något mer, nämligen 100, gick de till statskommunens gemensamma fond. Dessa 100 var inte en merprodukt utan snarare ett lån från det fasta kapitalet eller en utgift för det fasta kapitalet. Men detta lån, denna utgift, var ett plus under denna period, eftersom det fasta kapitalet och råvarulagren skulle ha legat oanvända som dött kapital om inte arbetskraften hade omvandlat dem till konsumtionsvaror. Det fanns tillfällen då det kunde ha hänt, och faktiskt hände, att produktionsvärdet var lägre än de utbetalda lönerna; i vårt fall 400 jämfört med 500. Men i detta fall var det lämpligt att fortsätta med en del av produktionen, eftersom arbetarna fortfarande måste äta och kostnaderna för att hålla fabriker igång måste täckas. För staten var det mer lönsamt (även om det inte mättes i värde) att ha ett underskott på 100 på de produkter som tillverkades i *fungerande fabriker* än att ha ett underskott på 200 eller 500 *med fabriker stängda*. Detta var en helt unik ekonomi, som i grunden stod i motsats till den kapitalistiska produktionen när det gällde uppgifter och beräkningsmetoder.

När det gäller den kapitalistiska produktionens grundläggande drivkraft, det vill säga vinsten, säger Marx: "Profitkvoten är den drivande kraften i den kapitalistiska produktionen, som producerar bara vad och såvida den kan producera med profit."¹

Under den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen gav det kapital som flyttats från handel till produktion i regel vinst. I regel kände kapitalismen inte till, och kunde genom sin struktur inte känna till, en lång period då den ur kapitalistisk synvinkel "arbetade för ingenting", det vill säga utan profit eller med förlust, som täcktes av andra källor till ursprunglig ackumulation, som låg utanför den kapitalistiska företagsamhetens gränser. Tvärtom var produktion utan vinst, dvs. produktion utan mervärde, som för privat kapital endast kan existera som ett undantag regeln under krigskommunismens period. Om vi omformulerar den nyss citerade kommentaren

¹ *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 241, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 3, kap. 15: [Överflöd på kapital vid överflöd på befolkning](#)]

från Marx skulle vi kunna säga följande om krigskommunismens period: Använd alla medel för att producera allt som kan öka den dagliga konsumtionsfonden, även genom att slösa bort fast rörligt kapital – utan hopp om att det snabbt ska kunna ersättas.¹

Men en ekonomi av det här slaget kan inte vara länge. I och med inbördeskrigets slut tog denna förhistoria av ursprunglig socialistisk ackumulation slut och dess historia tog sin början. *Men ackumulationen började inte med en ökning av den årliga fonden av överskottsproduktion i den statliga ekonomin, utan snarare med en minskning av det årliga underskottet i denna ekonomi.* Här har vi det första typiska draget i vår socialistiska ackumulation jämfört med den kapitalistiska ackumulationen.

Socialistisk ackumulation börjar inte från noll och ökar sedan; Den börjar på en nivå under noll. Noll merprodukt i den statliga ekonomin som helhet och noll förluster – denna nollgräns var idealet vid övergången från krigskommunismens period till ursprungliga socialistiska ackumulationens period.² Medan drivkraften i den kapitalistiska produktionen är strävan efter *maximal vinst*, var målet under krigskommunismen att *producera så mycket som möjligt*, även om det innebar *maximala förluster*, men från början av den socialistiska ackumulationen är det grundläggande målet att uppnå *minsta möjliga förlust* för hela statsekonomin (och så långt det är möjligt även för enskilda företag). För närvarande, det vill säga 1925-1926, är Sovjetunionens statliga industri och transportväsende på det hela taget lönsamma. Om värdet av industrins bruttonationalprodukt är 2 500 miljoner rubel, med ett netto på 1 000 miljoner, kommer det inte ske någon ackumulation om dessa 1 000 miljoner = v ; (dvs. om nettoproduktionen är lika med de utbetalda lönerna), medan s (som i detta fall inte är mervärde utan merprodukt³) är noll. Omvänt, om summan av alla löner är mindre än summan av de nya värden som skapas under ett år av arbetarna i den statliga industrin, då finns det ett överskott även om hela industrin inte gav något av detta överskott till staten utan krävde många miljoner i subventioner för att återställa det fasta och rörliga kapitalet. Under världskriget, revolutionen och inbördeskriget förekom ingen normal reproduktion samtidigt som det ägde rum en monstruös utarmning av produktionsfaktorerna. Nu håller de på att återställas. Om de grundläggande resurserna för detta återställande inte skulle tas från ackumulation på produktionsbasis, utan i stället från den icke-socialistiska omgivningen med de metoder som beskrivits tidigare, skulle detta inte på något sätt innebära att ackumulation av den första typen inte förekom.

Om vi antar att den årliga nettoproduktionen i den statliga industrin är 1 000 miljoner rubel, den totala lönesumman som betalas ut under året är 700 miljoner och återställandet av det fasta och rörliga kapitalet inte bara kräver den summa som är osynlig för statsbudgeten – $1\,000 - 700 = 300$ miljoner rubel – utan också en synlig och mycket betungande summa på 200 miljoner från folkkommissariatet för finanser [Narkomfin], betyder detta inte alls att det inte finns någon merprodukt. Det finns i detta fall, och dessutom måste man till summan 300 miljoner lägga hela summan av centrala och lokala skatter som industrin betalat under året, utgifter för tillsyn och så vidare. I det föreliggande fallet förutsätter jag naturligtvis att det värde som överförs till produkten, det vill säga det konstanta kapitalet som i detta exempel är 1 500, är korrekt beräknat, och att den förlust för industrin som orsakas av felaktig hänsyn till värdeminskning och låga priser inte åter upp den merprodukt som arbetarna skapar. Och å andra sidan, att beräkningen är korrekt även åt andra hållet, och att resultatet av ökade monopolpriser inte tillskrivs arbetarnas ökade produktivitet, utan läggs som en skatt på den privata ekonomin, varvid skatten i detta fall knappt märks på grund av den motsvarande prispolitiken.

¹ En viss analogi till detta i den kapitalistiska världen kan ses i den tyska ekonomin under den period då marken, snabbt sjönk i värde, i den mån det inte råder något tvivel om att detta skedde med förlust.

² Jag avstår medvetet från att säga "under den nya ekonomiska politiken", eftersom detta uttryck nu har blivit meningslöst, och nedan föreslår jag att det ersätts ett annat begrepp.

³ På frågan om vilken term som är mest korrekt, mervärde eller överskottsprodukt, se nästa kapitel i denna bok.

I början av den socialistiska ackumulationen fortsätter således staten produktionen trots förluster och strävar endast efter minsta möjliga förlust i ekonomin som helhet, men inte på något sätt alltid efter minsta möjliga förlust när man väljer vilka företag som ska sättas i drift (annars skulle det i det första skedet vara nödvändigt att stänga transportsektorn). Denna grundläggande skillnad jämfört med kapitalistisk ackumulation medför en rad sekundära skillnader. Men även när nollstrecket på ackumulationens område har passerats och den statliga ekonomin som helhet utåt sett verkar bedriva samma ackumulationspolitik som en enskild kapitalistisk ekonomi, ser vi en enorm skillnad mellan ursprunglig kapitalistisk och ursprunglig socialistisk ackumulation. Skillnaden består inte bara i det faktum att ackumulationsprincipen i ett enskilt statligt företag och ackumulationsprincipen i ett helt komplex är två olika saker, ett faktum som är oerhört viktigt för den ekonomiska politiken för enskilda trusters. Denna skillnad hänger [också] samman med det faktum att medan kapitalistiska företag från början var tekniskt överlägsna och ekonomiskt starkare än de enskilda företagen i den produktionsform som de skulle tränga ut och underordna sig, det vill säga småskalig produktion, medan den socialistiska produktionen måste genomgå en lång period av ackumulation av materiella resurser, under vilken ett enskilt företag i den statliga ekonomin oundvikligen inte kommer att vara överlägset utan underlägset, ekonomiskt sett inte starkare utan svagare än ett modernt kapitalistiskt företag i ett avancerat borgerligt land.

Hela statsekonomin under denna period kommer oundvikligen att underordnas å ena sidan uppgiften att så snabbt som möjligt ackumulera tillräckliga resurser för att återuppbygga industrins tekniska bas genom elektrifiering, tillsammans med en ekonomiskt rationell fördelning av industrin över landets yta, och å andra sidan uppgiften att skydda denna nya ekonomi från den fortfarande mäktiga kapitalistiska ekonomin. I denna mening kommer perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation, med sina egna speciella lagar, att vara oundviklig inte bara för efterblivna bondeländer som Sovjetunionen, utan förmodligen också i viss utsträckning för den socialistiska ekonomin i Europa, i den mån dagens europeiska ekonomi (även utan den förödelse som hotar den från inbördeskrig) är ekonomiskt och tekniskt svagare än den kapitalistiska ekonomin i Nordamerika. Endast i de mest avancerade industriländerna kommer den ursprungliga socialistiska ackumulationen att i mycket större utsträckning baseras på arbetarnas merproduktion än på de resurser som erhållits från försocialistiska produktionsformer i Europa och kolonierna.

Men under den ursprungliga ackumulationens epok ställdes inte kapitalismen inför dessa två uppgifter. Vissa åtgärder vidtogs mot hantverket, men detta var snarare en produkt av överdrifter och entusiasm än en ekonomisk nödvändighet för kapitalismen, eftersom den under förhållanden av fullständig jämlikhet ändå var fullt kapabel att övervinna småproduktionen på ett avgörande sätt. Å andra sidan syftade den protektionistiska tullpolitiken i länder med svagt utvecklade industri till att skydda denna industri från konkurrens från kapitalistiskt mer utvecklade länder, vilket bara har en ytlig likhet med socialistisk protektionism. I det ena fallet handlar det om att skydda en industri från en annan som *tillhör samma ekonomiska system*. I vårt fall handlar det om att skydda ett produktions sätt, som befinner sig i ett svagt tillstånd, mot ett annat ekonomiskt system som är en dödlig fiende och som även under perioden av senil skröplighet oundvikligen under en viss tid kommer att vara ekonomiskt och tekniskt starkare än den nya ekonomin. Att se en fullständig analogi mellan socialistisk och kapitalistisk protektionism är endast möjligt om man är fullständigt likgiltig för teorin.

Jämförelsen skulle bara vara meningsfull om ett socialistiskt land med en svagt utvecklad egen industri skulle införa tullar för att skydda denna industri från den socialistiska industrin i ett mer avancerat land, i stället för att gå in som en del i enda ekonomisk organism, bestående av den socialistiska ekonomin i alla länder där proletariatet har kommit till makten. Då skulle vi, precis som under kapitalismen, ha tullar inom ett enda ekonomiskt system. Men en sådan absurd

situation kommer knappast någonsin att uppstå. I förbigående kan vi konstatera att även detta exempel, liksom alla exempel som kommer från en jämförelse mellan den kapitalistiska och den socialistiska ekonomin, avslöjar en principiell skillnad mellan de två i den meningen att kapitalismen utvecklas på grundval av konkurrens och ömsesidig antagonism mellan dess delar, medan den socialistiska expansionen på det ekonomiska (och även det politiska) området är en ömsesidig attraktion mellan delarna, ömsesidigt stöd och en tendens mot ett enda ekonomiskt komplex. Detta är förknippat med inte bara av militära utan även ekonomiska nödvändigheter.

Vi sade tidigare att kapitalismen, särskilt under den ursprungliga ackumulationens period, typiskt behandlar arbetskraften på ett hänsynslöst, barbariskt och slösaktigt sätt och strävar efter att kontrollera den på samma sätt som alla andra varor som köps och blir en del av produktionen. Exploateringen och förtryckets gränser i detta sammanhang är de rent fysiologiska gränserna (arbetaren måste sova och äta) eller arbetarklassens motstånd. Senare är maktbalansen mellan arbetare och kapitalister i den ekonomiska kampen den viktigaste faktorn för att begränsa takten och omfattningen av den kapitalistiska ackumulationen på produktionens grundval. Däremot förvandlas arbetarklassen från att bara vara ett föremål för exploatering till att också bli dess subjekt från och med sin seger. Den kan inte ha samma inställning till sin egen arbetskraft, sin hälsa, sitt arbete och sina arbetsvillkor som kapitalisten. Detta innebär en definitiv gräns för den socialistiska ackumulationens tempo, en gräns som var okänd för den kapitalistiska industrin under dess första utvecklingsfas. Det är sant att vi känner till arbetarklassens entusiasm och heroiska självbehärskning under de första åren av organiseringen av den statliga industrin, särskilt under inbördeskriget. Men sådana ögonblick är inte typiska för hela den socialistiska ackumulationens period.

Den första, helt uppenbara skillnaden mellan proletarietets statsekonomi och den typiska kapitalistiska ekonomin är det faktum att även om statsekonomin arbetar för marknaden, och innefattar varuproduktion inom utbytessfären, så *börjar* den (men för närvarande bara i början) att fungera som ett produktionssystem för producenternas konsumtion. De lagar som reglerar löneutvecklingen under den socialistiska ackumulationsperioden skiljer sig helt från de lagar som reglerade lönerna under kapitalismen under den ursprungliga ackumulationsperioden. Det tydligaste beviset på detta kan vi till exempel se i det faktum att 1920, då arbetslösheten var lägre och det under en tid rådde delvis brist på kvalificerad arbetskraft (vilket krävde vissa åtgärder från Folkkommisariatet för arbetet [Narkomtrud]¹), var lönerna mycket lägre än 1924, när 1 300 000 var arbetslösa i landet. Under det kapitalistiska systemet, där lönenivån avvikelser från arbetskraftens värde bestäms av efterfrågan och utbudet på arbetskraft och av arbetarklassens organisationsgrad och motståndskraft, skulle förhållandena vara exakt motsatta. Under denna period är alltså lönelagen underordnad lagen om socialistisk ackumulation, som kommer till uttryck i arbetarklassens medvetna självbehärskning. Denna självbehärskning ersätter resultatet av den spontana kampen mellan arbete och kapital, som under för övrigt lika förhållanden, det vill säga med den givna nivån på arbetskraftens värde, bestämmer lönenivån och mervärdet i det kapitalistiska produktionssystemet. Socialistisk ackumulation är en nödvändighet för arbetarklassen, men här framträder den som en medveten nödvändighet.

Det faktum att åtta timmars arbetsdag är fast förankrad i Sovjetunionens statsekonomi, trots dess fattigdom, och att åtgärder till skydd för arbetskraften införs i större skala varje år, är på samma sätt endast möjligt därför att arbetarklassen är herre över produktionen. Med den nuvarande produktionsskalan skulle något sådant vara helt omöjligt för det kapitalistiska systemet.

¹ [Hänvisningen avser arbetstjänstgöring och militarisering under Leon Trotskijs överinseende under krigskommunismens höjdpunkt. Se t ex Trotskijs [Kommunismen och terrorn](#)]

Bland de särdrag som är karakteristiska för den ursprungliga socialistiska ackumulationens period jämfört med motsvarande epok under kapitalismen, måste vi notera den stora arbetslösheten, som kräver betydande utgifter från ackumulationsfonden – utgifter som den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens riddare inte behövde bära när de öppnade sina första fabriker och försåg dem med arbetskraft från jordbruket och hantverket.

Vi måste också nämna att den fruktansvärda fattigdom som kriget och revolutionen orsakade, och den enorma inskränkningen av arbetarklassens vanliga krav, fungerade och fortfarande fungerar som en av faktorerna för socialistisk ackumulation, i den meningen att arbetarklassen, efter en sådan nyligen genomlevd erfarenhet, har lättare att begränsa sina krav under dessa år då uppgifterna för socialistisk ackumulation står i förgrunden.

Den ursprungliga socialistiska ackumulationens grundläggande lag är drivfjädern i hela den sovjetiska statliga ekonomin. Men det är troligt att denna lag har universell giltighet, med möjliga undantag för de länder som sist kommer att övergå till det socialistiska ekonomiska systemet. Mot bakgrund av det som sagts ovan kan vi formulera denna lag, eller åtminstone den del som gäller omfördelningen av produktionens materiella resurser, på följande sätt.

Ju mer efterblivet ekonomiskt, småborgerligt och agrart ett visst land, och ju mindre proletariats socialistiska ackumulationsfond ärver när den sociala revolutionen i detta land äger rum, desto mer kommer den socialistiska ackumulationen att vara tvungen att förlita sig på frīgörandet av en del av överskottet från de försocialistiska produktionsformerna, och desto mindre kommer den relativa betydelsen av ackumulationen på grundval av dess egen produktion att vara, dvs. desto mindre kommer den att näras av merprodukten från arbetarna i den socialistiska industrin. Omvänt gäller att ju mer ekonomiskt och industriellt utvecklat ett land är där den sociala revolutionen segrar, och ju större det materiella arv i form av högt utvecklad industri och kapitalistiskt organiserat jordbruk, som proletariatet i detta land får från bourgeoisin, desto mindre blir den relativa vikten i det givna landet av förkapitalistiska produktionsformer, och desto nödvändigare blir det för detta lands proletariat att minska det icke likvärdiga utbytet av sina produkter mot produkter från de tidigare koloniernas, och desto mer kommer tyngdpunkten i den socialistiska ackumulationen att förskjutas mot de socialistiska formernas produktionsbas, dvs. desto mer kommer det att bero av merprodukten från den egna industrin och det egna jordbruket.¹

Den ursprungliga socialistiska ackumulations period är inte bara en tid för att samla in de materiella resurserna för en slutlig seger över den kapitalistiska formen, det är samtidigt en period av direkt kamp mellan den statliga ekonomin och den privata, en kamp som också innefattar omfördelning av arbetskraften. En av de mest intressanta frågorna i den socialistiska ekonomins teori är frågan om hur det historiskt överlägsna socialistiska ekonomiska systemets eliminering av alla försocialistiska former konkret skall gå till. Problemet kan delas upp i följande delar: För det första, hur kommer den socialistiska formens kampmetoder mot den privata ekonomin att skilja sig under den ursprungliga socialistiska ackumulationsperioden från kampmetoderna under den genuint socialistiska industriperioden? Och för det andra, vad är skillnaden i relationerna mellan den socialistiska och den kapitalistiska formen å ena sidan och [mellan den socialistiska formen] med småskalig varuproduktion å den andra.

Hur förhöll det sig med det kapitalistiska produktionssättet seger över de förkapitalistiska formerna? Detta är vad Marx har att säga om detta ämne:

Med den kapitalistiska produktionens framsteg utvecklar sig också dess betingelser. Den inordnar de samhällseliga förutsättningarna som helhet inom vilken produktionsprocessen försiggår under sin

¹ Denna lag måste naturligtvis genomgå vissa modifieringar när produktionsmedlen överförs från ett avancerat socialistiskt land till ett efterblivet.

specifika karaktär och sina inneboende lagar.¹

Dess tendens är emellertid att om möjligt förvandla all produktion till varuproduktion, och det bästa medlet för att uppnå detta mål är just att dra in dessa produkter i kapitalets kretslopp, liksom den utvecklade varuproduktionen själv är kapitalistisk varuproduktion. Industrikapitalet främjar överallt förvandlingen av all produktion till kapitalistisk produktion och därmed också förvandlingen av alla omedelbara producenter till lönarbetare.²

Det förhållande, som utgör den grundläggande betingelsen för den kapitalistiska produktionen – tillvaron av en lönarbetarklass – framtvingar övergången av all varuproduktion till kapitalistisk varuproduktion. I den mån denna utvecklas, upplöser och tillintetgör den de gamla produktionsformerna, som i första hand tog sikte på att tillfredsställa omedelbara behov och endast förvandlade merprodukterna till varor. Den kapitalistiska produktionsprocessen gör produkternas försäljning till huvudsak, och till en början synes inte själva produktionssättet påverkas därav. Sådan var den kapitalistiska världshandelns första verkan på t.ex. sådana folk som kineser, indier, araber etc. Men när det kapitalistiska produktionssättet fått fotfäste, tillintetgör det alla former av varuproduktion, som baseras på producenternas självständiga arbete eller på merprodukter under naturahushållningen. Först blir varuproduktionen allmän, och sedan förvandlas successivt all varuproduktion till kapitalistisk.³

Den kapitalistiska produktionen är inget hot mot den naturliga ekonomin när den senare inte har någon beröringspunkt med den, när de båda systemen är helt isolerade från varandra. Den naturliga ekonomin tar helt enkelt inte upp kampen så länge den inte dras in i det monetära varuutbytet. Kapitalismen liknar då en idrottsman som förgäves uppmanar en svagare motståndare att slåss, att visa sig, medan den senare förblir tyst och inte svarar. Först när denna svagare motståndare dras in i den kapitalistiska arenan genom varuutbytets utveckling kan kapitalismen hålla fast den i den fria konkurrenskampen. Det är av stor vikt för oss att här betona att det kapitalistiska produktionssättets seger över de primitiva naturliga och småborgerliga produktionssätten kunde åstadkommas helt enkelt genom de ekonomiska fördelar som varje kapitalistiskt företag hade över mer primitiva ekonomiformer, även i kapitalismens manufakturstadium. Våldet spelade främst en underordnad roll. Det påskyndade den kapitalistiska utvecklingen främst genom att bidra till att dra in den naturliga ekonomin på slagfältet. Manchesterskolans teorier om borgarklassen var inte bara en produkt av försvaret mot absolutismen och dess inblandning i den ekonomiska processen till nackdel för det tredje ståndet, utan också en produkt av kapitalismens medvetenhet om sin rent ekonomiska överlägsenhet över de förkapitalistiska former, en överlägsenhet som byggde på många års erfarenheter av framgångsrik konkurrens. Varje kapitalistiskt företag, taget för sig, både tekniskt och ekonomiskt starkare än varje hantverksföretag eller grupp av sådana företag. Ett tygstycke, tillverkat på x tidsenheter i ett kapitalistiskt företag, var ett dödligt vapen för kapitalismen i dess kamp mot en handvävare som använde $2x$ eller $3x$ tidsenheter för att tillverka samma tygstycke. Stridsfrågan avgjordes av konsumenten, som genom att köpa den billigare produkten röstade för det kapitalistiska produktionssättet och stödde det mot hantverkaren genom att bli köpare av den kapitalistiska produkten.

Den statliga industrin befinner sig i en helt annan position i förhållande till kapitalistisk industri under den ursprungliga socialistiska ackumulationen. Ett enskilt statligt företag befinner sig också i en helt annan position i förhållande till ett kapitalistiskt företag av samma typ. Detta får inte för ett ögonblick glömmas bort, eftersom det är det enda sättet vi kan förstå den brännande frågan om hur processen där den socialistiska formen ersätter den kapitalistiska kan och måste

¹ *Kapitalet*, vol. III, del 1, s. 175, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd. 3, kap. 10: [Den allmänna profitkvotens utjämnande genom konkurrensen...](#) (slutet)]

² *Kapitalet*, vol. II, s. 87, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 2, kap. 4: [Kretsloppets tre former](#)].

³ *Kapitalet*, vol. II, s. 2, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 2, kap 1: [Andra stadiet. Det produktiva kapitalets funktioner](#)]

ske. Den vulgära uppfattningen att den socialistiska formen redan under den första tiden av sin existens, kommer att besegra den kapitalistiska formen i konkurrenskampen, precis som den kapitalistiska fabriken besegrade hantverkaren, är en grov, ytlig och okritisk analogi med det förflutna. Denna analogi belyser inte frågan, utan fördunklar snarare hela problemet. Naturligtvis är det mycket lättare att göra sådana ytliga och okritiska analogier än att förstå särdragen hos den ursprungliga socialistiska ackumulationsperioden. Dessa analogier har funnits i överflöd i vår ekonomiska litteratur efter krigskommunismens slut och med märkbart dåligt resultat. Den proletära statens ekonomiska politik, i den mån den var korrekt och inte gick vilse i någon slags socialistisk manchesterism, gjorde på ett trevande och spontant sätt precis motsatsen till vad som logiskt och praktiskt följde av en sådan analogi, som en gång ersatte en vetenskaplig och marxistisk analys av vår ekonomi.

För närvarande är vår statsekonomi både tekniskt och ekonomiskt svagare än den kapitalistiska ekonomin i Europa och Amerika. Efter det att proletariatets diktatur har kommit till makten i Europa, kommer förmodligen den sovjetiska ekonomin där att vara svagare än ekonomin i det kapitalistiska Amerika. Under den inledande perioden av sin utveckling kan den socialistiska formen, på grund av avsaknaden av både de materiella förutsättningar som krävs för att omstrukturera dess tekniska bas och de nödvändiga förutsättningarna för socialistisk kultur och socialistisk utbildning av det arbetande proletariatet, inte utveckla alla de fördelar som är organiskt karakteristiska för socialismen och som gör den historiskt mer progressiv än kapitalismen. Under den ursprungliga ackumulationsperioden har den socialistiska formen, som vi har sagt ovan, ännu inte utvecklat alla sina fördelar, samtidigt som den har förlorat några av den kapitalistiska ekonomins fördelar. Omvänt är den senare utrustad med hela sin arsenal av grundläggande fördelar, som även under kapitalismens nedgång gör det i allmänhet omöjligt för den socialistiska formen att konkurrera med kapitalismen på lika villkor. För proletariatets statsekonomi skulle det vara fullständigt (och ytterst dumt) självmord att försöka besegra kapitalismen på den fria konkurrensens arena i det nuvarande utvecklingsstadiet av den socialistiska ekonomin. Den senare skulle upplösas och i slutändan besegras i denna kamp. Man får inte glömma att medan hela vår statsekonomi under sina första år, alla andra förhållanden lika, var svagare än den kapitalistiska ekonomin (för en exakt jämförelse uttrycker jag det så här: vår statsekonomi mellan 1918 och 1925 var svagare än vår storskaliga kapitalistiska industri före kriget), så är varje enskilt statligt företag också, alla andra förhållanden lika, svagare än ett motsvarande kapitalistiskt företag. I förhållande till den utländska kapitalistiska industrin tar sig detta uttryck i att en stor majoritet av produkterna från vår industri är både dyrare och av sämre kvalitet än de utländska, och inte kan vara på något annat sätt.¹

Inom landet är den privata industrin svagare bara för att den inte har lika villkor i kampen. Från början har de största och tekniskt mest avancerade företagen varit i statens händer. Dessutom, och detta är viktigast, har den privata industrin i alla andra avseenden mindre gynnsamma villkor än den statliga industrin. Tack vare en helt korrekt socialistisk politik visar sig den statliga ekonomin, och därmed de enskilda statliga företagen, *som delar av denna helhet*, vara starkare än de privata företagen, det vill säga starkare under [de befintliga] förhållandena med ojämlikhet mellan de båda sidorna. Och om det är så, och det är det, så följer det att den socialistiska formens seger över den kapitalistiska, i en period då statsekonomin är ekonomiskt och tekniskt svag, det vill säga under perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation, omöjlig kan ske som ett resultat av konkurrens mellan enskilda statliga företag eller grupper av sådana med motsvarande enskilda kapitalistiska företag. För att vinna på detta sätt saknar statliga företagen det viktigaste som de kapitalistiska företagen hade när de kämpade mot hantverksföretagen: de har ingen individuell ekonomisk och teknisk fördel gentemot företag av en

¹ Till exempel låg tekniken i vår textilindustri efter revolutionen femton år efter Storbritanniens, många metallverksföretag (i Ural) är gamla skrotfabriker, och så vidare.

historiskt lägre form. Men om den socialistiska formen måste segra, och den redan gradvis segrar i den ursprungliga socialistiska ackumulationfasen (ackumulation i sig, det vill säga den utvidgade socialistiska reproduktionen, är redan ett resultat av kampen och en av dess troféer), måste detta ha andra orsaker som går utöver gränserna för konkurrenskampen mellan enskilda företag i de två olika ekonomiska systemen. Vilka är dessa orsaker, och vad är det som skiljer socialistisk expansion från kapitalistisk expansion och vad gör den socialistiska formen mer stabil i kampen mot den kapitalistiska formen?

*Den första och viktigaste faktorn är att den statliga ekonomin bara kan gå in i kampen som en enda helhet. Ett enskilt statligt företag som lösgörs från helheten och överges på konkurrensens arena skulle förmodligen inte överleva, utan krossas. Men samma företag inom en enda komplex statlig ekonomi har hela dettas kraft bakom sig, och har därför redan upphört att vara ett isolerat företag eller en trust av den gamla kapitalistiska typen, även om det har "gått över till affärsmässig bokföring"¹ och utåt ser ut som ett enskilt företag i en varuekonomi eller en kapitalistisk trust. *Precis som arbete på grundval av samarbete representerar något mer än summan av de individuella arbetskrafter som förenas i ett kooperativt arbete, så är den integrerade helheten av den statliga ekonomin något mer än en aritmetisk summa av alla företag och trustar som ingår i den.* En ytterligare kraft framträder som resultatet av ett mycket storskaligt samarbete av en ny typ – resultatet av en stor, organiserad ekonomisk massas verksamhet. När våra trustbildningar bildades och övergick till affärsmässig bokföring, gav dessa trusters yttre utseende, deras kapitalistiska profil och kapitalistiska beräkningsmetoder, en rad vulgärekonomer tillfälle att skapa ett slags "teori" om konkurrenskamp mellan enskilda statliga företag och kapitalistiska företag – en teori som på ett misstänkt sätt förenade marxistiskt utbildade, eller åtminstone belästa människor, med de ytliga tänkarna och filistéerna inom den borgerliga "vetenskapen".*

Men de praktiska kraven på statsekonominns enorma apparat och dess separata enheter – den faktiska politik som föreskrivs denna apparat av ekonomisk nödvändighet – är mycket mer substantiellt än dessa futtiga småborgerliga diskussioner, som är ett försök att framställa de tillfälliga och ytliga fenomen som uppstod i statsekonominns övergång från krigskommunism till socialistisk ackumulation (eller som vi brukar säga, till NEP)², det vill säga fenomen av en viss desorganisation och spridning av trusterna, deras brist på ledning och så vidare, som den normala typen av relationer mellan trusterna och mellan dem och den privata marknaden. Men så snart reorganiseringsperioden, perioden av anpassning av statsekonominns ekonomiska krafter på ett sätt som var lämpligt för varuutbytets villkor, var avslutad och de första stegen hade tagits i den nya situationen, började processen med att "samla" statsekonomin till en enda helhet, att i praktiken ta vara på och utnyttja de fördelar som samarbetet mellan stora ekonomiska enheter medför, och slutligen den gradvisa inskränkningen av området för "fri konkurrens" mellan statlig och privat ekonomi.³

En annan källa till stabilitet för den socialistiska formen i dess kamp mot den kapitalistiska, och som inte heller har något gemensamt med en fri konkurrens (utan tvärtom), är sammansmältningen av statsmaktens med statsekonomin. Under den ursprungliga kapitalistiska ackumula-

¹ [Hänvisningen avser underhåll av enskilda företags räkenskaper, eller "chozrastjet", under NEP.]

² Den nya ekonomiska politiken var "ny" så länge som minnet av krigskommunismens "gamla" ekonomiska politik, som den jämfördes med, fortfarande var levande. Det är nödvändigt att göra sig av med detta uttryck. När ordet NEP uppfanns användes det i tre betydelser; (a) den nya ekonomiska politiken, (b) hela vårt blandade varusocialistiska system, och (c) den borgerliga principen i vår ekonomi. I stället för "den nya ekonomiska politiken" är det nu mer korrekt och lämpligt att säga: politiken för ursprunglig socialistisk ackumulation; perioden av socialistisk ackumulation.

³ Det som fick alla vitgardister att hysteriskt skrika om en återgång till krigskommunismens metoder var i själva verket bara konsolideringen av den statliga ekonomin och början på övergången till de kampmetoder för dess existens och utveckling som kommer att vara typisk för hela perioden av ursprunglig socialistisk ackumulation.

tionens period hjälpte staten ofta denna process på traven, ibland med tvångsåtgärder; men detta statliga stöd till den kapitalistiska utvecklingen – och även dess motstånd mot den, som i fallet med den feodala staten – är inte alla jämförbar med den roll som den proletära staten spelar i den ekonomiska processen. En viss uppfattning om detta från det förflutna kan endast ses under den statliga krigsekonomin under det imperialistiska kriget. Den enorma omfattning i vilken sammansmältningen av den kapitalistiska staten med den kapitalistiska ekonomin kan öka styrkan och stabiliteten i denna politiska-ekonomiska mekanism, visades av erfarenheterna från den statliga krigskapitalismen i Tyskland 1914-18. Under den proletära diktaturen går denna sammansmältningsprocess mycket längre. Den proletära staten och den proletära ekonomin bildar en integrerad helhet i ordets fullaste bemärkelse. Denna sammansmältning av politisk och ekonomisk makt ökar både statens politiska styrka och den statliga ekonomins ekonomiska styrka enormt.

Vi har redan noterat vilken stor roll som spelas av icke-ekonomiska metoder för socialistisk ackumulation. Den proletära statens makt över den privata ekonomins merprodukt (naturligtvis inom gränserna för vad som är ekonomiskt möjligt, ändamålsenligt och tekniskt genomförbart) är inte bara ett verktyg för ursprunglig ackumulation utan också en ständig reserv för denna ackumulation – en potentiell fond, så att säga, för den statliga ekonomin. På samma sätt är monopolet på utrikeshandeln och vår skyddande tullbarriär, mot vilken världsekonomin värde-lagsvågor slår, ett förverkligande av den proletära statens inre politiska makt och av det yttre stöd som världsproletariatet ger den. Användningen av dessa krafter på detta område är av direkt avgörande betydelse för den socialistiska formens själva existensen under dess barndom.

Vi kommer därför till slutsatsen att även om det finns formella likheter mellan kapitalistisk och socialistisk expansion och även om båda formerna har en inneboende strävan att utvecklas inte bara genom sina egna resurser utan också, oundvikligen, genom att ersätta historiskt efterblivna produktionsformer som de ständigt utnyttjar, så är metoderna för kampen mot de gamla formerna helt olika för kapitalismen och socialismen. Kapitalismen vinner genom löst organiserade skärmytslingar med förkapitalistiska ekonomiska former under villkor av fri konkurrens. Socialismen vinner genom den slutna ordningen i statsekonomin, som fungerar som en enda helhet, sammansmält med den politiska makten, under förhållanden där den fria konkurrensen systematiskt begränsas och nästan totalt avskaffas. Den fria konkurrens som uppstod efter krigskommunismens upplösning var endast en pedagogisk åtgärd för att förbättra och rationalisera arbetet i de statliga företagen; det var inte en återgång till kapitalismens typiska historiska förhållanden under dess första och andra utvecklingsstadier med den gamla produktionsformen. Socialismen *har sin egen speciella form av relationer till förkapitalistiska former*, som inte på något sätt kan vara ett återupplivande av förhållandena under den ursprungliga kapitalistiska ackumulationen, eller av den fria konkurrens som kapitalismen själv har lämnat bakom sig i sin utveckling mot monopolistiska sammanslutningar. Vi kan inte säga något om de former under vilka det socialistiska systemets undanträngande av andra ekonomiska produktionssystem kommer att äga rum när den period kommer då den socialistiska ekonomin kommer att stödjas av en ny teknisk bas. Men under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period, som vi här undersöker, är metoderna för att stimulera en utvidgad socialistisk reproduktion: begränsning eller till och med avskaffande av den fria konkurrensen, allsidigt utnyttjande av fördelarna med statligt monopolet, kampen som förs av en statlig ekonomi som fungerar som ett enda komplex och kombination av ekonomiska och politiska medel.

När det gäller de direkta relationerna mellan statsekonomin och den småborgerliga produktionsformen, så måste dessa relationer föra in något helt nytt i mänsklighetens ekonomiska historia, precis som den helt nya socialistiska ekonomin i allmänhet gör. Genom att underordna nykapitalismen under sig själv underordnar statsekonomin också nykapitalismens eget underordnade, det vill säga de element av enkel varuproduktionen från vilken denna andra form av kapitalism

har uppstått. Men utöver detta är det oundvikligt med ett helt system av direkta relationer mellan småskalig produktion och statsekonomin. Den väsentliga karaktären hos dessa relationer måste bestämmas av följande överväganden. Småskalig produktion delas upp i tre avdelningar. En del förblir småskalig produktionen under en lång period, en annan organiseras kooperativt¹ på ett kapitalistiskt sätt och den tredje, som undviker den senare processen, förenas på grundval av ”ny” Kooperation, som representerar en speciell typ av övergång från småskalig produktion till socialism och som varken innebär kapitalism eller enkel absorption av småskalig produktion av statsekonomin.

Denna nya form av Kooperation under proletariats diktatur, bland vars varianter naturligtvis finns bondekommuner och *arteler*, som fortfarande måste utvecklas. Vi kan därför inte ge en teoretisk analys av något som ännu inte existerar, utan bara är på väg att uppstå. Låt oss i förbigående säga att vi ännu inte har funnit något sätt att använda det statliga monopolet i samarbetets intresse vilket under kapitalistiska former med begränsad konkurrensfrihet skulle ge maximala resultat.²

För att avsluta den fråga som intresserar oss måste vi tillägga följande. Under den ursprungliga socialistiska ackumuleringen är den statliga ekonomin, även om ännu inte har omstrukturerat sin teknik, redan i stånd att utnyttja de fördelar som en enda organiserad helhet har och som kapitalismen saknar, eftersom den slösar bort mycket av sina resurser till ingen nytta på grund av sin anarkiska struktur. Försöken att utnyttja dessa fördelar under krigskommunismens var inte ett misslyckande, men frukterna gick förlorade och föll ned i det hål av allmänt ekonomiskt underskott som var karakteristiskt för det ekonomiska systemet. Dessa fördelar skulle vara ännu påtagligare om vi äntligen kunde fullborda den mest angelägna organisatoriska och allmänna ekonomiska uppgiften, att förvalta hela den statliga ekonomin som en enda enhet.³

Vi måste också nämna en annan fördel som kapitalismen har jämfört med den statliga ekonomin, nämligen att den epok som förgick den också tillhandahöll det mänskliga material som den behövde, en typ av produktions- och distributionsagenter som var utbildade i kapitalistiska incitament för arbete och anpassade till kapitalistisk disciplin. Däremot är ”arbetarna i en statsekonomi”, som en speciell social typ, fortfarande under bildande, vilket innebär att det nya ekonomiska systemet måste förlita sig på den ”gamla” typen av människor, och därmed drabbas av enorma förluster på grund av misskötsel, missbruk och så vidare. Som vi ska se i ett särskilt kapitel i den andra volymen är ackumuleringen av socialistiska vanor och socialistisk kultur oerhört viktig i kampen mellan socialistisk och kapitalistisk produktion.⁴ Åtminstone under det första decenniet har kapitalismen en klar fördel över socialismen på detta område, eftersom den bär på frukterna av en långvarig kulturell ackumulering.

Ett annat skäl till att den kapitalistiska formen håller sig kvar i kampen mot den socialistiska formen, vilket är särskilt märkbart inom små- och medelstora handelsföretag, är att privata företag utnyttjar sina arbetares och anställdas arbetskraft och även ägarnas egen, på ett sätt som överskrider alla gränser som sovjetisk lagstiftning fastställt till skydd för arbetskraften. Det socialistiska systemet kan inte sänka sina produktions- och distributionsutgifter på detta sätt. Och under hela den period då denna form inte kan besegra den privata ekonomin på ekonomiska grunder, är en sådan fördel för den privata ekonomin mycket stor viktig, särskilt inom

¹ Jag talar här inte om konsumentkooperativ eller någon annan form av kooperativ i vanlig mening, utan om samarbete som förenat arbete, det vill säga i den mening som Marx talar om samarbete i kapitlet om tillverkning och maskiner i första bandet av *Kapitalet*.

² Kapitalismens historiska uppgift består bl.a. i att den på basis av utbytet gör alla ekonomiska former som deltar i utbytet till delar av en enda ekonomisk organism. Därmed har den småskaliga varuproduktionen redan från början möjlighet att ingå i direkt förbindelse med den statliga produktionen.

³ Sedan dessa rader skrevs har denna process redan kommit långt. (Tillagt i den andra upplagan.)

⁴ [Denna artikel/skrift finns faktiskt i svensk översättning (utgiven 1927): [Moral och klassnormer](#),]

handeln. Under ett system där köpmän utnyttjar sig själva, utan bokföringskostnader och med ägarens personliga förtroende för sina anställda (ett resultat av arbetarens anpassning till de kapitalismens krav), kommer statlig handel knappast någonsin att förknippas med lägre kostnader per omsättningsenhet. Socialismens fördel (strikt skydd av arbetskraften), blir här kapitalismens fördel när det gäller att konkurrera om att minska cirkulationsutgifterna.

Efter allt som har sagts kommer problemet med utländska lån och koncessioner under den socialistiska ackumulationsperioden att framstå klarare för oss. Å ena sidan är ett långfristigt utländskt lån ett av det utländska kapitalets sätt att utnyttja den unga nya ekonomin. Å andra sidan kan det kraftigt påskynda den socialistiska ackumulationsprocessen. Det innebär en engångsökning (icke återkommande ökning) av den socialistiska ackumulationsfonden, det påskyndar den tekniska omställningen av den statliga ekonomin, och förkortar därmed den period under vilken den statliga industrin förblir i socialismens förberedande fas. Det ger möjlighet att sysselsätta tiotusentals arbetslösa som för närvarande är avskurna från produktionen på grund av bristen på produktionsmedel i statens händer, och därigenom gör dessa arbetslösa till deltagare i den socialistiska ackumulationen.

Teoretiskt utgör utlandslånen en syntes av kapitalistisk och socialistisk ackumulation. Men under kapitalismens nedgång kan de bli en mycket större faktor för socialistisk än för kapitalistisk ackumulation. Den ränta som den statliga ekonomin kommer att betala för krediterna kommer otvivelaktigt att vara mycket lägre än de nya värden som kommer att tillföras den socialistiska ackumulationen. I detta sammanhang är det intressant att komma ihåg att staten är helt fri att förfoga över krediterna, och att räntebetalningen är det enda kopplingen mellan låntagare och långivare. Det är intressant att komma ihåg att kapitalinvesteringar från ekonomiskt åldrande länder i yngre, utvecklande kapitalistiska organismer utomlands spelade en mycket viktig roll under den ursprungliga ackumulationen. När exempelvis Venedig hade förlorat hegemonin över handeln i Medelhavet, började de resurser som det venetianska handelskapitalet hade samlat på sig flytta till handeln och industrin i Holland. Efter en viss tid började dock kapital flytta från Holland till England, och senare från England till Amerika.

Redan i början av 1700-talet överflyglades Hollands manufaktur av Englands, och Holland förlorade sin ställning som dominerande handels- och industriland. Ett av landets huvudgeschäfte under åren 1701-1776 blev därför att låna ut väldiga kapital, speciellt till den övermäktige konkurrenten England. Samma förhållande råder nu mellan England och Förenta staterna. En stor del av det kapital, som idag uppträder i USA utan födelseattest, var igår i England kapitaliserat barnarbete.¹

I vilket fall som helst, om den dekadenta europeiska kapitalismens resurser skulle kunna överföras i stor skala till den unga sovjetiska ekonomin, under tiden fram till den proletära revolutionen i Europa, skulle detta vara något positivt, inte för kapitalismen utan för socialismen. Om Hegels sluga världsandes list i denna process skulle visa sig i form av det lockbete som räntan på detta kapital utgör, skulle det inte vara värt att begära en högre ränt än normalt.²

Men med koncessioner är det en annan sak. Här är förhållandet mellan socialistisk och kapitalistisk ackumulation snarare det omvända. Ackumulationens organisatör är det privata kapitalet och staten får ränta i form av en andel som dras av från produkten, hyra, skatter och rätt att köpa till fördelaktiga priser och så vidare. Men den negativa sidan av koncessionerna består i att staten får mindre av mervärdet än kapitalisten. Med en gynnsamt utformad

¹ Marx, *Kapitalet*, Vol. I, del 1, s. 780, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 1, kap. 24: [6. Industrikapitalistens uppkomst](#)]

² Tyvärr finns det inte mindre anledning att förvänta sig att världskapitalet kommer att försöka lösa problemet med nya marknader och kapitalexport inte i denna form utan i form av en förnyad [militär] intervention mot Sovjetunionen.

koncession får staten i allmänhet ingenting till sin ackumulationsfond, som den inte skulle ha fått utan koncessionshavaren, vilket ökar landets nationalinkomst, bestående av $v+s$, med ett ännu större belopp. Den i grunden negativa sidan av en koncession består i att statsekonomin under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period, det vill säga under sin period av största svaghet, kommer i direkt kontakt med utländskt kapital, som är beväpnat med all sin teknik, sitt överskott av fast och rörligt kapital och med stora reserver av nytt kapital i sin borgerliga bakomliggande ekonomi. När stora koncessioner beviljas inom grundläggande grenar av den statliga industrin, som lider brist på kapital, blir det redan från början klart att dessa koncessionsföretag inte är jämställda med de statliga företagen. De inser omedelbart de fördelar som den utvecklade utländska kapitalistiska industrin har framför vår egen. Här har vi en väg runt vår tullbarriär och en kamp mellan två ekonomiska systemen med ett styrkeförhållande som är ofördelaktigt för den statliga ekonomin. Resultatet kan bli att en alltför stor dos eftergifter, som tas in i den statliga ekonomins organism, kan börja upplösa den, precis som kapitalismen på sin tid upplöste den svagare naturliga ekonomin. Denna upplösning kommer bland annat att uttrycka sig i att arbetarna i kapitalistiska företag kommer att ha bättre materiella villkor än arbetarna i den statliga industrin, vilket utan tvekan kommer att få politiska konsekvenser. Allt detta gäller naturligtvis bara den första perioden av den statliga ekonomins existens, perioden av ursprunglig ackumulation. När den socialistiska formen blir starkare ekonomiskt och tekniskt kommer eftergifter inte att vara farliga. Men då också behovet av dem vara mindre, eftersom det är endast vårt extrema behov av nytt kapital som tvingar oss att bevilja dem överhuvudtaget. Det sagda gäller naturligtvis inte eftergifter som görs i små doser, och inte i Sovjetunionens ekonomiska centra eller i de avgörande produktionsgrenarna. Träkoncessioner kan tjäna som exempel på den mer användbara och mindre farliga typen av eftergifter.

Under alla omständigheter är försiktighet på koncessionspolitikens område ett uttryck för samma ekonomiska nödvändighet som tvingar Sovjetunionens ekonomi att med alla medel upprätthålla monopolet på utrikeshandeln och ett system med mycket sträng protektionism. Även här är syftet att säkerställa de nödvändiga förutsättningarna för socialistisk ackumulation. Och vad vi här har är följaktligen kampen mellan den socialistiska ackumulationslagen och den kapitalistiska världsekonomins värdelag.

Kampen mellan de två lagarna

Låt oss nu vända oss till det sista problemet, som är det mest intressanta ur teoretisk synvinkel: frågan om kampen mellan två lagar – värdelagen och lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation – inom Sovjetunionens ekonomi.

Det framgår klart av vad som redan sagts att sovjetstatens hela ekonomiska politik och den statliga ekonomin är underordnade lagen om socialistisk ackumulation. Det är omöjligt att tala om några lagar om lönerna i Sovjetunionens statsekonomi eller om någon löneteori utan att analysera lagen om socialistisk ackumulation och hur den manifesteras i denna del av det ekonomiska området. Samma lag är underordnad – och i den mån den ännu inte är det, så måste den med järnhård nödvändighet underordnas i framtiden – prispolitiken för den statliga industrins produkter och systemet med järnvägs- och sjötransportavgifter. Budgetens inkomststruktur är underordnad lagen om socialistisk ackumulation, och skattesystemet för den privata ekonomin är utformat så att den socialistiska ekonomin gynnas (vilket naturligtvis tillåter justeringar i ljuset av ekonomiska möjligheter och politisk lämplighet). Budgetens utgiftssida är också underordnad denna ackumulationslag. Monopolet på utrikeshandeln och systemet med socialistisk protektionism är ett försvar av den socialistiska ekonomin i dess nuvarande stadium, det vill säga ett skydd av ett avgränsat område som har säkrats för socialistisk ackumulation och mot att kapitalistisk ackumulation tränger in i detta område. Hela vårt creditsystem är

underordnat lagen om socialistisk ackumulation när det gäller organisationsmetoder och principer för politiken, särskilt de principer som styr fördelningen av landets kreditresurser. Samma lag är underordnad vår handelspolitik inom landet, med dess ständiga strävan att utestänga privat kapital ur cirkulationen och genomföra ett antal åtgärder som syftar till att reglera den inhemska marknaden. Denna reglering¹ är en kamp för en annan form av arbetsorganisation, och ur synvinkeln av fördelningen av materiella resurser är den också antingen en begränsning av den kapitalistiska ackumulationens takt och omfattning i cirkulationsprocessen, en ökning av den socialistiska ackumulationen inom detta område, eller uppnåendet av båda dessa mål tillsammans. Vår politik för skydd av arbetskraften är å ena sidan en politik för att bevara och kvalitativt förbättra den viktigaste produktivkraften, den viktigaste faktorn i den socialistiska ackumulationen, nämligen proletariatets arbetskraft. Å andra sidan innebär denna politik, när den utsträcks till den privata ekonomin, en begränsning av kapitalismens ackumulationstakt och omfattning.

Kort sagt är alla grundläggande processer inom statsekonomin, inklusive de allmänna principerna för den proletära statens ekonomiska politik, *i det nuvarande utvecklingsstadiet* först och främst underordnade den ekonomiska nödvändigheten av alla former av ackumulation och alla möjliga typer av ekonomi och sparsamhet. Denna politik genomförs inte på alla områden på ett tillräckligt omfattande och konsekvent sätt, till exempel tillämpas den inte i kampen mot improduktiv konsumtion och så vidare; men allt detta är bara en tidsfråga.

Men Sovjetunionens statsekonomi är bara en del av landets totala ekonomi. En stor del av värdena skapas i den privata sektorn, närmare bestämt inom den enkla varuproduktionen, vilket vi kommer att se i nästa volym utifrån en detaljerad statistisk analys av vår ekonomiska budget. Vår ekonomi som helhet är ett varusocialistiskt ekonomiskt system. Den socialistiska ackumulationslagen har sina rötter framför allt i de ledande socialistiska länkarna i ekonomin, dvs. i den statliga ekonomin, och i viss utsträckning utvidgar den sin verksamhet till den privata ekonomin endast som en främmande miljö. Omvänt är den immanenta lagen för enkel [varuproduktion] och kapitalistisk ekonomi värdelagen, som också utsträcker sin verksamhet till statsekonomin. Eftersom Sovjetunionens ekonomi är ett i ekonomisk historia aldrig tidigare skådat exempel på samexistensen av två olika och i sin natur antagonistiska ekonomiska system med olika typer av reglering, måste den också vara ett område inte bara för kamp utan också för en viss jämvikt och därmed objektivt sett för en viss samexistens av två olika ekonomiska lagar.

Lagen om socialistisk ackumulation begränsas av varuekonomins ”demokrati”,² med de utvecklingstendenser och regleringsmetoder som är inneboende i den senare. Varuekonomin är begränsad inom landet, den omges av och pressas av lagen om socialistisk ackumulation, av utvecklingslagarna för en socialistisk organism som är främmande för den, och den är avskärmad från världsmarknaden genom monopol på utrikeshandeln och tullsystemet. Av denna anledning är vår ekonomi, som ännu inte är socialistisk, inte heller en ren varuekonomi..

Frågan om hur vårt ekonomiska system skall beskrivas i vetenskapligt ekonomiska termer har väckt många diskussioner och kommer att fortsätta att göra så under en tid framöver – låt oss hoppas att det inte blir så länge. Det fanns en tid då det ansågs vara höjden av praktisk realism³ och kommunistiskt mod att tolka vår ekonomi som en variant av varuekonomin, bara något snedvriden till följd av det statligt ägande av storskalig industri. Denna synpunkt förutsatte

¹ Generellt sett är de reglerande principerna i vår ekonomi de organisatoriska groddarna i den nya ekonomin – ekonomin i den statligt organiserade ekonomin. Men i det nuvarande skedet slår dessa groddar rot och blir starkare, *framför allt genom att de fyller funktionerna av primitiv socialistisk ackumulation*, om man med detta begrepp också menar hela komplexets kamp för sin existens under de nuvarande förhållandena. Eftersom de historiskt sett främst har uppstått för att fylla denna funktion, kommer de i framtiden att spela en annan roll.

² [Det vill säga att den centrala regleringen regleras av marknadens konkurrenskrafter]

³ Den term som Preobrazjenskij använder är ”верхом делеческого реадизма” (i affärlivet).

underförstått att det i vår ekonomi bara fanns en enda grundläggande lag, den som gäller i varuekonomin – värdelagen. Om så vore fallet, då skulle den statliga industrin under inflytande av denna lag, som utövar tryck både inifrån och utifrån, ha upplösts i NEP eller helt försvunnit vid det här laget; det statliga monopolet skulle ha varit blivit alltmer fiktivt, förlustbringande företag skulle ha lagts ned, så att endast de lönsamma kvarstod, och så vidare. I synnerhet skulle transportsektorn och metallindustrin antingen ha upphört att fungera eller övergått i händerna på utländskt kapital. Vi ser inget av detta. Vad vi ser är en utveckling och förstärkning av den motsatta processen, tillsammans med en utveckling av varuproduktionen i bondeekonomin. Varför är det så? Om denna process inte utvecklas enligt varuekonomins regleringsmekanism utan trots den, och om den statliga industrin utvecklas och blir starkare trots värdelagens verkan, då kan detta endast bero på att värdelagen motverkas, därför att denna lag modifieras, avleds eller delvis elimineras av någon annan lag. Vi har redan delvis sett vad denna lag är.

Denna slutsats är av mycket stor principiell betydelse för en korrekt förståelse av vårt ekonomiska system och dess grundläggande utvecklingstendenser. Men genom att erkänna förekomsten av två grundläggande lagar i vår ekonomi har vi fortfarande inte gett något svar på frågan om den relativa ekonomiska tyngden och dynamiken hos var och en av dessa lagar. Detta måste bli föremål för en särskild analys. Vi måste helt enkelt konstatera att det först när vi utgår från erkännandet av dessa två lagar, som en förutsättning för varje konkret undersökning av de allmänna tendenserna i vår ekonomi, som vi kan förstå de många nya och unika drag som denna ekonomi uppvisar. Dessa nya drag och fenomen kan inte härledas från varuekonomins utveckling som sådan. Därför måste de som betraktar vår ekonomi som enbart en varuekonomi antingen lämna dessa fenomen utan förklaring, eller stapla upp ett berg av ”undantag” som kräver någon allmän regel, eller alternativt (vilket sker oftast) med en air av djupsinnighet tillskriva dem särdragen hos ”en ekonomi där proletariats diktatur existerar”. Jag tror att vi har vuxit ifrån denna typ av ”teoretisk analys”, och att vi för länge sedan tröttnade på att år efter år upprepa samma tomma och ofruktbara fraser om NEP.

Låt oss se hur långt varuekonomins lagar sträcker sig in i vår ekonomi, och i synnerhet deras inflytande på vår statsekonomi; och från andra hållet, i vilken utsträckning varuproduktionens lagar förändras eller delvis undertrycks av den socialistiska ackumulationslagen.

Vi börjar med varuproduktionens lagar.

Varuproduktion, både enkel och kapitalistisk varuproduktion, är produktion för marknaden. Sedan krigskommunismens slut har cirkulationssfären i vårt land dominerats av varuutbyte mot pengar. Det är förhärskande inte bara inom hela den privata ekonomin (förutom naturligtvis naturhushållningen), och inte bara i utbytet av varor mellan staten och den privata ekonomin, utan också i stor utsträckning i utbytet av varor inom den statliga ekonomin.. Det är denna nästan universella form av varuutbyte i vårt land, genom pengar och monetär beräkning, som många tar som ett tecken på tillämpningsområdet och den dominerande kraften hos värdelagen som regulator av alla ekonomiska processer. Utan tvekan ligger denna omständighet till grund för hela överskattningen av rollen och betydelsen av varuekonomins lagar, som har hindrat och fortfarande hindrar många från att förstå den verkliga essensen av vårt ekonomiska system. *Men under inga omständigheter kan ett likhetstecken sättas mellan omfattningen av det monetära varuutbytet och värdelagens betydelse.* Detta får inte göras ens i fallet med ren kapitalism, eftersom värdelagen redan under kapitalismens monopolistiska period delvis elimineras, liksom alla andra lagar för varuproduktionen som är förknippade med den. Mycket stora förändringar sker äger rum i själva grundvalarna för varuproduktionen. Med hänvisning till den borgerlige ekonomen Kestner¹, som beskrev de förändringar som monopolkapitalismens period medför för

¹ Den tyske ekonomen Fritz Kestner beskrev kampen mellan karteller och outsiders i termer av den moderna kapitalismens ”organisatoriska tvång”. *Der organisationszwang: Eine untersuchung über die kämpfe zwischen*

handeln, skrev Lenin i sin broschyr *Imperialismen, kapitalismens högsta stadium*: ”Översatt till ett mänskligt språk betyder detta: kapitalismens utveckling har fortgått så långt, att varuproduktionen, som visserligen ännu ”härskar” såsom förut och alltjämt räknas såsom grundvalen för hela hushållningen, *i verkligheten redan är underminerad...*”¹ (min kursivering, J.P.) Och på ett annat ställe i samma skrift skriver Lenin:

den gamla kapitalismen, den fria konkurrensens kapitalism, med börserna som en ovillkorligen nödvändig regulator, håller på att försvinna. Den avlöses av en ny kapitalism, som bär tydliga drag av någonting övergående, en slags blandning av fri konkurrens och monopol. Då uppstår naturligt frågan: *vad* är det då som denna nyaste kapitalismen håller på att ”övergå” till? Men de borgerliga lärda fruktar att ställa denna fråga.²

Efter oktoberrevolutionen vet vi nu av erfarenhet, ”till vad” monopolkapitalismen utvecklas. Den leder i alla händelser inte till fri konkurrens, utan snarare till monopol som är mycket mer expansivt och allomfattande än det amerikanska trustmonopolet. Det utvecklas mot ett statligt monopol över all stor- och medelstor industri, över transportväsendet, kreditsystemet, grossisthandeln och en del av detaljhandeln, och omger sig med ett mäktigt kooperativt nätverk. I denna mening är vår statsekonomi historiskt sett en fortsättning och fördjupning av kapitalismens monopolistiska tendenser och därmed också en fortsättning på dessa tendenser i riktning mot ytterligare förfall av varuekonomin och ytterligare eliminering av värdelagen. Om varuekonomin med Lenins uttryck redan ”undergrävdes” under monopolkapitalismens period, i vilken utsträckning har då den och dess lagar, och följaktligen också dess grundläggande värdelag, undergrävts i Sovjetunionens ekonomiska system?

Mellan vår enkla varuproduktion och vår statsekonomi finns ytterst svaga mellanled av kapitalistisk produktion, och endast inom området för utbyte finns det en omfattande länk i form av privat handelskapital. I en sådan situation, dvs. när det privata industrikapitalet ännu är mycket svagt, är statens industri monopolistisk, och begränsas inom landet endast av konkurrens från hantverk och hantverksindustri. Men denna konkurrens är, i förhållande till den statliga industrin som helhet, begränsad av den senares tekniska överlägsenhet, och i förhållande till tung industri är den helt omöjlig.

Men om styrkan och betydelsen av varuproduktionens specifika lagar inte kan bedömas utifrån den monetära varuomsättningens volym, eftersom ett sådant tillvägagångssätt skulle vara rent formellt och ytligt, skulle det vara lika formellt och ytligt att dra slutsatser om varuproduktionens lagars inflytande på statsekonomi om måttet på detta inflytande skulle vara volymen av varor som flyttas från den privata ekonomin till statsekonomi och vice versa. Den amerikanske bonden deltar i högre grad än vår bonde i varuutbytet med industrin i sitt land; hans spannmål och råvaror är likaså mycket viktiga för denna industri, som också behöver honom som konsument. Detta ändrar dock inte det faktum att bonden, som är underkastad den ekonomiska maktbalansen, är beroende av handelskapitalet, trusterna och bankerna, och att det inte finns något motsvarande utbyte mellan honom och staden. Man kan inte säga att ju mer varuflödet mellan stad och land utvecklas i Sovjetunionen, desto mer blir den statliga industrin beroende av varuekonomin och desto mer kommer den att underordnas denna lags funktion. I vissa avseenden är *det precis tvärtom*. Vår industri skulle ha befunnit sig i en ännu sämre situation om bondesamhällets ekonomi i allt högre grad hade blivit en naturhushållning. Beviset för detta är krigskommunismens epok. Omvänt gäller att ju mer varuutbytet mellan stad och land utvecklas, desto mer bestäms maktbalansen av graden av organisation på respektive

kartellen und aussenseitern, Berlin 1912.

¹ Lenin, *Imperialism*, s. 23, utgåvan ”Krasnaja Nov”. [[Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), avsnittet ”I. Produktionens koncentration och monopolen”]

² Lenin, *Imperialism*, s. 34. [[Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), avsnittet ”II. Bankerna och deras nya roll”]

sida. I detta fall kommer därför bondeekonomin att bli allt mer beroende av att statsekonomin om industrialiseringen fortskrider i normal takt.

Det krävs en mer detaljerad och djupgående analys för att utvärdera varuproduktionens inverkan på statsekonomin. Den analysen kommer vi att göra i nästa kapitel och även när vi diskuterar jordbruksekonomin och utbytessystemet i Sovjetunionen.

Här ska vi bara preliminärt och i förbigående peka på det mest grundläggande. Det råder ingen tvekan om att marknadsrelationernas elementära kraft, och därmed värdelagen, utövar sitt inflytande när den statliga sektorn köper varor av småproducenter för vilka det samtidigt finns andra, konkurrerande köpare inom landet. Den utövar också inflytande när staten är den dominerande köparen, men bonden kan byta från en gröda till en annan om monopolköparen erbjuder oacceptabla priser till producenten. I detta fall kommer värdelagens tryck inte bara uttryck i priserna, det vill säga i pengar i utbytet med den privata ekonomin, utan det kommer också att tränga djupt in i den statliga sektorn och återspeglas i beräkningarna både inom den berörda produktionsgrenen och i alla relaterade grenar, inklusive den allmänna lönenivån.

Men finns det många sådana värden som realiserar i utbytet mellan den privata ekonomin och staten, och vilken är deras relativa betydelse? Värdelagen spelar mycket stor roll i utbytet av animaliska livsmedel – kött, smör, ägg. Den är också mycket betydelsefull i utbytet av sådana råvaror som läder, fårskinn och ull, där det finns många konkurrerande köpare och där producenten själv, under ogynnsamma marknadsförhållanden, ökar sin egen hantverksmässiga bearbetning av råvaran och bojkottar staten. Den har mindre inflytande på marknadsrelationer som rör utbyte av andra, tekniska råvaror, som hampa, lin och särskilt bomull. Visserligen bestäms här maximipriserna av den externa marknaden, dvs. av världsekonomin värdelag, men den mycket stora skillnaden mellan de interna genomsnittspriserna och priserna på den externa marknaden gör att makten över priserna till stor ligger i händerna på den monopolistiska exportören eller den halvmonopolistiska fabriksförädlaren, dvs. staten.

Slutligen behärskar staten i mycket stor utsträckning situationen när det gäller priserna i spannmålshandeln. Det kan tyckas som att värdelagen ingenstans skulle kunna härja så fritt som här. Men i verkligheten kan läget vara det motsatta. Vid dålig skörd får lagen om utbud och efterfrågan avgörande betydelse för spannmålshandeln, men vid normal skörd eller överskott som måste avyttras utomlands, är det staten som styr marknaden. Under de dåliga skördeåren 1920 och 1921, som också åtföljdes av enorma brister i utsäde, stängde staten av den spontana marknadsekonomin inom landet genom rekvisitioner och livsmedelsskatt, och även genom att importera spannmål från utlandet. Idag, när det finns överskott, lyckas staten mycket bättre nå sitt mål genom monopol på spannmålsexport. Genom att kontrollera hundratals miljoner pud inhemskt producerad spannmål kontrollerar den också i viss utsträckning priserna på hemmamarknaden. Detta visades tydligt av erfarenheterna från hösten 1923, då det spannmålsöverskott och förseningar av spannmålsupphandlingen, vilket var liktydigt med en tillfällig bojkott av statens köp av böndernas spannmål som behövdes för att betala skatten, pressade ner spannmålspriserna på vissa orter till 20-30 kopek per pud råg, det vill säga till en sjättedel eller en sjundedel av priserna 1920-1921. Så är det under normala förhållanden, det vill säga då skörden är medelgod. I framtiden, när spannmålshandeln och därmed bondehushållens varuproduktion utvecklats, då kommer statens reglerande roll (inom de gränser som satts av den internationella värdelagen) inte att minska utan tvärtom öka, förutsatt att industrins utveckling och tillfredsställandet av böndernas effektiva efterfrågan på industriprodukter fortskrider normalt och inte hamnar på efterkälken, som vi upplevde under 1924-6.

Men varuproduktionens lagar påverkar också statsekonomin på ett annat sätt. Jag syftar på försäljningen av den statsägda industrins produkter på den privata marknaden. Vår industri arbetar för efterfrågan på marknaden. Den arbetar för marknadens efterfrågan både när denna

efterfrågan kommer från den statliga sektorn och när den finns utanför denna. Men marknadsförhållandena inom statssektorn följer inte på något organiskt sätt av de inneboende lagarna för den statliga ekonomins utveckling och struktur. Här är marknadsförhållandena formella och påtvingas den statliga ekonomin utifrån, genom dess relationer till den privata ekonomin. Visserligen kan regleringen av den statliga industrins efterfrågan på produkter från samma statliga industri drivas mycket långt. Med bevarandet av marknadsformen och den monetära redovisningen kan man här uppnå en mycket hög grad av planering i fördelningen av order, trots alla fluktuationer som kommer från branscher som är direkt kopplade till den privata ekonomin. Utbytet med den privata ekonomin är en annan fråga. I detta avseende beror proportionaliteten i den statliga industrins utveckling på en proportionell utveckling i den privata ekonomin, vilket sker spontant. Här är den statliga industrin fast bunden till den privata ekonomins vagn. Ändå är dess arbete för att möta marknadens efterfrågan den nödvändiga förutsättningen för den socialistiska ackumulationen i sig. Om ackumulationen på bekostnad av den privata ekonomins innebär att det uppstår ett saldo i värdutbytet till den statliga ekonomins förmån, så kommer detta saldo att bli desto större ju större utbytets belopp är, under i övrigt lika förutsättningar. Men de spontana fluktuationerna i varuekonomin bryter också in i den statliga ekonomin genom denna dörröppning som är dess beroende av den privata ekonomins effektiva efterfrågan. Dessa fluktuationer kan begränsas genom en planerad prispolitik och en planerad utveckling av den statliga ekonomin, baserad på preliminära beräkningar av den privata ekonomins efterfrågan, men de kan inte avskaffas helt.

Dessutom kommer den privata ekonomins inflytande på den statliga ekonomin till uttryck i det faktum att den statliga ekonomin i det primitiva socialistiska ackumulationsstadiet, med sin extrema kapitalbrist, är underordnad den effektiva efterfrågan i sin utveckling. Den kan inte frigöra sig från varuproduktionens lagar och gradvis öka övergången till den socialistiska produktionsformen för att tillfredsställa efterfrågan på konsumtionsvaror från sina egna arbetare i den socialistiska sektorn. En gradvis ökning av reproduktionsfonden på bekostnad av utbyte med den privata ekonomin är möjlig endast på grundval av marknadens efterfrågan och med alla de konsekvenser som detta medför. I avsaknad av andra grundläggande former av koppling mellan den privata och den statliga ekonomin, förutom varuutbytet på marknaden, blir det senare i sig en nödvändig förutsättning för socialistisk ackumulation.

Värdelagens verkan i en varuekonomi med fri konkurrens, det vill säga i dess inneboende sociala spontanitet, skiljer sig därför väsentligt från denna lags verkan i den sovjetiska ekonomin, och ännu mer i den statliga ekonomin. Skillnaden liknar här skillnaden mellan den kraft med vilken en sten, släppt från hög höjd träffar vattenytan jämfört med den kraft som den träffar reservoarens botten. Ju mer organiserad statsekonomin är, ju fastare dess olika delar är förenade genom en fungerande ekonomisk plan och ju mer den utgör en kompakt ekonomisk helhet, desto starkare blir dess motstånd mot värdelagen, desto större blir dess aktiva inflytande på varuproduktionens lagar och desto mer förvandlas den, med den socialistiska ackumulationsjärnlag, till den viktigaste reglerande faktorn i hela ekonomin, inklusive den privata.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det inte är möjligt att göra en vetenskaplig analys av vår ekonomi utan att erkänna förekomsten av dessa två lagar och utan att undersöka resultatet av deras växelverkan. Nu kan vi ge en mer fullständig formulering av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen jämfört med den som vi redan har gjort, såtillvida att denna lag inte bara med objektiv nödvändighet föreskriver en viss volym av ackumulation av materiella resurser för utvidgad reproduktion, som kommer från både staten och den privata ekonomin, utan också bekämpar värdelagen längs hela kampfronten, motsätter sig den som regulator av en annan typ av ekonomi, och är antagonistisk till varuproduktionen. Denna definition, av vilken vissa aspekter kommer att preciseras senare, när vi analyserar värdelagen i vår ekonomi, kan sammanfattas på följande sätt.

Med lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation avser vi den totala summan av medvetna och halvt spontana tendenser i den statliga ekonomin, som är inriktade på att utvidga och stärka den kollektiva arbetsorganisationen i den sovjetiska ekonomin och som är nödvändig för den sovjetiska staten, däribland (1) bestämda proportioner i fördelningen av produktivkrafternas, gjord på grundval av kampen mot värdelagen inom och utanför landet och som har som mål att uppnå en optimal utvidgad socialistisk reproduktion under de rådande förhållandena och en maximal försvarsförmåga för hela systemet i kampen mot den kapitalistiska varuproduktionen; och (2) bestämda proportioner i ackumuleringen av materiella resurser för utvidgad reproduktion, särskilt på bekostnad av den privata ekonomin i den mån bestämda volymer av sådan ackumulering är obligatorisk för den sovjetiska staten under hot om ekonomisk obalans, tillväxt av privat kapital, försvagning av bandet mellan den statliga ekonomin och bondeproduktionen, ett sammanbrott i de nödvändiga proportionerna för utvidgad socialistisk reproduktion under kommande år och en försvagning av hela systemet i dess kamp mot kapitalistiska varuproduktionen inom och utanför landet.

Följande är oundvikligen underordnat lagen för ursprunglig socialistisk ackumulation: mängden av den merprodukt som frigörs från den privata ekonomin; lönenivån i den statliga ekonomin; prispolitiken; regleringen av in- och utrikeshandeln; tullsystemet; kreditpolitiken; budgetens struktur; importplanernas struktur; och så vidare.

Låt oss nu undersöka värdelagens relativ vikt i vår ekonomi och i vilken utsträckning kategorierna i den marxistiska politiska ekonomin är tillämpliga på vårt socialistiska varusystem.

III. Värdelagen i den sovjetiska ekonomin

Allmänna anmärkningar

När vi analyserade förutsättningarna för den ursprungliga socialistiska ackumulationen visade vi att den socialistiska ackumulationslagen inte är den enda grundläggande lagen i den sovjetiska ekonomin. Det speciella med vårt socialistiska varusystem ligger i det faktum att *två lagar* med diametralt motsatta tendenser verkar samtidigt inom dess ramar. Den andra av dessa två lagar är värdelagen. Medan tendenserna i vår framtida kommer till uttryck i den första lagen, tynger vårt förflutna oss i den andra och strävar envist efter att bestå i nutiden och vrida tillbaka historiens hjul. I värdelagen koncentreras hela summan av tendenserna hos de varu- och varukapitalistiska elementen i vår ekonomi, liksom hela summan av den kapitalistiska världsmarknadens inflytande på vår ekonomi. Vi ska nu mer ingående undersöka hur värdelagen uppträder i vår ekonomi, vilken relativ betydelse den har, hur kampen mellan dessa två lagarna fortskrider och vilka sociala konsekvenser som följer av kampen, dvs ur växelverkan och den obligatoriska samexistensen mellan två grundläggande tendenser i landets ekonomiska organism.

I kapitlet om lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen berörde vi endast i förbigående denna fråga. Nu måste vi metodiskt och systematiskt analysera hur värdelagen fungerar i vår ekonomi. Detta görs bäst om vi, efter några allmänna iakttagelser, analyserar de grundläggande kategorierna i den politiska ekonomin och fastställer vilken utsträckning de är tillämpliga i vår ekonomi.

Värdelagen är lagen om spontan jämvikt i en varukapitalistisk ekonomi. I ett samhälle som saknar styrande centrum för planerad reglering, uppnås, tack vare denna lags direkta eller indirekta verkan, allt som behövs för att ett helt produktionssystem av varukapitalistisk typ ska fungera normalt: fördelningen av produktivkrafterna mellan de olika grenarna av ekonomin, vilket omfattar både människor och produktionsmedel; fördelningen av samhällets årliga produktionsresultat mellan arbetare och kapitalister; fördelningen av mervärdet mellan olika grenar eller länder för utvidgad reproduktion; dess fördelning mellan andra exploaterande klasser; tekniska framsteg; och de avancerade ekonomiska formernas seger över de bakåtsträvande och de senares underordning under de förra.

Det vi kallar den politiska ekonomins kategorier är logiskt rena, ideala beskrivningar av de verkliga produktions-, distributions- och utbytesförhållanden som tar form på grundval av varu- och varukapitalistisk produktion. Under detta ekonomiska system har vi, om man så kan uttrycka det, grupper av människor som har stelnat i produktions- och distributionsprocessen, grupper som bildas på grundval av ekonomins spontana självreglering genom värdelagen. Med all sin varierande personliga sammansättning reproduceras dessa grupper ständigt i varje nytt stadium av den kapitalistiska utvecklingen och bildar bestämda typer av produktions- och distributionsförhållanden. Den vetenskapliga beskrivningen av dessa typer av relationer mellan människor (inte mellan ting eller mellan människor och ting), på grundval av varu- och varukapitalistisk produktion, är vad Marx kallar den politiska ekonomins kategorier, som därför är adekvata för att beskriva kapitalismens verkliga relationer i vardagslivet, även om vetenskapen återger dessa relationer abstrakt och i ren form.¹

Ränta (eller hyra), som en kategori i kapitalistisk ekonomi, avser inte de verkliga värden som den kapitalistiska arrendatorn betalar till markägaren, utan det fördelningsmässiga *förhållandet*

¹ Det är naturligtvis inte nödvändigt att här förklara att förhållandet mellan varukategorier och tankekategorier i den politiska ekonomin skall förstås på samma sätt som i den allmänfilosofiska uppfattningen om dialektisk materialism.

mellan arrendator och ägare som garanterar att en del av mervärdet regelbundet överförs från den ene till den andre. Löner och mervärde är i grunden ett produktions- och fördelningsförhållande mellan arbetare och kapitalister. Profitkategorin, som är en annan form av mervärde, är ett fördelningsförhållande mellan kapitalisterna, som uppstår på grund av mekanismen för utjämning av vinstnivån och hela mekanismen i det kapitalistiska samhället i förhållande till fördelningen av arbete och produktionsmedel. I detta fall är det en produktionsrelation mellan kapitalister, inte betraktade som konsumenter (som ovan), utan som organisatörer av produktionen. Priskategorin har tre aspekter: för det första är det ett produktionsförhållande som sammanfattar både arbetsproduktiviteten inom enskilda branscher och fördelningen av arbetskraften mellan olika produktionsgrenar; för det andra är det ett fördelningsförhållande i den mån prisnivån avgör volymen av det värdeflöde som övergår från en grupp människor till en annan; och för det tredje är det återigen ett produktionsförhållande eftersom en omfördelning av produktivkrafterna mellan olika ekonomiska grenar sker genom avvikelser mellan priser och värden. Slutligen är varan den mest allmänna kategorin inom den politiska ekonomin, som karakteriserar hela denna typ av produktionsförhållanden mellan människor som förhållanden mellan separata och oberoende varuproducenter som är förenade i en enda ekonomisk helhet genom systemet av marknadsförhållanden. Dessa kategorier kan logiskt härledas från värdelagen.

Vi gör dessa inledande anmärkningar av följande skäl. Nittio procent av alla misstag, missförstånd och den mentala tortyr som våra ungdomar upplever när de studerar Marx beror på en "naturalistisk" förståelse av värdelagen. Efter att formellt ha lärt sig att kategorierna är relationer mellan människor, återgår många envist till att förstå dem som kategorier av ting, särskilt när de inte förklarar dem med citat från Marx utan med sina egna ord. Bakom flödet av ting som rör sig, ska vi säga, från exploaterade arbetare till kapitalister, från kapitalister till bankirer eller jordägare, från en produktionsgren till en annan, som köps och säljs på marknaden och sedan konsumeras, och så vidare, ser de ofta inte hur beständiga de grupper av människor är, från vilka och till vilka denna rörelse sker, eller hur varaktiga produktionsförhållandena mellan människor är i varuekonomins system – vilket är just det som den politiska ekonomin studerar. Denna mentala materialisering av mänskliga relationer, som också materialiseras utåt i det verkliga livet, leder också till en felaktig förståelse av många relationer i vår ekonomi. Även här, bakom rörelsen av materiella värden som *in natura* är desamma som under kapitalismen och ofta rör sig längs linjer som utåt sett är desamma (löner, "ackumulation", "ränta"), och bakom identiteten i människornas förhållande till naturen (samma teknik, "samma" arbetare), ser människorna inte de förändringar som har skett i produktionsförhållandena.

Därför är det särskilt viktigt att vi inleder vår analys med att se till att läsaren har en korrekt uppfattning om hur kategorierna i det kapitalistiska samhällets ska förstås i marxistiska termer, så att denna förståelse bevaras när vi analyserar produktionsförhållandena i den sovjetiska ekonomin. Under vår analys kommer frågan att besvaras av sig själv om det är riktigt att beteckna hela vår ekonomi, eller åtminstone den rådande typen av relationer, med termen "statskapitalism".

Värdelagen och monopolkapitalismen

Vilken är den förutsättning som gör det möjligt för värdelagen att fungera? Det räcker inte att besvara denna fråga med en allmän fras om att förutsättningen är existensen av det samhälle på vars grund denna lag verkar, dvs. varuproduktionen. För ekonomin i ett samhälle med oberoende producenter som arbetar för marknaden innebär varuproduktion. Den klassiska kapitalismen under den fria konkurrensens tid är också varuproduktion. Monopolkapitalismen, kapitalismen som är koncentrerad på nationell och ibland också i internationell nivå, likaså.

Slutligen var även statskapitalismen i Tyskland 1914–18 och de mycket starka tendenserna i samma riktning i ententemakternas ekonomi under kriget, formellt sett, varuekonomier. Men skulle någon verkligen våga hävda att värdelagen kan fungera på samma sätt och uppvisa alla sina mest typiska drag i alla dessa fyra typer av varuproduktion? Jag har ännu inte nämnt den tidiga kapitalismen, som fortfarande led av kvarlevor av skråreglering av produktionen och av feodalstatens inblandning i produktionsprocessen.

I den mån värdelagen är den *spontana* regulatorm av produktionsprocessen i varusamhället, krävs det, för att denna regleringsmekanism ska fungera på ett så fullständigt och typiskt sätt som möjligt, den mest spontana typen av produktionsförhållanden, med minimala snedvridningar av denna spontanitet från produktions- och utbytesprincipernas sida. En storm till havs fotograferas bäst på öppet hav. På samma sätt avbildas värdelagen teoretiskt bäst i sin rena form, i sitt naturliga element, det vill säga under den fria kapitalistiska konkurrensen, och det är vad Marx gjorde i *Kapitalet*.

För att värdelagen skall kunna manifesteras fullt ut krävs fullständig frihet för varucirkulationen både inom ett land och mellan länder på världsmarknaden. Det är vidare nödvändigt att arbetaren är en fri säljare av sin arbetskraft som vara och att kapitalisten inte på något sätt är begränsad som köpare. Statens inblandning i produktionsprocessen och antalet statliga företag måste reduceras till ett minimum, och det får inte heller finnas någon prisreglering från monopolistiska organisationer som ägs av ägarna själva. Sådana ideala villkor för fri konkurrens på världsekonomisk nivå har aldrig funnits, eftersom tullhinder mellan nationella ekonomier, statens inblandning i produktionsprocessen och omöjligheten att fritt använda kapital i jordbruket utan att betala tribut till privata markägare – allt detta har inneburit vissa begränsningar av den fria konkurrensen. I *relativa* termer var dock den mest idealiska perioden för fri konkurrens på världskapitalismens nivå, och därmed den mest gynnsamma perioden för värdelagarna, den klassiska kapitalismens epok som föregick övergången till imperialismen. "... monopolens uppkomst som följd av produktionens koncentration överhuvud taget utgör en allmän och grundläggande lag i kapitalismens nuvarande utvecklingsstadium."¹

Den idealiska perioden för den borgerliga fria konkurrensen slutar med utvecklingen av kapitalismens monopolistiska tendenser. Flera mycket viktiga produktionsgrenar i de största kapitalistiska länderna övertas av mäktiga truster; i värsta fall skapas inte bara rena produktionsorganisationer utan också föreningar sysslar med att realisera produktionen, det vill säga syndikat och karteller. Det sker en sammansmältning mellan de största trusterna och bankkapitalet, eller också blir bankcentra utgångspunkten för en långtgående kontroll över produktionen. Den fria konkurrensen avskaffas antingen helt i helt trustifierade eller syndikaliserade områden i ett visst land, eller också inskränks den allvarligt på grund av kontrollen av bankkapitalet, som inte har något intresse av en bitter kamp mellan de företag som det finansierar eller kontrollerar. De monopolistiska tendenserna sträcker sig över nationsgränserna; försök görs med viss framgång att skapa enhetliga internationella kapitalistiska truster inom vissa branscher, eller så reduceras den fria konkurrensen till rivalitet på världsmarknaden mellan två-tre gigantiska trustbildningar som dominerar en viss bransch.

Begränsning av den fria konkurrensen leder också till en begränsning av värdelagens funktion, eftersom den möter flera hinder för sin manifestation och delvis ersätts av den form av organisation av produktion och distribution som kapitalismen i allmänhet kan uppnå utan att upphöra att vara kapitalism. På prisregleringens område genomgår värdelagen följande förändring. Med trustbildning eller syndikering av de viktigaste branscherna inom ett visst land blir priserna systematiskt (men inte nödvändigtvis alltid) frikopplade från värdena i uppåt-

¹ Lenin, *Imperialism*, vol. XIII, s. 249-50. [[Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), avsnittet "I. Produktionens koncentration och monopolen"]

ående riktning. Med ”dumpning” av exporten på den utländska marknaden blir priserna systematiskt frikopplade från värdena i *nedåtgående* riktning, medan de inom landet rör sig uppåt. Utjämning av profitkvoten mellan trustifierade produktionsgrenar blir nästan omöjlig när de förvandlas till slutna världar, feodala kungarikerna av separata kapitalistiska sammanslutningar. Med tanke på framtiden är det mycket viktigt att här notera att den ekonomiska nödvändigheten också tvingar sig fram på ett helt annat sätt än vad som skedde under värdelagen. Följaktligen öppnar den politiska ekonomin, i sin analys av dessa former, ett nytt kapitel i den mån själva begreppet ”lag” som vi har att göra med i fri konkurrens börjar förändras.

Under världskriget, under inflytande av de förändringar som kriget medförde i de krigförande staternas ekonomier – särskilt i Tysklands ekonomi, som var praktiskt taget avskuren från världsmarknaden – fick kapitalismens monopolistiska tendenser en kraftfull impuls till vidare utveckling, vilket ledde till att ekonomin i ett land som Tyskland övergick till statskapitalism. Försvarets krav tvingade staten att inventera landets hela produktionskapacitet – och fördela krigsorder mellan trusterna enligt en fastställd plan – vilket ledde till obligatorisk kartellbildning av tidigare oberoende företag. En påtvingad utveckling inleddes i vissa branscher och en nedgång i andra, samtidigt som en omfördelning av landets produktivkrafter inleddes enligt en fastställd plan. Priserna fastställdes av staten, som därmed reglerade mervärdesnivån, det vill säga fördelade den mellan kapitalisterna. Bristen på råvaror gjorde det nödvändigt att centralisera försörjningen och gav upphov till den berömda kommittén för råvaruförsörjning till industrin, som leddes av Rathenau. Den borgerliga statens reglering av hela den kapitalistiska produktionen nådde en omfattning som saknar motstycke i kapitalismens historia. Den produktion som formellt förblev varuproduktion omvandlades *de facto* till planerad produktion i de viktigaste branscherna. Den fria konkurrensen kvävdes, och värdelagens funktion som spontan regulator av de ekonomiska processerna ersattes i många avseenden helt av statskapitalismens planeringsprincip.

I ententemakterna var krigstidens ekonomiska system i mycket mindre utsträckning statskapitalistiskt, men tendenserna i den riktningen var mycket starka även där. I Storbritannien uppnådde särskilt genomförde det av Lloyd George ledda Ministry of Supply en långtgående reglering av nästan alla stora industrier, inte bara krigsindustrin.

I allmänhet visade krigstiden mycket tydligt vart monopolkapitalismens system är på väg; det blev helt uppenbart att det nuvarande ekonomiska systemet objektivt sett är moget för socialistisk planerad produktion och att allt väntar på ägarens, dvs. arbetarklassens, ankomst.

När kriget tog slut, när ”mardrömmen om en tvångsekonomi” tog slut för borgarklassen och dess ekonomer välkomnade pånyttfödelsen av en era av fri konkurrensens, visade det sig att världskapitalismens monopolistiska tendenser inte var över utan bara hade gått in i en ny och mer avgörande fas.

När kriget medförde en partiell kollaps av världsekonomin som en relativt sammanhängande ekonomisk helhet, när ett stort steg tillbaka togs från den världsomfattande arbetsdelning som uppnått före 1914, blev den ekonomiska självförsörjningen hos de separata nationella ekonomiska enheterna tydligt avslöjad. Denna självförsörjning förstärktes ytterligare när guldcirkulationen upphörde och alla länder utom Amerika övergick till ett pappersvalutasystem. Värderelationerna i världsekonomin har haft svårt att slå igenom i de enskilda ländernas ekonomier, inte bara på grund av en minskning av världshandelns absoluta volym och inte bara på grund av ökade tullmurar i många stater, utan också därför att varumängderna i enskilda stater har förlorat kontakten med världspengarna, med guldets värde på världsmarknaden. Den gradvisa återuppbyggnaden av världsförbindelserna, produktionsökningen från efterkrigsnivån, den ökade världshandeln, det partiella återställandet av de gamla proportionerna i den internationella arbetsdelningen och slutligen behovet av amerikanska lån till den av kriget

utarmade europeiska ekonomin har lett till en minskning av självförsörjningen. I Sverige och Storbritannien skedde till och med en återgång till guldmynntfoten.

Men den nästan fullständiga återställningen av förkrigssituationen vad gäller världsproduktionens och världshandelns volym, innebär dock inte på något sätt att alla regelbundenheter i förkrigsekonomin och de gamla proportionerna i produktivkrafternas fördelning mellan de enskilda länderna har återställts. Den inskränkning av värdelagen som började under monopolkapitalismen har inte bara undvikits till följd av kriget, utan har tvärtom fått ännu större kraft efter kriget och antagit en helt unik form.

Före kriget var Amerika det land där trustbildningen inom industrin hade gått längst, och Tyskland det land där sammanväxningen av bank- och industrikapital hade gått längst. De monopolistiska tendensernas tillväxt utanför de nationella ramarna, dvs. tendenserna till bildandet av världstruster, kom huvudsakligen från dessa två länder. Kriget slutade med Tysklands nederlag, och det landets ekonomi spelar inte längre sin tidigare roll i världsekonomin. Men Amerikas frammarsch till världsekonomin främsta plats, som började redan före kriget, gick oerhört snabbt under och efter kriget. *Men om Amerika får en dominerande roll i världsekonomin, blir de monopolistiska tendenserna i den amerikanska kapitalismen dominerande på hemmaplan och bryter i detta skede snabbt ut över gränserna för den amerikanska nationella ekonomin.* Lenin förutsåg möjligheten av en sådan vändning i sin bok *Imperialismen*, och särskilt tydligt i ett avsnitt i sin artikel "Om en karikatyr på marxismen och om imperialistisk ekonomism". Han skrev där:

Ekonomiskt är imperialismen monopolistisk kapitalism. För att ett monopol skall bli fullständigt, måste konkurrenterna elimineras inte bara från hemmamarknaden (från ifrågavarande stats marknad) utan också från utrikesmarknaden, från hela världen. Finns det "under finanskapitalets era" en ekonomisk möjlighet att eliminera konkurrenten ens i en annan stat? Naturligtvis: finansiellt beroende och uppköp av råvarukällorna och därefter även av konkurrentens alla företag är detta medel.¹

Om finansiellt beroende förstås som att innefatta erövring genom kreditsystemet, ger detta i grunden och i stora drag en bild av vad vi ser för närvarande i relationerna mellan den amerikanska monopolkapitalismen och Europa och hela världen.

Hela världsekonomin underordning under de amerikanska värderelationerna kommer först och främst till uttryck i det faktum att Amerika är det enda land som fortfarande har en guldbaserad valuta, och följaktligen är det bara på dess territorium som guld fortfarande kommer i direkt kontakt med varuvärlden. Naturligtvis spelade och spelar den amerikanska dollarn fortfarande en dominerande roll som värdemått, eftersom den är knuten till sin guldbas. På grund av Amerikas exceptionella ekonomiska styrka har inte den skilts från denna bas eller lidit av kriget, utan tvärtom gynnats av det. USA:s valutadiktatur återspeglar USA:s allmänna ekonomiska överhöghet över andra länder.²

För det andra sker underordning genom kredit. Detta är alltid och överallt en mycket kraftfull hävstång för underordning. I händerna på det amerikanska kapitalet är kreditvägran det mest kraftfulla medlet för att utöva påtryckningar på både regeringar och kapitalistiska kretsar i

¹ Lenin, Vol. XIII, s. 354. [[Om en karikatyr på marxismen och om imperialistisk ekonomism](#)]

² Det är intressant att komma ihåg att valutadiktaturen under historiens gång vanligtvis tillhört det land som vid varje givet tillfälle spelat den dominerande rollen i världshandeln och världsekonomin. Under den period då fenicierna och grekerna dominerade handeln i Medelhavet spelade den grekiska och feniciska talenten [antik vikenhet] en stor roll. Florinen regerade under den period då det italienska handelskapitalet dominerade Medelhavet. Spaniens merkantila roll förde piastre till framkanten av relationerna mellan valutorna. Holland regerade inte bara med sin flotta, sitt tyg och sin handel i allmänhet, utan också med gulden. När tyngdpunkten i världsekonomin och världshandeln övergick till "vågornas härskare" ökade det brittiska pundets roll. Slutligen har USA:s ekonomiska dominans i världen lett till dollarns diktatur på valutafrenten.

andra länder. Om ett land hamnar i den amerikanska inflytandesfären från detta håll, kommer vissa grenar av det landets industri samtidigt att utsättas för påtryckningar från motsvarande truster. Den amerikanska trust som har monopol på produktion och distribution i sitt eget land drar in andra länders trustifierade eller icke-trustifierade industrier i inflytandesfär. Till det allmänna trycket från den amerikanska kapitalismen som helhet på det politiska och finansiella området, kommer trycket från särskilda truster.

En tredje metoden är att direkt tränga ut konkurrenterna från världsmarknaden om produkterna är överlägsna i kvalitet och pris, och särskilt genom de kreditfördelar som beviljas köparen. Samtidigt sker en rörelse i samma riktning på ett mycket direkt sätt och utan någon kamp, i den mån en allt större del av världsproduktionen *in natura*, och därmed av världens varumassa, koncentreras till amerikanskt territorium.

Den ständigt växande tendensen till amerikanskt envælde i världsekonomin, med tanke på de kapitalistiska monopolens redan uppnådda envælde i de trustifierade delarna av den amerikanska industrin, medför automatiskt att monopolistiska tendenser sprids från det amerikanska centrumet till hela världen. Men tillväxten av monopolistiska tendenser medför, trots den formella existensen av fri konkurrens, oundvikligen ytterligare begränsningar och omvandlingar av värdelagarna; inte bara inom enskilda nationella ekonomier med hög grad av monopolutveckling, utan *på hela världsekonomens arena*. Detta är det unika kännetecknet för efterkrigsekonomin. Jag skall inte här gå in på alla aspekter av detta problem, utan kanske återkomma till det i en särskild studie av världsekonomin.¹ För närvarande ska jag bara behandla de slutsatser som är viktiga för det aktuella ämnet.

Det är ingen tillfällighet att det land som dominerande i världsekonomin under den period då den fria konkurrensen blomstrade, dvs. Storbritannien, självt var ett frihandelsland. Omvänt är det ingen tillfällighet att det land som dominerar världsekonomin under monopolkapitalismens era är monopolkapitalismens klassiska land. Men medan andra länder, under den period då den fria konkurrensen rådde, kämpade mot den brittiska expansionen genom att upprätta tullmurar och utveckla sin egen industri, tar kampen mot Amerika och dess monopolistiska tendenser inte alls formen av en kamp för fri konkurrens mot monopol. Den amerikanska kapitalismen är överlägsen andra former av kapitalism inte bara genom sin allmänna ekonomiska makt och enorma kreditresurser i form av både varor och pengar, utan också genom sin teknik och höga arbetsproduktivitet. Andra länder har inte styrkan att motstå den amerikanska konkurrensen genom att åberopa fri konkurrens. Det är precis tvärtom. Det är inte Europa som kämpar mot den amerikanska monopolismen på grundval av fri konkurrens, utan den amerikanska monopolismen som ofta åberopar fri konkurrens för att monopollet skall segra. De europeiska länderna bekämpar USA:s offensiv på ett mycket eländigt sätt, antingen genom tullskydd, vars effektivitet inte ökar (som under 1800-talet) utan tvärtom blir mindre effektivt genom att stoppa industriernas utveckling, det vill säga med monopolistiska snedvridningar av den fria konkurrensen, i syfte att stärka sina egna statligt skyddade monopol, som bygger på efterblivenhet, eller genom att tigga om krediter för att ekonomisk återuppbyggnad – det vill säga genom att kämpa mot den amerikanska exploateringen och utvecklingen mot monopol på samma sätt som en fattig bonde kämpar mot ocker genom att låna nya och ännu större summor. I grund och botten underordnar Amerika hela världen under sig också, om än inte huvudsakligen, på grundval av värdelagen. Men ännu intressantare är hela det historiska sammanhanget: värdelagen är på väg in i en fas där den omvandlas och gradvis dör ut, också det på grundval av värdelagen.

¹ Preobrazjenskijs verk om världsekonomin publicerades slutligen 1931 under titeln *Zakat kapitalizma*. Finns i engelsk övers.: E A Preobrazhensky, *The Decline of Capitalism*, 1985. I PDF-format på nätet: [The Decline of Capitalism](#)]

Den amerikanska expansionen kan inte möta ett oöverstigligt motstånd i ett enda land i den kapitalistiska världen så länge de länder som utsätts för angrepp och påtryckningar förblir kapitalistiska. Det är oerhört viktigt att notera detta. Själva den ekonomiska strukturen i dagens kapitalistiska länder utesluter möjligheten till allvarligt motstånd mot amerikanska erövringar, eftersom den redan uppnådda nivån på världsarbetsdelningen och världshandeln, med tanke på Amerikas enorma och ständigt växande ekonomiska, tekniska och finansiella överlägsenhet över resten av världen, oundvikligen underordnar denna värld Amerikas värdförhållanden. Inget kapitalistiskt land kan, utan att upphöra att vara kapitalistiskt, undkomma världelagens verkan, inte ens i dess förändrade form. Och det är just här som den amerikanska monopolismens lavin slår till. Motstånd är egentligen bara möjligt på politisk grund, särskilt på militär basis, men just på grund av Amerikas ekonomiska överlägsenhet skulle detta knappast visa sig framgångsrikt.

Under krig, särskilt i modern krigföring, är även ett kapitalistiskt lands ekonomi föremål för en viss inhemsk konsolidering och tvingas följa en enhetlig linje inte bara i fråga om de politiska relationerna med andra länder, utan också i fråga om kontakterna mellan den inhemska ekonomin och andra länders nationella ekonomier. I fredstid är det en oerhört svårt för det borgerliga systemet att uppnå en enhetlig politik från enskilda kapitalistiska truster, banker och andra sammanslutningar, eftersom för att uppnå detta krävs antingen en överenskommelse mellan alla de största kapitalistiska organisationerna och enskilda företagen rörande deras grundläggande intressen, vilka aldrig överensstämmer, eller också en överhöghet inom landet för en grupp truster och banker som dominerar hela ekonomin och underordnar sig statens hela ekonomiska politik, inklusive tullpolitiken. Denna senare variant har visat sig ouppnåelig för dagens Europa. Utvecklingen av monopolistiska tendenser i förkrigstidens Tyskland och utvecklingen av dessa tendenser i ännu högre grad i Amerika byggde på och var beroende av enorm naturlig koncentration av produktionen, som i sin tur var beroende av på en snabb utveckling av produktivkrafterna. I det samtida Europa, med dess kapitalbrist och produktionsstagnation, där Frankrike och Belgien är den enda undantagen – och troligen inte särskilt länge till – är en amerikansk typ av produktionskoncentration och ett amerikanskt tempo uteslutet. Följaktligen är de europeiska kapitalistiska ländernas ekonomiska organism inte i stånd att göra starkt motstånd mot den amerikanska monopolismens tryck, och ger vika på den ena sektorn efter den andra. I själva verket skulle det amerikanska kapitalet redan ha kunnat göra mycket större erövringar i Europa än det hittills har gjort, erövringar som så att säga gjorts genom att gå med på Europas begäran om krediter.

Man får inte heller glömma att Amerika ännu inte till fullo har utnyttjat alla möjligheter att utöva påtryckningar på ett annat sätt, nämligen på de europeiska ländernas tullpolitik. Amerika står för en politik med öppna dörrar överallt där det kan slå sina konkurrenter på grundval av fri ekonomisk konkurrens. Men det kan övergå till ett system med tvångsmedel öppnar dessa dörrar för sig självt, för Amerika, när den nedtryckta industrin i enskilda efterblivna länder försöker skydda den mot amerikansk konkurrens. Det kan gå vidare i denna riktning överallt där systemet med kreditintrång i den europeiska ekonomin, med alla dess konsekvenser för spridningen av amerikanska monopol över hela världen, visar sig vara otillräckligt. En kamp mot den amerikanska monopolismen är möjlig endast genom att förändra hela strukturen i det givna landet, dvs. genom att övergå till en socialistisk ekonomi, som gör landet till en monolitisk organism och hindrar den amerikanska kapitalismen från ta över den ena industrigrenen efter den andra och underordna dem under amerikanska trustbolag och banker, vilket är vad som händer med den ”naturliga” kontakten mellan den samtida amerikanska kapitalismen och ekonomin i andra kapitalistiska länder.

Den kapitalistiska monopolismens tryck kan endast motstås av en socialistisk monopolism. Ett land som går över till socialismen, samtidigt som det är både ekonomiskt och tekniskt svagare

än den amerikanska kapitalismen kommer att kämpa mot denna – tills det har omstrukturerat sin ekonomi på en ny grund – inte med den ekonomiska överlägsenheten hos de trustifierade grenarna av sin egen ekonomi, utan med en mer avancerad *organiserad* struktur hos hela sin ekonomi. Och detta betyder i sin tur att en ytterligare eliminering av värdelagen, det vill säga eliminering bortom den amerikanska monopolismens historiska gränser, sker genom en planerad socialistisk organisation av ekonomin i de länder som avskaffar det kapitalistiska systemet. För dagens Europa är den gamla konkurrensfriheten omöjlig *i alla avseenden*. Europa måste välja mellan kapitalistiskt monopol, påtvingat utifrån av USA, eller ett inhemskt socialistiskt monopol.

Slutligen, som en indikation på värdelagens förfall som regulator av det ekonomiska livet, måste uppmärksamheten riktas mot konsekvenserna på det ekonomiska området av förfallet av den borgerligt-parlamentariska statstypen till en fascistisk diktatur. Detta förfall påverkar en av de viktigaste, ja den viktigaste punkten i marknadsrelationerna, relationerna mellan säljarna av varan arbetskraft och dess köpare. Under den period då fri konkurrens rådde i de ekonomiska relationernas sfär, när kapitalismen var på uppåtgång, kunde den unna sig lyxen att köpa organiserad arbetskraft på grundval av denna arbetskrafts värdelag. Men under den kapitalistiska nedgångsperioden, med minskad reproduktion och ökad improduktiv konsumtion, är den tvungen att införa en ny typ av disciplin för arbetskraften, som tvångsorganiserar och undertrycks av den fascistiska staten genom fascistiska fackföreningar. Och detta innebär att värdelagens verkan på arbetsmarknaden begränsas till förmån för den exploaterande klassen. Följaktligen genomgår värdelagen även från detta håll betydande avsevärda förändringar och förvrängningar jämfört med den klassiska kapitalismens epok. Tyvärr kan jag inte i detta sammanhang gå in närmare på detta problem, eftersom tillräckliga fakta redan finns i den fascistiska diktaturen i Italien och andra länder.¹

Av det ovan sagda kan läsaren se att vi måste ta itu med värdelagen i vår ekonomi under en historisk epok då denna lag har undergrävts avsevärt i det borgerliga samhället på grund av den kraftiga utvecklingen av monopolistiska tendenser i dagens kapitalism, som skapar ett unikt amerikanskt monopol på monopolistiska erövringar. Detta är viktigt även för oss, eftersom vår ekonomi måste stärka sina ekonomiska förbindelser och särskilt sina handelsförbindelser med världskapitalismen och världsmarknaden. Vi måste vara medvetna om att denna världsmarknad inte är lik den som Marx observerade när han skrev *Kapitalet*. Dess spontanitet har en helt annan karaktär än tidigare och konkurrensfriheten inom den är mycket mer begränsad än tidigare. Och allt tydligare avtecknar sig den amerikanska kapitalismens gigantiska silhuett vid horisonten av denna marknad, efter att redan ha sträckt ut sina tentakler till nästan alla de stora kapitalistiska länderna och framstår som den som bestämmer priserna på världsmarknaden.

Värdelagen under socialiseringen av industrin i ett bondeland

Om varuekonomin redan visar sig vara ”undergrävd, som Lenin uttryckte det, under monopolkapitalismens period, måste denna process gå ännu längre där *all* storskalig industri ligger i händerna på en proletär stat. Men i den mån det handlar om nationalisering av industrin, fast inte i ett typiskt industriland, utan i ett land där en betydande del av värdena skapas i småskalig produktion, framför allt i småbondeekonomi, finns det samtidigt med en fortsatt utveckling mot monopolism, tendenser av förmonopolistisk karaktär som är starkare än i exempelvis dagens Amerika. Detta är det unika med den sovjetiska ekonomin. I vår analys av denna ekonomi måste vi därför inte bara spåra den historiska övergången från kapitalistisk monopolism till socialistisk monopolism, utan också väga in alla konsekvenser av förekomsten av en omfattande enkel varuproduktion. Det speciella med vår sovjetiska ekonomi ligger just i det faktum att postkapitalistiska produktionsformer står inför 22 miljoner bondejordbruk,

¹ [Stycke (från ”Slutligen”) tillagt i andra upplagan].

tillsammans med hantverk och hantverksindustri, medan rent kapitalistiska eller statskapitalistiska former är relativt svaga. Under sådana förhållanden konkurrerar värdelagen och planeringsprincipen under ytterst unika omständigheter, där det finns en mycket tydlig åtskillnad mellan statsekonomins koncentrerade kraft och den oorganiserade massan av enkel varuekonomi, inom både produktionsområdet och utbytessfären. Det unika i denna situation förstärks ytterligare av det faktum att storskalig socialistisk produktionen konfronterar småskalig produktion som *industri* konfronterar jordbruk, det vill säga de socialistiska formerna konfronterar den enkla varuekonomin som två olika sfärer för tillämpning av arbetskraft.

Den amerikanska monopolismen, både före kriget och idag liksom den tyska monopolismen före kriget, växte fram på grundval av en kraftig koncentration av produktionen och industrins enorma dominans över jordbruket. I betydande utsträckning underordnade både den amerikanska och den tyska kapitalismen sina respektive länders små- och medelstora produktion, både inom industrin och jordbruket, under ett fåtal mäktiga organisationer av handelsbolag, truster och storbanker. I synnerhet i Amerika visade sig jordbruksekonomi, trots sin jämförelsevis uppsplittrade karaktär, jämfört med t.ex. den storskaliga jordbruksproduktionen i Storbritannien och Tyskland, vara helt underordnad de största handelsföretagen, bankerna, rederierna, elevator- och kylföretagen etc. när det gällde kredit, leveranser och försäljning. Trots att den amerikanske bonden som spannmålsproducent på konkurrerar på världsmarknaden med bönderna i Kanada och Argentina, med bönderna i Rumänien, Ukraina o.s.v. och trots att den amerikanska jordbruksproduktionen inte är ett enda jordbruksmonopol, är den ändå organisatoriskt tillräckligt bunden till det amerikanska handels-, industri- och bankkapitalet, som överbryggat den barriär som skiljer jordbruket från industrin och åstadkommer en viss förbindelse mellan de båda grenarna (inom kapitalismens gränser), särskilt området för handel och kredit.

I den sovjetiska ekonomin är däremot kopplingen mellan den trustifierade statliga industrin och den oberoende bondeekonomin oändligt mycket svagare både när det gäller utbyte och kredit, medan industrins organisationsstruktur historiskt sett är av en mer avancerad typ än i något kapitalistiskt land. Som ett resultat av detta måste vi oundvikligen ha en långtgående förtvinning av värdelagens inom den statliga ekonomin, tillsammans med en mycket omfattande utveckling av värdelagens verkan utanför den statliga ekonomins gränser och med ständiga slag från marknadens spontanitet mot hela den statliga ekonomin som en enhetlig helhet. Det är denna omständighet, som vi skall se senare, som förklarar den dominerande typen av alla de chocker och depressioner som redan har tvingats hantera, fortfarande hanterat och kommer att fortsätta att hantera vår ekonomi, utöver de komplikationer som oundvikligen kommer att uppstå på grund av vår ekonomis koppling till världsmarknaden.

Å andra sidan kan den socialistiska karaktären hos produktionsförhållandena inom den statliga ekonomin, till följd av dess allmänna ekonomiska och tekniska svaghet, endast framträda tydligare först vid en viss utvecklingsnivå av produktivkrafterna. Samtidigt störs den planerade förvaltningen av vår ekonomi ofta på grund av otillräckliga resurser för ekonomiska manövrer¹ och trots den statliga ekonomins ganska högt utvecklade struktur som en kollektiv ekonomi. I en teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin finns därför en mycket stor risk att man glider över från en analys av produktionsförhållandena till att mäta nivån på vårt välbefinnande, det vill säga man glider in i en vulgärt naturalistisk synvinkel. Det har funnits många exempel på detta.

¹ Kamrat Sokolnikov, med vilken jag är oense i ett antal grundläggande frågor om den ekonomiska politiken och den teoretiska utvärderingen av vår ekonomi, har i sin broschyr "*Höstens svårigheter och problem med jordbrukets utveckling*", utgiven av Folkkommisariatet för finanser, helt riktigt och lägligt påpekat detta faktum. I sig är detta faktum bara ytterligare ett nytt tungt vägande argument till stöd för min uppfattning om hur lagen om ursprunglig socialistisk ackumulering tillsammans med värdelagen är den grundläggande lagen i vår ekonomi.

Efter dessa inledande iakttagelser övergår jag nu till en konkret analys av vilka kategorier av den kapitalistiska ekonomin som är tillämpliga i vår ekonomi och i vilken utsträckning.

Varor, marknad och priser

Jag börjar min analys med dessa tre mest allmänna kategorier eftersom det är omöjligt att skilja dem åt i en studie. Vi ställer varuproduktionen mot den socialistiska planekonomin, marknaden mot det socialistiska samhällets bokföring, värde och pris mot produktionskostnaderna och varan mot produkten. Den klarhet med vilken vi teoretiskt kan ställa vissa begrepp mot varandra står i kontrast till svårigheten att analysera dem när vi studerar övergångsformerna mellan kapitalism och socialism. I vilket ögonblick övergår här kvantitet till kvalitet? I vilket skede av den socialistiska ekonomins utveckling upplöses de produktionsförhållanden som motsvarar den politiska ekonomins kategorier i vetenskaplig mening?

Låt oss övergå till att betrakta de olika delarna av vårt ekonomiska område. Här har vi järnvägs-transporterna, som är helt och hållet i händerna på den proletära staten. Folkkommisariatet för kommunikationer beställer lok, vagnar, räls och så vidare från Glavmetall.¹ Bestäms priserna på dessa beställningar av marknadsrelationer? Dessa priser bestäms inte av marknadsrelationer inom landet, eftersom det varken finns någon privatkapitalistisk produktion av lok och vagnar, eller någon privat metallurgi.² Dessa priser bestäms inte heller av marknadsförhållanden i världsekonomin, eftersom ordern ges för att uppfyllas internt, helt oberoende av motsvarande priser på världsmarknaden.

Det är inte världsekonomin värdelag som ligger till grund för fördelningen av beställningar inom landet. Priserna fastställs genom en bestämd planerad beräkning och anpassas till produktionskostnaderna i Glavmetalls fabriker, antingen med beräkning av en viss vinst för producenten, eller utan vinst, eller till och med en förväntad förlust när staten medvetet fastställer priser under produktionskostnaderna och subventionerar fabrikerna från budgeten. Allt detta avgörs inte genom spontana konkurrensmetoder, utan genom att de enskilda branschernas finansiella planer i första hand anpassas till industrins budget som helhet och i andra hand till statsbudgeten. Under dessa förhållanden kommer världsmarknadens inflytande till uttryck i att vi ständigt jämför våra inhemska priser med de utländska och därmed får en stimulans att anstränga oss för att sänka produktionskostnaderna när de är högre än utomlands. Även detta är ett inflytande från världsmarknadens värdelag, men det manifesteras på ett unikt sätt; här utövar världsmarknaden tryck på hela vår statsekonomi som en enda organisation. Detta skulle på samma sätt utöva tryck på oss om vi vid något tillfälle skulle behöva importera en viss del av vår järnvägsutrustning på grund av otillräcklig inhemsk produktion.

Om vi går vidare och till exemplet med transportordern till Glavmetall lägger till alla fall där staten själv är *monopolistisk producent och enda monopoliska köpare* av vissa produkter från sina egna truster, då har vi framför oss en sektor av den statliga ekonomin där *värdelagens inverkan på priserna är minimal*. I det fall där staten framträder både som monopolistisk producent och som enda köpare av sin egen monopolistiska produktion, liknar relationerna mellan de statliga trusterna de interna relationerna i ett enda kombinerat trustbolag. *Här har priskategorin mestadels en rent formell karaktär*, den är helt enkelt en rätt att från statsekonomins gemensamma kassa erhålla en viss summa medel för fortsatt produktion och för en viss nivå av utvidgad reproduktion. I den del av detta arbete som kommer att ägnas åt vår industri ska vi se hur viktig denna del av statsekonomin är i kvantitativa termer och hur den förändras från år till år. Här kan vi tala om ett visst inflytande av värdelagen från ett enda håll, och det är

¹ [Central administration för metallindustrin].

² Men detta betyder inte att priserna inte alls bestäms av marknadsförhållanden. Om avskrivningsavgifterna skulle bli orimliga och inte kunna bäras av transportköpare och passagerare, skulle människor i många fall tvingas återgå till att använda sig av transport med vagnar. (Not till den andra upplagan.)

från arbetskraften och betalningen för denna. Vi skall snart återkomma till denna fråga i relation till vår statliga ekonomi som helhet. Men i det exempel som vi just anfört har marknadens roll utanför statsekonomin gränser reducerats till ett minimum, och begreppet ”vara” i relation till ett lokomotiv som tillverkas vid Sormovofabriken träder i bakgrunden jämfört med begreppet ”statlig produkt” som tillverkas för staten.

Låt oss gå vidare, eftersom värdelagens inflytande gradvis ökar. Tag textilindustrin. En del av maskinerna och den övriga utrustningen tillverkar vi själva, och en del importerar vi från utlandet. Världsmarknadens inflytande kommer till uttryck i det faktum att vi, beroende på konjunkturen inom den kapitalistiska verkstadsindustrin, kan skaffa verktygsmaskiner som är dyra eller billiga. Om vi får dem billigt kan vi antingen köpa fler eller frigöra resurser för andra behov i den statliga ekonomin. Här möter värdelagen den ursprungliga socialistiska ackumulationslagen, men den påverkar inte prisnivån på de verktygsmaskiner som vi själva tillverkar, eftersom priserna på inhemsk produktion inte bestäms av världsmarknadspriserna. Genom att försvara den socialistiska protektionismen bevarar, utvecklar eller skapar vi olika grenar för produktion av produktionsmedel, med utgångspunkt från överväganden om ekonomisk ändamålsenligt för hela statsekonomin. Även här är värdelagens inflytande ytterst begränsat, och kan, utöver det som nämnts ovan, främst påverka priserna på textilvaror på hemmamarknaden. På samma sätt påverkar världsmarknaden våra interna ekonomiska relationer när vi importerar utrustning som inte alls tillverkas inom landet. Här kan världsmarknaden påverka antingen det belopp som vi ackumulerar eller avskrivningspåslaget på priserna på konsumtionsvaror som produceras med hjälp av den importerade utrustningen. Världsekonomin värdelag kan inte bara påverka fördelningen av materiella resurser utan också fördelningen av arbetskraften inom vår ekonomi om vi, inte sporadiskt utan systematiskt och på lång sikt, måste skjuta upp, minska eller helt upphöra med produktionen av vissa produktionsmedel i vissa branscher, där det, med givna priser på världsmarknaden och en viss utvecklingsnivå för vår verkstadsindustri, skulle vara olämpligt för oss att stödja eller utveckla vår egen produktion. Men även i detta fall skulle frågan i första hand avgöras på grundval av en balansberäkning av all vår produktion av produktionsmedel, de nödvändiga resurserna och utsikterna för att förbättra och sänka kostnaderna för vår egen produktion.

Generellt gäller att de områden inom vilka vi importerar produktionsmedel kan förändras, inte bara beroende på prisrörelserna för de berörda produkterna, utomlands och hemma, utan också genom faktorer som är resultatet av en optimal lösning som utarbetats på ett mycket komplicerat sätt enligt en allmän ekonomisk plan. Här är ett exempel. Antag att vi har potential att importera utrustning till ett värde av, säg, 300 miljoner per år. Av hänsyn till vad som är optimalt för hela omställningsprocessen kan det visa sig fördelaktigt för oss under det aktuella året att, i stället för de 150 miljoner som avsatts för import av produktionsmedel som har den största prisskillnaden mellan inhemska och utländska priser, endast importera maskiner för 100 miljoner och använda de återstående 50 miljonerna för att utöka den inhemska produktionen, vilket innebär att vi betalar betydligt mer för dem med *chervontsi* och utökar importen av en annan typ av billiga maskiner som inte är så billiga. I detta fall kommer värdelagens funktion att helt snedvridas av den ekonomiska planens intressen som helhet, det vill säga av intressena för en utvidgad reproduktion i en socialistisk ekonomi – något som i regel är helt omöjligt under kapitalistiska reproduktionsförhållanden. I allmänhet gäller, att ju längre vi går, desto mer tvingas vi rationalisera vår import och sträva efter att dra maximal nytta av den internationella arbetsdelningen, dvs. genom att importera mer av de maskiner som under de *givna ekonomiska förhållandena* är mindre fördelaktigt att bygga hemma.¹

¹ Kamrat Trotskij uppmärksammade oss i rätt tid på problemen med vår koppling till världsekonomin i sitt verk [Till kapitalism eller socialism?](#). Vi är i stort behov av att för varje år, med alla dess särdrag, ha en *vetenskapligt*

När det gäller import av produktionsmedel för den statliga ekonomin, som inte alls tillverkas inom landet, påverkar världsmarknadens värdelag endast ackumulation och depreciering genom prisfluktuationer, men medför inga förändringar i fördelningen av arbetskraften.

Låt oss nu vända oss till produktionen av produktionsmedel, då staten är en monopolistisk producent men inte en monopolistisk köpare. Vi sysslar här både med de produktionsmedel som till sitt väsen endast kan fungera som produktionsmedel och med dem som, beroende på hur de används, kan fungera både som produktionsmedel och som konsumtionsvaror. Ett exempel på det första slaget är utrustning och metall för den privata ekonomin. Exempel på det andra slaget är fotogen, alkohol och bränsle, som går till både teknisk och individuell konsumtion. När det gäller den del av detta slags produktion som går till den statliga ekonomin har vi ett fall som vi redan har studerat. Här producerar staten för sig själv, och de priser som staten fastställer, t.ex. metallpriset för Gomza,¹ petroleumpriserna för järnvägarna o.s.v., har endast en yttre, formell likhet med priserna på den kapitalistiska marknaden. I själva verket är det som här sker i detta fall i form av priser, en planerad fördelning av resurser inom den statliga ekonomins organism. Vi vet att staten mycket ofta fastställer ett pris för försäljning av olja till järnvägarna och fotogen till fabriker och motorfordon, ett annat för den interna privata marknaden och ett tredje för export. Men det är omöjligt att hänföra denna del av produktionen till det fall som vi har undersökt ovan, när staten uppträder som både monopolistisk producent och monopolistisk köpare.

I de fall då huvuddelen av produktionen inte går till den statliga sektorn, påverkas de producerande organisationerna starkt av de största konsumenterna. Ta till exempel produktionen av jordbruksmaskiner, där endast en liten del går till de statliga jordbruken [*sovchozy*], medan det mesta säljs till bönderna. Det är sant att i den mån staten är monopolistisk producent och inte hotas av någon inhemsk konkurrens, kan den även här fastställa priser som styrs av sin egen ekonomiska plan, som kan utformas utifrån överväganden om både utvidgad reproduktion och återuppbyggnad av bondekonomin utrustning (vilket har varit praxis när det gäller vår leverans av jordbruksmaskiner, med extremt förmånliga priser för bönderna och ibland förlustbringande priser för staten). För planeringen finns det dock vissa gränser, nämligen den effektiva efterfrågan från köpare av de aktuella produkterna inom den privata ekonomin, och när det rör sig om export även den utländska marknads absorptionsförmåga och priser. En köpstrejck är den gräns som sätts för den statliga planeringen när de statliga priserna överstiger en nivå som är acceptabel för den privata marknaden. I detta fall kan inte bara den utvidgade reproduktionsprocessen utan även den enkla reproduktionen i motsvarande delar av den statliga sektorn stoppas. Värdelagen påverkar i detta fall inte bara ackumulationens omfattning i den statliga sektorn utan också fördelningen av produktivkrafterna inom denna, det vill säga framför allt fördelningen av arbetskraften. Om det inte finns någon möjlighet att få till stånd prissänkningar genom att organisera konkurrerande företag med lägre produktionskostnader än de statliga eller med lägre ackumulationstakt, går trycket på den statliga produktionen ut på att begränsa efterfrågan och direkt vägra att köpa överhuvudtaget. Vi hade som bekant ett exempel av detta slag i vår ekonomi hösten 1923. Omvänt, när den privata marknads effektiva efterfrågan överstiger volymen av den statliga produktionen, ökar statens ekonomiska manöverutrymme och möjligheterna att ackumulera på den privata ekonomins bekostnad: staten är herre över prissättningen inom de gränser som sträcker sig från att täcka produktionsutgifterna å ena sidan och uttömma hela den effektiva efterfrågan å andra sidan – naturligtvis med hänsyn till prisernas inflytande på efterfrågans volym.

utarbetad plan för importen, inte en mekanisk sammanfattning och sedan en trimning av de olika trustbolagens "önskemål". En sådan sammanställning är inte en importplan för den socialistiska industrin, utan en grov anpassning av importen till den tillgängliga valutan utan att fastställa ett väl genomtänkt optimum för importen.

¹ [Statlig sammanslutning av maskinbyggnadsfabriker]

Av de anförda exemplen kan läsaren se att när staten är monopolistisk producent men inte monopolistisk köpare av produktionsmedel, får priskategorin en dubbel karaktär: å ena sidan förblir den en beräkningsmetod, ett annat namn för planerad fördelning av resurser inom den statliga sektorn, medan den å andra sidan, när det gäller utbyte av varor mellan staten och den privata ekonomin, är en funktion av den ursprungliga socialistiska ackumulationen, begränsad av värdelagens verkan. Och i detta innebär en annan dubbelhet i prisets roll i det fall vi undersöker. Om den privata ekonomin får mindre produktionsmedel påverkar detta både storleken på dess fasta kapital och användningen av arbetskraften. Med andra ord innebär det ena eller andra resultatet av en konflikt mellan lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation och värdelagen en annan fördelning av produktivkrafterna, inklusive arbetskraften. Medan priset på den kapitalistiska marknaden under fri konkurrens är en funktion av värdet, är en statsmonopolists pris på den privata marknaden en funktion av den ursprungliga socialistiska ackumulationen som är begränsad av värdelagen. Men vi kommer att behandla detta mer i detalj nedan. Där kommer vi också att undersöka hur värdelagen gör sig gällande på samma sätt genom tillväxt i detaljhandeln, som fungerar när det råder varubrist som en faktor av *kapitalistisk* ackumulation.

Låt oss gå vidare. Betrakta situationen när staten varken är monopolist på produktion av produktionsmedel eller monopolist som köpare. Slåttermaskiner, smidesprodukter som yxor och spik tillverkas och utrustning repareras i både den statliga och privata ekonomin, som båda också är köpare. Jag nämner medvetet produktionsmedel som i sin naturliga form är arbetsredskap, och inte råvaror för vidare produktion, vilket kommer att diskuteras senare. I allmänhet är denna del av produktionen kvantitativt sett liten, eftersom hantverk och uthyrningsbaserad industri inte kan spela någon betydande roll här, med undantag för reparationsarbeten. Om den dominerande rollen här spelas av den statliga produktionen, så kommer naturligtvis marknadspriserna i allmänhet och på det hela taget att vara de priser som staten fastställer för sina produkter, och som den fastställer på grundval av sina produktionskostnader och sin ackumuleringsnivå. Under sådana förhållanden kan konkurrerande företag eller oberoende producenter som handlar till statens priser ackumulera mer om deras kostnader är lägre, eller annars sälja sina produkter snabbare till priser som är lägre än statens. Om deras produktionskostnader ökar jämfört med statens, kommer konkurrenterna att ruineras. De styr inte marknaden och statliga priser kommer i detta fall att spela exakt samma roll som i det fall vi just har undersökt. Det är endast inom några få relativt obetydliga produktionsgrenar, där konkurrenterna producerar billigare än staten (till exempel olika slags småskaliga reparationer), som en minskning av antalet statliga företag är möjlig tillsammans med en omfördelning av arbetskraften till andra produktionsgrenar. Här verkar värdelagen av en slump i samma riktning som den socialistiska ackumulationslagen. Men de undersökta branscherna är så få och deras roll i produktionen av produktionsmedel är så obetydlig att vi bara har uppehållit oss vid dem för att göra klassificeringen fullständig.

Låt oss nu övergå till branscher som är ojämförligt mycket viktigare, särskilt produktion och försäljning av de produktionsmedel som tjänar som råmaterial för den statliga industrin, och som till största delen produceras i den privata ekonomin, eller mer exakt, i bondeekonomin. Till denna kategori hör alla industriella grödor, som bomull, lin, hampa, alla typer av oljeväxter, sockerbetor, potatis för destillering och så vidare, och från andra hållet animaliska råvaror från boskap, inklusive hudar, ull, fårskinn och så vidare. Vilken roll spelar värdelagen här?

Det är uppenbart att dess inflytande här måste vara ojämförligt mycket större än då staten t.ex. tillverkar maskiner av metall som smälts i egna masugnar, med malm och kol som utvinns ur dess egna gruvor. Endast en obetydlig mängd industrigrödor och animaliska råvaror produceras på de statliga jordbruken [*sovchozy*] och huvuddelen kommer från bondeekonomin, det vill säga den enkla råvaruekonomin. Å andra sidan är staten här inte alltid en monopolistisk köpare. Medan bomull och lin till övervägande del köps av staten, bearbetas en betydande del av allt

läder till skor, seldon och så vidare av hantverkare, hantverksarbetare och halvhantverkare. Detta innebär att de statliga upphandlingsorganen här möter mycket stark konkurrens från den privata ekonomin. Det skulle dock vara helt fel att tro att denna gren av produktionsmedlen är en arena där den fria marknaden och värdelagens elementära kraft är *helt* dominerande. Vi har under de senaste åren samlat på oss en hel del erfarenheter, som ger en helt annan bild. Låt oss titta närmare på hur det förhåller sig här.

Vi börjar med industriella grödor och råvaror, där staten antingen är monopolistisk köpare eller åtminstone den dominerande köparen. Detta är fallet med bomull, lin, hampa, oljeväxter, sockerbetor och så vidare. Bomullskommitténs och upphandlingsorganisationernas verksamhet för inköp av lin är å andra sidan ett intressant experiment som visar vilken stark inverkan som den statliga industrin kan ha på den privata marknaden, och därmed på all småskalig produktion, när den är den dominerande köpare och agerar på ett organiserat sätt, som en enda ekonomisk organism. Det är inte så mycket marknaden som dikterar priserna för staten, utan staten som föreskriver dem för marknaden. Vi vet att bomullspriserna hittills har fastställts och fortsätter att fastställas, inte på den fria marknaden i Tasjkent, utan i Moskva av statens ekonomiska planeringsorgan. Och hittills har det inte förekommit något störningar mot de priser som fastställts av staten, trots att dessa priser alltid och i mycket stor utsträckning har varit betydligt lägre än världsmarknadspriserna. De statliga inköpspriserna för de uppräknade råvarorna är ett mycket intressant fall där ett visst resultat uppstår mellan värdelagen och lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation.

Hur kommer värdelagen främst till uttryck här?

Det framgår av det faktum att den statliga planeringen på området för upphandlingspriser stöter på två barriärer som sätts av värdelagen, ett maximum och ett minimum. Den övre gränsen är världsmarknadspriset när det gäller exportgrödor som lin och hampa och importgrödor som bomull, mjuk ull och så vidare.

Det är till exempel meningslöst för staten att köpa bomull inom landet till ett högre pris än världsmarknadspriset, såvida den inte tvingas göra det på grund av begränsad importkapacitet till följd av brist på utländsk valuta. På samma sätt kommer staten att undvika att köpa lin för sin egen linindustri och för export till priser som, tillsammans med transport- och andra omkostnader, överstiger försäljningspriset på den europeiska marknaden. Värdelagen på världsmarknaden sätter alltså en gräns på maximisidan.

Hur bestämmer samma lag minimigränsen?

Minimigränsen bestäms uppenbarligen av arbetskostnaderna och lönsamheten för en viss gröda för producenten, jämfört med andra grödor som produceras inom bondeekonomin. Om staten fastställer så låga priser på lin att det blir mer lönsamt för bönderna i de linodlande regionerna att ersätta lin med spannmål, och om låga priser på betor och bomull som odlas av de centralasiatiska bönder leder till att den areal som besås med vete ökar på bekostnad av dessa grödor, och så vidare, då har vi framför oss en minimigräns, som fastställs av värdelagen i enkel varuproduktion. Alla som är bekanta med vår centrala bomullskommittés arbete vet vilka ansträngningar den har varit tvungen att göra för att å ena sidan genom att fastställa lämpliga inköpspriser för bomull och å andra sidan genom att leverera vete till Turkestan se till att bönderna i detta område, som under kriget övergick från bomullsodling till att veteodling, återuppta odling av bomull och återigen öka bomullsarealen till nästan samma nivå som före kriget. Å andra sidan upphörde den katastrofala minskningen av linodlingen i de nordvästra regionerna under svältåren och ersättningen av lin med spannmålsgrödor, och bönderna återgick gradvis till linodling, enbart för att statens inköpsprissättning på alla sätt uppmuntrade denna process. Utan denna politik skulle råg fortfarande odlas där lin åter har dykt upp.

Vi ser av dessa exempel hur värdelagen verkar i denna sektor av Sovjetunionens ekonomi. Låt oss nu undersöka hur den socialistiska ackumulationslagen samtidigt verkar, genom att begränsa värdelagen eller, om man så vill, begränsas av värdelagen.

Som tidigare nämnts ligger gränserna för den statliga planeringsprincipens överhöghet i prispolitiken mellan världsmarknadspriserna å ena sidan och de priser som är på gränsen till att odlingen av den givna grödan upphör å andra sidan. Här är manöverutrymmet mycket stort; troligen upp till 30–40 procent under världsmarknadspriset. Staten håller uppköpspriserna på en nivå som är tillräcklig för de givna grödorna som ska kunna utökas, men under de priser som skulle bildas vid fri konkurrens mellan utländska och inhemska köpare om vår industri inte var statsägd utan privat och därför inte agerade på ett organiserat sätt på råvarumarknaden. Allt som skiljer uppköpspriserna från de priser som skulle bildas på grundval av fri konkurrens mellan borgerliga köpare måste helt och hållet tillskrivas den ursprungliga socialistiska ackumulationslagens verkan. När staten, på grundval av ett organiserat upphandlingssystem, håller priserna på en viss nivå och till och med sänker dem trots en efterfrågan som överstiger utbudet, vilket skedde 1925 med lin och bomull (priserna sänktes något jämfört med 1924), ser vi ett slående exempel på att värdelagen begränsas av planeringsprincipen, i detta fall i form av lagen om primitiv socialistisk ackumulation. Samtidigt kan vi i detta exempel se i vilken mening det är möjligt att just här tala om en *lag*. Medan värdelagen i det borgerliga samhället endast slår igenom som det genomsnittliga resultatet av tryck och motstånd, börjar staten i detta fall med att förutse motståndet och undvika det, men samtidigt medvetet begränsa sin egen ackumulationstakt, för att begränsa prisökningarna till en bestämd nivå och tvinga ned dem.

Medan den spontana lagen för varuproduktionen, värdelagen, kan ställas mot bokföringen i en fullt utvecklad planekonomi, där denna lags verkan ersätts av medvetna beräkningar av socialistisk statistik för produktion och distribution av *produkter* (inte varor), är det en annan sak under *kampen* för planekonomi, perioden då värdelagen hålls tillbaka och begränsas. Kampen för planeringsprincipen är framför allt en kamp för ackumulering av materiella resurser i den statliga ekonomin, för att säkerställa ökningen av vissa produktionsförhållanden på bekostnad av andra. Denna ackumulering begränsas av den ännu existerande värdelagens funktion, och är följaktligen underkastad spontanitetens inflytande. Ur denna synvinkel är lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen den form i vilken det sker en dialektisk förnyelse av de spontana mönstren i en oorganiserad ekonomi, vilket resulterar i ett nytt sätt att uppnå jämvikt i ett ekonomiskt system som säkerställs genom den mycket stora roll som medveten framsynthet och praktisk redovisning av ekonomiska nödvändigheter spelar. Är detta en lag i ordets allmänt vedertagna mening? Svaret ligger mycket närmare ja än nej, om man beaktar hela landets ekonomi som en helhet och inte bara dess mer organiserade del. Vi kommer dock att möta samma dubbelhet, samma motsättningar i utvecklingen alla kategorier av kapitalistisk ekonomi som vi analyserar på grundval av vårt eget ekonomiska system.

För att avsluta med industriråvaror som produceras i bondeekonomin måste vi nämna följande punkt. Systemet med statliga krediter, med förskott från upphandlingsorganen, börjar redan spela en viktig roll för att kontrollera marknaden för råvaror. Detta system, som är välbekant under kapitalistiska förhållanden, kommer i vårt land att i hög grad begränsa värdelagens effekt, eftersom förskotten inte ges av konkurrerande inköpare av råvaror utan av den enda organiserade statsekonomin. Å andra sidan är det uppenbart att statens prispolitik, såsom dominerande köpare, kan ha en djupgående inverkan på fördelningen av produktivkrafterna inom bondeekonomin, genom att gynna vissa grödor på bekostnad av andra och införa planeringselement i den territoriella fördelningen av grödor i bondeekonomin.¹ Systemet med planerade priser

¹ För mer detaljer, se min min pamflett *Från NEP till socialism*, s. 99-103. [Eng. övers: [From N.E.P. to Socialism](#)] För övrigt vill jag här notera ett märkligt faktum. S. V. Tjlenov, som skrev en mycket krtiisk recension av detta

förvandlas här till en kraftfull hävstång för statens inflytande över bondeekonomin, och ju snabbare vår industri växer desto kraftigare kommer den att dra till sig böndernas produktion av råvaror och underordna den en socialistisk plan med ekonomiska medel. Även här omvandlas priset från en kategori i varuekonomin och en funktion av värdelagen till något som är på väg att övergå till socialistisk beräkning i utbytet mellan stad och landsbygd, även om varan som kommer från bondesamhällets ekonomi, som betalas till det av staten fastställda priset, ännu inte har börjat omvandlas till en produkt i produktionssfären. Här har slutligen även pengarna ändrat sin funktion något, precis som inom den statliga sektorn. Det är särskilt intressant att spåra detta i Glavchlopoms¹ beräkningar rör bomullspriserna i förhållande till vetepreiserna.

När det gäller upphandling av råvaror som också köps i stora mängder av privata producenter, eller som bearbetas i själva bondeekonomin, är statens reglerande roll betydligt svagare och värdelagens verkan betydligt starkare. Ganska ofta överskrids statens maximipriser av privata köpare, vilket tvingar staten att antingen ändra sina maximipriser eller sluta köpa, med risk för att dess företag blir utan råvaror. I sin tur återspeglas fluktuationerna i inköpspriserna oundvikligen i kalkylerna för de färdiga artiklarna, vilket begränsar statens planeringsmöjligheter. Om t.ex. priserna på råull verkar olönsamma för bönderna, kommer de att öka sin egen produktion av filtstövlar, hemvävda tyger och så vidare. På detta sätt sätter värdelagen press på motsvarande grenar av den statliga ekonomin. En försvagning av värdelagens verkan kan här kanske endast uppnås genom att den statliga produktionen blir billigare och utvidgas, vilket skulle stärka statens inflytande som huvudsaklig köpare och göra inhemsk bearbetning av egna råvaror olönsam för bönderna. Men en sådan utveckling beror naturligtvis helt på framgångar på hela fronten för den ursprungliga socialistiska ackumulationen.

Låt oss nu övergå från produktion och anskaffning av produktionsmedel till produktion av konsumtionsmedel. Det är uppenbart att värdelagens inflytande som helhet är betydligt större här än inom produktionen av produktionsmedel. Om vi för tillfället bortser från betalningsmetoderna för arbetskraft, det vill säga arbetsmarknaden (om det är tillåtet att använda detta begrepp), kan vi spåra värdelagens inflytande ur ett annat perspektiv.

Ur den synvinkel vi undersöker är de karakteristiska dragen för produktionen av konsumtionsvaror, jämfört med produktionen av produktionsmedel, följande: (1) en viktigare roll för konkurrensen från den privata ekonomin i produktion och försäljning; (2) ett betydande inflytande från värdelagen när det gäller fluktuationer i råvarupriserna; (3) ett viktigare och mer direkt beroendet av den privata ekonomins effektiva efterfrågan på statlig produktion; (4) ett mer betydande inflytande från förhållandet mellan utbud och efterfrågan på detaljhandelspriserna.

När det gäller konkurrensen från den privata ekonomin inom produktion och försäljning framgår detta tydligt genom en enkel uppräkningslista av olika branscher. Livsmedelsindustrin, med den stora roll som spelas av privat brödbakning, korvtillverkning, fiske och förädling av fiskprodukter, konfektyrproduktion, privat ölbryggning, inklusive hembränt – alla dessa branscher, som varken kräver mycket utrustning eller mycket cirkulationsmedel och som dessutom har en snabb kapitalomsättning, är mest tillgängliga för småproduktion och småkapital. Här finns jättar inom statlig monopolismen, såsom sockerindustrin, men mjölindustrin domineras till största delen av privat produktion. På samma sätt spelar småskalig produktion en enorm roll när det gäller bearbetning av läder, ull, trä, hampa och i klädtillverkning. Den största grenen av den statliga ekonomin, tillverkningsindustrin, möter också

arbete i nr 3 av *Press och revolution* för 1923, noterade bland dess brister vad han ansåg vara en helt ogrundad förutsägelse att Donbass, fem år efter inbördeskrigets slut (det vill säga 1926), skulle uppnå samma kolproduktion som före kriget. Olyckligtvis för recensenten är det just 1926 som Donbass kommer upp i sin förkrigsproduktion.

¹ [Centrala bomullskommittén].

avsevärd konkurrens från småskalig produktion, som blir ofarlig först på ett visst stadium av utvecklingen av arbetsproduktiviteten med avancerad teknik för storskalig produktion.

Den statliga produktionen av konsumtionsvaror är dessutom underkastad värdelagens inflytande i den mån staten får sina råvaror antingen från privat produktion inom landet eller genom att importera dem i stora mängder från utlandet. Hur det förhåller sig med de interna inköpen har vi redan diskuterat. Här är värdelagens funktion markant begränsad på grund av den statliga ekonomins organiserade karaktär. När det gäller importerade råvaror slår här världsvärdelagens vågor in över statsindustrin genom importdörren; kalkylerna i förhållande till produktionen måste i viss mån modifieras i enlighet med världsmarknadspriserna på bomull, mjuk ull, gummi och så vidare. En försvagning av världsmarknadens inflytande kan inom denna sektor endast uppnås genom utveckling av den inhemska produktionen av råvaror; vårt land har, som vi vet, rika utsikter att uppnå detta när det gäller bomull och mjuk ull.

En tredje typ av beroende av den privata ekonomin är beroendet av effektiv efterfrågan utanför den statliga sektorn. Vi tänker här nästan uteslutande på den privata ekonomins effektiva efterfrågan, regleringen av omfattningen av den effektiva efterfrågan från statligt anställda, om vi bortser från den konkurrenskraftiga försäljningen från hantverkare och småindustri, beror på arbetarstaten själv och dess lönepolitik. Om priserna på statliga produkter är för höga kan detta antingen leda till att köpvilligheten minskar och till ökad hushållsproduktion av en rad artiklar, något som vi redan har diskuterat, eller till konsumentstrejk. Den första reaktionen är mest sannolikhet just i de branscher som tillverkar konsumtionsvaror. Om bönderna inte är i stånd att själva tillverka plogar, och om dessa är för dyra, då kommer den gamla utrustningen att repareras och användas mer intensivt tills det är utslitet. Men när det gäller produktionen av konsumtionsvaror, det vill säga kläder, skor och livsmedel, har bönderna mycket större möjligheter att kringgå den statliga industrin. Men som vi redan har påpekat kan ett sådant kringgående bara ske om kostnaderna för produktionsutgiften för industriprodukter är mycket höga.¹ Ju större skillnaden är i arbetsproduktivitet mellan storskalig industri och hushållsproduktion, desto svårare är det. Och detta betyder att med ökande arbetsproduktivitet i stadsindustrin ökar automatiskt också statens möjligheter till planerade manövrer, liksom möjligheterna till ursprunglig socialistisk ackumulation på bekostnad av den privata produktionen.

Värdelagens verkan visar sig på ett annat sätt vid varubrist. Allmänt sett är den varubrist vi har i åtanke, det vill säga bristen på industrivaror, ett resultat av en obalans mellan industriproduktionen och landets effektiva efterfrågan. Under fria konkurrensförhållanden skulle obalansen övervinnas på normalt sätt, det vill säga genom en prishöjning i de branscher där produktionen är otillräcklig, vilket skulle leda till en ökning av vinsterna på det kapital som investerats i dessa branscher, vilket snabbt skulle leda till inflöde av nytt kapital till dessa branscher, nybyggnation och så småningom en utvidgning av produktionen till nivåer som motsvarar eller eventuellt överstiger den effektiva efterfrågan. På detta sätt skulle varubristen elimineras och prisökningen, som har spelat sin roll för att åstadkomma en omfördelning av produktivkrafterna, skulle upphöra. Problemet skulle också kunna lösas på ett annat sätt, tillsammans med det just beskrivna, genom att öka importen av utländska produkter, om tullarna tillåter det. På grundval av värdelagens funktion, skulle således obalansen i fördelningen av produktivkrafterna kunna elimineras tillsammans med varubristen.

Men när 80 procent av industrin tillhör staten, är det endast möjligt att eliminera obalansen, om vi utesluter en ökning av importen, på grundval av en planerad expansion av den statliga industrin till den är i nivå med den ökade efterfrågan. Även en partiell och mycket blygsam prisökning kan leda till en expansion av småskalig hantverksmässig produktion i de branscher

¹ En stor roll i denna process spelas av en enorm dold arbetslöshet på landsbygden, som är en följd av överbefolkning inom jordbruket, men även här är lösningen en snabbare industrialisering av landet.

som drabbats av varubrist. Varubristen är en varning till den statsledda industrin: den är ett krav på proportionalitet, som hela landets ekonomiska organism ropar efter.

Men låt oss anta att staten, på grund av en felaktig ekonomisk politik under innevarande eller föregående år, vars konsekvenser visar sig först efter ett års fördröjning, eller på grund av brist på nytt kapital och begränsade importmöjligheter inte ökar produktionen i takt med tillväxten av den effektiva efterfrågan. Vad kommer då att hända? Då får vi å ena sidan en kraftig ökning av detaljhandelspriserna i de branscher som drabbats av akut varubrist, vilket omfattar hela den privata handeln, det vill säga en faktisk ökning på 40 procent av den totala detaljhandelsomsättningen om vi tar 1925 som exempel. Samtidigt kommer kooperativen, under trycket av marknadskrafterna, oundvikligen att följa den väg som innebär minst motstånd, det vill säga de kommer att bryta igenom de restriktioner som läggs på statens grossistpriser. Vid denna punkt kommer värdelagen oundvikligen att bryta statens politik med stabila planerade priser. En sänkning av försäljningspriserna från kartellernas sida i branscher med akut varubrist skulle inte ha någon positiv effekt i form av sänkta detaljhandelspriser och skulle i praktiken vara helt meningslös och dessutom obegriplig ur den ekonomiska teorins synvinkel.¹

I allmänhet och på det hela taget skulle vi ha, som vi faktiskt hade 1925, en ofullständig och därför deformerad och perverterad funktion av värdelagen, eftersom denna lag skulle kunna orsaka en ökning av detaljhandelspriserna men som inte, genom detta verktyg för ökade priser, kan åstadkomma en omfördelning av landets produktivkrafter i riktning mot en snabbare industrialisering. För att använda en fysiologisk jämförelse skulle vi ha en *fördröjd reflex av värdelagen*, som inte övergår från distributionssfären till produktionssfären. Det privata handelskapitalet skulle tjäna hundratals miljoner, men detta skulle nästan inte ha någon inverkan på produktionen. Man kan säga att den ökade ackumuleringen av privat kapital är direkt proportionell mot verkan av en begränsad värdelag.

Detta faktum är också ett klassiskt exempel (och borde studeras i varje kurs om den sovjetiska ekonomins teori) på de ekonomiska konsekvenser som kan uppstå i en situation där en grundläggande lag, i detta fall värdelagen, är paralyserad eller, för att vara mer exakt, halvt paralyserad, och en annan lag, som av olika skäl historiskt ersätter värdelagen, inte kan utvecklas i proportion till värdelagens eliminering. Det är uppenbart att om industrins ursprungliga socialistiska ackumulation, inklusive framför allt ackumulationen på bekostnad av den privata ekonomin på grundval av skatter och prispolitik, motsvarade den redan uppnådda nivån för de nya produktionsförhållandena, det vill säga kollektivering av industrin och de krav som ställs på den av hela ekonomin – krav som på grund av statsekonomin själva struktur inte kan tillgodoses spontant – då skulle det inte finnas någon varubrist och värdelagens fördröjda reflex skulle inte ha bidragit med tiotals eller till och med hundratals miljoner till den kapitalistiska ackumulationens kassa.

Om vi för ögonblicket bortser från den allmänna frågan om i vilken mån själva socialiseringen av industrin med järnhård nödvändighet kräver en viss andel av den socialistiska ackumulationen varje år, ska jag nu sammanfatta några slutsatser av vad som har sagts i detta avsnitt. Vi har sett att om vi abstraherar från problemet med arbetskraften, har värdelagen minst inflytande inom produktionen av produktionsmedel när staten är både monopolistisk producent och monopolistisk köpare av produktionsmedel. Och detta innebär att tung industri är den mest socialistiska länken i vårt statliga ekonomisystem, den länk där de största framstegen har gjorts

¹ Jag påminner läsaren om den storm av invändningar, missförstånd och förvrängningar som författaren till dessa rader fick utstå för denna idé, såsom den uttrycks i det bokkapitel som handlar om socialistisk ackumulation. Nu kommer det naturligtvis inte att finnas några invändningar efter att staten har varit tvungen att betala tiotals miljoner, om inte mer, för den den motsatta erfarenheten. Men de som protesterade kommer inte att offentligt erkänna sina misstag. Vi har ännu inte mognat tillräckligt för att det ska ske.

när det gäller att ersätta marknadsförhållanden med ett system av fasta, planerade order och fasta priser inom den statliga ekonomins enhetliga organism. Här har de största framstegen skett i processen med att omvandla priser till planerad omfördelning av resurser inom den statliga sfären, och omvandla varan till produkten. Inom den statliga produktionen av konsumtionsmedel är värdelagens inflytande mycket större. Det är större i den mån den statliga industrin inte är monopolistisk och produktionskostnaderna beräknas med hänsyn till råmaterial som produceras i de grenar av småskalig produktion som är mest utsatta för marknadsrelationernas spontanitet. När vi slutligen vänder oss till privatekonomin, det vill säga framför allt till bondeekonomin, begränsas värdelagen mest av lagen om socialistisk ackumulationen i de grenar av bondesamhälles produktion av produktionsmedel för storskalig industri, det vill säga inom produktionen av industriråvaror, som i sin överväldigande grad köps av staten.

Låt oss nu, i enlighet med värdelagens växande i inflytande, först vända oss till produktionen i bondeekonomin av konsumtionsvaror som köps av staten, och sedan till de grenar där utbytet mellan bönderna själva dominerar.

Låt oss först undersöka den relativa vikten av denna del av bondeproduktionen i landets totala produktion och råvarornas andel av den totala bondeproduktionen. Enligt kontrollsiffrorna från den statliga planeringskommissionen för räkenskapsåret 1924–5 utgjorde industrigrödorna 631,4 miljoner, eller 22,6 procent, av den totala mängden bondeprodukter som släpptes ut på marknaden, det vill säga av 2 857 miljoner rubel i förkrigspriser.¹ Av dessa siffror framgår att andelen industrigrödor, som är föremål för en begränsad verkan av värdelagen, är betydande. Men konsumtionsmedlens andel är betydligt större. Dessutom måste man komma ihåg att staten inte köper alla konsumtionsmedel som härrör från bondeekonomin och säljs på marknaden, utan endast en del. Under 1924/25 absorberade exempelvis städernas marknader och exporten endast 305,7 miljoner eller 36,5 % av 833,7 miljoner pud kommersiellt spannmål. Nu måste vi fråga oss: Hur förhåller det sig med värdelagets verkan i denna sektor av vår ekonomi?

Det är helt uppenbart att med en obetydlig egen spannmålsproduktion och boskapsuppfödning, det vill säga med den relativt obetydliga produktionen från statsjordbruken (sovchozerna), är inte staten i stånd att påverka konsumtionsvarumarknaden från produktionssidan, vilket är grunden för all reglering och spelar en stor roll inom den sovjetiska industrin. Reglering under dessa förhållanden är i allmänhet endast möjlig inom utbytes- och kreditfären. Statens inflytande på bondeekonomin genom kreditsystemet är för närvarande så litet att vi knappast behöver diskutera detta regleringsmedel. Då återstår endast utbytessfären. Här är staten en stor och organiserad köpare för konsumtion i städernas och en monopolist inom utrikeshandeln med spannmål, olja och andra livsmedel.

I detta ligger dess fördelar. Men samtidigt är dess handlingsfrihet på prisområdet mer begränsad här än inom någon annan del av storskalig handel. Det första hindret utgörs av världsmarknaden för spannmål. Världsmarknadspriserna på spannmål beror i obetydlig utsträckning på vår Vnesjtorg², eftersom vi endast levererar en mycket liten del av den enorma mängden spannmål som säljs på världsmarknaden. De fluktuerande världsmarknadspriserna på spannmål påverkar vår politik med all sin kraft, som en yttre och objektiv kraft som är nästan oberoende av oss. Å andra sidan kan vi endast i mycket begränsad utsträckning påverka den inre spannmålsmarknaden, eftersom en stor del av den saluförda spannmålen går till att möta böndernas behov av spannmål och till den oorganiserade delen av stadsmarknaden, utan att gå via statliga upphand-

¹ Enligt kontrollsiffrorna för 1925-6 skulle produktionen av tekniska grödor som en del av den totala jordbruksproduktionen uppgå till 715,3 miljoner rubel, plus hudar till ett värde av 260,3 miljoner rubel (bruttoproduktion). Av denna summa kom varor till ett värde av 538,3 miljoner rubel ut på marknaden. (Not till den andra upplagan.)

² [Folkkommisariatet för utrikeshandel.]

lingar. Slutligen måste vi också ta hänsyn till det mycket viktiga faktum att våra bönder, till följd av den kraftiga sänkningen skatterna jämfört med förkrigsnivån, och även på grund av avskaffandet av arrenden för markägarnas mark, har ett mycket mindre beroende av inhemsk försäljning än före kriget.¹ Detta ger bönderna större möjligheter att manövrera med sina spannmålsöverskott, att ackumulera stora spannmålsreserver, att öka sin spannmålskonsumtion och, *viktigast av allt, ge mer spannmål till* boskap och fjäderfä. Möjligheten att utöka boskapsuppfödningen, inklusive kommersiell boskapsuppfödning, gör bönderna mindre beroende av statens fasta inköpspriser.

Men vi får inte överdriva och generalisera säsongsvariationer eller fenomen som uppträder vissa år under återhämtningsperioden. Vi måste också ta hänsyn till de långsiktiga utvecklingstendenserna. Nödreserver kan endast ackumuleras upp till en viss gräns. Användningen av spannmålsöverskott för att utvidga boskapsuppfödningen har också en viss gräns, eftersom den inre marknaden för t ex kött växer relativt långsamt och det krävs fortfarande stora ansträngningar och stora kapitalinvesteringar (kylskåp, baconfabriker etc.) för att erövra den utländska marknaden. Om bondesamhällets ekonomi ska kunna utvecklas är den grundläggande tendensen på detta område inte en minskning utan snarare en utvidgning av statens reglerande roll. Ju snabbare överskottet av konsumtionsvaror växer i bondeekonomin, desto större blir dess roll för exporten och följaktligen desto större blir statens roll inom upphandlingsområdet som den monopolistiskt organ för att föra ut böndernas produktion på den utländska marknaden. Begränsas av världsmarknadspriserna på den maximala sidan, kommer den på den minimala sidan få större möjligheter att manövrera, och därmed kommer det allmänna beroendet av staten för böndernas varuekonomi att öka. Här kan statens inflytande inte snabbt komma ikapp dess reglerande roll i upphandlingen av industriella grödor, men det råder inget tvivel om att det kommer att växa i takt med tillväxten av varuproduktionen och exportmöjligheterna för vårt jordbruk. Om marknadskrafterna under år med dåliga skördar slår till hårdare och kan mötas av reglerande restriktioner från statens import av spannmål från utlandet, kan en våg av *fallande* spannmålspriser under goda skördeperioder tvärtom begränsas med mycket större framgång genom en läglig utvidgning av statens spannmålsupphandling och spannmålsexport. Statens reglerande roll på utbytesområdet kommer att öka i takt med att de resurser som staten kan avsätta för att bilda planerade reserver i form av pengar och natura växer. Å andra sidan är våra kooperativ förutbestämda att spela en viktig roll just inom regleringen genom utbyte, särskilt när kreditgivningen utvidgas till att omfatta jordbruksutbyte, för att inte tala om samarbetets inflytande inom produktionsområdet.

Slutligen är det område där regleringen är minst planerad det som rör utbytet mellan bönderna själva, och utbyte mellan bondeprodukter med den del av hantverket och hantverksindustrin som antingen inte kontrolleras alls eller endast i mycket liten utsträckning kontrolleras av storskalig kollektiv produktion. Som vi vet är bondemarknadens kapacitet för bondeproduktion av konsumtionsvaror, särskilt spannmål, mycket stor. Antalet bondehushåll som köper spannmål är enormt. Under 1924–5 uppgick köp av spannmål mellan bönder till 528 miljoner pud, eller 63,6 procent av all saluförd spannmål.² Det kan tyckas att statens inflytande på spannmålspriserna även automatiskt måste påverka priserna på bondemarknaden. Det råder inget tvivel om att ett sådant inflytande finns, men det begränsas av att det främst är de fattigaste bönderna som köper spannmål. De köper både som livsmedel och som utsäde. De betalar inte alltid med pengar, och de betalar sällan till marknadspris, på grund av sitt slavliknande beroende av de välbärgade bönderna och kulakerna. Mycket ofta betalar de genom att arbeta av skulden, det vill säga spannmål byts mot de fattiga böndernas arbetskraft, vilket, med tanke på att det

¹ Se om detta min artikel om varubristgen i *Pravda*, 15 december 1925.

² Under 1924-5 uppgick det totala utbytet mellan bönderna till 1 497 miljoner förkrigsrubler och under 1925-6 till 1 781 miljoner rubel (Statliga planeringskommissionens kontrollciffror för 1926-7). (Not till andra upplagan.)

enorma överskottet av arbetskraft på den sovjetiska landsbygden innebär en mycket hög köpesumma för den spannmål som säljs till de fattiga. *Den statliga regleringen av spannmålspriserna påverkar inte dessa exploateringsförhållanden.* Arbetskraftsmarknaden och det dolda utnyttjandet hindrar statens reglerande inflytande på spannmålspriserna inom det viktiga området för utbyte mellan bönder.

När det gäller sådana områden för utbyte mellan bönder som handel med dragdjur och handel och även handel med hantverks- och hantverksprodukter som inte tillverkas i statliga fabriker, råder här helt och hållet och överallt förhållanden av enkel varuproduktion – detta är ett område där värdelagen helt dominerar.¹ Denna del av vår ekonomi som är den absoluta motsatsen till produktionen av produktionsmedel i den statliga ekonomin. 1500- till 1700-talet samexisterar med 1900-talets högsta bedrift– den socialistiska statens planstyrda industri.

Mervärde, merprodukt/överskottsprodukt och löner

Frågan om det finns mervärde eller överskottsprodukt i den statliga industrin har väckt och fortsätter att väcka många debatter bland våra ekonomer och studenter. Av vad som sagts ovan kan läsaren i viss mån se att detta ur ekonomisk-teoretisk synvinkel är en ganska svår nöt att knäcka. Det finns inget sätt att lösa denna fråga isolerat, utan en systematisk analys av hela vårt ekonomiska system och av alla kategorier i den politiska ekonomin som är tillämpliga på den sovjetiska ekonomin.

Liksom i ett färdigt system av planerad socialistisk produktion råvaran ersätts av produkten, värdet av beräkning av arbetstiden, lönen av den kollektiva arbetarens konsumtionsranson, så ersätts mervärdet av merprodukten. Vi måste därför, i enlighet med den metod vi har antagit, undersöka i vilken utsträckning vi i vår statsekonomi har avancerat längs den historiska vägen från mervärde till merprodukt, och vilken av dessa termer som är mest korrekt här. Jag måste här också konstatera att det finns två slags meningsskiljaktigheter i den aktuella frågan: meningsskiljaktigheter om terminologin som är av sekundär karaktär, och principiella meningsskiljaktigheter, som handlar om olika teoretiska och historiska bedömningar av vårt statsekonomiska system i allmänhet. Oenigheter av den andra typen kan därför inte begränsas enbart till det aktuella problemet, utan de sträcker sig oundvikligen till alla andra problem i en teoretisk analys av vår ekonomi.

Låt oss först börja med precis definition av begreppet mervärde såsom det förekommer hos Marx. Kategorin mervärde är oskiljaktig från följande grundläggande förutsättningar. För att mervärde skall kunna existera krävs att värde i allmänhet existerar, det vill säga att produkten av människans arbete är en vara. Och detta innebär att vi här har att göra med en historisk kategori som endast är karakteristisk för varuproduktion. Men detta är inte allt. Dessutom antar en produkt av mänskligt arbete formen av en vara inte bara i den kapitalistiska utan också i den enkla varuproduktionen. Det finns därför en andra grundläggande förutsättning, nämligen att arbetskraften antar formen av en vara, det vill säga att det finns en fri marknad för en speciell vara, arbetskraftens vara. Men arbetskraftens existens av som vara förutsätter å ena sidan att det finns ett proletariet som är avskilt från produktionsmedlen, och å andra sidan att det finns en klass av köpare av arbetskraft som har monopol på äganderätten till produktionsmedlen. Följaktligen förutsätter begreppet mervärde inte bara ett exploateringsförhållande, utan ett exploateringsförhållande mellan företagare och lönearbetare. Slutligen är det sista antagandet kopplat till adjektivet ”mervärde”, det vill säga att den allmänna arbetsproduktiviteten måste utvecklas till en nivå där produktivt sysselsatta arbetare producerar mer än vad som är minimalt nödvändigt för reproduktionen av den egna arbetskraften. Detta innebär att

¹ Vi talar här om absolut dominans inom området för enkel varuproduktion eftersom, som Marx ofta påpekade, värdelagen ”uppnår fri utveckling just på grundval av kapitalistisk produktion”, det vill säga när arbetskraften är en vara som andra varor.

begreppet mervärde förutsätter att det i samhället finns en merprodukt, som antar formen av *mervärde* först vid ett visst stadium i varuekonomins utveckling.

Innan vi övergår till en analys av kategorin mervärde i vår ekonomi, anser vi att det är lämpligt att blicka tillbaka på denna kategoris utvecklingshistoria. I den mån vår ekonomi genomgår en omvandling av kapitalismens produktionsförhållanden till den historiskt högre formen av socialistiska produktionsförhållanden, och i den mån vi måste studera den dialektiska övergången från en typ av förhållanden till en annan, är det omvända lika intressant, vilket i detta fall är den dialektiska övergången från merprodukt till mervärde under kapitalismens inledande utvecklingsfas.

Marx varnade ofta för att blanda ihop begreppet merprodukt med begreppet mervärde. Merprodukt är ett begrepp som är ojämförligt mycket vidare än begreppet mervärde. Merprodukt fanns långt före den kapitalistiska produktionens utveckling och kommer att finnas kvar efter det borgerliga samhällssystemet avskaffats, men inte längre som ett exploateringsförhållande. Det är först i ett visst historiskt skede som merprodukten antar formen av mervärde. I en naturlig slaveekonomi finns det inget mervärde i Marx' mening, även om det finns både utsugning och merprodukt, eftersom slavarna endast skapar konsumtionsföremål åt sina herrar, och utsugningens syfte är att tilltvinga sig dessa konsumtionsföremål. Det finns inte heller något mervärde i en naturlig livegenskapsekonomi, där t.ex. arbetstjänsten är det vanligaste sättet att skapa konsumtionsföremål för de feudala jordägarna. Situationen förändras först när den produkt som skapas av de exploaterade klassernas arbete antar formen av en vara och förvandlas till värde, varvid merprodukten omvandlas till mervärde. Då blir också målet med exploateringen att systematisk pressa ut mervärde. I detta fall övergår Marx från att använda den ena termen till att använda den andra. I *Kapitalets* tredje band talar⁴ Marx till exempel om omvandlingen av "ett patriarkaliskt, på produktion av direkta existensmedel inriktat slavsystem till ett som var inriktat på produktion av mervärde".¹ I *Kapitalets* första band talar Marx inte bara om exploateringen av negrer utan också om omvandlingen av de livegnas merarbete till mervärde. Han skriver:

... Därför bevarade negerarbetet i de amerikanska sydstaterna en moderat och patriarkalisk karaktär, så länge produktionen huvudsakligen hade till ändamål att täcka egna behov. Men i och med att bomullsexporten blev ett livsintresse för sydstaterna, blev utplundringen av negrernas arbetskraft – som i vissa fall ledde till full utslitning efter sju år – en faktor i ett beräknat och beräknande system. Det gällde inte längre att plåga ur negern en viss mängd nyttiga produkter. Det gällde nu produktion av själva mervärdet. *På liknande sätt blev det med dagsverksarbetet t.ex. i Donaufurstendömena.*²
(Min kursivering, J.P.)

Men allt vi har här är bara utvecklade och övergångsformer av mervärde, som inte är fullt utvecklade för det kapitalistiska produktionssättet. I själva verket har vi alla förutsättningar för mervärde utom den sista som är typisk för kapitalismens utveckling – omvandlingen av arbetskraften till en vara, som ägaren "fritt" kan sälja på arbetsmarknaden. Slavarna är bundna till slavägaren på grundval av den senares rätt att äga honom personligen, efterfrågan på hans arbetskraft i produktionen sker inte enligt den kapitalistiska varuproduktionens specifika lagar utan på grundval av att köp, försäljning och reproduktion av deras arbetskraft är undantags från varuekonomins lagar. Detsamma gäller för den livegne bonden, där möjligheten till exploatering inte uppstår "fritt" och spontant ur en klass' monopol på produktionsmedlen, utan grundar sig på böndernas juridiska beroende av jordägarna.

¹ *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 316, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 3, kap. 20: [Ur köpmanskapitalets historia](#)]

² *Kapitalet*, Vol. I, s. 214, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 1, kap. 8: 2. [Den omätliga hungern efter merarbete. Fabrikant och bojar](#)]

Slutligen kan vi som det sista övergångsstadiet till ett genuint kapitalistiskt mervärde nämna hantverkare och deras arbete i hemmet för en uppköpare, när de bearbetar kundens råmaterial med verktyg som tillhör honom och i själva verket redan är verkliga lönearbetare, även om de till det yttre utgör oberoende producenter. Med ytterligare ett steg möter vi proletären, som är avskild från produktionsmedlen, och i den motsatta polen produktionsmedlens ägare, kapitalisten, som utpressar mervärde på grundval av den utvecklade och allmänt gällande värdelagens, i detta fall på grundval av utbytet av kapital mot arbetskraft som vara.

Låt oss nu vända oss till analysen av mervärdekategorierna som de tillämpas på vår ekonomi, särskilt på proletariatets statsekonomi. Medan vi under den förkapitalistiska perioden av den ekonomiska historien hade, om uttrycket får användas, en tillväxt av elementen i denna kategori i proportion till utvecklingen av varuproduktionen och dess övergång till varukapitalistisk produktion, ser vi i vårt land den motsatta processen, ett försvinnande av elementen i mervärdekategorin, i proportion till utvecklingen av produktivkrafterna i socialistiska former. I det ena fallet har vi en dialektisk tillväxt, i det andra förtviningprocess. Låt oss undersöka denna process mer konkret, genom att analysera de separata förutsättningarna för mervärdekategorin.

Som vi redan har nämnt är den första förutsättningen för omvandlingen av merprodukt till mervärde att produkten omvandlas till vara. I vår statsekonomi utvecklas, som vi sett, en motsatt tendens – omvandlingen av varan till en produkt, som går snabbast och tränger längst in i den statliga produktionen av produktionsmedel. Läsaren kan se betydelsen av detta faktum utifrån följande omständigheter. Som vi vet – och Marx hade mycket att säga om detta – leder utvecklingen av produktivkrafterna i det kapitalistiska samhällets och teknikens utveckling *i allmänhet* till en ökning av kapitalets organiska sammansättning, vilket med tanke på arbetsfördelningen i samhället som helhet innebär en ständigt ökande betydelse av produktionen av produktionsmedel. Möjligheten att utvidga produktionen av konsumtionsmedel och göra dem billigare uppnås genom en relativt sett ännu större utvidgning av produktionen av produktionsmedel. Denna lag är inte beroende av de kapitalistiska produktionsförhållandenas särdrag, den måste även gälla i det socialistiska samhället i den mån samhällets produktivkrafter utvecklas. Den gäller helt och hållet för vårt ekonomiska system. *Och eftersom det är så, måste produktivkrafternas utveckling oundvikligen innebära en ökning av produktionsmedlens relativa vikt i produktionen, och denna ökning stärker helt automatiskt tendensen till att varuproduktionen i statsekonomi vissnar bort och på så sätt också undergräver mervärdekategorin.*

Om vi tar hela produktionen i vår statliga industri under ett visst år och frågar om den utgör en varumassa i den vanliga mening som Marx använder denna term, måste vi besvara denna fråga med både ja och nej. Ja, i den mån vi producerar monopolistiskt och är beroende av marknaden. Nej, i den mån vi producerar monopolistiskt för den statliga sektorn själv, och endast behåller marknadsrelationernas *form* inom denna statliga sektorn; och delvis nej, i den mån tendenserna i den socialistiska monopolismens leder till att varuekonomin undermineras, att konkurrensen i många fall försvinner och själva varumarknadens väsen förändras. Medan produktionen för marknaden växer i bondeekonomin i takt med tillväxten av landsbygdens produktivkrafter och stöter på de begränsningar i marknadsrelationerna som beskrivs i föregående avsnitt, minskar varukaraktären hos produktionen i statsekonomi i takt med tillväxten av den absoluta produktionsmängden och ökningen av planering och organisation i hela den ekonomiska organismen. Resultatet blir följaktligen detta: kategorin mervärde i den statliga ekonomin undergrävs i termer av den förutsättning som vi undersöker, och som i viss utsträckning redan har kollapsat av utvecklingen av socialistiska produktionsförhållanden.¹

¹ Författaren har ofta kritiserats för att övervärdera planeringsprincipen i vår ekonomi och underskatta värdelagen. Det måste en gång för alla sägas om dessa förebråelser att jag *ingenstans* ägnar mig åt aritmetisk beräkning av de båda principernas verkningskraft, utan endast studerar deras utvecklingstendenser. Man kan göra en annan

Låt oss nu ta itu med den andra förutsättningen för begreppet mervärde, nämligen exploateringsförhållandet mellan två klasser och systemet av tillägnande av arbetarnas merprodukt av ägarna till produktionsmedlen. Här har vi otvivelaktigt kommit mycket längre än i det förhållande som vi just har undersökt, och vi har inte gjort detta framsteg genom en evolutionär utveckling, utan genom ett språng, genom den socialistiska revolutionen, genom att avskaffa den kapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och överförandet av dessa till proletariat, organiserat i en stat. I detta avseende kan vi i mycket större utsträckning tala om omvandlingen av mervärdet till mervärdesprodukt än i andra avseenden. Allmänt sett är den grundläggande punkten att arbetarklassen inte kan exploatera sig själv.¹ Uppdelningen av proletariatet i arbetare som fyller organiserande funktioner och är bättre betalda och den återstående massan är en uppdelning *inom en enda klass, och skiljer sig i princip inte* från uppdelningen av samma klass i kvalificerade och okvalificerade arbetare. Detta förhållande hänger samman med arbetarklassens heterogenitet när det gäller ledning av industrin, skillnader i teknisk utbildning, organisationsförmåga och så vidare. Det nya systemet ärver denna heterogenitet från kapitalismen och kan gradvis avskaffas allteftersom arbetsproduktiviteten ökar, hela massans kulturella och tekniska utbildning ökar på grundval av ett nytt utbildningssystem, utvecklingen av systemet med arbetardemokrati inom alla ledarskaps- och förvaltningsområden och slutligen en mycket medveten kamp mot konservativa tendenser och stagnation. Den existerande materiella ojämlikheten och den relativt långsamma uppstigningen av arbetarklassens allmänna massa till de organiserande kadrens nivå beror inte på de nuvarande produktionsförhållandenas struktur, utan kvarstår *trots* denna struktur, och kommer att avskaffas *i takt med att den hårda yrkesuppdelningen* försvinner, klyftan mellan vetenskap och arbete försvinner och den ”förslavande underordning av individen under arbetsdelningen” försvinner, vilken ärvt från det borgerliga samhället som Marx talade om i sin *Kritik av Gothaprogrammet*.

Utvecklingen av produktivkrafterna i den statliga ekonomin, en systematisk löneutveckling, införlivandet av alla proletära och halvproletära ungdomar i det socialistiska systemet för allmän och teknisk utbildning, tillsammans med omskolning av vuxna, kommer att leda till en snabb ökning av antalet kvalificerade arbetare jämfört med okvalificerade och förbereda en massa arbetare för organiserande funktioner som många gånger kommer att överstiga antalet organisations- och ledningsjobb. Och detta kommer att innebära upplösning av de hårda yrkesindelningarna och en gradvis övergång till en genuin socialistisk lösning av problemet med kadrer och massorna, genom att massorna förs närmare kadreerna, och genom en omvandling av yrken från att vara fasta grupper av samma personer i givna funktioner, till hela massan som i tur och ordning fullgör funktioner. De nödvändiga funktionerna kvarstår, men det är människorna som utför dem som förändras. I detta fall, liksom i många andra, beror den fortsatta socialistiska utvecklingen, med socialisering av produktionsmedlen, redan på en rent kvantitativ tillväxt av produktivkrafterna och på tillväxttakten inom den statliga ekonomin. Omvänt kan en förstärkning av uppdelningen mellan kadrer och yrken bli följden av ett uppehåll eller en långsam utveckling av produktivkrafterna.

bedömning av styrkeförhållandet mellan värdelagen och de socialistiska tendenserna vid olika tidpunkter, men detta förändrar inte riktigheten i min analys, förutsatt att vårt ekonomiska system *utvecklas*, (Not till andra upplagan.)

¹ Det kan vara nyttigt att här påminna om följande iakttagelse av Marx, som direkt berör detta ämne. I första bandet av *Kapitalet* säger Marx: ”Vi har redan sett, att produktions- och livsmedlen, som är den omedelbara producentens, arbetarens, egendom, inte är något kapital. De blir kapital endast under den förutsättningen, att de samtidigt fungerar som medel att exploatera och behärska arbetarna. Men denna deras kapitalistiska själ är i den politiske ekonomens huvud så hårt knuten till deras materiella substans, att han under alla omständigheter kallar dem för kapital, t.o.m. om de är raka motsatsen.” (*Kapitalet*, Vol. I, s. 791, Stepanovs översättning). [*Kapitalet* bd 1, kap. 25: [Den moderna kolonisationsteorin](#)]

Den ojämlikhet vi har nämnt när det gäller fördelningen av materiella resurser, tillsammans med bevarandet av yrkesindelningar faktisk ojämlikhet när det gäller förvärv av vetenskaplig och teknisk kunskap, teknisk information och organisatorisk erfarenhet, beror således inte alls på att en liten del av proletariatet har monopol på produktionsmedlen. Det finns inget sådant monopol på produktionsmedlen hos exempelvis röda direktörer, proletära ingenjörer och chefer. De är alla arbetarstatens tjänare och bedriver produktion med hjälp av de kollektivt ägda statliga produktionsmedlen, precis som alla andra arbetare. Detta är den principiella skillnaden i själva produktionsförhållandenas struktur i den statliga industrin jämfört med motsvarande förhållanden under kapitalismen, och här ligger också förutsättningarna för att övervinna de borgerliga drag i systemet för fördelning av ersättning och ansvar som fortfarande finns kvar under de första stegen i det socialistiska uppbygget.

Men när vi undersöker problemet med exploatering i den statliga ekonomin kan vi inte begränsa oss till relationerna inom proletariatet. Proletariatet kan i viss utsträckning utsättas för exploatering av andra klasser, även om det självt är dominerande inom den storskaliga industrin. Beroende på klasskrafternas förhållande, på den nya produktionsformens svaghet och omognad och på i varu- och varukapitalismens styrka, kan det uppstå ett exploateringsförhållande som inte finns inom de vanliga ramarna för produktions- och fördelningsrelationer mellan kapitalist och arbetare i det borgerliga samhället. I så fall, kommer mervärde också att existera i samma utsträckning som denna nya typ av exploatering existerar.

Låt oss undersöka de befintliga och teoretiskt möjliga formerna av sådan exploatering.

För det första går en del av merarbetet – visserligen en jämförelsevis liten del – till den del av specialisternas löner som överstiger lönerna för högkvalificerad arbetskraft. Denna form av exploatering av arbetare i statlig industri är ett resultat av underutvecklingen av de socialistiska förhållandena inom det nya utbildningssystemet, ett system som är en del av den kollektiva produktionen och en oskiljaktig del av den.

För det andra tillfaller en del av merprodukten det privata kapitalet i form av kommersiell vinst. Här är exploateringen en följd av underutvecklingen av distributionssystemet som är en följd av socialiseringen av produktionsmedlen. Det råder ingen tvekan om att detta är den kvantitativt största delen av merprodukten från den statliga industrin som tillfaller en fientlig klass.

För det tredje har vi räntan på interna lån som tas upp av bönderna, nep-männen,¹ småbourgeoisin i städerna och så vidare, samt den möjliga betalningen av ränta och amortering på gamla utländska lån och ränta på nya. Till detta måste vi lägga den teoretiska möjligheten att, på grund av en felaktig politik inom den ursprungliga socialistiska ackumulationens område, så kan den merprodukt som staten förvärvar från den privata ekonomin för allmänna statliga behov överskridas av den del av statsekonomens merprodukt som i en eller annan form går till den privata ekonomin.

Låt oss nu övergå till den sista punkten, nämligen frågan om i vilken utsträckning arbetarnas arbetskraft i den statliga ekonomin utgör en vara som säljs på en arbetsmarknad. Finns det eller finns det inte försäljning av arbetskraft som vara i hela vår ekonomi? På det hela taget måste denna fråga besvaras jakande. Men i den statliga ekonomin, precis som i en rad andra produktionsförhållanden, har vi ett förhållande av övergångstyp, och frågan måste besvaras med både ja och nej.

Vi besvarar frågan jakande i den mån den gäller ekonomin som helhet, först och främst därför att det inte finns fler arbetare och tjänstemän som är anställda av staten, de lokala sovjeterna och kooperativen än i privata industrin, den privata handeln och jordbruket, särskilt om vi inte

¹ [Affärsmän som utnyttjade de möjligheter som skapades för privat företagsamhet i Sovjetryssland genom övergången från "krigskommunism" till NEP 1921].

bara tar hänsyn till jordbruksarbetare utan också till alla dolda former av exploatering av arbetskraft på landsbygden. För det andra sker reproduktionen av den totala arbetskraften i allmänhet på ett sådant sätt att hälften eller mer än hälften av den genomsnittliga arbetarens budget går till inköp av konsumtionsvaror från privat produktion, oftast bondeproduktion, och därmed är själva reproduktionsprocessen för arbetskraften nära förknippad med varuekonomin. När det gäller arbetare och tjänstemän i den statliga ekonomin är det speciella inslaget i situationen den process av avskaffande av arbetskraften som vara, en process som har påbörjats och fortskrider i takt med produktivkrafternas utveckling. Detta hänger framför allt samman med själva metoden för beräkning av lönefonden.

I det kapitalistiska samhället tenderar priset på arbetskraften att närma sig dess värde, som framträder under de givna, historiskt bildade förhållandena, där avvikelser från värdet beror på konjunkturen på arbetsmarknaden, det vill säga hänger samman med förhållandet mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. I proletariats statsekonomi regleras storleken av lönefonden av den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag, och endast löneskillnaderna bestäms fortfarande i betydande utsträckning, om inte till övervägande del, av utbudet och efterfrågan på kvalificerad och okvalificerad arbetskraft.

Även om lönesumman som helhet, när den totala produktionen närmar sig förkrigsnivån, också ligger nära förkrigsnivån, så är denna kvantitativa överensstämmelse mestadels tillfällig och bestäms av ackumulationens krav, inte av att samma lönelag som före kriget. Det som är särskilt karakteristiskt för våra förhållanden är för först och främst att löneökningarna för okvalificerade arbetare i vårt land har kommit att avvika avsevärt från situationen på arbetsmarknaden. Löneökningarna för utbildade arbetare, som började i samband med övergången till NEP, har skett samtidigt med en ökning av arbetslösheten, och har i allmänhet varit beroende av arbetsproduktivitetens tillväxt och ackumulationstakten i hela den statliga ekonomin, och har följaktligen varit oberoende av utbud och efterfrågan på okvalificerad arbetskraft.

Det är vidare mycket viktigt att här notera och korrekt bedöma det faktum att löneskillnaderna mellan olika branscher har avvikit markant från dem som rådde före kriget (lönerna för arbetare inom livsmedels-, läder-, textilindustrin å ena sidan; jämför med arbetare inom metall-, gruv- och transportindustrin å den andra), och att förändringen framför allt har berott på återhämtningstakten och ackumulationstakten både inom enskilda branscher och i statsekonomi som helhet. Arbetsmarknadens funktionssätt har också genomgått mycket stora förändringar under inflytande av förändringen i produktionsförhållandena. I den lätta industrin har sålunda lönerna stigit snabbare, inte för att (eller mer korrekt, inte så mycket för att) det fanns mindre arbetslöshet här. Och de okvalificerade arbetarnas löner har inte ökat därför att arbetslösheten bland de utbildade arbetarna har minskat. Dessa förändringar hänger samman med alla de förhållanden under vilka den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag har utvecklat sin verkan. Även i framtiden kommer löneökningarna för alla arbetare i allmänhet och för de okvalificerade arbetarna i synnerhet att bli allt mindre beroende av produktivkrafternas utveckling i den statliga ekonomin. Än så länge är detta inte på något sätt ett närmande till det fördelningssystem kännetecknar socialistiska produktionsförhållanden. Det är bara en första förberedelse av de preliminära förutsättningarna för en sådan fördelning, för vilken en av förutsättningarna är att den totala lönesumman frigörs från värdelagens verkan. Denna frigöring har redan påbörjats och kommer att fortsätta. Här ser vi ett annat, ytterst intressant exempel på att med socialiseringen av produktionsmedlen förstärker rent kvantitativa förändringar – i detta fall tillväxten av produktivkrafterna och den statliga ekonomins materiella välstånd – *automatiskt* upplösningsprocessen av det kapitalistiska samhällets kategorier.

När det gäller fördelningen inom den totala lönesumman är den fortfarande nästan helt borgerlig, precis som löneformen i sig är kapitalistisk. Vår löneskala har och kan inte ha något

gemensamt med socialismen.¹ Så länge utbildningen av kvalificerade arbetare inte anpassas till de socialistiska produktionsförhållandena i den statliga ekonomin, kommer löneskalan att vara anpassad till det borgerliga arv som sovjetmakten har fått både genom uppdelningen av arbetarna i yrken och i bevarandet av många, om inte de flesta, av de element som utgör borgerliga snarare än socialistiska incitament för arbete. De socialistiska incitamenten faller inte ned från himlen utan måste utvecklas genom en långvarig omskolning av den mänskliga karaktären som har formats i varuekonomin, en omskolning i de kollektiva produktionsförhållandenas anda. Jag menar dock inte att vårt nuvarande lönesystem är helt adekvat för arbetsförhållandena i den statliga ekonomin, eller att det inte finns behov av att börja reformera den i takt med en allmän offensiv på det socialistiska uppbyggets front. Utan tvekan kopierar vi ofta kapitalistiska förhållanden där detta inte bara är onödigt för att höja arbetsproduktiviteten utan till och med där sådan kopiering är direkt skadlig ur ekonomisk och kulturell synvinkel.

När det gäller löneformen är det i samband med den extraordinära utbredningen av ackordsarbete lämpligt att påminna om vad Marx sade i denna fråga: ”Ackordslönen är den löneform, som bäst passar det kapitalistiska produktionssättet.”² Om så är fallet, uppstår naturligtvis frågan: Vilken löneform motsvarar bäst arbetsförhållandena i proletarietets växande statsekonomi? Som vi vet började vi under krigskommunismen med ett ransoneringssystem och blev mycket snart övertygade om att denna distributionsmetod, som bröt skarpt och abrupt med småborgerliga, individualistiska incitament att arbeta, slutade med ett totalt misslyckande – även om det kanske var oundvikligt under förhållanden präglade av hungersnöd och inbördeskrig. Den så kallade kollektiva försörjningen och de kollektiva bonusar som vi sedan övergick till, var något mer framgångsrika, eftersom de var övergångsåtgärder i riktning mot det nuvarande lönesystemet. I dag råder i stort sett ackordsarbete i vårt land, och där det inte är möjligt på grund av tekniska förhållanden har vi dag- eller månadslön. Ackordslönesystemet gör det möjligt att pressa ut allt som går ur individuella, borgerliga arbetsincitament, vilket med socialiseringen av produktionsmedlen i allmänhet innebär att man hamnar en hel epok efter den nya egendomsformen. Teknikens utveckling, transporternas ökade betydelse, elektrifieringen och så vidare minskar den del av arbetslivet där ackordslöner är möjliga. Å andra sidan börjar ackordslönesystemet vid en viss tidpunkt att hämma det nya systemet för arbetsorganisation och inskolningen i nya incitament för arbete, även där det är tekniskt möjligt. När de socialistiska elementen i vår ekonomi stärks kommer vi utan tvekan att ställas inför nödvändigheten att övergå till en kombinerad metod för individuell och kollektiv betalning, och vi kan vara säkra på att det i framtiden kommer att ske en övergång till betalning till ”den kollektiva arbetaren” i stället för att betala den enskilde arbetaren efter individuellt arbete. Men rörelsen i denna riktning har knappt börjat. Följaktligen verkar vi på detta område ha kommit mycket mindre långt än på andra områden, om vi bortser från tillväxten av ett antal sociala institutioner som arbetarklubbar, daghem, barnhem, fabrikskantiner etc., vars utveckling i huvudsak är en partiell omvandling av det gamla lönesystemet till en form av kollektiv försörjning.

När det gäller den sista förutsättningen för mervärdets existens, nämligen att en merprodukt som under kapitalismen tar formen av mervärde, verkligen existerar, kan man kanske tvivla på att den gjorde det i vissa branscher under krigskommunismen.

Låt oss nu väga alla dessa för- och nackdelar mot varandra och avgöra vilken term som är den mest korrekta att använda i samband med det överskott återstår i statsekonomin efter det att arbetarnas konsumentbehov i den statliga industrin har tillgodosetts: Mervärde eller merprodukt? Personligen anser jag att termen merprodukt är mer korrekt, i den mån det inte bara

¹ Det är också nödvändigt att hålla i minnet att ackord och löneskalor är kopplade till tillämpningen av lagen om ursprunglig socialistisk *ackumulation*, och ackumulation med *en obligatorisk* tillväxttakt.

² *Kapitalet*, Vol. I, s. 561, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 1, kap. 18: [Stycklönen eller ackordslönen](#)]

handlar om att karakterisera vad som är, utan också utvecklingstrenden. Som vi har sett använde Marx termen ”mervärde” i samband med exploateringsförhållanden som ännu inte innehöll *alla* element i detta begrepp i dess klassiska, rena form. Han använde denna term blickade han framåt mot produktionsförhållanden som bara höll på att utvecklas i riktning mot kapitalistiska former av exploatering av arbetskraften. Vi har samma skäl att blicka framåt när vi använder begreppet ”merprodukt” om produktions- och distributionsförhållanden som innehåller mervärdets element och kategorier, men också element av merprodukten från den kollektiva utvidgade reproduktionen, med en växande övervikt av den senare.

Så ser det ut i den statliga ekonomin, som är av största teoretiska intresse för denna studie just därför att det som sker där är att gamla produktionsförhållanden vissnar bort och ersätts av nya; följaktligen måste man studera hur dessa båda vävs samman i det aktuella skedet av det socialistiska uppbygget. När det gäller den privata industrin och alla andra områden där lönearbete i olika former används, gäller fortfarande allt som Marx skrev om lönearbete, mervärde och så vidare även i dessa delar av vår ekonomi, naturligtvis med hänsyn till de yttre påtvingade förändringar som följer av proletarietets diktatur i vårt land.

Avslutningsvis vill jag betona en ytterst viktig omständighet när det gäller mervärdekategorin. Den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag, i den mån den reglerar lönenivån i den statliga ekonomin, rymmer en inre motsägelse. Som den lag som uttrycker alla medvetna och spontana tendenser till att öka takten i den utvidgade reproduktionen i den kollektiva statskonomin är den därmed lagen för utvecklingen av socialistiska produktionsförhållanden i allmänhet. Men å andra sidan, som den lag som begränsar lönerna i den socialistiska ackumulationens intresse, tenderar den att begränsa takten i omvandlingen av löner till arbetarens konsumtionsandel i en socialistisk ekonomi. Från det ögonblick då produktionsmedlen socialiserats är just en snabb löneutveckling som också leder till att lönerna frigörs skiljs från arbetskraftens värde och till de materiella förutsättningarna för utvecklingen av en socialistisk, proletär kultur. Denna inre motsägelse i lagen är helt och hållet en följd av dess historiska övergångskaraktär. Tendensen att övervinna lönekategorin, det vill säga tendensen att stärka produktionsförhållandenas socialistiska *karaktär*, står i motsättning till tendensen att kvantitativt utvidga statsekonomins territorium och dess produktionsförhållanden i deras *nuvarande* form, det vill säga produktionsförhållanden som befinner sig på en mycket låg nivå när det gäller socialistisk kvalitet. Redan själva termen ”ursprunglig socialistisk ackumulation” uttrycker denna lags dubbla natur: adjektivet ”socialistisk” står i motsats till det viktiga substantivet ”ackumulation”, till vilket det är bundet inte bara grammatiskt utan också i en verklig historisk process.

Låt oss nu gå över till andra kategorier, vars analys kommer att ta mycket mindre tid i anspråk.

Vinstkategorin i den statliga ekonomin

Frågan om denna kategori är på sätt och vis betydligt enklare och mer genomskinlig än i andra fall, med undantag för terminologin, som genomgående är olämplig. Varken begreppet ”kapital”, ”ackumulation” eller ”vinst” – och som vi just har sett inte ens begreppet ”mervärde” i strikt mening – är utan förbehåll lämpligt för att karakterisera relationerna inom den statliga ekonomin. Man måste antingen använda dem provisoriskt eller lägga ett adjektiv till substantivet (statskapital, socialistisk ackumulation) eller föregripa utvecklingstendensen, som vi gjorde med termen ”mervärde” och ersätta den med termen ”merprodukt”.

Under kapitalistiska produktionsförhållanden spelar utjämningen av profitkvoten på lika stora mängder kapital en mycket stor roll för att fördela produktivkrafterna mellan olika produktionsgrenar. Frågan uppstår: vilket regleringsverktyg fyller samma funktion i den statliga ekonomin? Hur bestäms för det första vinstnivån för de statliga trusterna, och för det andra, vilket system styr fördelningen av nytt kapital investeras, för att fördela det mellan de olika grenarna av den

statliga ekonomin? Vad är det här som ersätter funktionen av lagen om utjämning av vinstnivån och produktionspriset?

I vilken utsträckning begreppet ”vinstnivå” [eller ”profitkvot”] förändrats i den statliga ekonomin, med ett nytt förhållande mellan produktion och distribution. blir uppenbart när vi jämför någon av våra truster med en motsvarande grupp kapitalistiska företag under förhållanden med fullständig eller begränsad konkurrensfrihet. Låt oss anta att det i stället för vårt GOMZa¹ finns flera kapitalistiska företag, såsom Bryansk-företaget, Sormovo-fabrikerna o.s.v., och att i stället för textiltrusterna, som inom handelsområdet leds av textilsyndikatet, finns tillverkningsföretagen Morozovs, Korzinskins. När kapitalistiska verkstads- och textilföretag inleder sitt räkenskapsår kan de, utöver de fasta order de redan har, inte ens ha en ungefärlig uppfattning om hur mycket de kommer att producera, om materialpriserna, om de överraskningar som väntar dem på arbetsmarknaden eller om försäljningspriserna för sina egna produkter, och följaktligen kan de inte veta vilka vinstnivåer som väntar dem. En mycket stor del av elementen i en ”kapitalistisk plan” förblir en okänd storhet. Nya konkurrenter kan höja råvarupriserna eller sänka försäljningspriserna, arbetarna kan strejka i en månad, och så vidare. Därför kan företagets balansräkning, när den görs upp efter årets arbete, bjuda på många överraskningar. En vinstkurva kan visa att det under det givna året investerades mer kapital än vad som behövdes i den givna branschen, och meddelas genom en vinstnedgång eller ett kraftigt underskott. Det kan också hända det motsatta. En plötslig uppgång i vinstnivån, tack vare en ökning av marknadspriserna på företagets produkter och andra orsaker, kan tyda på otillräckligt kapitaltillskott i den aktuella branschen. De spontana marknadskrafterna, som bland annat omfattar våra Morozovs, Sormovskij-fabrikerna etc., kommer, när de noterar olika siffror i vinstkolumnen för enskilda grenar och företag, att underlätta upprättandet av jämvikt i fördelningen av produktivkrafterna tack vare värdelagens verkan och, i detta fall, genom en spontan vinstfördelning. Trots de olika proportionerna mellan konstant och rörligt kapital i de olika grenarna av den kapitalistiska produktionen kommer jämvikt att uppnås på grundval av produktionsprislagen; tack vare dess verkan kommer företag med en högre organisk sammansättning av kapitalet och en motsvarande lägre mervärdessats i slutändan, på grund av utjämningen av vinstnivån, att få samma genomsnittliga vinst som ett företag med en låg organisk sammansättning av kapitalet.

I den statliga ekonomin är situationen en helt annan. GOMZa känner till sitt produktionsprogram i förväg, och har denna kunskap eftersom programmet omfattar alla dess kunder. Textiltrusterna känner också till sitt program, även om de kan uppleva större fluktuationer i genomförandet eftersom försäljningen av deras produkter inte bara äger rum inom den statliga sektorn och bland dess arbetare och kontorsanställda. Med någorlunda korrekta uppgifter om konsumenternas faktiska efterfrågan i städerna och på landsbygden kan detta program inte avvika särskilt mycket från planens antaganden. När det råder varubrist försvinner hela problemet, eftersom det inte längre finns någon oro för att hela produktionen inte ska kunna avyttras. Hela frågan handlar då om storleken på det fasta och rörliga kapitalet, som helt och hållet omfattas av den planerade redovisningen. Dessutom kan inte GOMZa förvänta sig några överraskningar när det gäller metallpriserna, eftersom dessa priser bestäms av staten själv. Textilkoncerner kan inte förvänta sig några överraskningar när det gäller priserna på utrustning som tillverkas inom den statliga sektorn, inte heller när det gäller två tredjedelar av bomullen som produceras inom landet, eller när det gäller lin och hampa, vars priser inte så mycket bestäms av marknaden som av statens planeringsorgan, eller när det gäller lönerna, vars nivå bestäms av en plan på grundval av de resurser som står till den statliga ekonomins förfogande under det aktuella året under det givna året och fastställs genom kollektivavtal.

¹ [GOMZa: Statliga sammanslutningen av maskinbyggnadsfabriker (eller ingenjörsfabriker).]

Som ett resultat av att planeringsprincipen stärks i hela den statliga ekonomin, och även på den inre marknaden för råvaror, förändras själva vinstbegreppet och verktyget för att utjämna vinstnivån. Medan privata företagare bara kan gissa vad som kommer att stå i deras balansräkningar på grundval av olika indirekta indikatorer, är 4/5 av balansen för sovjetiska trustbolag redan fastställd innan det ekonomiska året börjar i form av produktionsprogram som också anger normer för trustbolagens försäljningspriser för sina produkter. Denna standardisering leder till att både priserna och den motsvarande vinstnivån förlorar sin reglerande karaktär för fördelningen av produktivkrafterna; denna fördelning sker inte på ett omständligt, indirekt och spontant sätt, fastställs direkt av den allmänna ekonomiska planen för det aktuella året. Detta är inte längre en profitkvot i kapitalistisk mening – vilken dessutom kan delas upp i delar som kapitaliseras och konsumeras av kapitalisterna, något som också i hög grad försvårar uppnåendet av jämvikt i reproduktionssystemet – utan om den socialistiska ackumulationsgraden för varje enskild produktionsgren. Den motsvarande graden fastställs redan i produktionsprogrammets beståndsdelar, framför allt i nivån på försäljningspriserna. Som ett resultat av industrins socialisering och utvecklingen av planeringsprincipen i den statliga ekonomin, särskilt inom den socialistiska ackumulationens område, försvinner inte vinsten bara som ett fördelningsförhållande i det borgerliga samhället, tillsammans med kapitalistklassens avskaffande, utan vinsten upphör också att fungera som reglerande faktor, på grundval av värdelagen, för fördelning av produktivkrafterna mellan de olika grenarna av den kollektiva statsekonomin.

Låt oss nu betrakta en annan sida av frågan: metoden för att investera nytt kapital – eller bättre, eftersom frågan gäller den statliga ekonomin, för att fördela nya produktionsmedel och nya produktionselement.

I det kapitalistiska samhället fördelas den del av mervärdet som går till produktionen – och som inte bara kan läggas till de fungerande företagens kapital – mellan olika produktionsområden i form av aktieemissioner. För detta ändamål bildas aktiebolag, antingen med hjälp av banker eller av bankerna själva, som emitterar aktier och placerar dem hos kommersiella, industriella eller andra företag som har ledigt kapital, eller hos privatpersoner. Utfärdandet av aktier är ett rent spontant sätt att samla och produktivt fördela nytt kapital, och ur denna synpunkt motsvarar den hela den kapitalistiska samhällsstrukturen. De förändringar som monopolkapitalismens produktionsförhållanden medför kommer inte att behandlas här, men hur behandlas samma problem i den sovjetiska ekonomin?

Som vi vet har vi redan ett ganska stort antal aktiebolag, som till största delen är ägs av staten, och även ett litet antal blandade och privata företag. Det verkar som om vi följer i kapitalismens fotspår när det gäller fördelning och investering av nya produktionsresurser.

Att påstå detta skulle dock vara att ta den yttre formen för sakens kärna. Bortsett från att vi bara får en mycket liten del av det nya kapitalet genom aktieemissioner, så skiljer sig själva strukturen och de metoder som aktiebolag med statligt kapital arbetar med knappast från hur ett trustbolag fungerar, och metoden för att samla kapital består i att statliga institutioner ansluter sig till statliga eller kommunala företag (som är samma sak) eller grupper av företag. En skillnad uppstår endast när både statligt och privat kapital anskaffas via aktieemissionen.

Det grundläggande sättet att fördela nytt kapital som inte tillförs kapitalet i fungerande företag – med det enda undantaget, låt oss hoppas, av ett kortlivat aktiebolag för industriellt nybygge – är vårt sovjetiska banksystem (statsbanken [Gosbank], industribanken [Prombank] och andra bankinstitutioner), och i viss utsträckning fördelningen av resurser till industrin genom statsbudgeten. Denna fördelning måste planeras, eftersom det är fullständigt absurt att anta att processen med utvidgad reproduktion av statlig industri och transport, all nybyggnation etc., kommer att ske på ett planerat sätt när det gäller att *uppfylla produktionsprogram*, men ändå kan vara oplanerad och vara beroende av någon slags autonomi och spontanitet inom den

statliga ekonomin, när det gäller att *samla in resurser* för utvidgad reproduktion. Det måste dock i förbigående påpekas, att vår statliga ekonomi ännu inte har funnit tillfredsställande organisationsformer för att på detta område tjäna den utvidgade reproduktionsprocessen, former som är inneboende i den statliga ekonomin och samtidigt motsvarar det nuvarande stadiet av ursprunglig socialistisk ackumulation.

Slutligen, när det gäller lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, måste vi också notera det mycket viktiga faktum att vår statliga ekonomi fortfarande utvecklas ganska spontant i den meningen att ackumulationens bokföringsbalans för varje år – som är ett resultat av produktivkrafternas faktiska utvecklingsnivå i den statliga sektorn och i ekonomin som helhet, tillsammans med den effektiva efterfrågan i den privata ekonomin och den nödvändiga omfattningen av nybyggnation – varken bestäms i förväg eller medvetet genomförs på ett planerat sätt genom ett omfattande system av planerade priser. Den allmänna nivån på produktionspriserna i den statliga ekonomin, som en enda trust, fastställs i stället spontant, mer genom att räkna ihop saker än genom att dela upp den totala nödvändiga ackumulationen mellan de olika produktionsområdena. Den befintliga strukturen i vår statliga ekonomi visar sig ofta vara mer progressiv än dess ekonomiska styrsystem.

Frågan om omvandlingen av produktionsprislagen under sovjetiska ekonomiska förhållanden kommer att behandlas mer ingående i den andra volymen. Här skall vi begränsa oss till några allmänna teoretiska iakttagelser om detta tema. Under kapitalismen garanterar lagen om utjämning av vinstnivån de nödvändiga proportionerna i fördelningen av arbetet mellan olika produktionsgrenar, trots skillnaden i kapitalets organiska sammansättning och därmed trots den olika mängd mervärde som kan hänföras till varje kapitalenhet som används i produktionen investerad. Denna utjämning av profitkvoten garanterar å ena sidan varje kapitalistgrupp ungefär samma konsumtionsfond och å andra sidan även samma ackumulationsnivå. Utan produktionsprislagens verkan skulle reproduktionen vara omöjlig i vissa delar av en kapitalistisk ekonomi. Hela regleringsprocessen sker på grundval av konkurrens. Hur skiljer sig vår statsekonomi i detta avseende?

För det första uppdelas inte statliga företagsvinster i en konsumtionsfond och en ackumulationsfond. Vi har bara en ackumuleringsfond, som minskas något av folkkommissariatet för ekonomi [Narkomfin], antingen till följd av de tekniska fördelarna med att fördela en viss del av den genom statsbudgeten, eller ibland helt enkelt till följd av vår bristande förståelse för den ekonomi som vi förvaltar och dess lagar.

För det andra utgörs den totala ackumulationsfonden inte av allt mervärde som erhållits på grundval av den spontana kamp mellan arbetare och kapitalister om storleken på s och v , som sedan fördelas mellan kapitalistiska företag på grundval av lagen om utjämning av vinstnivån, utan tvärtom. Vi försöker i förväg fastställa den nödvändiga ackumulationsfonden på grundval av en produktionsplan, sedan räknar vi ut vilken del av den som kan täckas med budgetmedel och vilken del som kan täckas med prispolitiken. Ackumulationsfonden på grundval av prispolitiken fastställs i förhållande till statsekonomin som helhet, och de enskilda trusternas uppgift består i att fylla denna fond med sina vinster, som i regel inte kommer att vara lika stora i ett sådant system, och desto mindre lika ju mer framgångsrikt statsekonomin manövrerar på marknaden. Som ett resultat har vi i vår ekonomi, i stället för lagen om produktionspriser, en prispolitik som dikteras av den årliga uppgiften att skaffa fram en viss ackumulationsfond för hela den statliga ekonomin. Prisnivån för enskilda trustar och deras vinstvolym anpassas till denna grundläggande uppgift. I alla fall är detta den trend som ännu inte är tillräckligt förstådd

och inte alltid tydligt kommit till uttryck i vår prispolitik. Ofta är det faktiskt tvärtom: prispolitiken har avvikit från denna linje till nackdel för uppgiften att utvidga reproduktionen.¹

Kategorin jordränta

Det råder stor förvirring kring frågan om jordränta i sovjetsystemet, där jorden är nationaliserad och den ganska obetydliga roll som renodlad kapitalistisk uthyrning spelar. Med allvarlig min har man ofta diskuterat och fortsätter att diskutera frågan om bönderna betalar absolut ränta eller differentialränta (i marxistisk mening) till staten i form av naturaskatt, eller numera i form av enhetsskatt, vilken sorts ränta ett statligt företag betalar till den lokala sovjeten på vars territorium det är beläget och så vidare. All denna förvirring beror på att kategorier i ett utvecklat kapitalistiskt samhälle okritiskt och pedantiskt överförs till förhållanden där å ena sidan statsökonomi dominerar, med sina specifika produktionsförhållanden under övergången till socialismen, och det å andra sidan finns enkel varuproduktion med en mycket svag kapitalistisk fasad just inom *produktionssfären*. Ändå är jordränta, i Marx mening, en kategori i det utvecklade kapitalistiska produktionssättet, när det har erövrat jordbrukssfären. Med andra ord analyserar Marx i sin jordränteteori den rena kapitalismens produktions- och distributionsförhållanden, där all jord brukas av kapitalistiska bönder, medan äganderätten ligger i händerna på en annan klass, jordägarna. Marx förutsåg den förvirring som kunde uppstå i samband med hans begrepp om kapitalistisk jordränta och bekämpade den förvirring som kunde uppstå kring hans förståelse av kapitalistisk jordränta och kämpade mot den förvirring som olika ekonomer före honom hade skapat i denna fråga. Han betonade därför ofta skillnaden mellan kapitalistisk jordränta och de olika former av jordränta som fanns under den förkapitalistiska perioden, vilka hade en helt annan karaktär och hade ingenting gemensamt med kapitalistisk jordränta förutom rätten till privat ägande av jorden som källa för att tillägna sig en viss andel av landets nationalinkomst. Låt oss här citera ett par utdrag från Marx som vi behöver för vår vidare redogörelse. I *Kapitalets* tredje band skrev Marx följande om det tema som berör oss:

Vilken jordräntans specifika form än må vara, har alla typer det gemensamt, att den ekonomiska form i vilken jordegendomen realiserar är att dess ägare tillägnar sig jordränta, och att å ena sida jordränta förutsätter jordegendom, att bestämda individer äger bestämda stycken av jordklotet: antingen ägaren är en person som representerar samfälligheten, som i Asien, Egypten etc., eller denna jordegendom bara är ett betydelselöst attribut till bestämda personers ägande av de direkta producenternas person, som vid slav- eller livegenskapsystemet; eller det råder ett system av ren privat äganderätt till naturen, ren egendomstitel till marken; eller det slutligen är ett sådant förhållande till jorden, när kolonister och småbönder äger marken, som ser ut att direkt inkludera att producenten tillägnar sig och producerar sitt begränsade jordstyckes produkter i det isolerade och socialt utvecklade arbetet.

Detta *gemensamma* i räntans olika former – att vara sättet att ekonomiskt realisera jordegendomen, den juridiska fiktion i kraft av vilken olika individer äger bestämda delar av jordklotet för sig uteslutande – gör att man förbiser skillnaderna.²

För att vidareutveckla samma tanke om sammanblandning av olika former av hyra skrev Marx i ett annat kapitel i samma band av *Kapitalet*:

Hela svårigheten i analysen av jordräntan bestod alltså i att förklara jordbruksprofitens överskott över genomsnittsprofiten, inte att förklara mervärdet utan det för denna produktionssfär säregna överskottsmervärdet, alltså inte heller ”nettoprodukten” utan denna nettoprodukts överskott över nettoprodukten i andra industrigrenar. Genomsnittsprofiten är själv en produkt som utformats av den sociala livsprocessen under alldeles bestämda historiska produktionsförhållanden. En produkt vilken, som vi har sett, förutsätter en mycket komplicerad förmedling. För att man överhuvud ska kunna tala om ett överskott över genomsnittsprofiten måste denna genomsnittsprofit själv vara etablerad som standard och regulator för hela produktionen, som fallet är i det kapitalistiska produktionssättet. Av

¹ [Tre stycken (från ”Frågan om omvandlingen”) tillagda i andra upplagan].

² *Kapitalet*, Vol. III, del 2, s. 174, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 3, kap. 37: [Inledning](#)]

detta skäl kan det alltså inte vara tal om jordränta i modern mening, om jordränta som ett överskott över genomsnittspröfiten, dvs. över den proportionella andelen för varje enskilt kapital i det av samhällets totala kapital producerade mervärdet, i samhällsformationer där det ännu inte är kapitalet som fullgör funktionen att tilltvinga sig allt mervärde.¹

Av dessa utdrag ur Marx, liksom av hela hans framställning av ränteteorin, följer helt klart att kategorin kapitalistisk jordränta har mycket liten tillämpbarhet för förståelsen av sovjetiska förhållanden. Vi ska senare förklara vad vi menar med ”mycket lite”, men låt oss först se varför det är felaktigt att tala om ränta i marxistisk mening när vi talar om vårt jordbruk, och även i de flesta fall när det gäller räntebedömningar i städerna.

Låt oss börja med begreppet absolut jordränta. Källan till absolut jordränta är den del av mervärdet som skapas av lönearbetare i det kapitalistiska jordbruket och som i sitt ursprung är kopplat till en lägre organisk sammansättning hos jordbrukskapitalet och som inte deltar i utjämningsprocessen av vinstnivån i den kapitalistiska produktionen. Denna del av mervärdet ”tilläggnas av”, som Marx uttrycker det, jordägarna, medan de kapitalistiska bönderna endast behåller den vanliga genomsnittliga vinsten på det kapital som de investerat i odlingen av jorden. Det är uppenbart att absolut jordränta, även bortsett från att jorden har nationaliserats, inte kan existera där det inte finns kapitalistiskt jordbruk, eftersom det i så fall inte finns några produktions- och distributionsförhållanden under vilka absolut jordränta överhuvudtaget kan existera. Ur denna synvinkel, och även för en korrekt förståelse av kategorin differentialjordränta, är följande utdrag ur Marx' anmärkningar som inleder hans analys av jordräntan:

Vi förutsätter alltså, att jordbruket alldeles som manufakturen behärskas av det kapitalistiska produktionssättet, dvs. att lantbruket bedrivs av kapitalister, som skiljer sig från övriga kapitalister närmast bara genom det element i vilket deras kapital och det av detta kapital i rörelse satta lönarbete är placerat. Vi förutsätter att storarrendatorn producerar vete o.s.v. liksom fabrikanten garn eller maskiner. Förutsättningen, att det kapitalistiska produktionssättet bemäktigat sig lantbruket, innesluter, att det behärskar alla produktionens och det borgerliga samhällets sfärer, att alltså även sådana betingelser som kapitalens fria konkurrens, möjligheten att överföra dem från en produktionssfär till en annan, genomsnittspröfitens lika höjd o.s.v. är fullt utvecklade.²

Det är uppenbart att de förutsättningar som Marx talade om knappast existerar i vårt land, inklusive villkoret att det kapitalistiska produktionssättet ska råda inom ”alla produktionssfärer”. Denna passage från Marx är också helt tillämplig på kategorin differentialränta, som Marx alltid förstår som kapitalistisk jordränta. Om källan till absolut ränta är det extra mervärdet i det kapitalistiska jordbruket, är källan till differentialränta, liksom all övervinst i industrin, det kapitalistiska samhällets allmänna mervärdesfond och dess *fördelning* och *rättigheter* till den, beror på privat ägande av jord med *varierande bördighet*. Detta innebär att differentialränta inte uppstår ur jorden – Marx upprepar detta ständigt – utan ur den gemensamma källan till allt mervärde. Allt som härrör från marken är endast rätten till en viss del av den för ägaren av olika jordlotter av varierande bördighet.

Den stora frestelsen att tillämpa begreppet differentialränta på den rådande statliga formen av jordbruksproduktion under det sovjetiska systemet uppstår ur det faktum att markområdena har olika bördighet och att finns olika avstånd mellan odlad mark och marknader för försäljning av jordbruksprodukter. Men denna skillnad, i den mån den är hänger samman med skillnader i bördighet och geografiska förhållanden, *beror inte på produktions- och distributionssystemet*, medan begreppet kapitalistisk jordränta just är kopplat till ett *historiskt bestämt, specifikt produktionssystem*. Att glömma detta innebär att begå samma misstag – att naturalisera, och

¹ *Kapitalet*, Vol. III, del 2, s. 319, Stepanovs översättning. [*Kapitalet*, bd 3, kap. 47: [Inledning](#)]

² *Kapitalet*, Vol. III, del 2, s. 154, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 3, kap. 37: [Inledning](#)]

reifiera produktionsförhållandena i det sovjetiska ekonomiska systemet och vulgarisera marxismen – som jag talade om i början av detta kapitel. Om de finansiella ombuden i Folkkommisariatet för finanser [Narkomfin] tar hänsyn till den skillnad i avkastningsförmåga mellan olika bondgårdar som orsakas av skillnader i jordens bördighet, så är den resulterande skillnaden i beskattning mellan två mellanstora bondgårdar som i alla andra avseenden utom avkastningen är identiska, inte på något sätt en metod för att ”tillägna sig” differentialräntan i Marx' mening av denna kategori. Om vi på detta sätt skulle rättfärdiga behovet av att beskatta landsbygden och behovet av olika skattesatser för olika grupper av bönder, skulle vilken bonde som helst som var väl påläst i ekonomi och kunde sin Marx kunna ge oss en rejäl utskällning och skulle göra helt rätt i att göra det. För att rättfärdiga behovet av att beskatta landsbygden och att differentiera denna beskattning behöver vi inte, utom när det gäller kapitalistiskt eller halvkapitalistiskt jordbruk, dra in Marx undervisning om kapitalistisk jordränta. Det är nyttigt att åter läsa hans varning mot en möjlig felaktig förståelse och tolkning av hans teori. Jag skall strax återkomma till frågan om vad det är som vi beskattar i form av den gemensamma jordbruksskatten.

Och så kan vi tala om kapitalistisk jordränta i Marx' mening endast i proportion till utvecklingen av kapitalistiska metoder för att bruka jorden och kapitalistisk uthyrning av jordlotter för andra ändamål, det vill säga inte alls i förhållande till det *dominerande* systemet av produktionsförhållanden inom jordbruket i Sovjetunionen

Låt oss titta närmare på hur situationen ser ut på detta område. Till den kapitalistiska typen av markägande hör rena markkoncessioner som till exempel den välkända Kruppkoncessionen i Ukraina. Koncessionshavarens arbetare skapar mervärde; koncessionshavaren kan här tillskansa sig både den del av detta som vi traditionellt betraktar som källan till absolut hyra och den del som vi traditionellt betraktar som differentialränta. Härav följer att det är helt korrekt och ekonomiskt möjligt för staten att i sin tur, i form av skatter och avdrag, tillskansa sig den produkt som koncessionsinnehavaren tillskansar sig. Detsamma gäller för rena skogskoncessioner. I fall med blandade jordbruks- och skogskoncessioner har vi en statskapitalistisk¹ typ av ränta. Vi kan också tala om kapitalistisk ränta när det gäller beskattningen av den mark som privata fabriker är belägna, där mark arrenderas ut för privat jordbruk och så vidare. Till detta kommer ränta från statlig mark som arrenderas ut för att brukas av storskaliga jordbruk som använder lönearbete. Slutligen (och här har vi varit ytterst senfärdiga) har vi ännu inte infört en hyresavgift på alla kulakgårdar som använder lönearbete, och på kolonilotter. Det är sant att dessa kulaker inte är kapitalistiska bönder som Marx talade om, men i sak och i fråga om utvecklingstendensen, oavsett kulakekonomins mycket låga ekonomiska nivå ur kapitalistisk jordbrukssynpunkt, har vi här att göra med en grupp som kan och måste omfattas av en särskild hyresavgift, antingen tillsammans med eller skilt från den allmänna inkomstskatten (det spelar ingen roll vilket). Medan staten inte beskattar rätten för bönder som inte utnyttjar andras arbetskraft för att bruka offentligt ägd mark, kan denna slags skatt tillämpas på dem som utnyttjar arbetskraft.

I alla de fall som vi har räknat upp har vi skäl att tala om kapitalistisk jordränta utifrån dess ursprung i arbetarnas obetalda arbete. Men det nya i våra fördelningsrelationer inom det område som vi betraktar är att den utkräver arrende varken är en privat markägare eller en kapitalistisk stat, utan en socialistisk stat. Intäkterna från ränteskatterna går in i statsbudgeten och indirekt till den socialistiska ackumulationsfonden. I detta fall är räntan kapitalistisk till sitt ursprung och socialistisk till sitt syfte. Men det betyder att vi här står inför ett helt unikt fördelningsförhållande som uppstår först efter den socialistiska revolutionen och som sådant inte alls under-

¹ I den villkorliga betydelse av denna term som Lenin användes den.

söktes av Marx, som endast gav oss en analys av de klassiska förhållandena i den abstrakta, rena kapitalismen.

När det gäller den markbeskattning som statliga företag är föremål för, antingen av staten eller dess lokala organ, vore det löjligt att här tala om att kapitalistisk ränta från de bebyggda tomterna i Marx' mening. Precis som man inte kan tala om GOMZAs "vinst" i marxistisk mening, kan vi i detta fall ännu mindre tala om ränta, även om man i dagligt tal och i brist på ett alternativ inte har ansett det nödvändigt att ersätta begreppet. Vad vi står inför här är inte ränta utan bara en av formerna för fördelning av statliga resurser inom den statliga sektorn, Det har bara det yttre utseendet av kapitalistiska samhällsförhållanden, kopierar formen och termen, men är i själva verket ett av sätten på vilka den planerade fördelningen förvrängs. Om vi omfördelar motsvarande poster i den lokala och statliga budgeten, liksom i balansräkningarna för de statliga företag som utvärderas, försvinner hela räntan som rök, utan minsta förändring i produktions- eller fördelningssfären *mellan klasser* (till skillnad från avdelningar inom en och samma klass).

Sammanfattningsvis återstår endast beskattningen av det icke-kapitalistiska jordbruket att behandla. Av allt som redan har sagts är det uppenbart att direkt beskattning av bönder som inte utnyttjar lönearbete, liksom beskattning av *kulaker som inte utnyttjar lönearbete*, inte är jordränta i Marx' mening, utan snarare ett beslagtagande till förmån för staten, av en del av överskottet från småskalig produktion. Denna skatt skiljer sig i princip inte från t.ex. beskattning av hantverk och hantverksindustri. Den är ekonomiskt möjlig i den mån det finns en merprodukt. Och denna produkt ökar i takt med utvecklingen av produktivkrafterna i bondesamhället.

Fattiga och "svaga" jordbruk, som i regel inte skapar någon merprodukt, undantas från en sådan avgift enligt vår beskattningspraxis, och det är helt rätt. Denna beskattning är ekonomiskt sett inte bara möjlig, utan nödvändig och ändamålsenlig, eftersom statsbudgetens utgifter måste täckas av både bönder och arbetare. Den är också nödvändig eftersom ett tillräckligt snabbt tempo för utvidgad reproduktion inom industrin och utbyggnaden av järnvägsnätet, kanaler, elektrifiering och så vidare, också är ytterst nödvändiga för bondesamhället, som utan stöd av en snabbt växande industri inte kan utveckla sina produktivkrafter ens inom småskalig produktion, och ännu mindre kan den avancera till ett högre stadium av producentkooperation. Oktoberrevolutionen och socialiseringen av industrin och transportväsendet har sin logik. Om vi går framåt längs vägen för att begränsa och avskaffa värdelagens verkan, och om denna lag inte ersätts tillräckligt snabbt av den socialistiska ackumulationens verkan, tillsammans med det oundvikliga beslagtagandet av en viss nivå av landsbygdens merprodukt, kommer en normal ekonomisk utveckling av landet och uppnåendet av den nödvändiga proportionaliteten i landets ekonomi att vara omöjlig.

Produktionsförhållandena inom det sovjetiska jordbruket är ytterst komplext. Det räcker med att peka på de ytterst märkliga exploateringsförhållanden av ursprunglig karaktär, förknippade med underutvecklingen av rent kapitalistiska förhållanden, som kamrat Kritsmans beskriver i sin nyligen utgivna bok.¹ Det vi har sagt om ränta uttömmar inte i minsta grad analysen av alla typer av kapitalistiska förhållanden på den sovjetiska landsbygden. Vi har inte sagt något om den "ränta" som den icke-jordbrukande bonden får för den jord som han arrenderar ut till kulaken, och därmed realisera och sälja sin rätt till jord som garanteras honom av den sovjetiska konstitutionen. Vi har inte heller undersökt de speciella former av "anställning" som kamrat Kritsman diskuterar i sin bok, när den som formellt anställer är den som utnyttjas medan den som "anställs" är exploatören. Dessa och andra exploateringsförhållanden, t.ex. exploatering genom ocker, de många aspekter av produktionsförhållanden som är förknippade med överbefolkning på landsbygden under förhållanden där det råder brist på produktionsmedel, åter-

¹ A. Kritsman, *Klassindelning på den sovjetiska landsbygden*.

komsten av säsongsarbete, kombinationen av hantverksproduktion och jordbruk – alla dessa, som delvis är förknippade med jordränta, avser vi att undersöka inte i den teoretiska delen av vårt arbete utan i en särskild volym som ägnas åt en konkret analys av vår industri och vårt jordbruk.

På samma sätt kommer vi i det sista avsnittet i detta kapitel, som ägnas åt ränta och kredit-system, inte att gå utöver gränserna för en mycket allmän teoretisk analys, utan överlåta en mer konkret studie av faktamaterialet till nästa volym.

Ränta och creditsystemet

En teoretisk analys av räntebegreppet i den sovjetiska ekonomin innebär inga större svårigheter, eftersom den del av de motsvarande förhållandena som rör ränta i egentlig mening bara återger gamla, välkända företeelser, som grundligt studerats av den politiska ekonomin, oavsett om det handlar om pengar som används för handel och senare blir en del av produktions- eller handelskapitalet, eller om ockerränta inom bondeekonomin. När det gäller ränta endast till namnet, räntan som en av de imitationer av kapitalistiska former som vi redan har studeras i samband med andra kategorier, finns det inte mycket kvar att analysera här, eftersom denna kategoris fiktiva karaktär är alltför uppenbar. Bakom en patetisk fasad av kapitalistiska former och borgerlig terminologi och fraseologins eländiga ridå (som dock vissa specialister ägnar sig åt med högst allvarliga och viktiga miner) framträder den verkliga kroppen fram i all sin nakenhet. Problemet blir mer komplicerat endast när det gäller creditsystemet och dess utvecklings- och omvandlingstendenser.

Ockerräntans roll i vår småskaliga produktion, framför allt i bondesamhället, var enorm före kriget och revolutionen, och den är fortfarande mycket betydande och fortsätter att växa i dag. Som en parasit på småskalig produktion är ockerräntan flera hundra år gammal och har studerats tillräckligt. Historiskt sett har det spelat en dubbel roll: antingen har den förberett de materiella förutsättningarna för socialiseringen av småproducenternas arbete, från vilket den sugit både merprodukten och en del av existensminimum, eller också så har den bara sugit musten ur småproduktionen, uttömt och ruinerat den utan att påverka dess övergång till en högre typ av arbetsorganisation. Ocker på vår landsbygd har spelat, och fortsätter att i de flesta fall spela denna roll. Vi ska inte här uppehålla oss vid vissa särdrag hos vårt ocker, utan skjuter upp undersökningen av denna fråga tills vi gör en konkret analys av hela den sovjetiska jordbruksekonomin.

När det gäller kapitalistisk ränta definierade Marx den som bekant på följande sätt:

Räntan ... framträder från början, är och förblir i verkligheten ingenting annat än en del av profiten, dvs. av mervärdet, som den fungerande industri- eller handelskapitalisten, måste betala till ägaren och utlånaren av detta kapital, om han inte använder eget. Har han eget kapital, så förekommer ingen sådan delning av profiten utan denna tillhör honom helt.¹

Frågan uppstår: I vilket område av den sovjetiska ekonomin gäller denna definition av Marx? I Sovjetunionen finns det kapitalistiska intresset i relationerna mellan köp och försäljning av penningkapital på den lagliga och olagliga privata penningmarknaden. Detta innebär för det första privata kreditinstitut, såsom ömsesidiga kreditföreningar, och framför allt den illegala marknaden för lånekapital, med sina specifika regler, mycket höga räntor, dolda transaktioner och så vidare. Den privata penningmarknadens särdrag i Sovjetunionen har inte att göra med någon ny typ av ränta – för detta är ett område där relationerna mellan den statliga och privata ekonomin inte är sammanflätade – utan har att göra med det faktum att privatkapitalet i Sovjetunionen endast i mycket liten utsträckning är industrikapital. Det tar sig främst uttryck i handels- och lånekapital, där lånekapitalets relativa betydelse ökar eftersom möjligheterna att

¹ *Kapitalet*, Vol. III, del 1, s. 355, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 3 kap. 23: [Ränta och företagarevinst](#)]

använda privat kapital inom handeln minskar på grund av att det statliga och kooperativa kapitalet utvecklar sitt nätverk och sina transaktioner. Det håller sig borta från industrin av en rad skäl som har att göra med socialiseringen av den stora och medelstora industrin, skattepolitiken, lagarna om arbetarskydd, de nyligen införda begränsningarna av arvsrätten, den långsammare omsättnings- och ackumulationstakten för kapital inom industrin och slutligen det privata kapitalets rädsla för att överföra rörligt penningkapital till den fastare formen av industriella produktionsmedel, en form där det privata kapitalet är utsatt för mycket större och bättre kontroll och redovisning från staten, som är fientligt inställd till det ur klassperspektiv. Denna naturliga inskränkning av området för användning av privat kapital upprätthåller de privata kreditförhållandena i en underutvecklad kapitalistisk form, vilket särskilt återspeglas i de ockerräntor som tillämpas.

En något annorlunda situation, ur teoretisk synvinkel, måste noteras beträffande kreditförhållandena när privat kapital använder kredit från statsbanken och andra liknande statliga institutioner. Här återspeglar räntekategorin den specifika egenheten hos vår ekonomi, som en sfär där kapitalistiska, statskapitalistiska och socialistiska relationer av övergångstyp sam-existerar och är sammanflätade. Omfattningen av det privata kapitalets lagliga användning av statliga krediter är ytterst obetydlig; det olagliga utnyttjandet av statliga resurser är förmodligen större.¹ Men trots sin mycket blygsamma omfattning i praktiken, är denna typ av kredit av visst teoretiskt intresse. Denna räntas väsen och särart [som tas ut av privat kapital för användning av statliga krediter] ligger i det faktum att här överförs mervärde från den privatkapitalistiska sektorn till den ursprungliga socialistiska ackumulationsfonden. Ur organisatorisk synvinkel har vi här en slags sammanflätning av de två typerna av produktionsförhållanden som bäst kan beskrivas med det konventionella leninistiska begreppet "statskapitalism". Ur fördelningssynpunkt deltar staten här i fördelningen av mervärdet, som i materiella termer ofta motsvarar den del av den statliga ekonomins egen merprodukt som i andra former och på andra vägar, särskilt genom den privata handeln, "fångas upp" av privatkapitalet från den socialistiska ackumulationsfonden.

Exakt motsatt karaktär har den ränta som staten betalar på sina inhemska (och utländska) lån, i den mån dessa tecknas av privata köpmän, industrialister och småbourgeoisin, det vill säga framför allt bönderna. I detta fall utgör räntan ett avdrag från den statliga ekonomins merprodukt som staten accepterar för att på kreditbasis erhålla ytterligare resurser för utökad reproduktion från den privata ekonomin. Staten uppträder som låntagare, med den privata ekonomin som borgenär, och utnyttjar för egen vinning en del av den merprodukt som arbetarna i den statliga ekonomin har skapat. När ett lån tas upp för att komplettera statskassans resurser och används för allmänna statliga behov, är det inte bara arbetarna som betalar räntan, ur statsekonomins merprodukt, utan även bönderna som skattebetalare. Om lånet helt eller delvis täcks av bönderna och på motsvarande sätt helt eller delvis används för att höja bondeekonomins nivå, har vi ett fall av omfördelning, genom staten, av den privata ekonomins resurser till samma privata ekonomi, det vill säga ett fall av kredit som, om uttrycket tillåts, är neutral ur synvinkeln av direkt inflytande på den socialistiska ackumulationen. Denna form av kredit kan i framtiden bli mycket mer utbredd i Sovjetunionen, som fortfarande är ett utpräglat jordbruksland.

När det gäller den del av de inhemska lån som tecknas av arbetare och tjänstemän i den statliga ekonomin, och även den motsvarande del av räntan som staten betalar till dem, har detta fördelningsförhållande ingenting gemensamt med det tidigare ur ett principiellt teoretiskt

¹ Med olagligt utnyttjande av statliga krediter avser jag mellanhänder som för privata kapitalets syften använder resurser avsedda för statliga upphandlingar eller olika transaktioner med varor som tillhandahålls kooperativ och så vidare.

synsätt. Arbetarna och tjänstemännen avsätter en del av sina löner och ger dem till den socialistiska ackumulationsfonden, och i gengäld får de inte ränta utan något som liknar en bonus för att de begränsar sin personliga konsumtion, vilket samtidigt innebär ökade möjligheter till utvidgad reproduktion som omfattar den statliga sektorn och dess arbetare. Här har vi i huvudsak en intern omfördelning av resurser mellan konsumtionsfonden och reproduktionsfonden inom den statliga sektorn. Liksom omfördelningen mellan bönderna genom statsapparaten kan denna interna omfördelning inom den socialistiska sektorn spela en mycket stor roll i framtiden när lönerna stiger. Men detta system med interna krediter och bonusar för sparande, får inte utan förbehåll inkluderas i kategorin ränta i ordets vanliga betydelse.

Slutligen deltar även statliga företag i tecknandet av interna statliga lån, i synnerhet lån för ekonomisk återuppbyggnad. Att här tala om ränta i politisk-ekonomisk mening är lika meningslöst som att tala om ränta i Marx' betydelse av ordet när man hänvisar till den ränta som statliga företag gör till de lokala sovjeterna för mark. Här handlar det helt enkelt om omfördelning, inom den statliga sektorn, av nya icke-bindande statliga resurser. Detta är inget annat än en imitation av *formen* av kapitalistiska relationer som kommer att upphöra när statsekonomin genom erfarenhet upptäcker nya metoder och institutionaliserar dem för planerad omfördelning av nya resurser som bättre motsvarar statsekonominns hela inre struktur.

Det är lika absurt att tala om ränta i kapitalistisk mening när denna "kategori" tillämpas på ett bredare område i det sovjetiska systemet, det vill säga på området för kreditgivning till statlig industri, transport och statlig handel genom statens egna kreditinstitut. Detta är det mest omfattande området där produktions- och distributionsförhållanden i den statliga ekonomin är förklädda i den kapitalistiska kategorin ränta.

Låt oss anta att staten har en viss mängd resurser som den kan använda för att öka det fasta och rörliga kapitalet i sina trustbolag. Låt oss anta att ett trustbolag som behöver dessa resurser erhåller motsvarande kredit från statsbanken eller Prombank.¹ Det betalar "ränta" på det lånade kapitalet. Varifrån betalar det denna ränta? Från sin egen merprodukt. Vem tillhör denna merprodukt? Den socialistiska staten. Vart tar alla dessa pengar vägen som erhålls från betalningen av räntan på det kapital som lånats ut till statliga trustbolag? Till samma stat. Det är uppenbart att vi här har ett helt annat förhållande än under kapitalismen, där en del av kapitalistklassen, nämligen de företagare som inte arbetar med eget utan med lånat kapital, avstår en del av sin merprodukt till ägarna av lånekapitalet i form av ränta, vars storlek dessutom bestäms bl a av det spontana samspelet mellan tillgång och efterfrågan på lånekapital. Om vi jämför vår socialistiska stat med kapitalistiska förhållanden under liknande omständigheter, befinner den sig i stället i samma position som en entreprenör som arbetar med sitt eget kapital och inte betalar ränta till sig själv, även om han för att lugna sitt bokföringssamvete kan tillskriva sig själv en viss ränta i sin bokföring.

Om vi i vår praktik skulle införa ett formellt annorlunda förfarande för kreditgivning till statlig industri, det vill säga om vi fördelade alla kreditresurser enligt en bestämd plan från ett enda centrum och dess avdelningar, och om vi koncentrerade alla våra löpande medel för utlåning plus hela den nya merprodukten för varje år, som varje år skapas av alla statliga företag utan undantag, då skulle räntan glädjande nog försvinna utan någon väsentlig förändring av produktionsförhållandena inom den statliga sektorn. I allt väsentligt beaktas även nu, med en ganska oorganiserad kreditfördelning, alla branschens behov, deras egen merprodukt som läggs till det redan fungerande kapitalet, nödvändiga nyinvesteringar och så vidare. Jag vet inte hur effektivt det existerande systemet för kreditgivning är, som ofta återspeglar maktbalansen mellan avdelningarna. Men även i sin ofullkomliga form, med sin kanske onödiga kopiering av kapitalistiska bankers former, representerar den i allt som rör relationerna inom den statliga

¹ [Industribanken].

sektorn väsentligen en variant av den planerade fördelningen av den statliga ekonomins resurser.

Efter allt som hittills sagts återstår inte mycket för mig att säga om vår kreditorganisation ur synvinkeln av dess roll i hela systemet av socialistiska produktions- och distributionsförhållanden, särskilt eftersom statens kreditorganisations roll inom området för ursprunglig socialistisk ackumulation redan diskuterats tillräckligt i kapitlet om socialistisk ackumulation.

Som vi vet pekade Marx å ena sidan på den viktiga roll som det borgerliga samhällets kreditsystem kan spela i övergången till ett nytt produktionssätt, och å andra sidan varnade han för att överskatta betydelsen för den socialistiska produktionen av det redovisnings- och kontrollsystem som det kapitalistiska samhället hade uppnått tack vare sin kreditorganisation.¹

Det är naturligtvis inte alls någon tillfällighet att vi har införlivat kapitalismens metoder och former i vårt system, inte bara när det gäller statsekonomins sammanflätning med den privata ekonomin utan också när det gäller resursfördelningen inom den statliga sektorn. Men det är uppenbart att om formerna för kreditgivning formerna inom den statliga sektorn helt fylls med nytt innehåll, så är detta just resultatet av en historiskt högre typ av statsekonomi, en ekonomi som först och främst är kollektiv och i andra hand planerad. Planering, bokföring och kontroll som är en organiskt följd av socialiseringen av produktionsmedlen i de viktigaste delarna av den sovjetiska ekonomin är väsentligen *en högre typ av planering och bokföring jämfört med vad det mest avancerade och centraliserade kapitalistiska kreditsystemet kan uppnå*. Detta förklarar det helt uppenbara faktum att under de senaste åren har tillväxten av planerings- och organisationselementen i vår ekonomi, om man får uttrycka sig så, helt uttömt allt det progressiva innehåll som kan ingå i kapitalismens banksystem, och den statliga ekonomin har varit tvungen att gå utöver de jämförelsevis begränsade möjligheter som denna institution i allmänhet kan erbjuda just den viktigaste sektorn i vår ekonomi, proletariatets kollektiva ekonomi.

Statsekonomins relationer till den privata ekonomin är en helt annan sak.

Hopplösheten i systemet med rekvisitioner och den ”planerade” leveransen av industriprodukter till landsbygden under krigskommunismen (enligt principen att de som gav mest till staten i form av överskott fick minst eller ingenting alls från staten) låg i det faktum att vi under krigsförhållanden var tvungna att införa en skenbar socialistisk *fördelning* i en bondeekonomi som i *produktionssfären* förblev småborgerlig. Med det nuvarande socialistiska varuekonomiska systemet är det tvärtom den statliga ekonomin som måste anpassa sitt utbytessystem (inom landet endast formellt, men i praktiken även utomlands) till den privata ekonomin, vilket bara kan vara ett system med varu- och pengasystem för distribution. Och på detta område måste kreditsystemet spela en *enormt progressiv roll*, eftersom kapitalismens banksystem historiskt sett är ett långt mer avancerat sätt att organisera kontroll, redovisning och fördelning av produktivkrafterna än den oorganiserade och nästan medeltida marknaden för enkel varuproduktion, som är allt vad den enkla varuproduktionen kan uppnå via spontan reglering ”utan hjälp utifrån”. När Lenin många gånger ihärdigt betonade den progressiva karaktären hos de statskapitalistiska produktions- och utbytesförhållandena, jämfört med förhållanden i den

¹ ”Slutligen kan inget tvivel råda om att kreditsystemet kommer att tjäna som en mäktig hävstång under övergången från det kapitalistiska produktionssättet till det socialistiska arbetets produktionssätt. Dock bara som ett element i sammanhang med andra stora organiska omvälvningar i själva produktionssättet. Däremot har illusionerna om kredit- och bankväsendets undergörande makt i socialistisk mening sin rot i en fullständig obekantskap med det kapitalistiska produktionssättet och kreditväsendet som en av dess former. Så snart produktionsmedlens förvandling till kapital har upphört (upphävandet av den privata jordegendomen även inberäknat), har krediten som sådan ingen mening mer, vilket för övrigt t.o.m. Saint-Simonisterna har insett.” (*Kapitalet*, vol. III, del 2, s. 148, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 3, kap. 36: [Förkapitalistiska förhållanden](#)]

enkla varuproduktionen i bondeekonomin, hade han alltid denna aspekt av förhållandena mellan statsekonomi och privatekonomi i åtanke, och därmed också motsvarande förhållanden vad gäller kredit. Denna ”upplyftande” roll som vårt kreditsystem spelar kommer också till uttryck, och måste i allt högre grad komma till uttryck, när det gäller att bevilja krediter till bondekooperativ av olika slag, inklusive kreditkooperativ, och varukrediter, markförbättringskrediter, systemet med interna lån på landsbygden, och förskott till producenter (för närvarande gäller det endast lin, bomull, tobak och smör, men i framtiden kommer tveklöst även omfatta dem som producerar spannmål för marknaden, osv.).

Sammanfattningsvis måste det sägas att även om pengar är den kategori i varuekonomin där förtingligandet av produktionsförhållandena mellan människor når sin höjdpunkt, kan man i den sovjetiska ekonomin också notera ett visst framsteg, framför allt när det gäller att minska förtingligandet och uppnå en större öppenhet i produktionsförhållandena. Detta har mer än någon annanstans uppnåtts inom den statliga sektorn, där penningrelationerna huvudsakligen får karaktären av beräkning och bokföring av produktions- och konsumtionsmedel, medan pengarna håller på att dö ut i sin roll som ett av verktygen för att uppnå spontan jämvikt i produktionen.

Penningfetischismen, som i viss mån fördrivits från statsekonomi, fortsätter dock att råda inom den privata ekonomin och i förbindelserna mellan staten och den privata ekonomin. På det ideologiska området leder detta till en situation där arbetarna i Folkkommisariatet för finanser, ett kommissariat som befinner sig i skärningspunkten mellan den privata och den statliga ekonomin, är benägna att återuppliva denna fetischism i en ganska märklig, för att inte säga degenererad form. I ett land där det inte finns någon guldmyntfot och som inom den ekonomiska förvaltningen har tvingats ersätta guldets spontana visdom som regleringsinstrument enligt värdelagen, med en planerad politik för att fördela produktionsmedel och konsumtionsmedel med användning av papperspengar, vädjar de systematiskt till den ”svarta börsens” gyllene visdom, och när papperspengarna avviker från guldmyntet på tio rubel, drabbas de av panik och gör onödiga ingripanden med guld som medför förluster för staten och tillåter nepmännen att växla in sina *pappertjervontsi* i guld. Detta mycket grova misstag på finanspolitikens område beror på en grundlig missuppfattning av guldets roll i vårt ekonomiska system, ett fel som i sin tur beror på en oförmåga att förstå guldets roll i allmänhet.

Ett borgerligt land, som använder *guldcirkulation*, offerar under en period av industriell kris som övergår i en finans- och kreditkris eller åtföljs av sådana kriser, värdet av tiotals miljoner varor till guldvärdet. Alla transaktioner börjar genomföras kontant, varvid guld spelar rollen som *ultima ratio*, den sista instansen för att avgöra riktigheten i proportionerna i fördelningen av produktivkrafter mellan branscherna och i förhållandet mellan den totala produktionen jämfört med den effektiva efterfrågan. Detta är det spontana sättet att bevara *guldcirkulationen* i ett samhälle som inte har något annat sätt att reglera de ekonomiska relationerna. Men att på den ”svarta börsen” rädda *papperstjervonetsens* paritet med tio rubel guldmyntfot i ett land där det inte finns någon guldcirkulation men där det finns andra metoder för att reglera de ekonomiska relationerna och i synnerhet valutaförhållandena, är att okritiskt imitera de mest irrationella och mest kostsamma aspekterna av kapitalistisk reglering i allmänhet. Med den grad av organisering av statsekonomi som redan uppnåtts, med koncentrationen av nästan hela kreditsystemet i statens händer, och framför allt med upprätthållandet av monopolet på utrikeshandeln, behöver vi guld endast för att balansera räkenskaper med utlandet, när importen överstiger exporten, och inte för att på ”svarta börsen” få bevis på *tjervonetsens* pålitlighet. I denna fråga vänder jag mig till Marx för stöd hjälp och citerar ett avsnitt ur *Kapitalets* tredje band, som är anmärkningsvärt både i sig och som kunde ha skrivits speciellt för oss. Här är den.

En värdeminskning av kreditpenningen (för att inte tala om en förlust av dess penningkaraktär, för övrigt enbart imaginär) skulle skaka alla bestående förhållanden. Varornas värde offeras då för att

säkra detta värdes överkliga och oberoende penningexistens. Som penningvärde är det över huvud taget säkrat bara så länge penningen är säkrad. För ett par miljoner i pengar måste därför många miljoner varor offras. Det är oundvikligt i den kapitalistiska produktionen och utgör en del av dess behag. I tidigare produktionssätt förekom inte detta, då de rörde sig på en trång bas där varken krediten eller kreditpenningen kunde utvecklas. Så länge arbetets *samhälleliga* karaktär framträder som varans *värdeexistens* och därmed som ett *ting* utanför den verkliga produktionen, är penningkriser, oberoende av eller som skärpning av verkliga kriser, oundvikliga. Det är å andra sidan klart, att så länge en banks kredit inte är skakad kan den lindra paniken i sådana fall genom att öka kreditpengarna, men stegra paniken genom att dra in dem. Hela den moderna industrins historia visar, att det i själva verket skulle krävas metall för att balansera den internationella handeln bara då dess jämvikt momentant är rubbad, om den inhemska produktionen vore organiserad. Att hemmamarknaden redan nu inte behöver metall bevisar inställandet av de s.k. nationalbankernas kontantbetalningar, vilka man tillgriper i alla extrema fall som det enda hjälpmedlet.¹

Jag rekommenderar starkt detta citat till våra finanse experter. Tyvärr hindrar utrymmesbrist mig från att här utveckla alla mina åsikter om papperspengarnas och guldets roll i det sovjetiska ekonomiska systemet, vilket jag måste återkomma till, inte i den allmänna teoretiska delen utan i den konkreta delen av detta verk.

Kooperation

När det gäller Kooperation i det sovjetiska ekonomiska systemet har Lenin redan diskuterat de grundläggande frågorna, både i hans sista artiklar om detta tema och tidigare. Här ska jag bara säga några få ord om Kooperationen i samband med mina tidigare kommentarer.

De relationer som utvecklas genom Kooperation utgör ingen unik kategori i det kapitalistiska produktions- och utbytessystemet. Producentkooperativ är små öar, inte av socialt utan av kollektivt gruppägande av produktionsmedlen, öar som i produktions sfären är underordnade kapitalismens grundläggande ekonomins lagar och som existerar i de kapitalistiska förhållandena *endast i den mån de är underordnade dessa*. Överallt där producentkooperativ inte kan anpassa sig till värdelagen går de under. Detsamma måste sägas om de mycket mer utbredda och viktiga konsumentkooperativen. Denna slags Kooperation, oavsett om den bygger på Rochdale-principerna² eller några andra, är likaså underordnad alla lagar för kapitalistiskt utbyte och kan endast genom en viss rationalisering av distributionen, säkra en del av den kommersiella vinsten för sina medlemmar.

Kooperationen får en särskild betydelse först efter den socialistiska revolutionen och särskilt i ett land som Sovjetunionen, där den organiserade statsekonomin (eller rättare sagt den stats ekonomi som blir alltmer organiserad på grundval av en produktionsplan) står inför ett enormt hav av utspridd småskalig produktion – bönder, hantverkare och konsthantverk. Våra kooperativs unika roll beror just på samexistensen av dessa två produktionssystem, som genom utbyte och kredit är sammanfogade till en enda ekonomisk organism.

Den grundläggande frågan som måste beaktas här gäller kooperativens roll i kampen mellan planeringsprincipen och värdelagen, och i vilken utsträckning kooperativen antingen är ett passivt slagfält i denna kamp inom en avgränsad utbytes- och produktions sfär eller ett redskap för den ena eller andra av de två principerna.

Under kapitalismen kan kooperativen, som vi har sagt, endast existera om de anpassar sig till värdelagen. I vårt system blir det oundvikligen en arena för kamp mellan de två grundläggande

¹ *Kapitalet*, vol. III, del 2, s. 55-56, Stepanovs översättning. [*Kapitalet* bd 3, kapitel 32: [Penningkapital och verkligt kapital. III](#)]

² Rochdale Society of Equitable Pioneers bildades 1844 av arbetare inom textilindustrin som organiserade en kooperativ butik för inköp av konsumtionsvaror

lagarna i vår ekonomi och måste anpassa sig till den som vinner, och först i andra hand till den som ligger närmare i fråga om typen av social arbetsorganisation.

Låt oss börja med den första punkten. Eftersom kooperativ kan existera i det kapitalistiska samhället utan att utgöra något hot mot dess existens, visar detta tydligt att Kooperationen i sig inte innehåller någon aktiv princip för att omvandla produktionsförhållandena i riktning mot socialisering. Samarbetets utopister hävdade motsatsen, men de besegrades av den kapitalistiska praktiken och samarbetet självt. Kooperation kan spela en socialistisk roll *endast i den mån den ingår som en länk i ett system som utvecklas mot socialism på grundval av sina egna inneboende krafter och tendenser*. Proletariatets statsekonomi är ett sådant system, som för sin utveckling är beroende av den storskaliga socialiserade produktionens tillväxt. På grund av sina egna inneboende utvecklingslagar och yttre omständigheter måste proletariatets kollektiva ekonomi utvecklas snabbt eller gå under. Det finns ingen tredje väg. I den mån den det statliga ekonomiska systemet utvecklas snabbt, kan Kooperationen, även om den inte ingår i detta system, åtminstone bli en slags mindre stabil, mindre nära förbunden och mindre organiserad *förlängning* av det (som en kometsvans), som skickar ut tentakler in i porerna i utbytet mellan småskalig produktion och den statliga ekonomin, och i vissa fall initierar småskalig kooperativ i produktionen.

Beträffande den andra punkten måste vi notera följande. Den växande verkan av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, i vilken tendenserna till socialismen för närvarande är koncentrerade, innebär att en viss typ av arbetsorganisation förstärks – den kollektiva organisationen. Förstärkningen av värdelagens verkan både återspeglar och underlättar samtidigt tendenser till en annan, rent privatkapitalistisk arbetsorganisation. Genom sin sociala typ av organisation står Kooperationen närmare den kollektiva typen av arbetsorganisation. I denna mening är dess sammansmältning med statsekonomien en mer naturlig process under sovjetiska förhållanden än dess orientering mot privatkapitalet. Men denna aspekt är inte avgörande, som vi redan har nämnt. Om utvecklingen av de socialistiska förhållandena, som har sin grund i industrin, skulle avstanna eller avta markant i vår ekonomi, och om de kapitalistiska förhållandena skulle börja växa snabbare, då skulle kooperativen, trots sin sociala struktur, antingen bryta samman eller så skulle majoriteten av dem överge sin roll som statsekonomins eftertrupp för att gå i riktning mot kapitalismen. Man får trots allt inte glömma att, med undantag för arbetarkooperativen, som i huvudsak bara rationaliserar distributionen *inom den statliga sektorn* och därmed utgör en annan gren av distributionen, är alla andra kooperativ beroende av småskalig varuproduktion. Denna småskaliga produktion i det borgerliga samhället är i bästa fall neutral gentemot socialismen, medan den organiskt utstrålar kapitalistiska förhållanden och fortsätter att göra så i betydande grad under proletariatets diktatur.

Erfarenheten har visat att konsumentkooperativ kan spela och spelar en viktig roll för att upprätta en direkt förbindelse mellan småproducenter och den statliga industrin. I den mån statsindustrin genomför en politik med planerade priser för sina egna varor och fasta priser för de produkter som den köper från småproducenterna, i den mån den därmed genomför en viss begränsning av värdelagens verkan, bidrar nätverket av konsumentkooperativ till denna begränsning. Å andra sidan har erfarenheten visat att dessa är mycket svagare än statliga organ när det gäller att motstå värdelagens tryck. De håller sig inte till sina överenskommelser med de statliga organen om gränserna för påslag på grossistpriserna. De säljer varor som de förvärvat på "mest gynnad" basis och till och med på kredit vidare till privatkapital. Deras inköp avviker ofta från de fasta priserna osv. I alla dessa fall och i många andra övervinner värdelagen de planeringstendenser som finns i den statliga ekonomin

Samarbetet mellan småskaliga producenterna inom handeln möter inga allvarliga hinder under proletariatets diktatur. Tvärtom, om vi drar oss till minnes de privilegier som sovjetstaten ger kooperativen, vilket inte skulle vara möjligt under något annat system. Sammanslutningar sker

här ganska smidigt, och inte bara på grund av sådana privilegier, utan också för att det ännu inte berör produktionssfären, som fortfarande är småskalig och fragmenterad varuekonomi. Den lilla producenten har all anledning att stödja en handelsapparat som säljer billigare. Och när kooperativen och privathandlarna säljer till samma pris, kan småproducenten välja utifrån kvalitet, kreditvillkor och så vidare. Men man får aldrig glömma att t ex konsumentkooperativ, som inte är statliga organisationer, är ännu mindre sociala organisationer med tanke på storleken av det aktiekapital som medlemmarna har tillskjutit eller den organiserade och systematiska kontroll som dessa medlemmarnas utövar över ledningens verksamhet. En konsumentförening liknar i de flesta fall mer en butik utan en stark ägare än en stabil *organisation av människor* som själva kontrollerar butiken. Det är lättare att etablera ett nätverk av butiker än ett nätverk av sociala organisationer.¹

Men inte ens ett idealiskt samarbete mellan småproducenter när det gäller utbytet löser problemet med samarbetet inom produktionen. Samverkan inom utbytet börjar bara närma sig detta grundläggande problem.

Vi har redan flera gånger sagt att kampen mellan den ursprungliga socialistiska ackumulationslagen och värdelagen innebär en kamp om herraväldet mellan två olika typer att organisera det mänskliga arbetet – det kollektiva och det privatkapitalistiska. Om vi väger kampen mellan dessa två typer av arbetsorganisation endast inom jordbruksproduktionen, och placerar våra kommuner (även om de fortfarande är mycket primitiva former av kollektivt arbete) tillsammans med statsjordbruken i ena vågskålen och kulakernas verksamhet i den andra, måste vi konstatera följande. Fram till nyligen har satsjordbruken *förlorat* mark till förmån för småskalig produktion, kommunerna och *artelerna* har långsamt expanderat, och kulakernas och halvkulakernas jordbruksareal vuxit snabbare.² Detta beror på att kulakjordbruken, som organiskt växer fram ur fragmenterad småskalig varuproduktion, hittills har gett större möjligheter att organisera jordbruksarbetet enligt kapitalistiska eller halvkapitalistiska principer än statsekonomin har gett för sin egen produktionsform. Detta förhållande kan inte förändras genom några socialistiska mirakel inom den småskaliga landsbygdsproduktionen, betraktat isolerat, utan endast genom mer genomgripande inflytande från storskalig stadsindustrin på bondejordbruket. Hur detta konkret kommer att ske kan vi för närvarande endast tala om i mycket allmänna ordalag.

Ta till exempel införandet av traktorer i jordbruket. När traktorn förvärvas av samhället som helhet kommer den att underlätta övergången till social odling av jorden på hela landsbygden. Införandet av statliga traktorer i massomfattning till fattigbönderna, på leasingbasis eller på annat sätt, och odling av jorden med hjälp av dessa traktorer, bland de oberoende producenterna, kan innebära början på *mekanisering av plöjning och tröskning och deras separation från jordbruket*, det vill säga en separation från småskalig produktion av produktion av de verksamheter som är mest tillgängliga för socialisering. Elektrifiering kommer att innebära en separat kraftkälla för en del av jordbruksarbetet, där produktionen av denna kraft koncentreras till stora statsägda kraftverk. Vissa funktioner inom jordbruket är redan kooperativt

¹ I sin artikel "Om kooperativen" skrev Lenin att med stöd till kooperativ handel "bör man avse stöd åt en kooperativ omsättning, där *de verkliga befolkningsmassorna verkligen deltar*... När en kooperativ anländer till en by och organiserar en kooperativ butik där, så deltar befolkningen strängt taget inte alls i detta, men samtidigt kommer den, ledd av egennytan, att skynda sig att prova på att delta i det". (Lenin, Vol. XVIII, del 2, s. 141.) [[Om kooperativen](#)]

² Jag talar naturligtvis inte här om balansen i *hela ekonomins* dimensioner. Här kommer statsekonomin att segra; varje nytt år samlar den i samarbete kring sina maskiner väldigt många fler ruinerade fattigbönder än på det territorium där den själv bedriver jordbruksverksamhet, och det måste antas att den kommer att organisera kooperativt på detta sätt enbart mer territorium än kulakernas innehav täcker.

organiserade under tryck från det samarbete som redan *tidigare* uppnåtts inom utbytet, särskilt inom försäljningen, som i fallet med mejerikooperativen.

När Lenin i sin artikel ”Om Kooperationen” sade att kooperativa företag under vårt system inte skiljer sig från socialistiska företag, avsåg han inte Kooperation inom *utbytet*, som bygger på småskalig varuekonomi i *produktionen*, utan på *producent*kooperation som är en *förlängning* av den statligt planerade ekonomin. Han skrev:

Under vårt nuvarande system skiljer sig kooperativa företag från privata kapitalistiska företag eftersom de är kollektiva företag, men de skiljer sig inte från socialistiska företag om marken där de är belägna och produktionsmedlen tillhör staten, dvs. arbetarklassen.¹

Lenins idé är tydlig. Kooperation kring produktionsmedel som tillhör staten är den arbetsorganisation som är typisk för socialismen. Historiskt och klassmässigt är det motsatsen till arbetarnas samarbete centrerat kring maskiner som tillhör kapitalistklassen. Detta innebär att övergången till socialismen fullbordas inom den kooperativa *produktionen*, för vilket det kooperativa utbytet bara banar väg. Men det är just för sådan Kooperation mellan småproducenter som våra framgångar är minimala och de *konkreta formerna* för denna process är fortfarande ganska oklara (även om den allmänna riktningen inte är det). Endast en sak är klar: allt beror på snabbast möjliga utveckling av industrin, som är det omvandlande centrumet för hela ekonomin och den enda aktiva principen för *socialistiskt* samarbete.

När det gäller stadens inflytande över landsbygden genom krediter måste vi här notera följande. Vid en regelrätt varubrist, vilket innebär brist på nytt kapital för att utveckla industrin, kan krediter inte få någon större omfattning. De kommer att få stor betydelse först när råvaruförsörjningen i industrin, framför allt i den tunga industrin, har ökat, eftersom det kooperativa produktionssamarbetet på landsbygden kan endast få sin största drivkraft från produktionen av produktionsmedel för jordbruksekonomin.

¹ [[Om Kooperationen](#)]

Bilaga

Än en gång om socialistisk ackumulation: Svar till kamrat Bucharin

I *Pravda* den 12 december 1924 publicerades en lång artikel av kamrat Bucharin, där han angrep ett kapitel ur min bok *Den nya ekonomin* som hade publicerats i nr 8 av *Vestnik Kommunistitjjeskoi Akademii* med titeln ”Den socialistiska ackumulationens grundläggande lag”.

De frågor som tas upp i min artikel rör grundläggande frågor om teorin om den sovjetiska ekonomin, medan kamrat Bucharins artikel tar upp viktiga frågor om vår ekonomiska politik. Båda förtjänar största uppmärksamhet. Denna min artikel är ett kort och ofullständigt svar till kamrat Bucharin. Hela min bok kommer att utgöra ett mer utförligt svar till honom.

Först och främst måste jag varna läsaren för att varken kamrat Bucharins artikel eller mitt svar kan förstås fullt ut om man inte har läst min artikel i *Vestnik*. I kamrat Bucharins redogörelse kunde jag i alla fall inte alltid känna igen de idéer som jag hade utvecklat i tidningsartikeln. Därför är jag tvungen att här kortfattat redogöra för min egen ståndpunkt, med mina egna ord och ibland med citat från artikeln.

Det grundläggande och helt oacceptabla misstaget (om det är ett misstag) som kamrat Bucharin gör och som håller fast vid i hela sin artikel och som leder honom miltals från målet när det gäller tvistens grundläggande fråga. Så här ligger det till. Min artikel är ett försök till en teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin eller, eller för att uttrycka det mer blygsamt, ett försök att närma sig en sådan analys. Vår sovjetiska ekonomi är uppdelad i en statlig och en privat sektor. Båda har sitt eget inneboende utvecklingsmönster. Men båda är förenade i den [sovjetiska] unionens ekonomi som en enda organism. För en teoretisk analys är det metodologiskt nödvändigt att undersöka båda dessa och andra mönster separat och sedan förklara hur resultatet framträder i verkligheten. Men statsekonomin utvecklingstendenser måste undersökas i sin rena form, dvs. de måste analyseras som om den statliga ekonomin fortskred utan att stöta på motstånd från den privata ekonomin så att det optimala mönstret kan undersökas. Detta är den enda korrekta metod som vi har ärvt från Marx och den enda som gör det möjligt för oss att hitta rätt bland verklighetens brokiga fakta och förstå den inre betydelsen av allt som har hänt.

Men vad gör kamrat Bucharin?

Han analyserar statsekonomin regelbundna utveckling (en analys som innebär en tillfällig abstraktion från den privata sektorns ekonomiska och politiska motstånd) och förväxlar slutsatserna från en sådan analys med den proletära statens faktiska ekonomiska politik. Det förståeliga resultatet är att han utan större svårigheter ”avslöjar” en motsättning här. Jag vet inte vad man ska kalla en sådan förvirring, ett sådant misstag. Kamrat Bucharin förstår mycket väl skillnaden. Han har själv ofta framgångsrikt tillämpat samma forskningsmetod i sina egna ekonomiska verk, och alla våra ungdomar lär sig denna metod. Det finns två möjligheter: antingen vägrar han nu att förstå essensen i denna analysmetod, vilket inte är särskilt troligt, eller så har han offrat forskningens teoretiska integritet till förmån för dagens polemiska uppgifter. Och i så fall måste han fotograferas på brottsplatsen.

Vilken är essensen i min metod och strukturen i min argumentation?

Oktoberrevolutionen innebar ett genombrott till en ny ekonomi för mänskligheten i en del av världen. Denna nya ekonomi håller på att ta form, kämpar för att överleva och konsolidera sig,

och utvecklar en rad mönster som är unika för den. Grunden för denna nya ekonomi, som bryter in i och förändrar varuekonomins lagar, är proletarietets statsekonomi. När väl denna ekonomi existerar måste den fortsätta att kämpa för sin överlevnad. Och kampen för överlevnad, för en statsekonomi som är omgiven av världskapitalismens ocean, innebär en kampa för att utvidga sig, i vissa fall för att underordna sig försocialistiska former, i andra för att förändra dem och i vissa fall för att absorbera dem. Att kämpa för statsekonomins överlevnad i det nuvarande skedet att så snabbt som passera den farliga period i dess liv då den är både ekonomiskt och tekniskt svagare än den kapitalistiska ekonomin. Denna process för att utvidga och konsolidera statsekonomien kan ske både på bekostnad av dess egna krafter och resurser, det vill säga på bekostnad av överskottet från arbetarna i den statliga industrin, och även på bekostnad av den privata sektorn, inklusive bönderna och medelbönderna. Kan det vara på något annat sätt? Låt mig uttrycka det så tydligt som möjligt: Kan utvecklingen av den statliga industrin och återuppbyggnaden av hela dess tekniska bas bäras av enbart våra 3 miljoner arbetare, eller måste våra 22 miljoner bondehushåll också delta? Erfarenheten från våra sju år av revolution har besvarat och fortsätter att besvara den senare frågan jakande och frågan kommer inte att vara annorlunda i framtiden. Men eftersom den statliga ekonomin måste expandera även på bekostnad av den privata ekonomin, är nödvändigt att klargöra genom vilka kanaler detta inflöde av resurser kommer att ske och vilka utvecklingstendenser statsekonomien har i denna riktning, tagna i sina rena former, det vill säga abstraherade från motståndet från den omgivande privata ekonomi och därmed också från den faktiska politik som arbetarstaten *måste* genomföra av ekonomiska och politiska skäl.

Överstiger de spontana tendenserna i den statliga ekonomin, i dess utveckling på bekostnad av den privata produktionen, vad som faktiskt är möjligt att uppnå för den statliga ekonomiska politiken? Naturligtvis gör de det. Men innebär detta att en *vetenskaplig analys* av dessa tendenser, en formulering av det optimala i dessa tendenser, innebär en kritik av statens och partiets ekonomiska politik? Innebär det en kritik av politiken, som oavsett hur den ser ut, *alltid* kommer att avvika från detta optimum? Denna fråga är meningslös. Men kamrat Bucharin tvingar oss att ställa denna meningslösa fråga eftersom han inte med ett enda ord varnar läsaren för att min artikel inte handlar om statens ekonomiska politik utan om en teoretisk analys av de grundläggande mönstren i vår ekonomi. Dessa lagbundenheter har vuxit fram historiskt ur oktoberrevolutionen och själva existensen och utvecklingen av proletarietets statsekonomi. De kan observeras och beskrivas. Detta hjälper oss att navigera i det ekonomiska läget och göra färre misstag i den praktiska politiken. På det politiska området kan de bara vagt anas och man kan agera utifrån dem genom att famla sig fram från fall till fall och ta emot nödvändiga ”meddelanden” från livet *post factum* [i efterhand]. Men när dessa lagar väl har analyserats måste [kritikerna] visa att analysen är *felaktig*, och inte förväxla utvecklings-tendenser med ekonomisk politik eller hitta fel i terminologin om det inte finns någon väsentlig kritik att framföra.

Men detta betyder verkligen inte alls att det saknas definitiva slutsatser för statens ekonomiska politik som följer av mitt arbete. Sådana slutsatser framkommer. De kommer att specificeras i det kapitel i min bok där förhållandet mellan ekonomiska system undersöks i samband med klassförhållandena mellan arbetare och bönder, och där också en analys av vår ekonomiska politik ges. Kamrat Bucharin borde ha väntat på att den delen av min bok publicerades. Han skulle då förmodligen ha sett att de politiska slutsatser som han drar av min artikel inte alls är de som jag själv drar. Han skulle inte heller ha behövt kritisera sina egna konstruktioner – som han tillskriver mig – i stället för mina faktiska åsikter för att rättfärdiga sin egen polemik.

Kamrat Bucharins barnkolonier

Den första punkten i kamrat Bucharins är hans citat av min formulering av lagen om socialistisk ackumulationen, där först och främst termen ”exploatering” används och för det andra ordet ”koloni”. Utan att göra sig besväret att förstå vad som menas, och samtidigt medge att det är ”oklart” för honom, gör kamrat Bucharin plötsligt det kategoriska uttalandet: ”Det råder inget tvivel om att kamrat Preobrazjenskij ser arbetarnas stat som innehavare av kolonier”. För var och en som bara läser den passage som kamrat Bucharin citerar om kolonier måste det vara helt uppenbart att detta påstående är rent nonsens. I den andra delen av min formulering av lagen sade jag att efter den socialistiska revolutionen i de kapitalistiska länderna måste det segerrika proletariatet minska det ojämlika utbytet med de länder som var kolonier till de kapitalistiska staterna och med vilka relationer nu måste upprätta på nya grunder. Det vill säga att kolonialt slaveri kommer att avskaffas, tillsammans med nationell ojämlikhet och hela systemet med kapitalistisk kolonial plundring.¹ Ojämnt utbyte kommer att avskaffas i den mån det var kopplat till det specifika kapitalistiska systemet för exploatering av kolonier, men icke-ekvivalensen kommer att kvarstå i den mån den är kopplad till det allmänna förhållandet mellan socialism och försocialistiska ekonomiska former. *Med andra ord är det inte bondeekonomin som framträder i kolonialställning, utan alla kolonier framträder i bondeekonomins och den småborgerliga ekonomins ställning* i den mån koloniernas ekonomiska struktur ekonomi är identisk med dessa, dvs. är ekonomiskt efterblivna. Kamrat Bucharin är själv medveten om att det jag talar om *tidigare* kolonier, som upphör att existera som kolonier men förblir medlemmar med fullständiga rättigheter i systemet av industriländer som har övergått till en socialistisk produktionsorganisation. Men i stället för att helt enkelt påpeka ordet ”tidigare” bör infogas i texten, utbrister kamrat Bucharin i moralisk indignation och förvirrar med en allvarlig min en fullständigt klar fråga.

Nu till termen ”exploatering”. Kamrat Bucharin erkänner själv att den socialistiska industrin erhåller och måste erhålla ”mervärde i ackumulationsfonden från småproducenter”. Efter att ha erkänt detta – det vill säga efter att ha erkänt både faktumet och nödvändigheten av ett icke likvärdigt utbyte med den privata ekonomin, eller i alla fall av en aktiv balans för den statliga ekonomin i utbytet av materiella varor – accepterade han mitt grundläggande sätt ställa frågan och berövade sig själv därmed varje möjlighet att föra en principiell diskussion om alla väsentliga slutsatser som följer av denna ståndpunkt. Det enda som återstod för honom var att föra en principdiskussion om termer, att behandla enskilda detaljer som om de vore grundläggande frågor och dessutom förväxla förhållandet mellan klasser med förhållandet mellan ekonomiska former. I min artikel talade jag om det socialistiska ekonomiska systemets exploatering av försocialistiska former. Om kamrat Bucharin kan komma på någon annan term – han har alltid varit en mästare på det – har jag inga invändningar, så länge termen återspeglar sakens väsen, dvs. att balansen från utbytet av materiella varor mellan den privata och den socialistiska ekonomin (vilket inte är detsamma som balansen i *handeln* mellan de två systemen) förblir hos den senare och inte tvärtom. Jag konstaterar bara att om termen ”exploatering” överförs från relationer mellan klasser till relationer mellan ekonomiska system, då är den knappast så felaktig som kamrat Bucharin verkar tro. När allt kommer omkring strävar den socialistiska formen, som på en viss utvecklingsnivå övergår till den kommunistiska, efter att bevara sig själv inte bara genom sin egen expansion utan också genom att krympa de förkapitalistiska ekonomiska formerna. Jag förstår mycket väl kamrat Bucharins politiska överväganden när han så häftigt angriper termen ”exploatering”. Ur vetenskaplig synpunkt har dessa invändningar ingen större betydelse. De påminner snarare om narodnikernas indignation över användningen av det vetenskapliga marxistiska begreppet ”småbourgeois” om bönderna. Att överföra ett

¹ [Jfr avsnittet ”Ursprunglig kapitalistisk och socialistisk ackumulation”].

begrepp från ett slags fenomen till ett annat förutsätter inte att de beskrivna företeelserna är identiska, utan endast en viss analogi vid den punkt där jämförelsen görs.

Men terminologin är en trivial fråga. Värre är att Bucharin under täckmantel av sin högljudda indignation ersätter ett av mina begrepp med ett annat. I min artikel talade jag om den socialistiska ekonomin om exploaterar de försocialistiska formerna, men ingenstans talade jag om proletarietets exploatering av bönderna. Jag avstod medvetet från det, eftersom *socialismens exploatering av småskalig produktion inte på något sätt nödvändigtvis förutsätter att proletarietet exploaterar småskaliga producenter*. Ta följande exempel. Anta att arbetarna under ett visst år producerar 1,5 miljarder rubel i nya värden, varav 700 miljoner utgör merprodukt, tillsammans med, låt oss säga 800 miljoner som tas från bönderna, först går till att upprätthålla statsapparaten och sedan till utvidgad reproduktion. Året därpå, tack vare produktionsökning och en ökning av arbetsproduktiviteten, producerar arbetarna 1 miljard 800 miljoner, varav merprodukten är 800 miljoner. Av denna summan går nu 750 miljoner till staten och 50 miljoner till höjda löner. Anta att ytterligare 50 miljoner mer också erhålls från bönderna under detta år, det vill säga totalt 850 miljoner. Det visar sig att lönerna stigit på grund av arbetarnas egen arbetsproduktivitet, medan den andel som arbetarna bidrar till statsapparaten och ackumulationsfonden också växer. Men samtidigt, som vi ser i detta exempel, växer också andelen av småproducenternas produkt som går till samma ändamål. *Det är uppenbart att den socialistiska ekonomiformen innebär en växande exploatering av småskalig produktion, men det förekommer ingen exploatering av bönderna från arbetarnas sida, inte ens när lönerna stiger*. Detta fall är typiskt för vår tid och kommer så förbli under många år framöver. I denna situation är inte bönderna en koloni till den statliga industrin, utan deltar i den utvidgade socialistiska reproduktionen. Arbetaren är inte en exploatör av bönderna, utan en medarbetare i de avdrag som görs för att utvidga reproduktionen, vilket inte är nödvändigt bara för honom, utan för hela det sovjetiska samhället, för alla arbetande klasser. Samtidigt är det uppenbart att det ena systemet exploaterar det andra. Kamrat Bucharin är dock inte emot en positiv balans för statsekonomin; han går till och med på att mervärdet ska gå till arbetarklassen som klass, det vill säga uppenbarligen inte bara till det statliga ekonomiska systemet utan också till dess konsumentbudget, vilket enligt min mening inte alls är nödvändigt. Och efter att ha gjort en så radikal gest,¹ begär han bara en sak: att ordet ”exploatering” ska tas bort.

Jag är fullständigt beredd att ta bort detta ord. Men samtidigt som jag tar bort det anser jag att det är lämpligt att påminna läsaren om de ord som Lenin använde om kampen mellan de två systemen: ”Diktatur innebär inte bara våld, även om den är omöjlig utan våld, den innebär även en högre arbetsorganisation än den föregående.” ”Våld kan användas utan att ha ekonomiska rötter, men då är det dömt till undergång av historien. Men våld kan användas med den avancerade klassens stöd, med stöd av det socialistiska systemets, den socialistiska ordningens och organisationens högre principer. *I så fall kan det tillfälligt misslyckas men det är oövertvinnligt.*” (Lenin, ”Till historien om frågan om diktaturen”, *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 14).²

Dessa rader skrevs i slutet av oktober 1920, det vill säga mot slutet av krigskommunismens period. Men Lenins formulering är av allmän karaktär, och försvarar med ännu större kraft än

¹ Jag citerar hans egna ord: ”Kommer den socialistiska industrin att förvärva mervärde i sin ackumulationsfond från småproducenterna? Ja, det råder inget tvivel om det. Betyder det att det här sker en överföring av värden från en klass till en annan, den härskande klassen? Ja, råder inte heller något tvivel om det. Men kan detta märkliga förhållande, med hjälp av en grov analogi från det kapitalistiska samhället, kallas för *exploatering*? Kan vi på denna grund kalla proletarietet för en exploaterande klass (vilket oundvikligen följer av det föregående påståendet)? Nej,usen gånger nej.”

² [Den källa som Preobrazhenskij ger för citaten är felaktig. Han hänvisar till en text av Lenin, som är daterad 20 oktober och publicerades i nr 14 av *Kommunistitjeskij Internatsional* (svensk översättning: [Till historien om frågan om diktaturen](#)). Men den korrekta referensen är Lenins [Tal om hur folket bedras med paroller om frihet och jämlikhet](#), som hölls den 19 maj 1919 på 1:a allryska kongressen om vuxenutbildning.]

nödvändigt mitt grundläggande påstående om kampen mellan två system mot alla anklagelser om avvikelser från leninismen. Jag betonar återigen att för mig inte alls handlar om *vilka faktiska eftergifter arbetarstaten kan behöva göra till bönderna*. Det är en helt annan fråga som jag inte behandlar i denna artikel. Det är också lämpligt att påminna om kamrat Lenins ord av ett annat skäl. Det är endast genom en vulgär förståelse av Lenins inställning till bönderna under NEP-perioden som leninismen på detta område kan betraktas som maximala eftergifter till bönderna *och bara det*. Lenin förespråkade och försvarade vissa eftergifter till bönderna som kommunist, det vill säga han framförde dem för att stärka grunden för proletariats diktatur; dessa eftergifter syftade framför allt till att uppnå detta grundläggande mål och var i hans ögon aldrig ett mål i sig. Kamrat Bucharin vet allt detta och vet mycket mer som står i Vladimir Iljitjs samlade verk. Men hans angrepp på mig på denna punkt har en sådan karaktär som tyder på att han inte ser något behov av att ta avstånd från en vulgär tolkning om leninismen. Att bara upprepa orden ”arbetar- och bondeböcker”, utan att analysera det verkliga förhållandet mellan de ekonomiska system som dessa klasser representerar, förstärker bara en vulgär, småborgerlig förståelse av leninismens syn på bondefrågan, en uppfattning som spontant attraherar de grupper i det sovjetiska samhället som speglar trycket från vårt lands hundra miljoner bönder.

Om att ”sluka” den småborgerliga ekonomin

I denna fråga, liksom i frågan om kolonierna och i många andra delar av sin artikel, konstruerar kamrat Bucharin först en halmdocka och riktar sedan in sig på denna bild och skjuter på den med en min som om han var djupt övertygad om att han hade rätt.

I ett avsnitt i min artikel skrev jag om det faktum att den socialistiska ekonomiformen inte kan överleva om den är omringad av privat varuproduktion på grundval av fredlig samexistens. Jag nämnde att själva existensen av dessa två system, även om de ingår i landets gemensamma system, oundvikligen leder antingen till att den socialistiska produktionen i vissa fall får underordna sig den småborgerliga ekonomin, i andra fall får den anpassa sig och i ytterligare andra sluka den, eller också upplöses den socialistiska produktionen själv av varuekonomins elementära krafter. Ordet ”sluka” är i detta sammanhang en synonym för det ena systemets seger över det andra. Detta ord ”sluka” gör det möjligt för kamrat Bucharin att hävda att jag avviker från leninismen i mitt sätt att förstå bondeekonomins fortsatta utveckling.

För det första anser jag att mitt påstående är en så elementär sanning, som Lenin själv upprepat många gånger, att det är absurt att försvara det. Att invända mot denna idé är endast möjligt om man utgår från tesen att kampen mellan de två systemen i vårt land har slutat med att det har upprättats en jämvikt mellan dem, så att det mellan socialismen och varuekonomin har skett en fredlig avgränsning av ekonomiska ”inflytandesfärer” och de två systemen utvecklas utan att inkräkta på varandras territorium. Hur dumt detta är blir uppenbart vid första försöket att tänka igenom relationerna mellan Sovjetunionens ekonomi och världskapitalismen. Vår inhemska kapitalism, vår enkla varuproduktion som ger näring åt denna kapitalism, och vårt handelskapital är avskurna från den världskapitalistiska ekonomin, dvs våra fienders huvudkrafter, genom vårt utrikeshandelsmonopol och våra tullbarriärer. Som en tydlig avskild del av den kapitalistiska världsekonomin, har vår inhemska kapitalism, med sin bas i enkel varuproduktion, avskurits av oss, omringats och utsätts för motsvarande angrepp av statsekonomin i denna artificiella miljö som bevakas av hela staten och dess väpnade styrkor. Men föreställ er för ett ögonblick att världskapitalet bryter igenom denna fördämning. Vad skulle då hända? Resultatet skulle bli att vår socialistiska ekonomi slukades av det kapitalistiska systemet; i denna process skulle krafterna i vår inhemska kapitalism och varuproduktion spela en ytterst aktiv roll i begravningen av det första experimentet med socialistisk industri. Denna möjlighet knackar desto hårdare på vår dörr ju större trycket på oss är från kapitalistiska länder på det ekonomiska

området, ju mer de kapitalistiska länderna verkligen börjar betrakta oss som en marknad för deras varor, som en källa till råvaror och som en sfär för att investera exporterat kapital.

Å andra sidan, ju mer framgångsrikt vår statliga ekonomi utvecklas och ju starkare den binder hela landets privata ekonomi till sig, desto mer framgångsrikt blir processen med att underordna de försocialistiska ekonomiska formerna under socialistiska former, anpassa de förra till de senare och så småningom absorbera dem.

För Ryssland kommer naturligtvis denna process att vara oerhört långvarig och långsam; den kommer att ske i olika takt under olika perioder, med avbrott, pauser och nya framsteg. Men hur långsam denna process än må vara, särskilt fram till dess den proletära revolutionen i väst kommer till vår hjälp, så går den ändå framåt och måste gå framåt om vår statsekonomi i allmänhet är ämnad att överleva. Jämvikt kommer att uppnås först när den privata ekonomin närmar sig den socialistiska ekonomins nivå, det vill säga när den likvideras just som privat ekonomi.

Men kamrat Bucharin griper tag i ordet ”sluka”, inte för att diskutera sakfrågan – för hur kan det finnas någon allmän kontrovers här? – utan för att tillskriva mig en specifik plan för detta uppslukande, nämligen utveckling av proletariatets ”egna” *jordbruk*, det vill säga utvecklingen av statsjordbruk som måste ”sluka” bondejordbruket under förhållanden där proletariatet utövar ett allmänt tryck på landsbygden. I detta fall skulle proletariatet agera ”i analogi med den ursprungliga ackumulationens riddare”. Efter att ha komponerat en sådan plan för mig, som inte har något gemensamt med vad jag faktiskt sa, förklarar kamrat Bucharin bestämt att ”allt detta är i grunden felaktigt”.

Det som i grunden är felaktigt är först och främst allt som kamrat Bucharin här tillskriver mig. Ingenstans i min artikel nämns ett enda ord om proletärt jordbruk i vårt land. Jag hänvisade inte till det en enda gång när jag behandlade problemet med att socialisera bondeekonomin. Jag talade om proletariatets ”egna jordbruk” endast i samband med de avancerade industriländerna, när proletariatet där har segrat och dagens storskaliga kapitalistiska jordbruk har omvandlats till socialistiska jordbruk. Kamrat Bucharin kan inte finna något sådant om vårt land i mina skrifter, trots att detta var en nödvändig förutsättning för den plan som han tillskriver mig och på vilken han koncentrerar sin eldgivning. Han har inte tvekat att använda sig av ett grepp som sedan länge är känd i en viss typ av polemik och som består i ”substitution”. Som vän är jag givetvis mycket ledsen för kamrat Bucharin, för han skulle inte ha använt sig av denna metod om det inte varit i yttersta nödfall. Jag tror att det vid ett annat tillfälle skulle vara mer intressant för honom att debattera den väsentliga frågan om han inte var begränsad av vissa politiska uppgifter när han inledde en polemik med mig. Jag sade ingenting om proletärt jordbruk i vårt land, eftersom det under överskådlig framtid knappast kommer att spela någon större roll. Endast i händelse av en proletär revolution i Europa kan vi förvänta oss något större intresse från proletariatet i väst för vår obrukade marker, vilket skulle kunna förändra hela bilden avsevärt. I allmänhet talade jag bara om, och för närvarande kan man bara tala om, en grundläggande form av socialisering av jordbruket, det vill säga om jordbrukskooperativ för bondebefolkningen.

Hur ser läget ut i detta avseende? I min artikel skrev följande om detta:

Småskalig produktion delas upp i tre avdelningar. En del förblir småskalig produktionen under en lång period, en annan organiseras kooperativt på ett kapitalistiskt sätt och den tredje, som undviker den senare processen, förenas på grundval av ”ny” Kooperation, som representerar en speciell typ av övergång från småskalig produktion till socialism och som varken innebär kapitalism eller enkel absorption av småskalig produktion av statsekonomi.

Denna nya form av Kooperation under proletariatets diktatur, bland vars varianter naturligtvis finns bondekommuner och *arteler*, som fortfarande måste utvecklas. Vi kan därför inte ge en teoretisk

analys av något som ännu inte existerar, utan bara är på väg att uppstå.

Kamrat Bucharin citerar också detta avsnitt. Hur korrekt han har förstått mig, eller mer exakt, hur korrekt han återger mina åsikter, framgår av den slutsats han drar av de ord som citeras ovan. Kamrat Bucharin skriver: "Kamrat Preobrazjenskij anser att lagarna för jordbrukets utveckling har förblivit desamma under proletariats styre som under kapitalismen". Med andra ord hävdar kamrat Bucharin att jag i min artikel ser den huvudsakliga vägen till socialisering av jordbruket i att statsekonomin slukar denna ekonomi. Allt detta är helt osant och står i total motsats till vad jag skrev i min artikel. Jag har ingenstans talat om vilken väg som skulle vara den primära eller om tidsramen för utvecklingen av alla processer som är förknippade med socialiseringen av bondeekonomin. Kärnan i min syn på denna fråga är följande: för närvarande *vet ingen och kan ingen veta* hur jordbruket konkret kommer att omvandlas till en form av producentkooperation som kommer att utgöra övergångsstadiet till socialisering av jordbruket. Denna ovilja att i ett vetenskapligt arbete beskriva något som ännu inte existerar i det verkliga livet kommer att förstås av alla som har studerat Lenin (minns hur Lenin försvarade vårt program vid åttonde partikongressen) och som har förstått hur vetenskap skiljer sig från skönlitteratur. I mitt verk *Från NEP till socialism* analyserade denna fråga ganska ingående, men jag gjorde det i form av en hypotes, eftersom det som kamrat Bucharin önskar endast kan uppnås i form av en hypotes och en utopi. När det gäller frågan om utvecklingen av bondejordbruk innehåller den boken inte bara det som kamrat Bucharin efter två års fördröjning framför mot mig, utan går även längre än så.

Men kamrat Bucharin finner allt detta föga övertygande. Hur kan detta komma sig? Preobrazjenskij tror sig [enligt Bucharin] kunna ge en analys av ackumulationslagen under den proletära revolutionens åttonde år i vårt land och före revolutionen i väst, men när det gäller jordbrukskooperationen vägrar han att säga någonting alls.

Han polemiserar inte mot Lenin, som trots allt lade fram en konkret och långtgående plan som samtidigt var en teoretisk prognos; han "hävdar" helt enkelt att det inte är möjligt att göra en teoretisk analys av något som ännu inte existerar utan bara måste uppstå. Enligt vår uppfattning är detta bara ett svepskäl.

För det första är sju år i allmänhet en kort tidsperiod, men den är ändå tillräcklig för att göra en teoretisk analys av vad som har hänt under denna tid och vad som nu händer framför våra ögon. Jag påminner kamrat Bucharin om att han även före revolutionen i väst, och inte sju år utan bara två år efter vår revolution, gjorde en beskrivning av den "allmänna teorin om omvandlingsprocessen" (*Övergångsperiodens ekonomi*). För det andra, om jag hade varit oenig med Lenin om kooperationens roll skulle jag skriva om det direkt. Lenins verk är inte en Talmud, och leninister bör inte vara talmudister. För det tredje, i Lenins artikel "Om kooperationen" finns inte det som kamrat Bucharin kräver av mig, det vill säga ingenting om formerna och vägarna för *producenternas* kooperation på landsbygden, bara ett principiellt påstående om kooperationens roll i ett bondeland. Inte heller kan det finnas något i Lenins artikel om detta, eftersom han inte gillade utopier och själv aldrig ägnade sig åt att utforma sådana. För det fjärde instämmer jag inte bara fullständigt med Lenins artikel "Om kooperationen", utan i alla mina inlägg under diskussionen 1923 betonade jag artikelns programmatiska betydelse och påpekade att dess betydelse inte förstods tillräckligt av partiet, och i nästan varje resolution som jag föreslog innehöll en motsvarande punkt som hänvisade till denna artikel. Det faktum att kamrat Bucharin har tvingats koka ihop en ny anklagelse om min påhittade oenighet med Lenin på denna punkt bevisar bara hur svårt det var för honom att fullgöra sin politiska och polemiska uppgift utan att förvränga innebörden av mina ord.

Nu övergår jag till kärnan i hela denna fråga. Vi ska här se att min uppfattning om ackumulation inte bara inte motsäger Lenins sista artikel ”Om Kooperationen”, utan tvärtom har en direkt inre koppling till den. Vad säger Lenin egentligen i denna artikel?

Varje samhällssystem uppstår endast med ekonomiskt stöd från en bestämd klass. Det finns ingen anledning att nämna de hundratals och åter hundratals miljoner rubel som den ’fria’ kapitalismens födelse kostade. Nu måste vi inse, och i vårt praktiska arbete tillämpa, det faktum att det samhällssystem som vi nu måste hjälpa mer än vanligt är det kooperativa systemet.” (Lenin, ”Om Kooperationen”)¹

I samma artikel talar Lenin om hur vi måste stödja Kooperationen materiellt. Kamrat Bucharin citerar också denna passage för att visa min avvikelse från Lenin, men han har diskret utelämnat den mening som talar om hur mycket den fria kapitalismens födelse kostade.

Men tanken i denna fras leder direkt till problemet med ackumulation. Om Kooperationen på landsbygden bara kan utvecklas snabbt ”med ekonomiskt stöd från en bestämd klass” – i det här fallet med stöd från den härskande klassen – uppstår den första frågan om varifrån dessa resurser ska komma i en union med 22 miljoner bondehushåll. En kredit på 100 rubel per hushåll uppgår redan till 2 miljarder, en kredit på 50 rubel uppgår till en miljard. För att krediter till bondeekonomin skulle ha en allvarlig effekt behövs miljarder; för att de ens ska märkas behövs hundratals och åter hundratals miljoner. Varifrån skall den proletära staten få dessa resurser? Var ska de komma ifrån om återuppbyggnaden av det fasta kapitalet i industrin och utvidgningen av det rörliga kapitalet till åtminstone samma nivå som före kriget kräver minst en miljard under de kommande åren? Ändå är resurser för dessa ändamål en nödvändighet av första prioritet. Jag säger inte att krediter till landsbygden och stöd till bildandet av bondekooperativ är en hopplös sak. Tvärtom anser jag att långfristiga krediter kommer att spela en mycket stor roll för utvecklingen av landsbygds Kooperationen i vårt land och att de samtidigt kommer att utgöra den viktigaste länken mellan industri och jordbruk. Men en plan för utveckling av långfristiga krediter är inte hopplös, bara i den mån som framgångar i den ursprungliga socialistiska ackumulationen inte är hopplösa. Faktum är att fram till dess den ursprungliga socialistiska ackumulationsperioden är fullbordad, kan långfristiga krediter – ja alla krediter – till landsbygden visserligen öka, men inte bli särskilt omfattande. Först när den ursprungliga ackumulationsperioden är avslutad och industrin står på en ny teknisk grund, först då kan värdeflödet från stad till land, genom kanalerna för långfristiga krediter, bli en bred flod. Följande exempel skall visa hur det faktiskt förhåller sig i detta avseende. Under det senaste halvåret har industrin genom kredithandel investerat endast 100 miljoner rubel i kooperativ. Men även denna summa har nu visat sig vara otillräcklig; man har tvingats dra sig tillbaka och öka leveranserna till privat kapital mot kontant betalning. Detta faktum talar sitt tydliga språk om hur utarmad vår statliga ekonomi är och vilka enorma ansträngningar den måste göra när det gäller ackumulation.

Det stöd till Kooperationen som Lenin talade om, tillsammans med andra former av finansiering av landsbygden från städerna som han inte nämnde, är således endast möjligt på grundval av stora framgångar för ackumulationen inom industrin. Innan dessa framgångar uppnåtts kommer vårt stöd att vara blygsamt och ofta snarare irritera bönderna med sin snålhet, jämfört med våra oundvikligt stora utgifter för statsapparaten, än att framkalla en känsla av tacksamhet mot den klass som beviljar krediten. Och jag tror inte att det kommer att bli svårt att förklara alla dessa idéer för den breda massan av bönder, som inte alls är oförmögna att förstå elementära begrepp om vår ekonomi som helhet.²

¹ [Om Kooperationen]

² Av just detta skäl bör vi inte slösa bort det vi har när vi ger krediter till landsbygdsbefolkningen, utan vi bör koncentrera våra blygsamma resurser på att ge krediter till bonden som producent, inte som konsument. I första

Detta är den första punkten. För det andra, i det citerade avsnittet ur min artikel talade jag om jordbrukskooperation inom produktionen, medan Lenin i sin artikel talar om kooperation i allmänhet och mellan konsumenter i synnerhet. Ingenstans säger han att en stor del av bondebefolkningen kommer att bilda produktionskooperativ enbart genom utbyte, det vill säga huvudsakligen via konsumentkooperativ.

I vårt land kan vi gå mot kooperation på produktionsbasis både via utbyte, inklusive med långfristiga krediter, och via elektrifiering, och även genom att öka användningen av traktorer i jordbruket. Hur denna ännu okända producentkooperation kommer att se ut, och på vilket sätt eller med vilken kombination av metoder som vi kommer att genomföra det, vet ingen för närvarande, och det är därför Lenin inte nämnde ett ord om det i sin artikel. Men han talar om ekonomiskt stöd till kooperativen från den härskande klassen, och därmed leder han oss direkt till frågan om ackumulation i den statliga ekonomin. Om kamrat Bucharin är övertygad om att bildandet av kooperativ på landsbygden kommer att ske uteslutande eller huvudsakligen genom utbyte, vilket i allmänhet inte kan uteslutet och till och med är ganska troligt, måste han först och främst bevisa detta, särskilt eftersom han påstår att denna fråga utelämnas i min artikel. Låt honom visa exakt hur kooperationen kommer att gå vidare från utbytet till att omfatta produktionssfären. Om han skriver mer om detta ämne än vad jag gjorde i min lilla bok *Från NEP till socialism* och i mina artiklar om långfristiga krediter, och om han skriver mer än vad andra redan har gjort om detta ämne, då kommer vi att vara tacksamma mot honom. Men låt honom skriva något i stället för att gömma sig bakom Lenins artikel, som inte alls behandlar denna fråga i så konkreta termer.

Men medan Lenin i denna artikel inte säger något om hur han tänker sig omvandlingen av bondeekonomin, och medan han där inte säger något om storindustrins roll i denna omvandling, finns det andra ställen i hans tal och artiklar där han ofta behandlar denna fråga. För att inte förlänga vår redogörelse ska vi bara ta upp några av dessa passager. I sitt tal vid den åttonde allryska sovjetkongressen sade Lenin:

Var och en som uppmärksam iakttar livet på landsbygden, jämfört med livet i staden, vet att vi inte har dragit upp kapitalismens rötter och att vi inte har undergrävt fundamentet, grundvalen för den inre fienden. Den senare är beroende av småproduktionen, och för att undergräva den finns bara ett medel, nämligen att ställa landets ekonomi, inklusive jordbruket, på en ny teknisk bas, på den moderna storproduktionens tekniska bas. Bara elektriciteten kan tjäna som bas för detta. (Volym XVII, s. 428.)¹

I sin rapport om naturaskatten vid den allryska partikonferensen den 26 maj 1921 sade Lenin:

Den enda verkliga grund på vilken vi kan konsolidera våra resurser för att bygga upp det socialistiska samhället är storskalig industri. . . . Vi kan, måste och kommer att lägga grunden för storskalig industri i vår ekonomi. Utan den är ingen verklig socialistisk grund för vårt ekonomiska liv möjlig.²

I sitt tal vid Kominterns tredje kongress den 5 juli 1921 sade Lenin bland annat:

Vi säger: storindustrin är det enda sättet att rädda bondebefolkningen från nöd och svält. Alla håller med om detta. Men hur kan det göras? Att återupprätta industrin på den gamla grunden kommer att kräva alltför mycket arbete och tid. Vi måste ge industrin en modernare form, det vill säga vi måste införa elektrifiering. Det kommer att kräva mycket mindre tid.³

hand innebär detta maximal kredit för plogar, traktorer och andra produktionsinstrument, med privilegier för kollektiv.

¹ [Lenin, *Valda verk*, 12-bandsutgåva, Vol. 8, s. 276]. [[Åttonde allryska sovjetkongressen](#), 22 december 1920]

² [Ibid., Vol. 9, s. 211, 212.]. [*CW*, Vol. 32, [Tenth All-Russia Conference of the R.C.P.\(B\)](#), "Report on the Tax in Kind"]

³ [Ibid., Vol. 9, s. 240.]. [*CW* Vol. 32, [Third Congress of the Communist International](#), "Report On The Tactics Of The R.C.P."]

Jag tror inte att kamrat Bucharin kommer att anklaga Lenin för att underskatta böndernas roll och överskatta den statliga industrin. Jag tror inte heller att han kommer att anklaga honom för att i det första av de citerade styckena lägga ha framfört utsikten att ”sluka” bondeekonomin, när han talade om att elektrifiera inte bara industrin utan också jordbruket. Men kamrat Bucharin borde noga överväga en fråga som automatiskt uppstår här. Hur tänker han förena sina invändningar mot mig med de ord som jag har citerat från Lenin? Detta för oss till den centrala punkten i vår dispyt. Den grundläggande frågan är följande: antingen måste kamrat Bucharin visa att Lenins artikel ”Om Kooperationen” motsäger de citat från Lenin som återges ovan, och om han lyckas med detta skulle han ha skäl att tala inte om mitt avsteg från leninismen, utan om sitt eget avsteg från allt som Lenin skrev och sade före sin artikel ”Om Kooperationen”; eller så måste han visa att Lenins sista artikel inte motsäger utan bara på ett visst område utvecklar de åsikter som Lenin tidigare hade framfört om utsikterna för vår ekonomiska utveckling, som han hade framfört på ett allmänt sätt, inte bara om frågan om bondekooperationen utan också om de övergripande utsikterna för vårt socialistiska framåtskridande. I det senare fallet skulle dock kamrat Bucharin bli tvungen att dra tillbaka hela det argument som han har byggt upp mot min artikel. I så falla måste han anta en balanserad förståelse av leninismen, men det finns ingen balans när det gäller detta. Frågan är enkel: det är antingen – eller.

Personligen är jag övertygad om att Lenins artikel om Kooperationen inte motsäger alla de åsikter som han har framfört om socialismens framtid i vårt land. Frågan om bondekooperation, oavsett vilka former den än tar sig, är bara en del av den allmänna frågan om vårt socialistiska framåtskridande. Utan en snabb utveckling av den statliga ekonomin kan det inte heller ske någon tillräckligt snabb utveckling av bondekooperationen, såvida det inte är en Kooperation som riktar sig mot oss. Och en snabb utveckling av den statliga industrin är omöjlig utan en tillräckligt snabb ackumulation i vår statliga industri. Att undersöka villkoren för denna ackumulation, dess framsteg och de hinder den stöter på, är att undersöka en av de mest grundläggande frågorna för vårt lands socialistiska utveckling. Kamrat Bucharins invändningar mot mig skulle bara vara meningsfulla i ett fall: om han tänkte revidera alla vårt partis åsikter om framtidsutsikterna för vår ekonomiska utveckling, liksom förståelsen av proletariats diktatur och den grundläggande linjen för våra relationer med bönderna, som vi har hållit fast vid från den stund då vi antog en kurs mot den socialistiska revolutionen och den socialistiska återuppbyggnaden av ett samhälle befriat från kapitalets makt. Men en sådan revidering skulle vara en revidering av leninismen, inte i ordets polemiska mening, utan i ordets verkliga betydelse, och i så fall skulle kamrat Bucharins argument gå långt utöver den blygsamma uppgift som min artikel här erbjuder.

Som vi delvis har sett ovan och som vi ska se nu, har kamrat Bucharin också överdrivit sin polemik och misslyckats med att upprätthålla en leninistisk balans i sina argument i en annan fråga av mycket stor betydelse, den om arbetar- och bondeblocket under proletariats diktatur.

Arbetar- och bondeblocket

I sin artikel har kamrat Bucharin sagt mycket om arbetar- och bondeblocket. Men allt han säger missar poängen, eftersom alla hans allmänna formuleringar, i den mån han citerar Lenin korrekt, är fullständigt obestridliga sanningar som ingen i vårt parti ifrågasätter. Och i den mån han återger min artikel felaktigt och oriktigt har de ingenting med vad jag har skrivit att göra och jag behöver inte påminnas om dem. Alla hans försök att visa att min teoretiska konstruktion strider mot Lenins ståndpunkt om arbetar- och bondeblocket visar sig vara helt fruktlösa. Han kan inte citera *en enda rad* ur min artikel för att belägga sina påståenden, av det enkla skälet att detta problem ännu inte har tagits upp i mitt arbete och kommer att tas upp till undersökning först efter analys av industrins och jordbrukets ekonomi. Jag har redan nämnt att jag ännu inte har klargjort, i ren form om möjligt, utvecklingstendenserna i vår varuekonomi, och därmed

fastställt den ekonomiska grunden för de krafter (småproducenterna) i allians med vilka det är nödvändigt att skapa ett block. Kamrat Bucharins starkaste argument mot mig är att jag belyser problemet med den ursprungliga socialistiska ackumulationen genom att jämföra denna process med fakta hämtade från den ursprungliga kapitalistiska ackumulationens epok. Kamrat Bucharin anser att denna analogi är ”monstruös”, eftersom det inte kan finnas något allians mellan den ursprungliga ackumulationens riddare och deras offer.

För det första, om jag utvecklar mina åsikter genom att jämföra två ekonomiska system och två epoker, avser detta framför allt *framställningsmetoden* och inte essensen den övergripande konstruktionen. En annan framställningsmetod, skulle vara möjlig utan jämförelser som innefattar likheter och skillnader, men det skulle inte förändra begreppet på något sätt, och enligt min mening skulle det bli lidande av att inte ge en mer grafisk illustration av de olika aspekterna.

För det andra, sedan när är en vetenskaplig jämförelse – till exempel mellan människan och hunden – förnedrande för *homo sapiens*? Jag förstår inte varför vi till exempel inte vetenskaplig kan jämföra den proletära staten med den borgerliga staten, eller vårt rättssystem med det kapitalistiska etc. Blir den proletära staten verkligen mindre proletär genom en sådan jämförelse? Kan vi inte se den proletära statens särdrag bättre och tydligare när vi jämför den med den borgerliga? Allt detta är så uppenbart att det är tröttsamt att upprepa det i stället för att ta itu med nya problem. Men kamrat Bucharin har haft otur med denna punkt även ur ett annat perspektiv. Genom en ödets ironi är det just i Lenins artikel om Kooperationen, och just i den mening som kamrat Bucharin diskret utelämnar i sitt citat, som Lenin – utan att visa någon som helst förlägenhet över att bryta upp arbetar- och bondeblocket – diskuterar hur stora kostnader som var förknippade med den ”fria” kapitalismens födelse, det vill säga han jämför socialismens byggare – oh vilken fasa! – med den ursprungliga ackumulationens riddare. Men om ”rätten att jämföra” kräver logisk motivering, särskilt när det gäller citat från Lenin, visar detta bara vilken teoretisk *återvändsgränd* vi kan hamna i om varje steg i en vetenskaplig studie av vår ekonomi måste klättra över den sorts barrikader som kamrat Bucharins artikel upprättar.

I min jämförelse begränsade jag mig till en analys av de ekonomiska systemen ur synvinkeln av det materiella utbytet mellan dem. Jag berörde inte klassförhållandena i vår ekonomi just därför att politik är koncentrerad ekonomi, och man måste först analysera ekonomin, med alla dess tendenser i *sin rena form*. Jag vet inte, men kanske skulle kamrat Bucharin i en liknande studie, ha valt en annan approach, dvs. börjat med politik, sedan övergå till ekonomin och sedan återvända till politiken. För mig verkar en sådan approach vara mycket längre, kräva upprepningar och dessutom vara besvärlig eftersom orsaker ofta skulle förväxlas med konsekvenser. Lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen är trots allt en lag som har sina rötter i den statliga sektorns ekonomi. För att komma fram till politiken, till en koncentration av helheten, är det under våra omständigheter nödvändigt att analysera, som jag redan sagt, varuekonomins lagar, som framför allt har sin grund i den privata ekonomin, och även världskapitalismens inflytande på oss. När kamrat Bucharin anklagar mig för eklekticism och för att säga mycket lite om politik, då visar det bara att han i politikens och den politiska polemikens intresse inte har försökt förstå vare sig min undersökningsmetod eller min framställningsmetod.

Men eftersom kamrat Bucharin lägger ord i min mun och själv frestas av analogier, måste jag kort nämna proletariatets relationer till bönderna ur ett historiskt-sociologiskt perspektiv. Låt oss först av allt börja med kamrat Bucharins analogi. Jag citerar hans ord:

I dag utövar arbetarklassen makten inom industrin; bönderna har den *faktiska* kontrollen över marken och jordbruket, bönderna säljer jordbruksprodukter och köper industriprodukter; arbetarna gör i allmänhet det motsatta. Deras direkta intressen kolliderar längs denna linje. Dessutom är bönderna en

rest från forna tider, men en ”rest” med enorm relativ betydelse.

Detta har ingen likhet med relationerna mellan ackumulationens riddare och bönderna. Det liknar snarare relationerna mellan industribourgeoisin och godsägarna i ett visst utvecklings-skede, även om analogin naturligtvis är ytterst svag och leder oss särskilt långt i någon riktning.

Borgarklassen har makten i fabrikena. Jordägarna har jorden. Motsättningen mellan deras intressen uppstår längs prislinjen. *Därav* kampen mellan dem, som ibland och under vissa omständigheter är ganska skarp. *Men samtidigt* (vi talar om den period då bourgeoisin har makten) finns det ett *block*, en allians mellan kapitalisterna och jordägarna mot arbetarklassen. Borgarklassen leder detta block, borgarklassen *förlitar sig* på jordägarna och stöds av dem.

Hur har dessa klassers *utveckling* sett ut under den senaste tiden? Det handlar om att båda grupperna (dvs både industrikapitalisterna och jordägarna) genom cirkulationsprocessen, genom bankerna, genom aktiebolagsformen och så vidare, har kommit bra bit på vägen mot att omvandlas till en enda grupp, mottagare av utdelningar. Utdelningen har så att säga blivit en syntes av tidigare olika inkomsttyper; detta har åtminstone varit (och är fortfarande) den grundläggande utvecklingstendensen inom det område som vi behandlar.

Något som formellt liknar detta kommer ock så att inträffa, om vi ser på frågan i ett bredare historiskt sammanhang, med arbetar- och bondeblocket. Allteftersom bondeekonomin genom cirkulationsprocessen i allt högre grad dras in i den socialistiska banan, kommer klasskillnaderna att suddas ut och försvinna i ett klasslöst samhälle.

Detta är naturligtvis framtidens musik. Visst finns det andra problem på vår agenda, men vi måste se framtidsutsikterna för att kunna vara ”flexibla” i vår inriktning. ”Och det perspektiv på framtida utveckling som kamrat Preobrazjenskij utgår ifrån är radikalt falskt.”

Jag har inga invändningar mot att undersöka frågan på grundval av den analogi som kamrat Bucharin här lägger fram. Jag invänder bara än en gång kategoriskt mot att denna hans analogi ställs mot min egen. Jag sagt att det socialistiska systemet måste hämta näring inte bara från sina egna källor utan också från de försocialistiska formernas källor, precis som den tidiga kapitalismen under sin utveckling hämtade näring från förkapitalistiska produktionsätt. Som vi har sett håller kamrat Bucharin med mig om denna grundläggande punkt och ifrågasatte endast min terminologi. Ändå går min analogi inte längre än till en analys av utbytet mellan systemen och balansen i detta utbyte. Men kamrat Bucharin väcker en ny fråga och lägger fram en analogi på ett helt annat plan.

Vad är svagheten i kamrat Bucharins analogi?

Det är att han, genom att utgå från den ”breda historiska skalan”, har hoppat över den *aktuella periodens* särdrag, och han har gjort det medvetet eftersom hans analogi, till skillnad från min, inte tjänar något syfte om man inte jämför *godtyckligt utvalda perioder* av de relationer som jämförs, i stället för *analoga historiska perioder* i utvecklingen av de klasser som jämförs. För närvarande befinner vi oss i socialismens första år. För dessa första år och årtionden är det nödvändigt att ta motsvarande period i kapitalismens historia, det vill säga grovt sett perioden före de borgerliga revolutionerna eller senast epoken för dessa revolutioner. Men denna period skiljer sig väsentligt från den epok då den livegne godsägaren förvandlades till kapitalistisk jordägare, då inte bara den kapitalistiska industrin utan också det kapitalistiska jordbruket gick samman med bankerna. Denna epok föregicks av en mycket intensiv klasskamp mellan städernas borgarklass och de stora godsägarna, en kamp där de stora godsägarna bildade ett block med prästerskapet mot det tredje ståndet. Under denna epok ”stodde sig inte borgarklassen på godsägarna”, utan drevs ofta bort från makten av godsägarna genom en rad kontrarevolutioner eller tvingades till allvarliga kompromisser – kompromisser som fördröjde borgarklassens utveckling och tvingade in den på den preussiska vägen i stället för den

amerikanska (för att använda Lenins terminologi).¹ Detta för det första. För det andra uppstod blocket mellan dessa klasser i slutändan just på grundval av den storskaliga kapitalistiska produktionsformen, som omvandlar feodal egendom till kapitalistiska jordbruksfabriker, fullpackade med sockerbruk, destillerier, bryggerier och andra fabriker. Men proletariats stats-ekonomi och dagens bondeekonomi representerar *två olika typer av ekonomi*, vars förening kräver en lång historisk period av kamp mellan dessa former och anpassning av de lägre formerna till de högre.

För att kunna göra sin ”extremt provisoriska” jämförelse måste kamrat Bucharin hoppa över denna period, medan hela frågan består i att visa hur vi ska ta oss igenom denna period, och hur vi första hand ska ta oss igenom åtminstone de två första decennierna av sovjetmakten, under vilken klasskampen i allmänhet inte kommer att upphöra utan bara ändrat form. När kamrat Bucharin säger att dessa konstruktioner bara är framtidens musik och att ”dagens dagordning rör andra problem”, devalverar han helt sin egen konstruktion just för dagens syften. Han erkänner själv att han inte säger oss något om *dagens uppgifter eller de verkliga förhållandena i nutiden*.

Vad är kärnan i arbetar- och bondeblocket? Det är att proletariats, som den härskande klassen och därmed den klass som ansvarar för det sovjetiska samhället som helhet, leder bönderna i deras kamp för sovjetsystemets överlevnad och därmed fullgör sin stora historiska uppgift att utveckla och stärka en ny typ av ekonomi och bekämpa all vacklan, besvikelser, revolter, missnöje och avsteg från detta mål hos sina allierade.

Mot vem har detta block bildats? Mot inhemska krafter – godsägare och kapitalister – och efter deras nederlag framför allt mot världskapitalet. Här vacklar bönderna oundvikligen, eftersom ett sammanbrott för vårt system, ett upphävande av monopolet på utrikeshandeln och tullbarriären, skulle ge dem tillgång till billigare utländska varor och något högre priser på sina jordbruksprodukter – det vill säga det en förbättring av deras villkor, ur dagens synvinkel. Men samtidigt skulle detta sammanbrott betyda världskapitalets seger över vårt sovjetsystem och som en följd därav utbetalningen till detta kapital av 18 miljarder guldrubler (enligt en beräkning; 16 miljarder enligt en annan) för att reglera skulder från före kriget och krigstiden, samt andra fordringar. Denna summa skulle räcka för helt återuppbygga vår industri och vårt jordbruk långt över förkrignivån. En sådan händelseutveckling skulle vara mycket värre än alla tillfälliga fördelar som bönderna skulle få om det skulle överge sitt block med proletariats mot världskapitalet till förmån för ett block med kapitalet mot proletariats; för att inte tala om att detta skulle innebära att vårt land förvandlades till en koloni. Om det skulle gå så långt som till krig mot de kapitalistiska länderna, är det uppenbart att en motsvarande inställning från bönderna är av avgörande betydelse för att ett sådant krig ska kunna vinnas. Men industrins framsteg är inte mindre viktiga, för utan dess framgångsrika utveckling skulle framgångar på krigsfronten inte vara möjliga.

Arbetar- och bondeblocket kan inte bara ses som ett sätt att kompromissa med landsbygden. Vi behöver denna kompromiss inte som ett självändamål, utan för att bönderna, i sin vacklan mot kapitalets sida, inte ska förstöra ner den världshistoriskt betydelsefulla struktur som proletariats håller på att upprätta i form av statsekonomin, med alla dess möjligheter, inklusive möjligheter för bönderna själva.

Ur denna synvinkel står följande utdrag ur vårt program – och allt som Lenin sade om arbetarnas och böndernas block – inte alls i motsats till den ståndpunkt som jag framförde i min artikel, eftersom denna redogörelse är en analys av förutsättningarna för överlevnad och

¹ [För Lenins distinktion mellan preussiskt och amerikanskt jordbruk, se Lenin; [Socialdemokraternas agrarprogram i den första ryska revolutionen 1905-1907](#), avsnittet ”5, Den borgerliga agrarutvecklingens två typer”]

utveckling av det system i vars namn vi nu ingår nödvändiga kompromisser och som vi kommer att fortsätta att ingå i framtiden i den mån de visar sig nödvändiga för att bevara proletariats diktatur och förhindra att den framväxande statsekonomi förstörs. Här är vad vi läser om detta i vårt program:

I förhållande till medelbönderna består VKP:s [Allryska kommunistiska partiets] politik i att gradvis och på ett planerat sätt dra in dem i det socialistiska uppbyggnadsarbetet. Partiet ställer sig uppgiften att skilja medelbönderna från kulakerna, att vinna dem till arbetarklassens sida genom en uppmärksam inställning till deras behov, att bekämpa deras efterblivenhet med ideologiska medel och under inga omständigheter med tvångsåtgärder, att i alla fall där deras vitala intressen berörs sträva efter att nå en praktisk överenskommelse med dem och att göra eftergifter till dem när det gäller att fastställa hur de socialistiska reformerna skall genomföras.

Allt detta har fast antagits av vårt parti. Det krävde och kräver ingen revidering, och så vitt jag vet har hittills ingen föreslagit någon revidering. I vårt parti finns det ingen som är så galen att hen inte förstår att om hela proletariats diktatur skakas i sina grundvalar på grund av en spricka mellan proletariatet och bönderna, då kommer proletariatet inte heller kunna fullgöra sin historiska uppgift att utveckla statsekonomi.

Men å andra sidan skulle det vara en vulgarisering av leninismen om vi, när vi redogör för den leninistiska uppfattningen av problemet med arbetar- och bondeblocket, undvek att belysa den andra aspekten av frågan, nämligen *målet* med våra eftergifter och deras gränser, om än bara i allmänna algebraiska termer. Det var inte för inte som Lenin ofta tog upp detta ämne. Det räcker att citera följande ord från hans tal vid den allryska partikonferensen den 26 maj 1921:

Sovjetmaktens fiender diskuterar så ofta formeln om överenskommelsen mellan arbetarklassen och bönderna, och använder den ofta mot oss, eftersom den är så vag. En överenskommelse mellan arbetarklassen och bönderna kan tolkas på många olika sätt. Om vi inte utgår från att en överenskommelse ur arbetarklassens synvinkel är möjlig i princip, tillåten och korrekt endast om den stöder arbetarklassens diktatur och är en av de åtgärder som syftar till att avskaffa klasserna, då förblir den naturligtvis en formel som alla fiender till sovjetmakten, alla fiender till diktaturen, utnyttjar. (Lenin, Vol. XVIII, del 1, s. 257.)¹

Men proletariats diktatur kan hotas inte bara genom att vi misslyckas med att ”komma överens” med bönderna på grund av felaktig politik gentemot landsbygden, utan också om vår ekonomiska bas utvecklas långsammare än kapitalismens groddar på basis av varuekonomi. Och i så fall kommer det att bli svårt att ”komma överens” med bönderna just *på grund av den långsamma utvecklingen av industrin*. Därför måste vi, i blockets eget intresse och för att säkerställa dess styrka, studera allt som händer i vår statsekonomi. Vi måste noggrant studera de grundläggande förutsättningarna för vår ekonomis utveckling. Först efter en sådan studie kommer vi att kunna veta hur vår produktionsbas ser ut i varje tidpunkt, hur läget är för vår bas, hur produktionsbasen för blockets ledande element ser ut, vilka resurser som finns för att göra eftergifter till allierade och vilka naturliga gränser som finns för dessa eftergifter.

Under proletariats diktatur består böndernas unika villkor av det faktum att denna klass inte är en härskande klass i ordets vanliga mening, men den inte heller är en förtryckt klass, även om den representerar en lägre produktionsform som måste övervinnas och omvandlas under inflytande av en historiskt högre forms verksamhet. Å andra sidan ser vi följande intressanta fenomen i vårt system. En del av den härskande klassen, det vill säga en del av arbetarna, är ekonomiskt nära förbunden med bönderna. Därför har bönderna sin naturliga representation inom den härskande klassen själv. Statsindustrins tillväxt och de nya strömmarna av arbetskraft från landsbygden som kommer att flöda in i statsindustrin, kommer att säkerställa denna

¹ [CW, Vol. 32, [Tenth All-Russia Conference of the R.C.P.\(B\)](#), ”Report on the Tax in Kind” (Rapport om naturaskatten)]

representation under många år framöver – en representation som kanske inte är mindre viktig än de rättigheter som bönderna garanteras enligt vår sovjetiska konstitution. Proletariatet och bönderna är i vårt sovjetiska samhälle sammankopplade kär. När det uppstår oroligheter i bondehavet, rör sig alltid vattnet i proletariatets sjö. En analys av den proletära diktaturen i ett bondeland ur denna synvinkel skulle vara mycket mer fruktbar än en godtycklig jämförelse mellan bönderna och godsägarklassen och mellan arbetarna och kapitalisterna – en jämförelse som strider mot alla historiska perspektiv.

Slutligen är en analys ur denna synvinkel ännu viktigare av ett annat skäl. Vår nuvarande bondeekonomi skiljer sig till sitt slag mycket lite från den före kriget; förändringarna i den är tyvärr fortfarande mycket små. Samtidigt har vår ekonomi och dess utvecklingsriktning, liksom förhållandena mellan bönderna och den härskande klassen, förändrats i grunden jämfört med den förrevolutionära perioden. Följaktligen är det staden och den statliga ekonomin som är det omvandlande centrumet, och därför måste den nya typen av band mellan klasserna, den ny grundvalarna för det sovjetiska samhället, som en samhällsformation som inte tidigare skådats i historien, studeras ur det omvandlande centrumets perspektiv, vilket jag gör i mitt arbete.

Om den ekonomiska politiken

Här måste vi, hur tråkigt det än må vara, först och främst befria oss från kamrat Bucharins de ”utbyten” i tolkningen av min text. I min artikel skrev jag:

... idén att en socialistisk ekonomi kan utvecklas på egen hand, utan att utnyttja den småborgerliga ekonomins (inklusive böndernas) resurser, [är] utan tvekan en reaktionär småborgerlig utopi. Den socialistiska statens uppgift består här inte i att ta mindre från de småborgerliga producenterna än vad kapitalismen gjorde, utan snarare att ta mer från de ännu större inkomster, som kommer småföretagarna till del genom rationaliseringen av hela ekonomin, inklusive småföretagsamheten,..¹

Vi har ovan sett att kamrat Bucharin höll med om att statsekonomin inte kan undvika att utnyttja småproduktionens överskottsresurser. Vi har tagit dessa resurser fram till nu, vi fortsätter att ta dem nu, och vi kommer oundvikligen att ta dem i framtiden. Hur förvånade blir vi inte när kamrat Bucharin ser hänvisningen till detta fullständigt obestridliga faktum som en pil som skjuts mot ”vårt partis småborgerliga politik”. Det är förvånande att kamrat Bucharin inte märker denna motsättning i sin egen artikel. Allmänt sett beskriver jag här bara vad som hittills har hänt i vårt land. Om kamrat Bucharin granskar våra statsbudgetar för de senaste åren och riktar sin uppmärksamhet mot diagrammet som visar de beräknade anslagen till industrin, kommer han att se att vår faktiska politik har varit precis den som jag har beskrivit och som måste fortsätta under den ursprungliga socialistisk ackumulationsperioden. Denna politik har genomförts trots påtryckningar från landets småborgerliga massor. Även i framtiden, vilket kamrat Bucharin har instäm i, måste vi ta resurser från den privata ekonomin för att återuppbygga och utveckla industrin, för att tekniska upprusta den. När jag talar om småborgerliga utopier är det för det första därför att det *inte finns några bondeländer utan småborgerliga utopier*, och för det andra därför att vi i framtiden kan komma att möta försök att revidera den ekonomiska politiken på denna punkt. Detta är något som vi måste förutse och bekämpa. Det bästa sättet att bekämpa försök att revidera vår ekonomiska politik i denna riktning är att studera statsekonomins existensvillkor och förutsättningarna för dess utveckling.

Kamrat Bucharin formulerade min ståndpunkt i fråga om prispolitiken med två ord: ”Höj dem”. För att uttrycka det milt är detta en uppenbar lögn. Jag säger ingenstans i mitt arbete något om prisökningar. Jag har uttryckligen slagit fast att ackumulationspolitiken i vårt land inte bara är möjlig utan faktiskt kommer att fortsätta med fallande eller stabila priser. Kamrat Bucharins påstående är en förvrängning av både ordalydelsen och innebörden av mina ord. Min verkliga

¹ [Jfr del II, avsnittet ”Ursprunglig kapitalistisk och socialistisk ackumulation” i denna översättning].

ståndpunkt i denna fråga är följande. En korrekt prispolitik för den statliga industrins produkter måste sträva efter följande tre mål: ackumulation för utvidgad reproduktion och för teknisk upprustning av industrin, höjda löner och sänkta priser. Kan dessa mål uppnås samtidigt eller är de motstridiga? De kan uppnås. En motsägelse skulle endast uppstå om hela ekonomin befann sig i ett stabilt tillstånd, och detta stabila tillstånd omfattade inkomstnivåerna i både den statliga och bondebaserade ekonomin. Då skulle ackumulation endast kunna ske på bekostnad av en lönesänkning eller prisökning; en prissänkning skulle endast vara möjlig på bekostnad av ackumulation och en lönesänkning, och så vidare. Men med ökningen av arbetsproduktiviteten kan detta trefaldiga problem lösas samtidigt, Kamrat Bucharin predikar för mig precis det som jag visste och så långt innan han gjorde det. Med den noggrannhet som är typisk för hans artikel säger han att jag bara behandlar fördelningen av en stabil inkomst. Jag behöver inte en sådan upplysning. Men det kan vara till nytta för kamrat Bucharin, för om han förstod denna punkt skulle han kunna förstå resten av min utläggning.

Och så kan det trefaldiga problemet lösas med ökad arbetsproduktivitet. Detta är också i allt väsentligt formeln för arbetarnas och böndernas block när det gäller den viktigaste punkten på det ekonomiska området. Jag ska ge ett sifferexempel. Om vi antar att vår industri under ett år – tack vare ett mer fullständigt utnyttjande av företagen, en förbättrad teknik, mer produktivt arbete från arbetarnas sida, en bättre organisation av hela processen och bättre planering i hela den statliga ekonomin – producerar en enhet av produkten 10 procent billigare, och om detta, omräknat till pengar för den totala produktionen, ger, låt oss säga, 150 miljoner extra, då består den korrekta prispolitiken i att denna ”besparing” fördelas på tre sätt: till ackumulation, till prissänkningar och till löneökningar. En sådan fördelning är i sig inte bara en funktion av produktionsökningen och arbetsproduktiviteten, utan också en nödvändig förutsättning för dessa. Endast med ett sådant fördelningssystem är det möjligt att inte bara stimulera försäljningen av en växande mängd produkter och gradvis tillfredsställa landsbygdens behov (vilket bara är en av förutsättningarna för uppgiften och inte hela uppgiften), utan också att uppfylla två andra förutsättningar utan vilka framsteg är omöjliga. *Finansieringen av den stigande arbetsproduktiviteten, det vill säga en löneökning, är en nödvändig förutsättning för att undvika en stabilisering på detta område. Slutligen är det bara om ackumulationen är säkerställd som en vidareutveckling av produktionen är möjlig.*

Utveckling förutsätter tillgång till nytt kapital i olika proportioner, *in natura*, och fördelat till alla produktionsgrenar, som den mest nödvändiga förutsättningen för utvidgad reproduktion i nästa skede. Precis som expansion av den kapitalistiska reproduktionen är omöjlig utan ett mervärde som överstiger konsumtionen hos kapitalistklassen och de grupper som den försörjer, är det omöjligt att tänka sig en vidareutveckling av den statliga industrin utan en viss mängd mervärde från denna. Den ideala prispolitiken för oss är en politik där prisnivån, trots prissänkningar på grundval av produktionsframsteg, inte bara tar hänsyn till reproduktion utan även utvidgad reproduktion plus elektrifiering, och där allt detta säkerställs automatiskt från en cykel till nästa. Om en sådan politik inte är möjlig för vissa branscher, är det desto med nödvändigt att i denna process förlita sig på tillflödet av resurser från områden som ligger utanför statliga ekonomins gränser. I vilken utsträckning det för närvarande är möjligt att närma sig detta ideal är en helt annan fråga. Här måste vi oundvikligen ta hänsyn till alla förutsättningar för att lösa uppgifterna, inklusive den relativt långsamma tillväxten av ackumulationen i bondeekonomin, den relativt långsamma tillväxten av dess köpkraft, problemet med proportionaliteten i utvecklingen av industri och jordbruk, storleken på skörden under ett visst år, den möjliga exportmängden, priserna på världsmarknaden för spannmål, priserna på alla exporterade varor, och så vidare.

Vid genomförandet av en sådan prissänkningspolitik stöter vi på en viktig svårighet. Eftersom det mesta av detaljhandeln är i händerna på privatkapitalet, stöter vår politik för att sänka

priserna i branscher där produktionen släpar efter efterfrågan på ett allvarligt hinder som paralyserar politiken för att sänka priserna för konsumenterna. Eftersom en stor del av detaljhandeln är i privata händer, leder en prissänkning under förhållanden med varubrist, oundvikligen till ackumulation inom privatkapitalets sfär.¹ En stor del av denna sänkning hamnar i deras händer, och vi uppnår bara delvis en förbättring av konsumenternas ställning, särskilt på landsbygden. Om prissänkningen stör ackumulationsprocessen, det vill säga möjligheten till utvidgad reproduktion inom en viss bransch, då är vägen stängd för oss att uppnå en verklig sänkning i nästa skede. För expansion kräver ytterligare kapital. Om detta extra kapital inte erhålls under den föregående cykeln, då kommer vi att under det följande året ha samma produktionsvolym som föregående år. Skillnaden mellan grossist- och detaljhandelspriserna kommer att bestå, och konsumenten kommer precis som tidigare inte kunna dra nytta av politiken med en ny prissänkning. Följden blir stagnation i produktionen och höga priser i detaljhandeln. I detta fall är det naturligtvis fördelaktigt för oss att antingen inte sänka priserna förrän vi har utökat produktion, eller att tillgripa varuintervention, om detta å ena sidan kan undanröja den tillfälliga varubristen, och å andra sidan ge oss ytterligare resurser för utökad reproduktion inom den aktuella branschen under följande säsong. Det är alltså uppenbart att den enkla parollen prissänkning, utan att ta hänsyn till andra uppgifter, i vissa fall kan stoppa utvecklingen av vissa grenar av vår industri utan att ge någon fördel till de breda massorna av konsumenter, särskilt på landsbygden. Vi måste anta en ståndpunkt som inte handlar om konsumtion utan om produktion, och göra produktionen till vår utgångspunkt. När allt kommer omkring lever vi ännu inte i ett socialistiskt samhälle med produktion för konsumenten, utan i en period av ursprunglig socialistisk ackumulation, under den järnhårda lagen om en sådan ackumulation. Naturligtvis är en produktionsinriktad hållning, inklusive hos den medvetna produktionsinriktade arbetaren, inte lika populär som en politik med rena prissänkningar oavsett vad som händer, och heller inte lika populär som en konsumentinriktad syn på vår ekonomi. Men vi måste förstå en sak: en prissänkningspolitik kommer bara att undvika att bli en tom fras för de fattigare konsumenterna i den mån den är resultatet av ackumulation, av utvidgad reproduktion i det föregående skedet. Vi måste gå vidare, inte från prissänkning till ackumulation, utan från ackumulation till prissänkning. Det var lätt för oss att sänka priserna kraftigt för att övervinna krisen i slutet av 1923, och denna sänkning hade också en positiv effekt på produktionen i sig, men det var bara för att vi hade ackumulerat tillräckligt för denna operation under den föregående cykeln och kanske ackumulerat ännu mer än vad som var nödvändigt. Under mer eller mindre normala förhållanden för vår industris utveckling i framtiden kommer sådana språng att vara både materiellt omöjliga för oss och olämpliga för ekonomin som helhet.

Det är nödvändigt att här tillägga att ett av de svåraste problemen i vårt liv – arbetslösheten – trots alla försök att lösa det radikalt, helt och hållet beror på ackumulationsproblemet. Hundratal miljoner i form av outnyttjad arbetskraft hos arbetslösa, i form av oanvända fabriker med outnyttjad utrustning och icke-ekonomisk användning av kapital i fabriker som är i drift – dessa

¹ Jag skall bara nämna ett slående exempel på prissänkningar när efterfrågan överstiger utbudet. Textilindustrins totala produktion för 1923-4 värderades till 570 miljoner rubel. Med den efterföljande prissänkning fick denna industri offra mer än 40 miljoner rubel. Vad medelbönderna och fattigbönderna fick ut av denna sänkning framgår av följande siffror. Av textilindustrins hela produkt gick förra året 35 procent av bomullstygera, 27,6 procent av ylletygerna och 9,7 procent av linnetygerna till landsbygdsbefolkningen. Och av all konsumtion på landsbygden av dessa produkter svarade fattig- och medelbönderna för omkring 60 procent. Vid samma tid förra året uppgick det påslag på detaljhandelspriserna på bomullstryck, jämfört med grossistpriserna, den 1 april 1924 till 31 procent, den 1 augusti 38,5 procent och den 1 december 44,7 procent. Det innebär att påslaget ökade trots sänkningen av grossistpriserna. Följaktligen tog privatkapitalet i småhandeln en enorm del av prissänkningen. Det är resultatet av en politik som går ut på att sänka priserna till varje pris, under förhållanden där den inhemska produktionen är otillräcklig, det vill säga där ackumulationen för utvidgad reproduktion är otillräcklig.

hundratals miljoner går förlorade och människor svälter eftersom vi fortfarande knappt har börjat ackumulera och fortfarande har liten framgång på detta område.¹

Dessutom berör arbetslöshetsfrågan inte bara arbetarna utan också bönderna. En särskild undersökning skulle kunna visa hur mycket dagens landsbygd, med dess enorma reserv av outnyttjad arbetskraft, skulle vinna om vi lyckades återupprätta förkrigstidens relationer mellan industri och jordbruk och därmed sysselsätta hundratusentals nya arbetare i produktionen och ännu större massor av bönder i olika former av arbete.

En andra fråga som vi måste ta upp här är om beskattning av den privata ekonomin i syfte att utveckla industrin. Jag citerade ovan ett avsnitt ur min artikel där jag nämnde att vår uppgift på detta område inte består i att ta mindre än det som kapitalismen tog, utan snarare i ta mer från en ännu större inkomst. Kamrat Bucharin kallar denna tanke ”sund” (tänk vilken ära det är!), men han förstår inte hur denna tanke har letat sig in i den grav av felaktigheter som han har skapat av mina åsikter för att underlätta sina polemiska uppgifter. Ändå finns det ingenting i mitt arbete som motsäger denna idé. Om, låt oss säga, vår bondeekonomi tack vare intensifiering – naturligtvis under en ganska lång period – ger tre gånger mer intäkter än före kriget, vilket inte på något sätt är en utopi (våra agronomer tror att en ännu större ökning är möjlig), varför kan vi då inte ta en och en halv gånger så mycket som kapitalismen tog? Eller, för att ta ett godtyckligt sifferexempel: om kapitalismen tog, säg, 20 rubel av 100 rubel av böndernas inkomst, varför kan då inte den socialistiska staten ta 30 rubel av 300 rubel av inkomsten? Detta gäller desto mer eftersom vi genom långfristiga krediter, som är lika fördelaktiga för ackumuleringen i industrin som i jordbruket, kommer att återföra en del av dessa resurser till bondeekonomin i form av kapital. Inget av detta väcker några invändningar från kamrat Bucharin. Nej, han låter sig faktiskt ryckas med av detta perspektiv och han lägger till och med fram en formulering som knappast skiljer från min egen och förklarar: ”Ackumulationen i den socialistiska industrin, är med tanke på bondehushållens större relativa vikt, en funktion av ackumuleringen i bondeekonomin.”: Kamrat Bucharin kan helst enkelt inte förstå hur min tes kan förenas med utsikten att staten ”slukar” bondeekonomin, hur den passar in i ett kolonialt program för att plundra landsbygden, med att ignorera bondemarknadens kapacitet och så vidare. Men om man tar hänsyn till att ”uppslukandet”, den koloniala politiken och så vidare bara är produkter av min opponents ”negativa utvidgade reproduktion” på polemikens område, då ”försvinner” motsägelsen omedelbart – och den försvinner med mycket mindre ansträngning än vad som skulle vara nödvändigt enligt Hegel.

Det är samma sak med kamrat Bucharins argument att jag föreslår att döda den gås som lägger guldägg åt vår statliga industri, det vill säga att jag föreslår att vi ska bromsa utvecklingen av bondeekonomin, vilket står i uppenbar motsättning till texten i mitt arbete. Men jag måste återigen tillägga att min artikel inte innehåller någon kvantitativ analys av ekonomin; den gör ingen uppskattning av den relativa vikten av dessa olika komponenter i siffror. Även här har kamrat Bucharin varit alltför ivrig att kasta sig in i striden utan att invänta en redogörelse för mina åsikter om ekonomin i dagens sovjetiska bondesamhälle. Och när kamrat Bucharin instruerar mig att ackumulationen i bondeekonomin är en funktion av den socialistiska

¹ Hur svårt det kommer att bli för oss att genomföra denna ackumulationsprocess märks redan på det teoretiska planet. Knappt har den teoretiska belysningen av denna process påbörjats förrän larmet går! Men utan en framgångsrik ackumulation i industrin kan inte problemet med att ytterligare sänka priserna lösas. Denna väg är svår, men är den enda möjliga för oss. Om vi avviker från denna väg eller om saktar ner vår frammarsch längs den, då skulle det bara finnas ett enda sätt att fortsätta att sänka priserna till varje pris: att avskaffa monopolerna på utrikeshandeln och upprätta en länk mellan bondeekonomin och den utländska industrin, det vill säga att avskaffa den statliga industrin. Eftersom detta är uteslutet för oss återstår bara ackumulationens väg. Detta innebär att vi för att sänka priserna, för att stärka arbetar- och bondeblocket, för att befästa vår diktatur, för att avskaffa arbetslösheten och för att höja lönerna – behöver en så framgångsrik ackumulation som möjligt.

ackumulationen, använder han för det första andra termer för att läxa upp mig om min egen tes, och för det andra presenterar han den för mig utan att komma med några förbättringar. När jag talar om den statliga ekonomins beroende av utbytet mellan denna ekonomi och den privata ekonomin, skriver jag faktiskt:

I detta avseende [det vill säga i frågan om förbindelsen genom utbyte med den privata ekonomin, J.P.] beror proportionaliteten i den statliga industrins utveckling på en proportionell utveckling i den privata ekonomin, vilket sker spontant. Här är den statliga industrin fast bunden till den privata ekonomins vagn. Ändå är dess arbete för att möta marknadens efterfrågan den nödvändiga förutsättningen för den socialistiska ackumulationen i sig. *Om ackumulationen på bekostnad av den privata ekonomins innebär att det uppstår ett saldo i värdeutbytet till den statliga ekonomins favör, så kommer detta saldo att bli desto större ju större utbytets belopp är, under i övrigt lika förutsättningar.*

Med andra ord är ackumulationens storlek knuten till utbytets storlek. En ökning av utbytet från landsbygden är endast möjlig på grundval av ökad produktion för marknaden inom jordbrukskonomin, medan en ökad produktion för marknaden är synonymt med en uppgång för denna ekonomi och dess lönsamhet; därav beroendet mellan utbytesvolymerna och ackumulationen. Hur liknar allt detta det som kamrat Bucharin skriver om mig?

Men kamrat Bucharins framställning är inte bättre än min, eftersom den inte återspeglar den enorma betydelsen av den dialektiska motsättning som är inblandad i den beskrivna processen. Denna motsättning består i följande. Ju snabbare bondeekonomin utvecklas och dess produktion för marknaden växer, desto större blir basen för socialistisk ackumulation i denna sektor. Det är en aspekt. Men ju snabbare denna tillväxt är, desto mer omfattande blir grunden för utvecklingen av varuekonomins grundläggande lagar, desto djupare och bredare blir vågorna av marknadens elementära fluktuationer och desto större blir utrymmet för att kapitalistiska relationer kan bildas på denna grund, med alla de ekonomiska och politiska konsekvenser som detta innebär för det socialistiska systemet. Villkoren för tillväxt vid båda polerna är samtidigt villkor för tillväxten av motsättningarna mellan de två systemen, eftersom det samtidigt ökar potentialen för en mer omfattande reglering av ekonomin från statens sida och också för de krafter som motverkar denna reglering och stör den. Allmänt talat är detta ingen ny idé. Den har uttryckts mer än en gång. Kamrat Lenin talade om den med andra ord. Men i vilket fall som helst är det viktigt för oss att noga följa utvecklingen av denna motsättning vid varje given tidpunkt och alltid vara medveten om de aritmetiska uttrycken för de motsättningar som växer i vissa områden medan de avtar i andra. Genom att försöka till varje pris ”krossa Preobrazjenskijs”, har kamrat Bucharin fokuserat uppmärksamheten på en aspekt av problemet, medan den andra har undgått hans synfält.

När det gäller den inhemska bondemarknadens kapacitet och bedömningen av dess roll för vår industri, har jag här minst av allt behov av att lyssna till kamrat Bucharins förmaningar. Jag tog upp detta problem för ett och ett halvt år sedan i min föreläsning och broschyr *Om ekonomiska kriser under NEP*, för vilken kamrat Larin, av en ironisk slump anklagade mig för narodism. Detta problem kommer också att få stort utrymme i min bok, av vilken kamrat Bucharin har kritiserat ett kapitel. Kamrat Bucharin säger att jag bara nämner detta tema en gång. Jag håller med om att det inte sägs så mycket om detta, men av ett helt förståeligt skäl. Om jag kunde skriva om allt på en gång i ett enda kapitel, skulle det ju inte behövas någon bok. Många saker diskuteras knappa alls i artikeln! Exempelvis sägs ingenting om vår stadsmarknads kapacitet för bondeekonomin, en fråga som också oerhört viktig för vår ekonomi, och som *just för bönderna* understryker den stora betydelsen av snabb ackumulation, det vill säga av utvidgad reproduktion inom industrin. Årets kris inom boskapsuppfödningen är ett talande exempel på detta.

Kamrat Bucharin håller inte med om mitt påstående att vi under de kommande åren behöver sjunkande eller oförändrade priser; han anser att den enda rätta parollen är sjunkande priser. På detta måste jag svara följande. För det första har vi vissa industrigrenar där det inte är menings-

fullt för oss att särskilt sträva efter att sänka priserna: dessa omfattar till exempel all produktion som är kopplad till den borgerliga efterfrågan, till exempel produktion av lyxvaror. Ett annat exempel är alkoholhaltiga drycker etc. Även här måste man sträva efter att sänka produktionskostnaderna och överföra vinsten från dessa branscher till andra typer av produktion som lider av kapitalbrist, i den mån denna uppgift inte kan lösas genom höjda punktskatter. Vidare talade jag i artikeln inte bara om det innevarande året utan också om de kommande åren. När problemet med att återuppbygga vårt industris fasta kapital blir ännu mer akut i vårt land än det är nu, och när skillnaden mellan priserna på industri- och jordbruksvaror närmar sig världsmarknadspriserna eller våra egna förkrigsproportioner, då måste vår prispolitik växla med långa perioder av stabila priser; och när råvarorna blir dyrare, särskilt från utlandet (bomull, gummi, mjuk ull, tunga lädervaror etc.) – vilket ligger utom vår kontroll – kan det inte uteslutas att vi måste höja våra priser. Det är därför jag var noga med att inte bara tala om att sänka priserna.

Kamrat Bucharin kritiserar hårt en av mina kommentarer om att ”filantropisk” handel inte är lönsam för oss. Vad är det frågan om här?

I det aktuella avsnittet talade jag om det olämpliga ur ackumulationssynpunkt att binda en del av statskapitalet i en handel som inte ger oss någon vinst och inte löser andra viktigare problem, det vill säga framför allt problemen med att ytterligare utvidga produktionen. Med tanke på vår extrema kapitalbrist måste staten i varje ögonblick besluta i var det just nu är absolut nödvändigt och fördelaktigt att rikta våra resurser. För närvarande är denna fråga mycket akut. Är det fördelaktigt för oss att binda våra resurser i handel när industrin lider av akut brist på dessa resurser? Naturligtvis kan vi inte undvika att avsätta en del av statens kapital till statlig handel och Kooperationen. De resurser som vi har avsatt till dessa områden, det vill säga till utbytesfären, kommer utan tvekan att öka. Men det är helt olämpligt just nu avsätta dessa resurser till den typ av handel som inte ger något i form av ackumulation och som endast löser problemet med att minska privatkapitalets exploatering av småproducenterna. I allmänhet är också den senare uppgiften viktig, men här måste vi inrikta vår politik på att locka småproducenternas eget kapital till denna typ av handel, så att bönderna utvecklar försäljningskooperativ med egna medel och inte binder upp en del av vårt statskapital i denna handel och därmed avleder det från produktionen. Vi har fortfarande inte råd att ta någon betydande kontroll över denna del av handeln. Det är allt jag ville säga här. På grundval av tidigare erfarenheter och erfarenheterna från det senaste året har riktigheten i denna idé fullt ut bekräftats.

Om drivkrafterna för utvecklingen av vår ekonomi

I ett stycke i sin artikel med rubriken ”Monopolistisk parasitism eller socialistiskt framsteg” lägger utvecklar kamrat Bucharin ett antal helt korrekta idéer om hur vi måste driva vår industri framåt under förhållanden med statligt monopol på storskalig produktion och transport. Det enda jag inte förstår är varför dessa idéer, som jag själv uttryckte innan kamrat Bucharins artikel publicerades (vilket han vet), skulle utgöra invändningar mot min ståndpunkt. Medan den kapitalistiska utvecklingens drivkraft var och i viss mån fortfarande är konkurrensen, medan kapitalistiska företag under hot om konkurs måste kämpa för sin överlevnad genom att förbättra tekniken, höja arbetsproduktivitet och sänka priserna. Kapitalisternas drivkraft är strävan efter vinst, men proletariats statsekonomi utvecklar andra drivkrafter och regleringsmekanismer för produktionen som är inneboende i just detta ekonomiska system självt. Det grundläggande påtryckningsmedlet utövas här av arbetarklassen, som konsumenter, på sin stat och dess apparat. Ur denna synvinkel är det inte bara trycket från partilösa arbetare på fackföreningarna och från fackföreningarna på de ekonomiska organen och staten, som utgör en väsentlig del av denna mekanism i den nya ekonomin, utan samma roll spelas delvis också av arbetarnas spontana tryck, ända upp till och inklusive så kallade ”arbetsnedläggelser”. Här är vårt system å ena sidan medvetet organiserat, å andra sidan söker det spontant inom sig själv

efter den slags regleringsmekanismer som skall ersätta den kapitalistiska konkurrenskampens drivkrafter och därmed fylla samma funktioner, men med andra medel. Dessa medel är direkt beroende av att vår stat är en arbetarstat, att vår industri är en statlig industri och att denna statliga industri är sammanvävd med arbetarstaten.

När det gäller konsumenttrycket från bönderna är detta inte en socialistisk form av inre tryck; det kommer utifrån, även om det liknar arbetarklassens tryck i sina objektiva konsekvenser. Det skiljer sig från arbetarnas tryck på följande sätt. Precis som konkurrensen mellan kapitalistiska företag inte påverkar grunderna för det kapitalistiska systemets existens och på sin höjd leder till att vissa svaga företag går i konkurs och ruineras, så kan arbetarnas tryck på sin egen stat inte skaka statens grundvalar utan bara påskynda industrins utvecklingstempo och förbättra dess organs arbetsmetoder och kvalitet. Böndernas påtryckningar är däremot ett yttre tryck till sitt sociala och klassmässiga innehåll, och det kan överskrida gränserna för en allierads tryck på en annan allierad, och i detta avseende skiljer det sig principiellt från arbetarnas tryck. Ändå kan detta tryck, som en stimulans för ökad och rationaliserad produktion, och förutsatt det inte destabiliserar det sovjetiska systemet, få samma konsekvenser som proletariats konsumenttryck.

Det är just förekomsten av dessa påtryckningsmedel i vårt ekonomiska system – som är utsatt för yttre påtryckningar från utländskt kapital – som skyddar statsekonomin från att stagnera och vila på monolets lagrar, och ju längre de fungerar, desto mer kommer de att driva hela systemet framåt i snabbare takt. Jag berörde inte denna fråga i min artikel eftersom den kommer att behandlas i ett annat kapitel i boken, där jag ska diskutera vår ekonomis organisatoriska struktur, ackumulation och socialistisk kultur samt framväxten av en ny typ av arbetare i den statliga ekonomin.

Eftersom ingenting av det som kamrat Bucharin skriver i detta stycke på något sätt strider mot vad jag har skrivit, hävdar kamrat Bucharin, för att hitta någon oenighet med mig, att jag förespråkar en politik som går ut på att höja priserna, vilket skulle fungera som ”en annan form av beskattning”. Ja, jag förespråkar att direkta skatter på landsbygden ska sänkas till ett minimum, till exempel till en enda inkomstskatt, medan resten ska tas ut genom punktskatter och en lämplig prispolitik.¹ (Detta var förresten också Vladimir Iljitjs åsikt, som jag ofta hörde honom uttrycka under NEP-perioden.) Men om vi väljer denna väg – och det har vi redan delvis gjort – betyder det inte alls att vi kan nå vårt mål enbart genom att höja priserna. Jag har redan nämnt att detta inte bara är onödigt under nuvarande omständigheter, utan att vi tvärtom kan genomföra denna politik med fallande eller stabila priser.

Om lagen om socialistisk ackumulation

Kamrat Bucharin är skeptisk till mitt sätt att formulera den grundläggande lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, inte bara ur politisk utan uppenbarligen också ur vetenskapsteoretisk synvinkel. Men vad har kamrat Bucharin framfört som motargument till denna lag? Jag måste erkänna att jag var mycket intresserad av denna del av kamrat Bucharins artikel, som verkligen berör mig och jag studerade den mycket noggrant. På grundval av tidigare erfarenheter förväntade jag mig att kamrat Bucharin just här skulle komma med nytt material för att ställa frågan på ett annat sätt eller motbevisa min egen konstruktion med sin egen, som brukar göra i sådana fall. Men jag blev besviken. Hela tyngdpunkten i hans artikel visade sig ligga på det politiska området, det vill säga i det område som jag inte direkt berörde och där min opponent, som bekant inte är någon stor specialist.

¹ Jag talade om detta på partikonferensen i januari 1924, med resultatet att kamrat Larin, med sin vanliga arrogans, anklagade mig för småborgerlig avvikelser.

Först i slutet av sin artikel kom kamrat Bucharin ihåg vad han borde ha börjat med och vilket ämne som huvuddelen av hans svar borde ha ägnats åt. Och vad framförde han som motargument mot mig?

Enligt kamrat Bucharin ligger en enkel truism till grund för min lag. I ett land under proletariats diktatur och en mer utvecklad industri kommer en mycket större del av merprodukten att erhållas från industrin och inte från småproducenterna. Det motsatta kommer att ske där industrin är svagare och småskalig produktion är mycket stark. Jag förnekar inte att detta är en självklarhet, precis som kamrat Bucharin förmodligen inte kommer att förneka att den logiska utgångspunkten för varje lag är någon självklarhet eller axiom. Hela poängen är den kedja av slutsatser som följer. Kamrat Bucharin ser inget behov av att logiskt koppla denna självklarhet till påståendet att ju större den småskaliga produktionens specifika vikt har i en socialistisk stat jämfört med statsekonomin, desto större blir ojämlikheten i varuutbytet mellan dessa system. För det första talade jag om lagen i termer av den övergripande balansen i det materiella utbytet mellan två ekonomiska former, inte bara om balansen i varuutbytet mellan dem. Kamrat Bucharins invändning på denna punkt är helt felaktig. Om vi till exempel accepterar att den bristande likvärdigheten i utbytet för oss i Ryssland, under förhållanden av fri konkurrens med kapitalistiska länder, kommer att vara mindre än inom de avancerade kapitalistiska länderna, så säger detta ingenting om huruvida allt detta skulle förbli oförändrat med samma teknik men utan fri konkurrens och med ett socialistiskt monopol, just under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period. När vi utgår från denna självklarhet stöter vi på det faktum att under den ursprungliga socialistiska ackumulationsperioden, och under hela den period då den *ursprungliga* socialistiska ackumulationen pågår, måste industripriserna inte bara omfatta alla reproduktionselement utan också säkerställa (om detta inte sker genom beskattning) övergången till en högre teknisk bas. Hur långvarig denna process kommer att bli, hur långsamt eller hur snabbt denna ackumulation kommer att ske, är en helt annan fråga. Givet vår allmänna fattigdom och vår låga jordbruksnivå kommer hela denna process, om den inte stöds av en europeisk revolution, naturligtvis att ske mycket långsamt. Men denna process är oundviklig; det är en fråga om liv och död för det sovjetiska ekonomiska systemet.

Den ursprungliga socialistiska ackumulationens lag är lagen om kampen för statsekonomin överlevnad. Det ojämna utbyte, som den kräver även inom varuutbytet, är inte bara en reproduktion av de proportioner i vilka denna icke-ekvivalens existerar i de kapitalistiska länderna. Det kräver också ett visst tillägg utöver detta. Frågan om utbytet mellan staden och landsbygden skulle vara mer ekvivalent i ett socialistiskt Tyskland än i Sovjetunionen är för närvarande rent akademisk. Ingen kan med säkerhet säga hur stor andel av priserna för vår inhemska industriproduktion som kommer att gå till teknisk omställning av ekonomin, och ingen kan heller fastställa den relativa vikten av arbetsintensiva grödor i det socialistiska Tysklands jordbruket. När jag vid formuleringen av lagen hänvisade till minskningen av ojämnt utbyte med tidigare kolonier, hade jag i åtanke den aspekt av bristande likvärdighet som är specifikt förknippad till kapitalistisk och imperialistisk exploatering och politik. Kamrat Bucharin skriver att frågan om ojämnt utbyte inte är så enkel som jag föreställer mig. Jag anser inte alls att detta är en enkel fråga eller att den inte kräver en mycket detaljerad teoretisk studie. Jag förstår mycket väl skillnaden i detta avseende mellan länder som vid sidan av småbrukare också har storskaliga kapitalistiska jordbruk (som kommer att bli socialistiska under proletariats diktatur), och länder som har storskalig produktion inom industrin men inom jordbruket endast har småskalig eller nästan uteslutande småskalig produktion, och där kampen mellan storskalig och småskalig produktion tar formen av en kamp mellan industri och jordbruk och mellan stad och land.

Men av kamrat Bucharins invändning ser jag inte att han på något sätt har komplicerat detta problem jämfört med vad jag sade om detta tema i min artikel. Tyvärr ser jag, trots all min vilja, mycket litet av värde i kamrat Bucharins invändningar angående denna punkt.

Detsamma gäller den centrala punkten i min artikel, som handlar om kampen mellan värdelagen och den socialistiska ackumulationslagen. Kamrat Bucharin begränsar sig till en enda kommentar, där han återigen försöker visa att ”frågan är alltså mycket mer komplex än den framstår för kamrat Preobrazjenskij”. Jag skall här citera kamrat Bucharins kommentar i sin helhet.

Vi kan inte här gå in på en detaljerad analys av en av kamrat Preobrazjenskij's allmänna teoretiska ståndpunkter, där han (Preobrazjenskij) beskriver ackumulationsprocessen som en kamp mellan två lagar: den socialistiska ackumulationslagen och värdelagen. Enligt kamrat Preobrazjenskij förlamar den socialistiska ackumulationslagen delvis, eller ”upphäver” delvis värdelagen, som för tillfället helt träder i bakgrunden.

Här skall vi bara notera följande: den överskjutande ”vinsten” i avancerade ekonomiska komplex härrör från: (1) det faktum att den individuella produktionskostnaden här är lägre än den sociala kostnaden, det vill säga på grundval av värdelagen; (2) det faktum att det finns monopol. Om vi betraktar en lång tidsperiod är det inte svårt att se att den första lagen uttrycker och bygger på produktivkrafternas *utveckling*, medan den andra är mer eller mindre förknippad med konservativa tendenser i den mening som vi nämnde i texten. Å andra sidan är värdelagen, som i ett oorganiserat samhälle också är lagen om fördelningen av det samhällsliga arbetet, en bestämd gräns för monopol. För det finns en objektiv gräns i fördelningen av produktivkrafterna; om denna gräns överskrids, är en akut kris oundviklig. Slutligen omvandlar ett universellt monopol, det vill säga den universella samhällsorganisationen, den spontana värdelagen till en planerad medveten ”lag” för den ekonomiska politiken, lagen om rationell fördelning produktivkrafterna. Frågan är alltså mycket mer komplex än den framstår för kamrat Preobrazjenskij.

Jag tror att det är inte jag utan kamrat Bucharin som har en förenklad förståelse av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation. Kampen står här mellan värdelagen och planeringsprincipen. Men i det givna skedet, det vill säga i det inledande skedet av kampen mellan planeringsprincipen och marknaden, under förhållanden av kapitalfattigdom och statsekonomin tekniska och ekonomiska svaghet, *antar denna kamp oundvikligen formen av kamp mellan lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation och värdelagen*. Lagen om denna ackumulation är bara det första stadiet, planeringsprincipens barndom. Regleringen utvecklas inte för regleringens skull, utan är underordnad den ursprungliga ackumulationens uppgifter, precis som att försöken att bygga upp en planeekonomi under krigskommunismen inte var underordnad det abstrakta målet med en socialistisk plan, utan uppgifterna att försvara landet under inbördeskriget. Om vi abstraherar bort från dialektiken i hela denna process, om vi delar upp hela undersökningsområdet i abstraktionsrektanglar och därmed stoppar historiens gång, kommer vi naturligtvis att kämpa i ett skruvstäd av oförsonliga motsättningar: mellan monopol å ena sidan och värdelagen å den andra; mellan kapital i gammal bemärkelse och statskapital i ordets nya bemärkelse. Men det finns en utväg. Den ligger i det faktum att det verkliga livet utvecklas enligt Hegel, Marx och Lenin, dvs. det utvecklas dialektiskt och sorterar därmed ut motsättningar som skapas av vårt schematiska tänkande och av den terminologi som utarbetats i analysen av ett system och som ofta vägrar att fungera när det sker en historisk övergång från ett system till ett annat.

Ur denna synvinkel är kamrat Bucharins anmärkningar om att begreppet ”produkt” inte får användas om kapital helt korrekta ur statistisk terminologisk synvinkel, men felaktiga för att beskriva en dialektisk process. Jag har inte gjort något terminologiskt skrivfel här, utan jag utgick medvetet från det faktum att omvandlingen av varan till produkt och ersättningen av privatkapital i gammal mening med statligt kapital sker efter revolutionen på basis av det ena systemets gradvisa tillväxt på bekostnad av det andra. Om kamrat Bucharin kan föreslå en lämplig väg ut ur denna terminologiska svårighet, kommer jag att vara den första att välkomna

det. Men hittills har han inte gjort det. Tvärtom ägnar han en hel spalt åt att rätta till mitt förbiseende, det vill säga att jag på 2-3 ställen, för att fatta mig kort, har använt termen ”socialistisk ackumulation” i stället för ”ursprunglig socialistisk ackumulation”. Jag erkänner härmed mitt förbiseende och ska rätta till det vid första bästa tillfälle. Jag förväntar mig dock att kamrat Bucharin i framtiden inte begränsar sig till att skjuta med kanon mot terminologiska sparvar och snedsteg, utan också säger något om frågans kärna.¹

Jag måste bestämt protestera mot kamrat Bucharins avslutande kommentarer, när han skriver:

Den läsare som är van vid att analysera olika ideologiska nyanser upptäcker här omedelbart en trång verkstadsideologi som inte ”bryr sig” om andra klasser, som inte intresserar sig för det grundläggande problemet med proletär politik, problemet med arbetar- och bondeblocket och proletär hegemoni i detta block. Bara ett kort steg i samma riktning och vi kommer fram till den färdigas formen av den halvmensjevikiska ideologin hos vissa fackföreningsmän av den ryska sorten: åt helvete med bönderna, fler eftergifter till utländskt kapital, inte en kopek till kooperativt nonsens och jordbruksfrågor, mer tryck på bönderna för ”proletariatets” ära, och så vidare. *Detta är vad denna ideologi växer till.*

Hur osanna dessa påståenden är – hur falska och fabricerade, för att uttrycka det mildt – framgår av en specifik punkt i anklagelsen, nämligen den som gäller ”fler eftergifter till utländskt kapital”. När det gäller eftergifter skrev jag följande i min artikel:

Den i grunden negativa sidan av koncessioner består i att statsekonomin under den ursprungliga socialistiska ackumulationens period, det vill säga under sin period av största svaghet, kommer i direkt kontakt med utländskt kapital, som är beväpnat med all sin teknik, sitt överskott av fast och rörligt kapital och med stora reserver av nytt kapital i sin borgerliga bakomliggande ekonomi.... Resultatet kan bli att en alltför stor dos av eftergifter, som tas in i den statliga ekonomins organism kan börja upplösa den, precis som kapitalismen på sin tid upplöste den svagare naturliga ekonomin.... Under alla omständigheter är försiktighet på koncessionspolitikens område ett uttryck för samma ekonomiska nödvändighet som tvingar Sovjetunionens ekonomi att med alla medel upprätthålla monopolet på utrikeshandeln och ett system med mycket sträng protektionism.

Det framgår tydligt av hela min artikel, och särskilt av detta citat, att en försiktig inställning till eftergifter är hänger samman med hela min allmänna uppfattning. Om kamrat Bucharin, utan några bevis och trots artikelns bokstav och innebörd, hävdar motsatsen, då har allt detta också sin egen inre logik – den politiska polemikens logik. När jag tillsammans med andra kamrater 1910 åtalades i en av rättegångarna för partimedlemskap, påpekade jag för vår försvarare (den välkände Kerenskij) att hans försvarsstrategi innehöll en variant som avvek från sanningen, även om det skulle vara mer fördelaktigt att helt enkelt säga sanningen, svarade han mig: ”Vi måste skapa en version av försvaret som är lättare att acceptera och mest trovärdig för domarna, och inte komplicera vår berättelse med överväganden om vad som faktiskt hände i enskilda fall”.

Sådana är försvarsreglerna i en domstol. Men sådana är också reglerna för politiska attacker. I en attack är det inte alltid nödvändigt att säga, och ibland är det till och med nödvändigt att inte säga, vad som faktiskt är sant. Det gäller att skapa den mest fördelaktiga och samtidigt mest utslitna versionen av anklagelser som lättast kan fastna i läsarens huvud. Detta är en regel för inom både juridisk och politisk estetik som kamrat Bucharin uppenbarligen börjat anamma. Endast så kan man förklara varför han beslutade att anklaga mig för att vara eftergiven när jag har skrivit precis tvärtom.

Lika nära sanningen är anklagelser om facklig inskränkthet och så vidare. Detta begrepp användes av Lenin om våra interna partifrågor. Med det menade han helt korrekt att det innebar att man offerar diktaturens intressen, intressen för utvecklingen av hela den socialistiska ekonomin, arbetarklassens och alla arbetares framtid till förmån för arbetarnas konsumtions-

¹ Jag håller med om att jag felaktigt använde uttrycket ”fast kapital” när jag borde ha sagt ”fungerande kapital”.

intressen. Ackumulationslinjen är tvärtom en linje som försvarar hela ekonomins av intressen, dess ledande statliga komponent, som är det drivande centrumet för varje gradvist framsteg mot socialism; det är en linje som stärker den proletära diktaturens ekonomiska grundval kampen mot trycket från konsumenternas spontanitet.

Med sin artikel har kamrat Bucharin inlett ett korståg mot ett av försöken att tänka ut lagarna för den statliga ekonomins utveckling, dess självförsvar och dess motsättningar till den privata ekonomin i den epok vi nu genomgår. Vad är det som pågår? Behövs det en sådan kampanj för att arbetar- och bondeblocket ska lyckas med att upprätthålla proletariats diktatur? Nej, det som krävs är precis tvärtom; det krävs en kylig analys av vad vi står för, syftet med våra kompromisser och gränserna för våra eftergifter. *Och ju större eftergifterna är, desto mer nödvändig är denna analys.* Det bönderna behöver av oss är billiga varor och lägre skatter; de kräver inte på något sätt att vi kapitulerar teoretiskt eller underlåter att analysera vår ekonomis utvecklingsvillkor. Och om dessa krav skulle gå så långt måste de mötas med ett mycket bestämt avvisande. Men kamrat Bucharins svar går i precis motsatt riktning, och ur den synvinkeln förtjänar hans artikel en noggrann granskning. Är detta ett första försök till reträtt, inför det småborgerliga trycket på vårt parti, i en fråga där vi aldrig har backat under Lenins ledning och aldrig borde backa i framtiden?

Min artikel om socialistisk ackumulation ägnades åt en fråga som kommer att stå i centrum för vår uppmärksamhet under minst två decennier. Vi kommer fortfarande att ha mycket att diskutera både när det gäller allmänna frågor om ackumulation och den aritmetik som den innebär. Detta är en helt ny fråga. Det är just därför jag först ville lägga fram den för en preliminär diskussion bland läsare som var förberedda på den, och det var därför jag skickade artikeln till en akademisk tidskrift. I stället för att delta i en sådan preliminär akademisk diskussion om frågan, har kamrat Bucharin, genom att överföra diskussionen till en tidning, varit tvungen att förtiga själva kärnan i frågan och hålla tyst om allt som inte ville vulgarisera. För polemiska syften har han gett en helt felaktig tolkning av artikeln i sin helhet och av vissa avsnitt i den, I stället för att gradvis föra hela problemet i all dess komplexitet till partiets kännedom, har han fullständigt förvirrat hela frågan.

Jag anser att en sådan diskussionsmetod är skadlig, jag avvisar den, och jag tillerkänner kamrat Bucharin all ära av hans billiga ”seger”.

Andra opponenter:

Kamrat Motylev ¹

I en lite broschyr med titeln *Mervärde och socialistisk ackumulation i Sovjetunionen* (publicerad av *Burevestnik*, 1925) har kamrat Motylev angripit det kapitel i min bok som ägnas åt socialistisk ackumulation.

Jag skall här inte bara ta upp den del av broschyren som är direkt riktad till mig, utan också kamrat andra av Motylevs arbeten om den sovjetiska ekonomins problem. I förbigående sagt skall jag visa att denna produktiva ekonomis självförtroende och självsäkerhet är omvänt proportionell inte bara mot hans vetenskapliga ”upptäckter” utan också mot hans *kunskap* om ämnet.

Fyra femtedelar av de invändningar som kamrat Motylev riktar mot mig är helt enkelt en upprepning och återgivning med egna ord av allt som kamrat Bucharin skrev mot mig i sin artikel, som jag redan har analyserat ovan. Kamrat Motylev har praktiskt taget inte tillfört något

¹ [Motylevy Volf Evnovitj (1898-?), sovjetisk ekonom och populariserare av marxismen. Han var en aktiv deltagare i de sovjetiska ekonomiska debatterna under tjugotalet och skrev under de följande decennierna mycket om ekonomin och de kapitalistiska ländernas ekonomiska historia].

eget. Jag ska koncentrera mig på de frågor som jag bara kortfattat berörde i mitt svar till kamrat Bucharin.

Kamrat Motylev, som följer kamrat Bucharin, tvings hålla med om att socialistisk ackumulation inte kan förverkligas utan att en del av landsbygdens merprodukt frigörs och avleds till denna ackumulationsfond. Han skriver:

Det är naturligtvis helt obestridligt att ju större betydelse som småborgerliga former av ekonomi har i ett givet land, desto viktigare blir deras roll i den ursprungliga socialistiska ackumulationen. I det första delen av denna essä fastställde vi att alla delar av den nationella ekonomin deltar i den ursprungliga socialistiska ackumulationen. Det är uppenbart att varje sektors roll i första hand bestäms av dess relativa vikt i den nationella ekonomin. Om kärnan i kamrat Preobrazjenskijs lag bara bestod i att fastställa detta faktum, då skulle den kunna betraktas som odiskutabel, men samtidigt skulle den knappast utgöra någon vetenskaplig upptäckt.

Naturligtvis ligger inte ”kärnan” i lagen om den primitiva socialistiska ackumulationen enbart eller i första hand i ett konstaterande av detta faktum. De mest seriösa av mina opponenter har riktat nästan alla sina invändningar inte mot behovet av att överföra en del av den privata ekonomins överskott till den statliga ekonomin, utan snarare mot min motivering för att göra detta. Och ändå har de inte förstått att det är endast genom att fastställa *lagen* om ursprunglig socialistisk ackumulation som denna process kan underkastas vetenskaplig undersökning i termer av dess nödvändighet och den minsta andel som måste överföras, dom det dikteras av objektiva påtryckningar. Tvärtom tvingas min opponent att med allmänna fraser försöka avfärda frågan om balansen i värdeutbytet mellan staten och den privata ekonomin, vilket visar att han inte ens förstår vari det verkliga problemet egentligen ligger.

Således medger kamrat Motylev att något ska tas, men det måste stå i proportion till den ”relativa vikten” av varje sektor i den nationella ekonomin. För det första måste det sägas att den staten och den privata ekonomin inte är ett aktiebolag, och att ställa frågan på detta sätt håller inte för kritik ur en vetenskapsteoretisk synvinkel. För att inte tala om att ackumulation enligt ”relativ vikt” och inte, låt oss säga, enligt merproduktens relativa vikt, skulle skrämja kamrat Motylev med sin omfattande beskattning av landsbygden, om han skulle tillämpa sin formel för en aritmetisk proportion.

Men vår författare har en ännu ”djupsinnigare” och ”mer övertygande” formulering. Han skriver: ”Vi har alltså fastställt att det inte kan förekomma någon överdriven tillägnelse av bondeekonomins produkter” (s. 17-18), och tillägger: ”Hans misstag [dvs. mitt, J.P.] är att denna tillägnelse kan och måste vara överdådig och betydande”.

Hur vetenskapligt intressant är inte allt detta? Den viktigaste frågan för vår ekonomi och vår överlevnad existens avgörs på grundval av proportionen mellan adjektiven ”icke överdriven” å ena sidan och ”överdådig och betydande” å den andra. Här kan ni se teoretisk ekonomi tillämpad på vår ekonomi!

För det första ställer jag i mitt kapitel om ackumulationen inte frågan i termer av en aritmetisk beräkning av den mängd merprodukt som skall överföras från den privata sektorn, utan i stället förklarar jag endast oundvikligheten av ett sådant beslagtagande och den objektiva nödvändigheten av det görs i *sådana* proportioner som dikteras av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation. När jag säger ”som dikteras av lagen” menar jag i proportioner som har en yttre och tvingande karaktär för vår ekonomiska politik, i den mån straffet för otillräcklig ackumulation kan bli varubrist, med risk för sammanbrott för utrikeshandelsmonopolet, tillväxt av privat kapital och många andra ekonomiska och politiska konsekvenser.

För det andra räknar jag upp de sätt och metoder på vilka ackumulationen kan åstadkommas i den del som består i att beslagta den privata sektorns merprodukt – och för övrigt talar jag alltid

om hela den privata ekonomin och inte bara om böndernas ekonomi. Vilka invändningar kan kamrat Motylev ha mot utvinningsmetoderna när han själv erkänner deras nödvändighet? Inga. Tvärtom skriver han att för socialistisk ackumulering ”kommer både prispolitik och skatteåtgärder att användas” (s. 15). Så vad är problemet?

Problemet är, förstår ni, att jag anser att icke likvärdigt utbyte med privat produktion, inklusive bondeproduktion, är oundvikligt. Enligt min opponent innebär detta att småborgerlig produktion ”förvandlas till en koloni” av den socialistiska industrin. Men nu uppstår en naturlig fråga: Om kamrat Motylev håller med om att överföra en del av landsbygdens merprodukt till den socialistiska ackumulationsfonden, inte bara genom skatter utan också genom prispolitik, *hur kan då utbytet i denna operation vara likvärdigt för bönderna ur värdelagens synvinkel?* Det verkar som om han anser att bondeekonomin förvandlas till en koloni av socialistisk industri genom att själva avyttringen av en del av dess merprodukt åstadkoms genom prispolitiken. Om allt insamlas via skatter, då kommer det uppenbarligen inte finnas några ”kolonier”. Tvärtom kommer relationens ”koloniala” karaktär öka när staten tar samma belopp genom prispolitik men skatterna helt avskaffas.

Detta kallas teoretisk ekonomi! Hur tjänar en sådan teoretisk ekonomi vår sovjetiska ekonomi?

För det tredje måste följande sägas utbytes ekvivalens. Priserna på våra industriprodukter är betydligt högre än de utländska priserna, medan spannmålspriserna i allmänhet måste konvergera mot de världsmarknadspriser som bildas i världsekonomin på basis av konkurrensen mellan storskaligt och medelstort kapitalistiskt jordbruk och i småskaligt jordbruk. Även om accepterar att utbytet mellan jordbruk och industri i världsekonomin är likvärdigt, vilket är obevisat och inte kan bevisas, så följer av ovanstående förhållanden att utbytet mellan sovjetisk industri och sovjetiskt jordbruk omöjligt kan vara likvärdigt. Detta är ett faktum. Om vi skulle försöka komma närmare ett likvärdigt utbyte genom att anpassa oss till de utbytesförhållanden som finns i världsekonomin, och om vi för detta ändamål tillät fri utrikeshandel, skulle 2/3 eller 3/4 av vår industri upphöra att existera. Den upprätthålls och utvecklas för närvarande på basis av ojämnt utbyte, som är avskärmat från världsekonomin värdelag genom socialistisk protektionism och utrikeshandelsmonopol, denna unika sammansmältning av politisk och ekonomisk makt som kännetecknar hela vårt statliga ekonomisystem under proletariats diktatur. Icke-ekvivalensen grundar sig för närvarande framför allt på vår tekniska eftersläpning och kommer givetvis att minska allteftersom våra produktionskostnader och priserna på industrivaror sjunker. Men om storskaligt kollektivt jordbruk utvecklas framgångsrikt i våt land, och desto större roll det spelar, desto mer kommer värde förhållandena i utbytet mellan den småskaliga privata bondeekonomin och statsekonomin att bero på fördelningen av arbetet mellan det kooperativa socialistiska jordbruket och den småskaliga privata jordbruksproduktionen, och följaktligen kommer icke-ekvivalensen i utbytet återigen öka mellan privat jordbruk och socialistisk industri på grund av den ökande arbetsproduktiviteten i det socialistiska och kooperativa jordbruket. Därför kan det återigen inte finnas någon likvärdighet i utbytet. Detta framgår tydligt av ett numeriskt exempel. Låt oss anta att vi för närvarande har följande proportioner i utbytet mellan tyger och spannmål:

<i>Industri</i>	<i>Jordbruk</i>
100 timmar	150 timmar
100 arsjin ¹	100 pud ²
100 rubel	100 rubel

¹ 1 arsjin = 0,711 m

² 1 pud = 16,38 kg

Med en ökning av arbetsproduktiviteten inom industrin och *oförändrad* arbetsproduktiviteten inom jordbruket borde vi få:

<i>Industri</i>	<i>Jordbruk</i>
100 timmar	150 timmar
120 arsjin	100 pud
100 rubel	100 rubel

eller, vilket är samma sak:

<i>Industri</i>	<i>Jordbruk</i>
80 rubel	80 rubel
100 arsjin	80 pud
80 timmar	120 timmar

Detta betyder att medan jordbruket tidigare för en *arsjin* bomullstyg betalade $1\frac{1}{2}$ timmars arbete och en *pud* spannmål, betalar det nu endast $1\frac{1}{5}$ timmar eller $\frac{4}{5}$ av en *pud* för spannmål. När arbetsproduktiviteten börjar stiga inom det kooperativa jordbruket kommer detta att leda till att 1 timmes industriarbete inte längre byts mot 1 pud spannmål, utan mot $1\frac{1}{5}$ pud spannmål, vilket innebär en ökning av det ojämlika utbytet för privat jordbruk, som det påtvingas genom utvecklingen av storskaligt kooperativt jordbruk. Samma tendens kvarstår vid en ökning av arbetets produktivitet i *både* socialistisk industri och socialistiskt jordbruk, även om den kommer att vara mindre uttalad. Det är helt uppenbart att hela problemet kommer att kvarstå *endast* för det privata småskaliga jordbruket, eftersom det endast är i relationerna mellan denna del av jordbruket och industrin som *utbyte* kommer att existera. Relationerna mellan storskaligt socialistiskt och kooperativt jordbruk å ena sidan och statlig industrin å den andra kommer att ta form som relationer inom en enda komplex enhet, med ett gradvis avskaffande av marknadskarakteren i banden mellan dem, vilket till en början påverkar mer i sak än i form, och senare i både i sak och form. *Ojämnt utbyte mellan privat jordbruk och hela komplexet av statlig industri och statligt och kooperativt jordbruk är i det givna fallet bara en återspeglning av den lönsamhetsbrist som präglar småskalig privat produktion jämfört med storskalig socialistisk och kooperativ produktion.*¹ Att sträva efter likvärdighet innebär här att stödja småskalig produktion på bekostnad av socialismen och medeltiden på bekostnad av nittonhundralet. En sådan politik skulle inte ha något gemensamt med marxism och leninism eller ens med sunt förnuft. Även den progressiva delen av bönderna, för att inte tala om arbetarna, skulle vara bestämt emot att stödja för asiatism och barbari på bekostnad av maskiner och socialism.

Beträffande kamrat Motylevs och andra av mina opponenter ständigt upprepade anmärkningar om att jag inte sagt något om producentkooperationen inom jordbruket, säger jag, liksom i mitt svar till kamrat Bucharin, att jag anser en sådan kooperation är både teoretisk möjlig och praktiskt oundviklig, om socialismens huvudsakliga grund, som är den statliga ekonomin utvecklas och konsolideras tillräckligt snabbt. Men jag ser för närvarande ingen anledning till teoretiska studier av detta så länge som processen fortfarande befinner sig i ett embryonalt stadium och alla vetenskapliga prognoser är ytterst svåra. Mina opponenter har *inte* heller lagt fram någon sådan prognos, trots att ingen hindrat dem från att göra det, utan tvärtom hela den ståndpunkt som de försvarar förpliktigar dem att göra det som de anser vara möjligt. Låt dem skriva och vi ska läsa, för bortsett från allmänna fraser, "tro" och småaktiga utfall på mig ur ett

¹ Mina opponenter plågar mig med frågan om jag tror på kooperativt jordbruk. De framstår därmed som monopolister på denna övertygelse. Det är bara förvånande att de hittills inte har förstått att framstegen för producentkooperationen på landsbygden, allt annat lika, innebär en ökning av ojämlikheten i utbytet med icke-kooperativa jordbruk, dvs. med *större* delen av landsbygden.

kooperativt fideistiskt¹ perspektiv, som inte på något sätt är vetenskapligt underbyggt, har vi inte hört något från dem.

För att avsluta min polemik mot kamrat Motylev måste jag här bara ge ett par exempel på hur vår ekonom genomför en ”teoretisk analys av den sovjetiska ekonomin” i sin kurs i politisk ekonomi.² I denna kurs, som varmt rekommenderas för användning vid våra högre läroanstalter för meriter som inte är uppenbar, använder kamrat Motylev följande metod för att studera vår ekonomi. Efter att ha presenterat något problem inom teoretisk ekonomi rider han automatiskt in i vårt ekonomiska system, utan att byta vare sig häst eller vagn, och börjar sedan sysselsätta sig med analogier. Allt detta skulle vara bra om vår författare intog den bestämda ståndpunkten att vårt system är en variant av varukapitalistisk ekonomi, som t.ex. mensjevnikerna tror, för då skulle en sådan metod vara naturligt. Med ett i grunden enhetligt system verkar en enda reglerande faktor – värdelagen – och undersökningsmetoden skulle vara enhetlig; det enda som skulle återstå att studera skulle vara formernas modifiering. Men författaren intar ingen sådan fast uppfattning i denna fråga. På sidan 4 i sitt ”verk” skriver han:

Sovjetunionens ekonomi kan vara föremål för teoretiska studier. Konflikten mellan spontan och planerad reglering ger upphov till en mängd teoretiska problem. I en kurs i ekonomisk politik betraktas Sovjetunionens ekonomi ur en annan, teleologisk synvinkel ... Samtidigt är Sovjetunionens ekonomi, till sin form och i viss mån även till sitt innehåll, en varuutbytsekonomi. Dessutom innehåller den element av en kapitalistisk ekonomi. Många av den politiska ekonomins lagar och kategorier verkar direkt relevanta för den. Men i verkligheten är det inte så. Alla den kapitalistiska ekonomins lagar och kategorier genomgår väsentliga förändringar i Sovjetunionens ekonomi, och många av dem är inte alls tillämpliga på den.

På sidan 137 i samma bok läser vi: ”Arbetsvärdet fortsätter för närvarande att vara *delvis* [min kursivering, J.P.] den nationella ekonomins regulator och den interna regulatorn av produktivkrafternas fördelning i Sovjetunionens ekonomi”. Samtidigt säger vår författare i ett annat verk. *Pris och värde i kapitalistisk ekonomi och i Sovjetunionens ekonomi*, på sidan 80, att ”arbetsvärdet fortsätter för närvarande att vara regulatorn för fördelningen av produktivkrafterna i Sovjetunionens ekonomi” – utan ordet ”delvis”. Den enda skillnaden ligger i ett enda ord, precis som i uttrycken ”jag vet” och ”jag vet inte”, där den enda skillnaden ligger i ordet ”inte”. Nu uppstår frågan: Vilken formulering står författaren för, och vad ska den förvirrade läsaren tro? Om värdelagen bara verkar ”delvis” måste det ju finnas andra, metodologiskt andra sätt att analysera ekonomin, som en antagonistisk ekonomi, där jämvikt uppstår på grundval av kampen mellan två principer som verkar i olika riktningar. Om värdelagen i grund och botten är den *enda reglerande* faktorn och planeringsprincipen bara är en av dess funktioner, då behövs ingen speciell teori om den sovjetiska ekonomin, och den metod att i förbigående kommentera Sovjetunionens ekonomi medan man studerar teoretisk ekonomi, som kamrat Motylev hittills har ägnat sig åt, är inte öppen för några invändningar. Men då uppstår en fråga av annat slag. Hur förenar kamrat Motylev denna enda reglerande faktor, på vars grundval att det trots allt sker en spontan reproduktion av kapitalistiska produktionsförhållanden och inte en utvidgad reproduktion av socialistiska förhållanden – med en industri ”av genomgående socialistisk typ”? Samtidigt som kamrat Motylev underskattar planeringsprincipen i vår ekonomi är det å andra sidan, efter allt som har sagts, mycket svårt att överskatta planeringsprincipens roll och betydelse i hans eget tankesystem.

Några avslutande ord om samma [författares] *Kurs i politisk ekonomi*. På sidorna 339-340 i detta ”klassiska” verk talar författaren om ”socialistiskt mervärde” i de statliga företagen i Sovjetunionen. Men några rader under detta läser vi med förvåning följande om ”det utvecklade kommunistiska samhället”: ”Men i det utvecklade kommunistiska samhället kommer produk-

¹ [Fideism: Uppfattningen att *tron* är enda grundvalen för kunskap.]

² V. E. Motylev, *Kurs i politisk ekonomi*, Vol. I, Gosizdat, 1925.

tivkrafterna att nå en så hög utvecklingsnivå att arbetarnas behov kan tillgodoses i en aldrig tidigare skådad utsträckning, trots *förekomsten* ett *mervärde* [min kursivering, J.P.]” (s 340).

Medan mervärdet i Sovjetunionens statliga företag visar sig vara ”socialistiskt”, kommer det i ”det utvecklade kommunistiska samhället” helt enkelt att vara ”mervärde”. Uppenbarligen som en produkt av kommunistiskt kapital!

Men det är inte allt. På samma sida läser vi följande om arrende: ”Beträffande arrende kan kapitalistiskt absolut arrende inte existera i Sovjetunionen på grund av nationaliseringen av jorden. Differentialränta, som beror på skillnader mellan olika jordlotter bördighet och läge, kommer med skicklig beskattning att stå till sovjetmaktens förfogande.”(sidan 340).

Så differentialränta, för vars existens Marx förutsätter att den kapitalistiska produktionsformen omfattar jordbruket, med privat ägande av mark, ses alltså av kamrat Motylev som något som glatt sprunget ur marken själv.

Allt detta kallas en *Kurs i politisk ekonomi* och har en gul etikett på omslaget med texten: ”Denna kurs har antagits som en lärobok för högre utbildningsanstalter.

***Kamrat Thalheimer*¹**

Kamrat Thalheimer nämner författaren till dessa rader på två ställen i en artikel publicerad i tidskriften *Bolsjevik* med titeln ”Om det formella och materiella förhållandet mellan den socialistiska ekonomin i dess inledande skede och de förkapitalistiska ekonomiska formerna”.² I början av artikeln skriver han: ”De frågor som kamrat Bucharin ställer i sin artikel ’Ekonomisk tillväxt och arbetar- och bondeblocket’ (*Bolsjevik* nr 14) och i polemiken med Preobrazjenskij är av *allmän* betydelse. I debatten med Preobrazjenskij har Bucharin *principiellt* rätt” (s 15).

Efter denna kategoriska förklaring skulle man förvänta sig ett förkrossande argument mot den som har fel. Men till vår förvåning finns det ingenting i artikeln som talar emot författaren till dessa rader, med undantag av en enda kommentar som kommer att diskuteras nedan. Det verkar inte heller som om skribenten har läst min artikel alls, eller åtminstone inte förstått den. Han skissar upp ett magert skelett till någon slags plan för en artikel som inte har något direkt samband med det kapitel i min bok som utlöste polemiken, och som snarare liknar ett skott som för säkerhets skull avfyrats i luften. Jag skall därför här endast nämna två ställen i kamrat Thalheimers artikel, varav endast ett har något direkt samband med min ståndpunkt.

I början av sin artikel hävdar kamrat Thalheimer, av någon anledning med hjälp av aritmetik, den helt obestridda idén att om en socialistisk revolution skulle inträffa i Tyskland, då kommer detta leda till en organisk förening av Sovjetunionens ekonomi med Tysklands socialistiska ekonomi, och följaktligen kommer ”problemet med de ryska bönderna” inte försvinna. Det kommer då att existera både för Sovjetunionens socialistiska ekonomi och för Tysklands socialistiska ekonomi, eftersom båda ekonomierna kommer att utgöra en enda komplex enhet.

Jag håller helt med. Det tänker jag också. Men detta betyder helt enkelt att kamrat Thalheimer, kanske delvis på grund av otillräcklig kännedom om mitt kapitel om socialistisk ackumulation,

¹ [Thalheimer, August (1874-48), ledande tysk kommunist. Han var vänstersocialdemokrat före första världskriget och var under kriget aktiv i *Spartakusbund*. Han var medlem av tyska KP:s centralkommitté 1918-1923 och bodde i Sovjetunionen 1924-1928. När han återvände till Tyskland utslöts han ur KP för ”högeravvikelse” och hjälpte till att bilda ”Kommunistische Partei-Opposition” (K.P.O.). När Hitler kom till makten gick han i exil. Han skrev mycket om frågor som rörde marxistisk teori (bl a: *Einführung in den dialektischen Materialismus*, som baserades på föreläsningar hållna vid Sun Yat-sen-universitetet i Moskva 1927. Finns i engelsk översättning på MIA: [Introduction to Dialectical Materialism](#))]

² *Bolsjevik*, 30 april 1925, s. 15-24.

har infört fram ett kompletterande argument till stöd för min ståndpunkt att lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation i viss utsträckning och under en viss period tid måste verka även efter att den socialistiska revolutionen har ägt rum, inklusive i industriländer. I full överensstämmelse med denna slutsats, och delvis av samma skäl som jag anger i mitt kapitel om socialistisk ackumulation, stödde kamrat Thalheimer mitt sätt att ställa frågan i en tidigare artikel om Kominterns program i samma tidskrift, *Bolsjevik*. I den artikeln konstaterade kamrat Thalheimer helt korrekt: "... i vissa länder kommer den kapitalistiska ekonomin att övergå i arbetarklassens händer, naturligtvis inte i sin mest utvecklade form, utan i ett mer eller mindre *förfallet tillstånd*. Den vidare utvecklingen av ekonomiska former kommer att börja först efter återupprättandet av de högsta formerna i det gamla samhället" (s 16). Jag håller även med om detta. Och detta är ett argument som stöder min egen uppfattning att det efter revolutionen kan bli nödvändigt även för de industrialiserade länderna i Europa att genomgå en fas av ursprunglig socialistisk ackumulation.

Jag måste säga att jag absolut inte har något emot en sådan framgångsrik polemik mot mig, och jag kan bara be att den fortsätter.

Låt oss nu övergå till den annan del av kamrat Thalheimers artikel, det enda ställe där han försöker argumentera direkt mot mina "felaktiga slutsatser". Efter att ha påpekat att relationerna mellan bönderna och proletarietet, mellan bondeekonomin och den socialistiska industrin, kommer att utvecklas annorlunda än relationerna mellan bönderna och industrin under kapitalismen, och att de inte längre kommer att vara exploateringsrelationer, och efter att samtidigt ha betonat möjligheten och oundvikligheten av friktion och konflikter även "inom ramen för dessa nya relationer", skriver kamrat Thalheimer:

I allmänhet bör man inte förvänta sig att en socialistisk ekonomi, eftersom den är ett harmoniskt system, kommer den att vara fri från alla motsättningar. Om så vore fallet, då skulle det inte vara ett *system under utveckling*. Men medan motsättningarna i det kapitalistiska systemet har en tendens att förstöra själva ordningen, har de i en socialistisk ordning motsatt tendens, och strävar efter dess utveckling, förstärkning, att yttre utvidgning inre fulländning.

De felaktiga slutsatserna (t.ex. Preobrazjenskij, men också socialdemokratiska och borgerliga teoretiker) härrör från det faktum att förhållandet mellan enkel varuproduktion och kapitalistisk ekonomi i sin *yttre form vid första anblicken* är detsamma som förhållandet mellan denna och socialistisk ekonomi (penningformen, marknadsrelationerna). Men i det andra fallet döljer penningformen ett socialistiskt innehåll; nu, när det på den andra sidan finns socialistisk ekonomi, tjänar pengarna ett diametralt motsatt syfte.¹

Vi har tagit med detta långa citat för att först och främst visa läsaren ett exempel på en mycket märklig polemik. Vilka av mina felaktiga slutsatser avses, var finns de, på vilken sida i min artikel? Vad har allt det som skrivs här *med mig att göra*?

I artikeln själv finns inget svar, och det beror kanske på att kamrat Thalheimer – som vi nämnde tidigare – helt enkelt inte har läst min artikel och känner till den mer "genom rykten". Jag påstår inte att det är så, men en sådan misstanke är ganska naturlig efter det som har sagts.

För att övergå till kärnan i det utdrag som jag har citerat, måste jag uttrycka fullständig enighet med påståendet att det socialistiska systemet, just som ett system under utveckling (*Widerspruch ist fortleitende*), kommer att få uppleva sin egen unika typ av inre motsättningar, som är unika för just det systemet, precis som jag håller med om att sådana motsättningar inte kommer att "ha en tendens att förstöra själva ordningen". Det enda som är synd är att detta påstående, som i sig är sant, inte har något att göra med det ämne som vi diskuterar. *Det handlar inte om de inre motsättningar i ett socialistiskt system som i grunden redan är segrande, utan de*

¹ *Bolsjevik*, nr 8, 1925, s 22.

motsättningar som uppstår i kampen mellan det socialistiska systemet och ett annat system, det varukapitalistiska systemet, om dess existens och utveckling. De motsättningar som uppstår i denna kamp ”strävar” inte efter att utveckla det socialistiska systemet, inte efter dess ”inre fulländning”, utan efter dess förstörelse. Denna likvidering av vårt system är nödvändig för ”fullända” den kapitalistiska världsordningen, som allvarligt stympades av oktoberrevolutionen. I min artikel om socialistisk ackumulation studerade jag de lagar som uppstår ur den desperata kampen för vårt systems överlevnad; jag drömde inte akademiskt om harmoniska motsättningar i ett framtida samhälle.

När det gäller de missuppfattningar som tillskrivs mig angående den yttre formen av de nuvarande relationerna mellan den statliga ekonomin och bondeekonomin, som döljer sig ett helt annat innehåll än det som finns i relationerna mellan bondeekonomin och kapitalismen, är denna anklagelse helt obefogad. Andra har tagit upp ordet ”exploatering”, men jag har redan påpekat att jag tar tillbaka detta begrepp, även om exploatering av *ett system* genom ett annat kvarstår, eftersom det sker en överföring av merprodukten från en produktionsform till en annan. Slutligen förnekar jag inte alls det unika i relationerna mellan småskalig produktion och den socialistiska sektorn av ekonomin efter den proletära revolutionen, även om den socialistiska sektorn också förvärvar en del av den småskaliga produktionens merprodukt för att säkra en utvidgad reproduktion. Det originella, det nya och unika i dessa relationer skapas av kooperationen på landsbygden och sammansmältningen av kooperationen på landsbygden, framför allt inom produktionen med den statliga ekonomin. Hur denna process kommer att fortsätta kan vi i nuläget bara tala om i allmänna drag. Det finns knappast något material för en teoretisk analys, även om det redan finns material som varnar oss för ”kommunistisk narodism”, och denna fråga förtjänar att studeras på allvar vid ett senare tillfälle.

Sammanfattningsvis leder kamrat Thalheimers artikel mig till följande analogi. En person lovar högt och tydligt att ge en annan man stryk. Men när stunden är inne att göra det lyfter han blicken mot himlen och åtar sig att visa att solen inte får förväxlas med månen, månen med Mars eller Mars med Marx' *Kapitalet*.

Kamraterna Ksenofontov¹, Kviringy², Bogolepov³

En mycket lång artikel, skriven i en ytterst oanständig ton mot mitt kapitel om socialistisk ackumulation, publicerades av kamrat Ksenofontov i Tasjkent-tidningen *Pravda Vostoka*, den 16 december 1924. Artikeln innehåller de vanliga pärlorna av polemisk skrytsamhet och ansvarslöshet, såsom ”trotskism”, ”mensjevism” och andra begrepp som våra ”äldste” har infört i vardagen. Jag vet inte hur länge kamrat Ksenofontov har varit partimedlem. Av hans oanständiga tonfall att döma drar jag slutsatsen att han inte har varit med i partiet länge. Men om författaren är den kamrat Ksenofontov som under diskussionen 1923 entusiastiskt deltog på oppositionens sida och i synnerhet energiskt anslöt sig till författaren av dessa rader mot kamrat Bucharin, då behöver hans grovhet inte någon närmare förklaring.

¹ Inte att förväxla med den nyligen avlidne gamle medlemmen i vårt parti, vice folkkommissarie för social trygghet Ksenofontov.

² [Kviring, *Emanuil Ionovitj* (1888-1937), var ledande parti- och statstjänsteman. Han anslöt sig till den revolutionära rörelsen 1906 och till bolsjevikpartiet 1912. Sekreterare för den bolsjevikiska gruppen i IV duman. Medlem av SUKP:s centralkommitté (1923-34), sekreterare KP i Ukraina (1918-25), vice ordförande i Högsta rådet för den nationella ekonomin (1925-7) och i den statliga planeringskommissionen (1927-30 och 1934-7), chef för ekonomiska institutet vid Sovjetunionens vetenskapsakademi (1932-6). Arresterades 1937 och avrättades].

³ [Bogolepov, *Dimitrij Petrovitj* (1885-1941). Partimedlem från 1907; delegat till sjätte kongressen 1917. Vice folkkommissarie för finanser 1918; representerade partiet i den kommission som utarbetade 1918 års konstitution. 1920-1921 rektor vid Moskvas statliga universitet; 1925-1931 professor vid Moskvas statliga universitet; 1933 arbetade han vid institutet för nationaliteter som var knutet till Sovjetunionens TsIK. Författare till *Voina i Finansy* (1917), *Dengi Sovetskoi Rossii* (1924) och artiklar om finansiella frågor].

Kamrat Ksenofontov börjar med att redogöra för Lenins åsikter om de relationerna mellan proletariatet och bönderna, som jag *alltid* har delat och aldrig någonsin motsatt mig, och som jag idag delar helt och fullt. Jag invänder bara mot att dessa åsikter förenklas och vulgariseras, och att de tolkas i narodnik-anda, vilket är särskilt farligt för våra ungdomar som inte deltog tillsammans med de gamla bolsjevikerna i den tjugoåriga kampen mot narodnikerna, socialist-revolutionärerna, revisionisterna som typen David och Vollmar och så vidare. I ett land med 100 miljoner bönder och ett relativt tunt proletariat, med ständig tillströmning från landsbygden av nya arbetare som inte har genomgått proletär härdning, och med den ständigt ökande pressen från den lantliga varuekonomi på statsindustrin och statsmakten, är faran för att våra ungdomar att falla offer för småborgerliga influenser från landsbygden och småborgerliga utopier lika stor som faran för att underskatta betydelsen av arbetarklassens samarbete med medelbönderna.

Kamrat Ksenofontov har inte sett i lagen om socialistisk ackumulation något annat än begreppet ”det ena systemets exploatering av det andra”. Detta är karakteristiskt för de polemiska metoder som används av mina opponenter, men inte för min artikel. Lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation är lagen om utvidgad socialistisk reproduktion, förknippad med specifika utvecklingsmönster under en *given* perioden. Det är obegripligt hur den utvidgade reproduktionen i vår industri skulle strida mot böndernas intressen, även om vi för detta ändamål inte bara tar hänsyn till arbetarnas merprodukt utan även böndernas. De som gör sig skyldiga till att underskatta bönderna och försvaga *smytjkan* [bandet] till landsbygden är inte de som i god tid, det vill säga *innan* den akuta varubristen, talade om vikten av ackumulationsproblemet och faran med underackumulation, vilket också innebär en systematisk och ytterst farlig politisk kris på grund av underproduktion, utan de som inte ville förstå nödvändigheten av vissa bestämda proportioner av ackumulation och därmed objektivt oundvikliga proportioner av beslagtalande av merprodukten från den privata ekonomin.

Min opponent kan ta tillbaka alla sina anklagelser om splittring av arbetar- och bondeblocket: historien i samma paket som han skickade dem, för att efter att ha kontrollerat fakta, visade sig den verkliga adressaten vara avsändaren själv och hans åsiktsfränder. Partiets fjortonde kongress beslöt att industrialisera landet. Men det är omöjligt att ha vare sig industrialisering eller kamp mot varubristen *på grundval av att utveckla vår egen industri* utan snabb ackumulation i varje tidigare reproduktionsfas.

Lär er att vara *leninister i sak* under dessa nya förhållanden, och inte i en värld av småprat.

Samma skribent kommenterade mitt svar till kamrat Bucharin i en recension av nummer 11 av *Vestnik Kommunistitjeskoi Akademii*.¹ Han uppfattar mitt svar som en kapitulation. Jag förväntade mig att denna kapitulationsmetod någon gång skulle spridas av mina opponenter, och jag misstog mig inte. Men det som är viktigt för mig är – sakens väsen och det som är verkligen betydelsefullt – är att de åsikter jag har utvecklat erkänns som korrekta, oavsett vilken litterär form mina opponenter kan trösta sig med, när alla missförstånd som min första artikel gav upphov till, eller de polemiska förvrängningarna av min ståndpunkt, har undanröjts.

Förutom politiska ”argument” som kokar ner till den vanliga upprepningen av ordet ”trotskism”, och som alla sedan länge har tröttnat på, framför kamrat Ksenofontov² två idéer: den ena är metodologisk och den andra gäller den ekonomiska politiken. När det gäller det senare argumentet invänder recensenten mot mitt uttalande att det är nödvändigt att gå vidare till prissänkningar och inte tvärtom. Han skriver: ”Innan vi kunde ackumulera måste vi frigöra bondemarknaderna, böndernas köpkraft, för att ’läsa upp vår marknad’, och först på denna

¹ *Pravda Vostoka*, 5 augusti 1925.

² Författaren undertecknade med initialerna F.K. men identifierar sig själv som författare till den första artikeln.

grund övergå till ackumulation. Det var så det gick till: från en politik med prissänkningar till ackumulation, inte från ackumulation till prissänkningar”.

Men jag hävdar att det var precis tvärtom och *alltid kommer att vara precis tvärtom*. Höstens försäljningskris [1923], som bara visade sig vara en episod som inte bara hade att göra med att priserna på våra trusters produkter var höga, utan också med att spannmålspriserna var för låga. Den övervanns lätt genom att sänka industripriserna och höja spannmålspriserna genom statliga upphandlingar, bara till följd av tidigare ackumulation. Och den kunde upprätthålla ytterligare sänkningar endast tack vare utvidgad produktion, ett högre kapacitetsutnyttjande i fabrikerna osv., det vill säga återigen tack vare utvidgad reproduktion, dvs. ackumulation. Om övriga förhållanden är oförändrade är det endast utvidgad reproduktion som kan skapa förutsättningar för att sänka produktionskostnaderna, och endast på denna grund är prissänkningar möjliga som en *funktion av* utvidgad reproduktion, dvs. av ackumulation (med ackumulation avses här i vid bemärkelse utvidgad reproduktion, som oundvikligen innefattar ackumulation av materiella resurser i den föregående cykeln). Det var så det gick till och det är det enda sättet det kommer att gå till i framtiden, särskilt under en period då det varje år finns enorma och ständigt ökande utgifter för att återställa grundkapitalet och för nybyggnation. Den som föreslår att priserna på metall eller bomull ska sänkas *innan* produktionskostnaderna minskat, föreslår att inte bara den utvidgade reproduktionen utan även den enkla reproduktionen ska upphöra. Vi kan genomföra dramatiska och betydande prissänkningar *efter* att nya fabriker har byggts och produktionen har standardiserats enligt amerikansk modell. Men för att sådan nybyggnad ska kunna ske måste resurserna finnas tillgängliga i förväg, och även i denna nya situation innebär det först *ackumulation*, följt av *prisminskning*.

Eftersom mina opponenter överförde den dispyt som fördes mot mitt kapitel om socialistisk ackumulation till den ekonomiska politiken, har de *inte besegrats i pressen utan av historien, besegrats totalt och fullständigt. Besegrats av den utdragna varubristen*, medan min artikel om socialistisk ackumulation var den vetenskapliga *prognosen* för vad som skulle hända.

Nu några ord om kamrat Ksenofontovs metodologiska iakttagelser. Min opponent, som kontrasterar min analysmetod med Marx' abstrakta analytiska metod, skriver att:

Marx' metod utgår från det "primärt konkreta". . . Senare bröt Marx ner detta "primära konkreta" i dess abstrakta kategorier och rekonstruerade utifrån dem det "sekundära konkreta" – den som kallas den kapitalistiska verkligheten.... Men kamrat Preobrazjenskij har byggt upp sitt "Kapital" på ett annat sätt. Han tog de konkreta förhållandena i det sovjetiska samhället, i ett tvärsnitt som var felaktigt från början, abstraherade bort alla särdrag hos de ekonomiska utvecklingslagarna i en arbetarstat i ett bondland, och slutade i sitt verk med en formellt-logisk verklighet i en abstrakt arbetarstat, men inte i den verkliga arbetarstaten i ett bondland.

Jag avser inte att diskutera hur väl vår författaren beskriver Marx' metod. Det som är viktigt för mig här är att han inte förstår skillnaden mellan det metodologiska tillvägagångssättet för att analysera ett system där en enda grundläggande lag verkar, en grundläggande regulator verkar – under kapitalismen betyder det värdelagen, från vilken alla kategorier kan härledas (oavsett framställningsmetod) – och ett system där två lagar är verksamma.

För det första är ”varan”, som Marx analyserar i första bandet *av Kapitalet*, en mer abstrakt enhet – inte en mindre abstrakt – än värdelagen och lagen om socialistisk ackumulation *i det specifika land*, vars ekonomi jag studerar. För det andra förstår författaren inte att hela min konstruktion av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen i första hand följer just av landets bondekaraktär (vilket är särskilt uppenbart även i det narodnikiska skrikande som detta kapitel har framkallat). När det land där den socialistiska sektorn av ekonomin börjar kämpa för sin existens och utveckling är mer bondskt och mindre proletärt, måste arbetarstatens verkliga ekonomiska politik avvika mer från den teoretiskt uppfattade direkta lagen om ur-

sprunglig socialistisk ackumulation, eller lagen om utvidgad socialistisk reproduktion, vilket betyder samma sak. Ju mer lantbrukspräglad ett land är, desto mer abstrakt måste analysmetoden vara, eftersom det är viktigare att i statens politik skilja mellan vad som *dikteras* av lagen om socialistisk ackumulation och vad som *krävs* av landets lantbruksprägel. Ju mer industriellt ett land är och ju mer proletärt, desto mindre kommer denna lags verkningssätt i sin rena form att avvika från arbetarstatens faktiska ekonomiska politik när man analyserar dess socialistiska ekonomi och dynamiken i den utvidgade reproduktionen, och desto mindre kommer det att vara nödvändigt att tillgripa abstraktion. Frågan är alltså precis motsatsen till vad kamrat Ksenofontov hävdar.

Bland mina övriga opponenter vill jag nämna kamraterna Kviring och D. Bogolepov. Kamrat Kviring har av olika skäl länge förföljt mig med sin polemik, som jag inte ansett nödvändigt att besvara på grund av dess innehållslöshet. När det gäller den fråga vi diskuterar har han inte tillfört några nya argument till vad andra opponenter har sagt och använder sig huvudsakligen av ett enda argument: underskattningen av bönderna. Vi har redan sett vem som faktiskt underskattade bönderna och deras köpkraft. Jag behöver inte uppehålla mig länge vid kamrat Kviring. När man läser hans skrifter kommer man av någon anledning alltid att tänka på Bismarcks kommentar om journalisterna på hans tid. Bismarck sa att de uppenbarligen hade valt fel yrke.

Kamrat D. Bogolepov förföljer mig också envist med sina recensioner i *Ekonomitjeskaja Zjizn*, men han ser ingen anledning att bevisa sina påståenden. Om kapitlet om socialistisk ackumulation skrev han en gång:¹ ”Artikeln kan dock inte på något sätt betraktas som ett verk av seriöst vetenskapligt marxistiskt tänkande.”

Jag vet inte vilket samband det kan finnas mellan det ”seriöst vetenskapligt marxistiskt tänkande”, som kamrat Bogolepov företräder och föreliggande arbete. Jag måste dock erkänna att jag inte bävar inför domen från denna Themis,² som för länge sedan överträffats av skolbarn i sin förståelse av både marxismen och vår ekonomi. Jag lägger mycket större vikt vid den opartiska åsikten hos våra studenter och i synnerhet hos unga arbetare, och också reaktionerna hos alla dem som länge har tröttnat på de tomma fraserna om NEP och som, för att kunna orientera sig i en alltmer komplex situation, söker en väg ut genom en mer grundlig analys av vår ekonomi.

Avslutningsvis vill jag förklara för läsarna varför jag i min polemik mot mina kritiker håller en så mild ton, som är helt oproportionerlig i förhållande till deras orättvisa och kraftfulla uttryck. Om man har något väsentligt att säga är det lätt att avstå från polemisk bitterhet, som i mina opponenter fall ofta döljer en brist på egen ståndpunkt i ett antal nya problem. Dessutom har jag fortfarande mycket att säga till försvar för mina ståndpunkter, och jag kommer att göra det med siffror i handen. Jag har utnyttjat denna naturliga fördel i min position i denna bok.

***Kamraterna Astrov, Goldenberg, Nagijev*³**

Antalet opponenter står i omvänd proportion till den teoretiska kvaliteten på deras kritik. Den låga nivån på denna kritik kommer framför allt till uttryck i att de försöker bevisa för mycket. Mina kritiker samlar argument som lumpsamlare som samlar trasor, varhelst de hittar dem, och som alltid, genom att försöka bevisa för mycket i slutändan inte bevisar någonting. Med tanke på att mina idéer är logiskt sammanhängande, vilket ingen av mina opponenter har förnekat, borde kritikerna ha koncentrerat sin eld på att kullkasta några grundläggande premisser, och då

¹ *Ekonomitjeskaja Zjizn*, den 3 december 1924.

² [I den antika grekiska mytologin var Themis en kvinnlig titan som personifierade gudomlig ordning och rättvisa. Hennes symbol är rättvisans vågskål.]

³ [Detta avsnitt lades till i den andra upplagan].

skulle alla slutsatser ha kollapsat av sig själva. Så går verklig kritik går till, en kritik som *besestrar opponenter* i stället för slår sig själv i bitar mot attackobjektet. Men för en *sådan* kritik krävs en liten sak som mina opponenter saknar: En egen genomtänkt motuppfattning om den sovjetiska ekonomin och en formell brytning med marxismen. Men de kan fortfarande inte ha en sådan motuppfattning, och detta är skälet. Alla mina kritiker, utan undantag, är eklektiker. De har börjat utvecklas bort från den revolutionära marxismen och leninismen, det vill säga i teorin har de börjat överge proletarietets klassiska ståndpunkter, men har fortfarande ingen aning om vart de kommer att hamna. Några kommer utan tvekan att återvända till leninismens etablerade ståndpunkter, andra kommer att fortsätta i sin nuvarande riktning. Den ideologiska gränsen för denna resa är en sovjetisk utgåva av *narodismen*.¹ Men många av dem kommer kanske att stanna halvvägs – vilket är ganska typiskt för intelligentsian – mellan de två stationerna som kallas ”proletariat” och ”småbourgeois”. Om de till slut hamnar i en balans mellan de två klasserna kommer mina kritiker aldrig kunna producera någon meningsfull och sammanhängande motuppfattning överhuvudtaget. Beträffande den konsekventa *narodismens* ståndpunkter är det knappast någon av mina kritiker som är kapabel att nu grundligt tänka igenom dem, övervinna den tid och det historiska rum som ännu inte avslutats, och sedan försvara den. Eftersom de är människor i en övergående konjunktur, både i politiken och i teorin, är de lika oförmögna att inta en konsekvent proletär eller en konsekvent småborgerlig ståndpunkt.

Därför hotas jag inte någon allvarlig kritik. Därför måste jag ta itu med en brokig samling av mina opponenter argument och inte med ett *system* av argument.

Jag ska börja med det som ytligt sett verkar vara det mest väsentliga invändningen, som kamrat Astrov ganska sent framförde mot mig, och som senare upprepades av kamrat Goldenberg och andra. De förebrår mig för att ha gjort ett grundläggande metodologiskt fel som består i att ställa hela den privata ekonomin mot den socialistiska sektorn, utan att uppdelat den senare i kapitalistiska element, småskalig lantbruksproduktion, fattiga bönder osv. Kamrat Astrov skriver:

Den ”grundläggande” utvecklingslagen för den socialistiska sektorn av ekonomin, som övervinner den privata ekonomin, visar sig vara densamma oavsett om man talar om relationerna mellan socialistiska element och småbönder, kapitalister, koncessionsinnehavarna och så vidare.²

Naturligtvis utmärks alla former av privatekonomi av att de inte är socialistiska. Man kan naturligtvis finna vissa allmänna principer som socialismen tillämpar på hela den privata ekonomin i allmänhet. Men den som på basis av dessa alltför allmänna principer frestas att konstruera ett mycket enkelt och skenbart harmoniskt system med två läger – socialismen å ena sidan, och allt annat å den andra – och söka en enda ”universell” lag för socialistisk ackumulation på privatekonomins bekostnad under övergångsperioden, löper risk att ägna sig åt i onödig ”förenkling”, och hans schema kommer att förbli en grov och politiskt skadlig ”förenkling”.³

. ... teorin om övergångsperioden måste i *grunden vara en* teori om ett tvåklassamhälle (arbetare och bönder). Där är här den måste börja ... ”*Socialism plus småskalig produktion*” måste här tjäna som den initiala abstraktionsnivån, varefter frågan om kapitalismen måste införas i analysen genom konkretisering.⁴

Detta är alltså invändningen. Låt oss först undanröja alla eventuella missförstånd. När jag ställer utvecklingstendenserna för den statliga ekonomin å ena sidan och den privata ekonomin å den andra mot varandra, handlar det om att undersöka *objektivt utformade relationer*, och inte

¹ Narodnikerna (populisterna) på 1860- och 1870-talen trodde att en unik rysk form av socialism kunde uppstå ur bykommunen, eller *mir*]

² *Bolsjevik*, nr 13 [1926], s. 9.

³ *Ibid*, s. 10.

⁴ *Ibid*, s. 11-12.

om *sovjetstatens ekonomiska politik* gentemot olika grupper av bönder, privatkapitalet osv. När kamrat Astrov talar om ”allmänna principer som socialismen tillämpar på hela den privata ekonomin i allmänhet”, talar han uppenbarligen inte bara om ett vetenskapligt förhållningssätt, inte bara om att undersöka det som existerar, utan också om ekonomisk politik. Att blanda ihop dessa saker skulle skapa förvirring.

I den allmänt teoretiska delen av min analys av den sovjetiska ekonomin tog jag inte på mig uppgiften att konkret undersöka de ömsesidiga relationerna mellan olika grupper av bönder och den socialistiska sektorn, eftersom detta är ämnet för min andra volym. I den första delen av min bok inskränker jag mig till att betona den grundläggande motsättningen mellan den växande socialistiska sektorn av ekonomin och hela den privata ekonomin, eftersom denna motsättning på regleringsområdet utvecklas som en konflikt mellan lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation och värdelagen, det vill säga längs kamplinjen mellan två system, av vilka det ena historiskt sett ersätter det andra: systemet med varuproduktion och systemet med planerad socialistisk produktion. Mellan *enkel varuproduktion*, som i vår ekonomi representeras av bönder, hantverkare och konsthantverkare som inte exploaterar andras arbete å ena sidan, och kapitalistisk produktion å andra sidan, finns det, för att använda ett zoologiskt begrepp, en artskillnad, men båda är ekonomier av samma släkte, det vill säga båda är *varuproduktion*. När man ställer *all varuproduktion* mot socialistiska utvecklingstendenser, är forskaren *tvungen* att abstrahera bort artskillnaderna *mellan* enkel varuproduktion och kapitalistisk produktion. Att inte undersöka utvecklingslagarna i vår ekonomi på detta plan är att kapitulera för småbourgeoisin på det teoretiska området.

Detta är den första punkten. Det andra och viktigaste beviset på riktigheten i min analysmetod är följande. Vem är vår *grundläggande* fiende och från vilket håll kommer det grundläggande hotet mot det sovjetiska systemet? Från världskapitalismen, naturligtvis. När jag ställer den socialistiska sektorn av vår ekonomi mot den privata ekonomin, då skall denna ses som värdelagens verksamhetsområde, där världsekonomin och världsmarknaden ingår som ett grundläggande element. Ju längre vårt system existerar och ju mer dess koppling till den globala arbetsdelningen växer, desto tydligare kommer det att bli för alla, även för människor med en provinsial horisont, att den grundläggande kampen mellan den socialistiska sektorn av vår ekonomi och det borgerliga systemet motsvarar kampen mot den globala kapitalistiska ekonomin, vilket måste återspeglas i alla våra relationer med den inhemska kapitalismen och den inhemska småproduktionen. Värdelagen är världsekonomin lag; den fungerar snedvridet i vårt system eller är delvis upphävd, inte för att vi i vårt land har hundra miljoner bönder, utan *trots* att de är så många och *tack vare* förekomsten av den socialistiska sektorn i vår ekonomi.

Kamrat Astrov tror att han kan slippa erkänna förekomsten av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen i vår ekonomi genom att göra teorin om övergångsperioden till en teori om ett tvåklassamhälle. Jag försäkras honom att om man börjar undersökningen denna utgångspunkt och samvetsgrant genomför den i den revolutionära marxismens och leninismens anda, utan att falla in i en nationell bondebegränsning, då kommer lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen oundvikligen att hinna ikapp forskaren, även om det bara är en lag som man kommit fram till genom en induktiv metod. Poängen är att forskaren inte kommer att studera relationerna mellan arbetare och bönder under proletariats diktatur i allmänhet, utan relationerna mellan dessa klasser i den konkreta sovjetiska ekonomin under den nuvarande perioden. Försök bara att vid en sådan undersökning undvika det faktum att det finns en differentiering bland bönderna, som för närvarande leder till en utveckling av produktivkrafterna i riktning mot skapande av *kulak*- och välbärgade gårdar, det vill säga inte på en socialistisk väg utan genom en antisovjetisk organisering av jordbruksarbetet, som går snabbare än uppriktandet av producentkooperativ på landsbygden (främst kollektivjordbruk). Försök bara att kringgå problemet med export, import och de grupper av bönder som exporterar; försök att

glömma sambandet mellan våra priser och de utländska; försök att kringgå problemet med varubrist, ackumulation och industrialisering *under nuvarande förhållanden, det vill säga* med de nuvarande relationerna mellan Sovjetunionens ekonomi och världsekonomin. Lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation är lagen om förhållandet mellan den socialistiska sektorn av vår ekonomi, inte bara till den privata ekonomin inom landet utan också hela världsekonomin. Att omvandla den till en teori om förhållandet mellan statsekonomin och bondeekonomin innebär att underordna hela problemet till en av dess delar. Att abstrahera bort världsmarknaden och vår grundläggande antagonist och koka ihop en teori om ett slutet arbetar- och bondesamhälle och dess ekonomi innebär att ersätta den marxistiska undersökningen av frågan med en Posjechonisk eller Glupovisk teori¹ om sovjetekonomin. Jag rekommenderar varmt kamrat Astrov, och mina andra opponenter som delar hans uppfattning, att skynda på och slutföra en sådan undersökning. Den skulle förmodligen leda till ett så skrattretande resultat att tre fjärdedelar av våra tvister skulle försvinna genom en ny faktor, nämligen förlöjligandet – som, enligt fransmännen, dödar.

Hela andra delen av kamrat Astrovs artikel, med rubriken ”Kamrat Preobrazjenskij's teori som rättfärdigandet av en politik som går ut på att expropriera bönderna”, är ett rättfärdigande av detta politiska förtal. Jag har inte för avsikt att besvara den politiska polemiken i denna bok, och därför förbigår denna poäng. Jag skulle bara vilja råda kamrat Astrov att studera arbetarrörelsens historia och se vilket namn den ger människor som försöker få småägarna att anamma socialismen, och hur sådana försök vanligtvis har slutat.²

Att sammanställa argumenten som framförts mot min bok, att räkna upp och analysera dem skulle vara tråkigt och meningslöst (i en dispyt av det *här slaget* kan man hitta på massor av sådana argument), och skulle dessutom bara uppmuntra min opponent att fortsätta denna verksamhet. Jag kommer därför begränsa min uppmärksamhet på endast två av dem. Enligt kamrat Astrovs mening glömmar jag, när jag redogör för konflikten mellan två principer, det vill säga mellan socialism och privatekonomi, (1) Lenins krav på att vi ska ta hänsyn till ”alla dessa fem [samhällseconomiska] formationer” som Lenin talar om i sin broschyr om naturaskatten³, och (2) det framgår inte klart av min bok vilken form som dominerar i vårt land. Jag kommer att ta itu med detta ”sammansatta” argument, inte för att för min opponent och hans kamrater framstå som dumma utan på grund av vikten av att karakterisera vårt system som helhet.

I sina artiklar i *Pravda* riktar kamrat Bucharin invändningar mot mig och förebrår mig att jag bara ser en konflikt men inte enheten i vårt ekonomiska system som helhet, som om enheten i vår ekonomi inte vore resultatet av en kamp, resultatet av proletariatets kamp, organiserat i som en stat, beväpnat med statsekonomin och stödd av de fattigaste bönderna, mot världsekonomin.⁴ Men kamrat Astrov, som uppenbarligen vill stödja kamrat Bucharin och betona systemets ”enhet”, rekommenderar mig att komma ihåg de fem samhällsformerna.

För det första upphörde Lenin *aldrig* att insistera på kampen mellan två principer i vårt system, och ibland gjorde han det på ett så tydligt sätt att det i dag skulle skrämman bort våra ”kommunistiska narodniker”. För det andra hindrar inte omnämmandet av fem socioekonomiska

¹ [Пошехонье (Posjechone) var en provinsstad i Jaroslavl oblast. Glupov var staden som förekommer i den satiriska romanen *Historien om en stad* av M.E. Saltykov-Sjtjedrin (som finns i svensk översättning). Preobrazjenskij antyder att en sådan teori skulle passa en provinsiell bonde eller en dåre.]

² Förhållandet mellan statsekonomin och bondeekonomin blir ur denna synvinkel alltmer en funktion av våra relationer med världskapitalismen, vilket naturligtvis inte utesluter utan snarare kräver att vi konkret analyserar förhållandet mellan arbetare och bönder i det sovjetiska systemet, med alla dess särdrag och speciella dynamik.

³ [Lenin, [Om naturaskatten](#), s 9]

⁴ Alla anklagelser som riktas mot mig om ”kolonier”, plundring av bönderna och så vidare är av samma typ som detta och syftar bara till att uppvigla bönderna mot det socialistiska uppbygget.

formationer som verkligen existerar i vår ekonomi att man analyserar dem utifrån kampen mellan två principer, det vill säga genom att klassificera dem enligt de grundläggande formerna av historisk existerande produktionsförhållanden. Här har vi två grundläggande länkar: för det första den socialistiska formen som är förbunden med större delen eller en del av den kooperativa periferin (i alla fall periferin av arbetarkooperativ¹), och sedan finns det varuproduktion, både enkel och kapitalistisk. Det är utifrån dessa de två grundläggande länkar som vi måste orientera oss för att karakterisera hela systemet, eftersom relationerna av statskapitalistisk typ och delvis också av kooperativ typ är mellanliggande relationer, som faller mellan dessa två grundläggande länkar. De är bindväven mellan två olika ekonomiska former. Man kan inte definiera systemet i termer av bindväven, som endast existerar därför att de två första länkarna samexisterar inom ett enda system, som två motstridiga principer. Man kan inte heller definiera systemet i termer av enbart en av sina grundläggande länkar. I vårt land kämpar den socialistiska principen och principen om varuproduktion mot varandra och samarbetar också på grundval av denna kamp. Därför föreslog jag för länge sedan att hela vårt system skulle kallas ett socialistiskt varusystem som befinner sig i ett övergångsstadium. Jag har inte hört ett enda övertygande argument mot en sådan karakterisering, förutom hänvisningar till att det är besvärligt med ett dubbelt begrepp. Men begreppets besvärlighet speglar hela vår ekonomis "besvärlighet". Med socialismens seger i Europa kommer den socialistiska principen att råda överallt från början, och för den typen av ekonomi kommer det förmodligen inte att finnas något behov av begreppet socialistisk varuekonomi. I alla fall har vårt system, sedan Lenin förkastade begreppet "statskapitalism" som en beskrivning av vår ekonomi som helhet, "rest inkognito". Det är dags att fatta något slags beslut. Men det finns inte mycket att hämta från mina opponenter: den sociala grunden för deras kritik är inte en av de "grundvalar" på vilka teorins blommor blommar.

När det gäller frågan om den förhärskande principen i vår ekonomi måste jag redan från början avbryta kamrat Astrovs försök att påtvinga mig ett erkännande av kapitalismen som den förhärskande principen – ett försök som bara upprätthåller den lysande utsikten att förlänga tvisten längs en redan väl upptrampad väg och på grundval av den "dominerande" moralen i vår polemik.

Kamrat Astrov vet naturligtvis att alla dessa hans knep är rent nonsens, eftersom de strider mot det grundläggande antagandena och slutsatserna i min bok, liksom på många ställen i själva texten. Men på grund av den hopplösa eklekticismen i hans åsikter, och hans avsaknad av en egen genomtänkt syn på vår ekonomi, som gör det omöjligt för honom att föra en polemik om de grundläggande punkter där det finns verkliga meningsskiljaktigheter, försöker han lägga till ett argument om att jag är pessimist, utan att inse att hans egna åsiktsfränder tidigare har kritiserat mig och fortfarande gör det, för överdriven optimism om den socialistiska planeringsprincipens möjliga roll i vår ekonomi. I vårt land pågår för närvarande en kamp i vårt land mellan två system, och det som styr kommer att vara det som segrar. I allmänhet kan man finna allvarliga motsägelser i mina kritikers argument. Var och en av dem vill "utmärka sig" i polemiken och samlar ihop sina "bitar" varhelst de än kan. Men eftersom ingen av dem har en sammanhängande, väl genomtänkt uppfattning, utan bara en allmän linje av "kommunistisk narodism", kommer de vid varje steg fram med helt motsägstridiga argument. Man skulle kunna skriva en hel artikel om motsägelserna i mina opponenter skriffter, om det inte vore för att en undersökningen av nya problem tvingar mig att skjuta upp denna inte särskilt produktiva uppgift till ett senare tillfälle. Till dem som i sin polemik med mig (utan att jag gett någon anledning till detta) har betonat den skadliga följderna av den "monopolistiska stagnationen" i vår statliga industri, vill jag påminna om den skada som den monopolistiska stagnationen har

¹ [Omnämmandet av arbetarkooperativ understryker kooperativens svaghet inom jordbruket.]

orsakat en viss del av vår press och den extraordinära fara som det innebär att sådana "författare" som mina opponenter utövar monopol på kritiken.

Låt mig nu övergå till kamrat Goldenberg. Jag har redan svarat på en av hans artiklar i nr 15-16 av *Bolsjevik* (31 augusti) och jag tänker inte upprepa vad jag sa i det svaret. Här vill jag ta itu med kamrat Goldenbergs artikel i nr 11 av *Bolsjevik*, under rubriken: "Frågor om ekonomisk politik", och med hans svar till mig som publicerades i nr 15-16 av *Bolsjevik*.

Till skillnad från de "föregående talarna" har kamrat Goldenbergs invändningar inte karaktären av grovt hopkokat politiskt förtal. Men även här är det uppenbart att argumenten staplas på varandra. I den första av de nämnda artiklarna finner vi t.ex. följande tanke om motsägelserna i hela min teoretiska konstruktion. Efter att ha redogjort för min uppfattning att en optimal utveckling av den statliga ekonomin för närvarande är omöjlig på grund av den privata ekonomins motstånd, och efter att ha påpekat att utvecklingen mot socialismen kommer att innebära en förstärkning av de socialistiska tendenserna och deras relativa vikt, och därmed att lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen närmar sig optimal tillämpning, drar min kritiker följande slutsats:

... med andra ord, ju starkare den socialistiska industrin utvecklas och ju närmare vi kommer socialismen, desto mindre likvärdigt blir vårt utbyte med jordbruket, desto tyngre kommer skatterna på landsbygden att bli och desto högre blir priserna på industriprodukter, för vad annat kan man mena med att närma sig det optimala i den ursprungliga socialistiska ackumulationen, som måste vara resultatet av en förändring av "styrkebalansen" till vår fördel?

Ju närmare vi kommer socialismen, desto mer tas i beslag, desto mer kommer att pumpas ut! Detta är uppenbarligen absurt, det är galet nonsens, men låt kamrat Preobrazjenskij försöka dra några andra slutsatser av sina egna ord.

Jag har uppehållit mig vid detta kamrat Goldenbergs "argument" för att visa varje ärlig läsare hur "invändningar" skrivs nuförtiden. Detta är en av följderna av polemiken mot kamrat Trotskij, som har förgiftat hela atmosfären och skapat en ansvarslöshet utan motstycke i polemiken i allmänhet och i den teoretiska polemiken i synnerhet. I grund och botten är kamrat Goldenbergs invändning ett ganska barnsligt missförstånd och en oförmåga att hantera inte bara dialektisk utan även elementär logik.

Varför talar jag om *ursprunglig* socialistisk ackumulation?

Därför att den föregår den verkliga socialistiska ackumulationen och förbereder elementen för den senare.

Hur kommer socialistisk ackumulation att skilja sig från ursprunglig socialistisk ackumulation?

Genom att den kommer att äga rum under förhållanden där den socialistiska sektorn av ekonomin har lagt en ny teknisk grundval för sig själv och utvecklat alla inneboende ekonomiska fördelar jämfört med kapitalismen. Omvänt sker den ursprungliga socialistiska ackumulationen på grundval av teknik på en lägre nivå än under kapitalismen och med en lägre kulturell nivå hos arbetarna i den statliga ekonomin.

Vad är lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen i detta sammanhang?

Det är lagen om att övervinna denna ekonomiska och tekniska efterblivenhet i den statliga ekonomin i jämförelse med den avancerade kapitalismen. För att övervinna eftersläpningen krävs för det första att det varje år ackumuleras materiella resurser för utvidgad reproduktion med statsekonomin egna resurser och från den privata ekonomin, inklusive bondeekonomin; och för det andra krävs sådana proportioner i fördelningen av arbetskraften inom statsekonomin som varje år kommer att reproducera den socialistiska sektorn i utvidgad skala baserad på bestämda utjämningar av proportionaliteten med den privata ekonomin.

Vad innebär en ökning av den optimala ackumulationen och utvidgningen av produktionen i den socialistiska sektorn *under varje enskilt år?*

En acceleration av hela processen, vilket innebär en förkortningen av den period under vilken lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation är verksam, vilken är ett resultat av vår socialistiska efterblivenhet.

Betyder inte detta att ju mer framgångsrikt lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation utvidgar sin verkan, desto mer undergräver den sin egen existens?

Det är helt korrekt, kamrat Goldenberg! Ju närmare vi kommer socialismen, desto mindre kommer att beslutas av staten efter en viss tid, eftersom ackumulation i den av statliga ekonomin kommer att växa på sin egen grundval, och därmed kommer utbytet att bli mer likvärdigt än det är idag.

Icke-ekvivalensen i utbytet med småskalig *individuell* produktion inom jordbruket kommer i framtiden framträda och växa på grundval av tillväxten av storskaligt socialistiskt och kooperativt jordbruk – *inte som ett resultat av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulation, utan på grund av den storskaliga produktionens allmänna ekonomiska överlägsenhet jämfört med småskalig produktion.*

Hela innebörden i min opponents argument kan sammanfattas i ett exempel som detta. Anta att kamrat Goldenberg befinner sig på en kongress för kommittéer som bekämpar analfabetism och säger: ”Kamrater, ert arbete bygger på något som är ’uppenbart absurt’. Om ni ökar analfabetismen skulle ni agera i strid med vår grundläggande uppgift. Men om ni minskar den, då förstör ni, med varje steg i den riktningen, själva grunden för era kommittéers existens”. Efter ett sådant tal skulle talaren förmodligen få genomgå en läkarundersökning för att fastställa hans mentala tillstånd. Men i en teoretisk debatt i en seriös tidskrift trycks liknande ”dumheter” utan att väcka några tvivel, och läsarnas blir förlöjligade som om de vore små barn.

I sitt svar i nr 15-16 av *Bolsjevik* återkommer kamrat Goldenberg vid ett tillfälle till det ”argument” som vi just analyserat, och framför några ytterligare idéer som vi kort ska ta upp.

Kamrat Goldenberg fortsätter att anklaga mig för att på ett grovt och abstrakt sätt ställa socialism mot kapitalism, och för att hävda att ”studiet av övergångsperioden måste bygga på en analys av en *abstrakt* övergångsperiod”. I själva verket säger jag ingenting om någon ”abstrakt övergångsperiod”; tvärtom undersöker jag den sovjetiska ekonomin, det vill säga en konkret ekonomi under en specifik period av dess utveckling, den period då den statliga ekonomin övervinner sin tekniska och ekonomiska efterblivenhet jämfört med den avancerade kapitalismen. Och lagen för denna period (bortsett från värdelagen, som har sina rötter i varuproduktionens villkor) är den lika konkreta lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, som utgör en generalisering av en massa konkreta fakta från vår ekonomis liv.

Omvänt är min huvudopponent, kamrat Bucharin, helt och hållet skyldig till den synd som kamrat Goldenberg tillskriver mig. Hans försök att ställa min uppfattning mot sin egen inskränker sig till en rad allmänna teser om värdelagens förvandling till en lag om proportionella arbetskostnader, medan de specifika dragen i vår ekonomis nuvarande period undgår hans analys. Jag tvivlar inte på att kamrat Goldenberg måste ha varit bedrövad över att konstatera detta när han läste kamrat Bucharins artiklar.

Därefter måste jag göra kamrat Goldenberg lite ledsen genom att påminna om att min första volym kommer att följas av en andra, där jag på basis av en stor mängd faktamaterial kommer att undersöka hur lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation uppträder inom statsekonomin, hur den verkar i skärningspunkten mellan statsekonomin och den privata ekonomin, och hur en allmän ekonomisk jämvikten tar form i vårt system och återspeglas i vår ekonomis

siffror för de senaste åren. Då kommer det att bli mycket svårare för mina opponenter att bekämpa min ståndpunkt än det är nu, när bara behöver hitta på argument ”av allmän karaktär”. Det jag hittills har presenterat är enbart en allmän teoretisk introduktion till den konkreta analysen av vår ekonomi, och inte alls en teori om en ”abstrakt övergångsperiod”, eftersom det inte finns något material för en sådan undersökning, eftersom vårt land är det enda landet som bygger socialismen och som inte är typiskt i sin ekonomiska struktur.

Kamrat Goldenbergs påstående att jag i min teoretiska inledning inte ger någon konkret analys av klassförhållandena i vårt land är formellt korrekt. Men jag har redan i mitt svar till kamrat Astrov påpekat att lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation i sin allmänna form är lagen om förhållandet mellan den socialistiska sektorn av vår ekonomi och hela varuproduktionen inom och utanför landet, precis som värdelagen, abstraherad från sina omvandlingar – t.ex. lagen om produktionspriset under kapitalismen – är lagen för all varuproduktion i allmänhet, och uppträder i den enkla varuproduktionen, oavsett om vi har att göra med produktion och utbyte som involverar medelbondeföretag eller de fattigaste av de fattiga. Att lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, omvandlad till en medveten norm för statens ekonomiska politik och betraktad ur nationalinkomstfördelningens synpunkt, måste manifesteras sig olika i statsekonomins relationer först med kulakekonomin, sedan med medelbönderna och slutligen med de fattiga bönderna, är helt uppenbart. Men jag avstår medvetet från att i den första delen av mitt arbete ägna mig åt konkreta studier av produktionsförhållandena mellan arbetarklassen och de olika skikten av bondebefolkningen (bortsett från enstaka anmärkningar) eller åt en analys av sovjetstatens ekonomiska politik. Det vore löjligt att resa invändningar mot som gäller kapitelindelningen i en viss bok till principiell nivå.

Men att polemiken mot mig förs över till detta plan har ännu en annan betydelse. Mina opponenter uppmanar mig ständigt med förslaget att jag ska uttala mig i frågan om vägen till producentkooperation i bondeekonomin och om lagligheten i denna process. Jag förstår mina opponenter brinnande önskan att få höra, även från sin opponent, om ett ämne som de själva har visat sig helt oförmögna att bearbeta teoretiskt. Men vore det inte mer lämpligt om de själva fick säga det första ordet? Sedan jag uppmanade mina kritiker att de i stället för att uttrycka sin ”tro” på denna process, skulle lägga fram åtminstone lite ”kunskap”, har inte ett enda teoretiskt arbete om detta tema registrerats på bokmarknaden. Och det är inte förvånande. Marx konstaterade en gång syrligt att ingen ännu har kommit på ett sätt att fånga fisk i vatten där den inte finns – vilket när det tillämpas på vårt ämne, innebär att det är omöjligt att tillhandhålla en teori om en process som ännu inte har börjat i någon större skala, och knappt har börjat alls.

Även om jag inte vill ge mig in i en dispyt med kamrat Goldenberg om frågor som rör ekonomisk politik, man jag vill här göra två påpekanden som avslöjar hans fullständiga kapitulation i frågor som har samband med vår teoretiska dispyt. Som brukligt är i sådana fall döljs kapitulationen genom svindleri och ges sken av att vara en offensiv.

Jag påvisade att kamrat Goldenberg hade missförstått den lag som jag formulerade,¹ och som säger att vår statsekonomi kan ackumulera fyra till fem miljarder rubel, enligt den planerade femårsplanen för ekonomin, endast tack vare den ursprungliga socialistiska ackumulationslagens verkan, eftersom vi har försäljningspriser som är mycket högre än de utländska, och därmed ett mycket mer ojämnt utbyte med jordbruket än vad som är fallet i utlandet. På detta svarar min kritiker: Men priserna ska ju trots allt sänkas, och priserna på industrivaror med 20 procent. Vilket eländigt svar! Och var har jag sagt att de skall höjas? Jag sade att de under hela denna ackumulationsperiod kommer att vara mycket högre än de utländska priserna – och det är sakens kärna. Vi ackumulerar endast på basis av kampen mot den världsomfattande värdelagen,

¹ Se *Bolsjevik*, nr 15-16, ”Ekonomiska noteringar”, s. 74.

även om storleken på icke-ekvivalensen gradvis minskar, vilket är målet för vår politik, och kan uppnås just genom ackumulation.

Nu till den andra frågan. Varför *måste* vi, till och med enligt den ganska minimalistiska femårsplan som utarbetats av den statliga planeringskommissionen [Gosplan], öka industrins fasta kapital under femårsperioden med 10,5 procent, det vill säga i en snabbare takt i förhållande till vår ynkliga mängd fast kapital än ökningen av detta kapital i kapitalistiska länder?

Just därför att ett sådant tempo, eller t o m ännu högre, dikteras för vår ekonomi av lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, som reglerar det ekonomiska livet, och dikteras i kampen mot världsomfattande värdelagen. Om den senare lagen hade fått verka fritt, skulle en sådan ackumulation, eftersom Europa redan är överindustrialiserat, vara ekonomiskt helt meningslös. Och omvänt, med tanke på den utvidgade reproduktionen i vår socialistiska sektor, är en sådan ackumulation den viktigaste förutsättningen för hela vårt systems självbevarande.

Hur är en sådan ackumulation möjlig?

Som jag påpekade för kamrat Goldenberg, [beror det på] förändringen i sammansättningen på landets konsumtionsbudget till följd av oktoberrevolutionen och avskaffandet av godsägar-klassen och storbourgeoisin. Men problemet med att anpassa den samhällseliga efterfrågan till produktionen, på grundval av nya ackumulationsproportioner och arbetsfördelning, kan i praktiken bara lösas genom en ekonomisk politik som *dikteras* av lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, som är lagen om systemets självbevarande, med tanke på våra nuvarande relationer till världskapitalismen. Om vårt land nu skulle bli borgerligt, skulle sådana ackumulationsförhållanden inte vara ekonomisk nödvändiga, och en utvidgning av utrikes-handeln skulle lösa många av de problem som vi nu bara kan lösa genom intensiv ackumulation och snabb industrialisering.

Slutligen är kamrat Goldenbergs uttalande att det inte finns något specifikt i lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation som är okänt av den borgerliga nationalekonomin, och i synnerhet att protektionism är välkänt för alla kapitalistiska länder, en verklig pärla. För det första förändrar den specifika karaktären hos vår ekonomi, när det gäller det sociala innehållet, den roll som spelas av olika institutioner, metoderna för ekonomisk politik och så vidare, som liknar det borgerliga systemet. För det andra, när det gäller just vår protektionism, för att inte tala om monopolet på utrikeshandeln, måste man vara riktigt blind för att inte inse och förstå följande saker. När ett ungt kapitalistiskt land inför skyddstullar, (1) fortsätter värdelagen att verka och reproducera jus kapitalistiska förhållanden inom landet, endast med en annorlunda relation mellan inhemskt och utländskt kapital; (2) protektionism hindrar inte utan underlättar ofta kapitalimporten till landet i fråga, tack vare den högre vinstnivån som råder där jämfört med länder med äldre kapitalistiska länder; (3) protektionism hindrar inte det berörda landet att ta upp utländska lån som, i den mån de används för produktiva ändamål, är ett sätt att öka kapitalet i den inhemska produktionen genom att utnyttja utländska resurser. I vårt land skyddar däremot protektionism och monopol på utrikeshandeln processen för utvidgad reproduktion *av socialistiska relationer*, det vill säga en ekonomi som befinner sig i ett tillstånd av dolt krig mot världskapitalismens ekonomi, en ekonomi som går in i den globala arbetsdelningen på ett sätt som är helt exceptionellt och utan motstycke i varuekonomins historia, det vill säga på basis av utrikeshandelsmonopolet, planerad export och, vilket är ännu viktigare, planerad import. Under sådana förhållanden kompenseras inte protektionismen av import av utländskt kapital, som inte har någon önskan att i stor skala flöda in i ett främmande ekonomiskt system, och därför är ackumulationsproblemet för oss helt annorlunda än för något ungt kapitalistiskt land i det förflutna eller nutiden. Att inte se skillnaderna här mellan socialistisk och kapitalistisk protektionism, mellan rollen för icke likvärdigt utbyte här och där, och så vidare, är detsamma som att

inte se skillnaden mellan det sovjetiska statssystemet och den borgerliga staten, bara för att det i båda fallen finns en klassdomstol, en milis, en armé, och så vidare.

Det som intresserar mig i Dzj. Nagijevs recension, som publicerades i *Ekonomitjjeskaja Zjizn* den 6 juni, är inte den skarpt fientliga tonen, eftersom jag inte förväntade mig något annat i vår tidnings recensionsspalter, utan snarare en betydande okunnighet som tidningens redaktörer har låtit passera i Nagijevs recension. Denna okunnighet gäller den mycket viktiga principfrågan om hur utvecklad socialism skiljer sig från fullständig kommunism, som kan ta recensentens okunnighet för att vara marxismens och leninismens officiella ståndpunkt i denna fråga. I min rapport till *Proletkult*¹ på temat ”Kulturens materiella grundval i det socialistiska samhället” finns följande passage: ”Med ett socialistiskt samhälle förstår jag ett samhälle där det fortfarande finns klasser – i varje fall två grundläggande klasser – å ena sidan arbetarklassen i den statliga socialistiska ekonomin, och å andra sidan den småborgerliga delen av befolkningen, som ekonomiskt redan är helt underordnad planekonomin, men som fortfarande existerar som en separat klass”. Om denna passage skriver recensenten: ”Det förefaller oss som om ett sådant barnsligt misstag inte skulle ha begåtts av någon student i en kurs vid en arbetarfakultet. Vi har kontrollerat nästan alla verk av Marx och Engels skrifter och det finns inte en enda där det inte sägs att det under socialismen och kommunismen inte kommer att finnas några klasser”.

Dzj. Nagijev slösade bort allt detta arbete med att kontrollera texter, för det finns saker som man inte så mycket måste leta efter i texter som i sitt eget huvud. Om en människa inte förstår (1) vad dialektik betyder i allmänhet (och förstår det ännu mindre ju *oftare* hon nämner det) och (2) vilken roll terminologin spelar för att beteckna det ena eller andra tillståndet i en dialektisk process, då kommer det inte att vara till någon nytta för en sådan människa att läsa Marx, Engels och Lenin tio gånger om, när det gäller att vill lösa något frågor som kräver kunskap om dessa två saker.

I ett utvecklat kommunistiskt samhällssystem kommer det varken att finnas klasser eller en stat. Detta ger inte upphov till några tvister eller missförstånd. Men i det kommunistiska samhällets första eller lägre fas, även om det inte kommer att finnas några klasser, även om alla produktionsmedel kommer att vara socialiserade, kvarstår fortfarande borgerliga rättigheter, och statens institution är ännu inte helt avskaffad. Om det senare skriver Lenin, i fullständig överensstämmelse med Marx på denna punkt (*Kritik av Gothaprogrammet*):

Staten dör bort eftersom det inte längre finns kapitalister, inte längre finns klasser och man därför inte längre kan *undertrycka* någon klass.

Men staten har ännu inte dött bort fullständigt, ty det återstår att skydda ”den borgerliga rätten”, som sanktionerar faktisk icke-jämlikhet. För statens fullständiga bortdöende krävs fullständig kommunism.²

Och lite längre fram skriver Lenin:

Därav följer, att inte endast den borgerliga rätten kvarstår en viss tid under kommunismen utan också t.o.m. den borgerliga staten – utan bourgeoisi!

Detta kan se ut som en paradox eller helt enkelt en dialektisk lek med ord, vilket marxismen ofta beskylls för av folk, som inte det ringaste ansträngt sig att studera dess utomordentligt djupa innehåll.

I själva verket visar oss livet vid varje steg rester av det gamla i det nya såväl i naturen som i samhället.³

¹ [*Proletkult* (Proletär kultur) var en organisation som grundades 1917 för att främja proletär kultur och konst.]

² Lenin, *Stat och revolution*, State Publishing House, s. 93. [[Stat och revolution](#)]

³ *Ibid.*, s. 97. [Samma]

Låt oss undersöka detta närmare. Vad är socialism, till skillnad från kommunism? På denna fråga svarar Lenin: ”Det som allmänt kallas socialism betecknades av Marx som det kommunistiska samhällets ’första’ eller lägre fas”.¹ Detta innebär att under den utvecklade socialismen har socialiseringen av produktionsmedlen genomförts fullt ut och klasserna har avskaffats, men det finns fortfarande rester av den borgerliga rätten och den borgerliga staten. Utvecklad socialism är därför underutvecklad kommunism. Hur förhåller det sig då med socialismens ”första eller lägre fas”? Kommer den att existera, eller kommer mänskligheten att hoppa direkt från kapitalism till utvecklad socialism, eftersom Dzj. Nagijev, efter att ha ”kontrollerat” texterna, inte kunde hitta något om detta ämne?

Om vi håller oss till marxismen och, om ni så vill, till sunt förnuft, och tillämpat samma historiska uppdelning av det socialistiska samhället i två faser som Marx och Lenin gör på det kommunistiska samhället, och erkänna att ”rester av det gamla som överlever i det nya möter oss i livet vid varje steg, i naturen såväl som i samhället”, anser jag att den utvecklade socialismen kommer att föregås av en underutvecklad socialism som kommer att innehålla ”rester av det gamla”, vilket framför allt måste omfatta den ännu inte fullbordade socialiseringen av produktionsmedlen, vilket kommer att innebära att rester av det småborgerliga produktionssättet och följaktligen förekomsten av två klasser, arbetare och bönder, även om den förra har en enorm övervikt. Ingen kan förneka att en sådan utvecklingsfas från kapitalism till kommunism är oundviklig.

Men vad ska det kallas? Kan vi kalla det socialism?

Det kan vi utan tvekan, eftersom socialismen är det *dominerande* produktionssättet i ett sådant system. Annars skulle vi inte ha rätt att använda termen ”kapitalism” om dagens Storbritannien, Tyskland, Amerika och så vidare, eftersom vi överallt i dessa länder har mycket betydande rester av det småborgerliga produktionssättet, och ren kapitalism existerar bara i Marx’ *Kapitalet*.²

Jag inledde min rapport med att försöka definiera exakt vilken betydelse jag tillskriver begreppet ”socialism”: ”Alla frågor som rör det socialistiska samhället är ytterst svåra att undersöka konkret om vi inte i förväg är överens om vilken period, vilket utvecklingsstadium av det socialistiska samhället som avses”.³ Och av detta skäl varnade jag redan från början mina åhörare för att jag i min rapport ”kommer att förstå ett socialistiskt samhälle som ett samhälle där det [fortfarande finns] ... småborgerliga skikt av befolkningen, som i ekonomiskt hänseende redan helt underordnade planekonomin ...”.

Men när Dzj. Nagijev han hörde mig tala om en småborgerlig klass i det socialistiska samhället, drog han slutsatsen att jag varken ställde ”en paradox eller ett dialektiskt tankespel” utan helt enkelt gjorde ett ”barnsligt misstag”, och på grund av avsaknaden av dialektiska spel i hans eget sinne åtog han sig, som student, att hitta referenser i våra lärares texter. Tydligen var de senare tvungna att lämna spår av alla sanningar i sina verk, även de som är så enkla som ”två gånger två är fyra”, särskilt för läsare som Dzj. Nagijev.

Dessutom gjorde han ett dåligt jobb med sin sökning efter referenser. Han kunde ha hittat dessa ord som är relevanta för den fråga som intresserar honom, i ett brev från Engels till C. Schmidt: ”Alla som deltog i diskussionen tycks ha fått för sig att ’det socialistiska samhället’ inte är

¹ Ibid., s. 96. [Samma]

² Det är en annan fråga om socialismen i detta skede kan betraktas som ”det kommunistiska samhällets första fas” eller om denna fas kommer att inledas först efter det att socialiseringen av alla produktionsmedel har fullbordats. Med andra ord, från och med vilket ögonblick börjar dessa två uttryck betyda samma sak? Detta är en diskutabel punkt, men en rent terminologisk sådan.

³ J. Preobrazjenskij, ”Om den materiella grunden för kultur i det socialistiska samhället”, s. 14. *Proletkult* Förlag. [Eng. översättning finns i vol. III av *The Preobrazhensky Papers*]

någonting som skall genomgå en utveckling med många stora förändringar: man föreställer sig i stället att man skall kunna få denna samhällsform färdig i ett slag – därefter skall tydligen inga förändringar vara tänkbara ...”¹

Men om fullständig socialisering och avsaknad av klasser är den *yttersta gränsen* för det socialistiska samhällets utveckling, så att själva begreppet ”socialism” faller bort, då måste det omvänt i det socialistiska samhället finnas rester av det gamla från den föregående perioden, bortom vilka det kan utvecklas. Och bland sådana rester innefattar den ofullständiga socialiseringen av produktionsmedlen, rester av småborgerliga skikt i befolkningen och en mer betydande roll för staten än under den utvecklade socialismen.

Det som Dzj. Nagijev kallar mitt ”barnsliga misstag”, som ”inte skulle ha begåtts av någon student i en kurs vid en arbetarfakultet” är en produkt av den marxistiska tillämpningen av ordet ”socialism”, medan hans fullständigt värdelösa recension avslöjar, om inte okunnighet, så åtminstone en svag, studentförståelse av marxismen.

Det är i händerna på sådana marxistiska experter, eller recensenter som vill behaga sådana människor, som de flesta av våra tidskrifters recensionsavdelningar har överförts. Dessa människor skriver lovprisande recensioner av pamfletter och böcker som ofta är tråkiga och tomma, förutsatt att författarna till dessa verk innehar ansvarsfulla positioner, de öser beröm över varandra i sina recensioner, och de betraktar vetenskapligt oärlig kritik som politisk dygd när de behandlar böcker som min.

För det intellektuella livet vår klass och vårt parti, och för alla framsteg på det teoretiska området, utgör ett sådant tillstånd en mycket allvarlig fara.

Ytterligare några ord om arbetar- och bondeblocket, som alla mina opponenter utan undantag anklagar mig för att ha planer på. Jag har alltid kämpat, jag kämpar och jag kommer att fortsätta att kämpa för Lenins uppfattning, den bolsjevikiska uppfattningen, om blocket och *smytjkan* [”alliansen” el. ”bandet”], så som den framställs i vårt program och i Lenins artiklar och tal. När jag idag åter läser om både vårt program och alla de avsnitt hos Lenin som rör denna fråga, kan jag inte finna den minsta principiella skillnad mellan mina åsikter och dessa dokument, inte ens beträffande detaljer. Lenin lärde oss att vi i varje ögonblick måste kunna förstå vad som är *mest karakteristiskt* i en föränderlig situation och att gripa tag i kedjans avgörande länk. Under den NEP-perioden ansåg han varuutbytet med landsbygden var denna avgörande länk. Partiet grep tag i denna länk och gjorde en mycket för att få igång en statlig och kooperativ handelsapparat, och nu står den inför problemen med industriell underproduktion och stigande detaljhandelspriser. Att kämpa mot detta gissel, kämpa mot hotet mot *smytjkan* på detta område, innebär att kämpa för en snabbare industrialiseringstakt. Kampen för att påskynda industrialiseringsprocessen innebär att kämpa för snabbare ackumulation i industrin. Därav slutsatsen: de som först påpekade faran med industriell underackumulation var de första som tänkte igenom frågan om arbetar- och bondeblockets öde under nya skedet i vårt socialistiska uppbygge. En revidering av leninismen i riktning mot ”kommunistisk narodism” kommer inte att öka varutillgången på landsbygden eller sänka detaljpriserna, utan den mån den återspeglas i den ekonomiska politiken förlänger den bara den nuvarande perioden av underproduktion. Omvänt innebär en i rättan tid framställd uppmaning att gripa tag i denna länk, länken till en snabbare socialistisk ackumulation, att Lenins verkliga föreskrifter uppfylls i både teorin och praktiken. Livet kommer att mycket snart att visa vem som har rätt i vår dispyt. Jag är djupt övertygad om att de bästa av mina opponenter, bland vilka jag främst räknar kamrat Bucharin, kommer att få många tillfällen att rodna över det de har skrivit mot min bok.

¹ Brev, övers. Adoratskij, s. 274-5. [Brev [Från Engels till C. Schmidt, London den 5 augusti 1890](#)]

Vad är den grundläggande felet eller så att säga arvsynen hos mina yngre kritiker, och vilket är misstaget hos de gamla bolsjeviker som uppmuntrar dem, när det gäller förståelsen av Lenins syn på frågan om de ömsesidiga relationerna mellan proletariatet och bönderna? Det är att ungdomarna på fullt allvar ser de taktiska sidorna av Lenins åsikter som det leninistiska programmet i bondefrågan, medan de programmatiska och allmänna formuleringarna som konjunkturella och taktiska paroller som sammanhänger med krigskommunismens omständigheter. Misstaget hos de äldre, som mycket väl känner till Lenins ståndpunkt från hela hans verksamhet, som började med kampen mot narodnikerna under 1890-talet och slutade med kampen mot socialistrevolutionärerna och mensjeviker under och efter februari- och oktoberrevolutionerna, består i att de inte ta hänsyn till den verkliga faran av att i ett bondeland utbilda en yngre generation som ideologiskt är en korsning mellan bolsjeviker och socialistrevolutionärer.

Läs om *allt* som Lenin skrev om denna fråga. Framför er står en proletär revolutionär som försöker styra proletariatets diktaturens genom rev och undervattenshinder i världskapitalismens stormiga ocean och i den småborgerliga spontanitetens böljande inlandshav. Han är inte rädd för att göra stora eftergifter till bönderna, för att undvika att splittra arbetar- och bondeblocket, men han känner gränserna för dessa eftergifter. Dessa gränser dikteras av målet i sig, som är att bevara proletariatets diktatur. Men mina unga kritiker ser naivt nog eftergifterna som målet, och bygger sin förståelse av leninismens principiella och programmatiska aspekt på det nuvarande statiska förhållandet mellan klasskrafterna i ett enskilt land snarare än på klasskampens dynamik under hela den epok då konflikten mellan kommunism och kapitalism pågår över hela världen. Därmed snubblar de så att säga mot en slavofil¹ och nationellt begränsad tolkning av leninismen, i motsättning till dess internationella och klassmässiga karaktär. Det nödvändigt att kämpa hårt mot en sådan avvikelse, en sådan revision av leninismen, som återspeglar trycket på proletariatet från de 22 miljonerna bondehushåll i vårt land. Det är en sak att göra nödvändiga eftergifter till medelbönderna på det ekonomiska området och i fråga om det socialistiska uppbygget, som nämns i vårt partiprogram; det är en annan sak att göra är eftergifter som inkräktar på vårt eget, oförytterliga klassområde, eftergifter på den leninistiska teorins område, vilka endast kan underlätta och rättfärdiga den typ av eftergifter och manövrer på den ekonomiska politikens område som Lenin själv betraktade som oförenliga med det grundläggande målet för vår kamp.

Avslutningsvis vill jag säga några ord till dem som anser att min analys av den sovjetiska ekonomin är grundlöst optimistisk. Medan kamrat Astrov, som vi har sett, konstruerar en variant som sätter mig på de anklagades bänk "under pessimismens tecken", har mina kritiker mycket oftare anklagat mig för det motsatta, och de har gjort detta ärligt, utan något avsikt att politiskt misskreditera mig. På dessa invändningar kan jag kortfattat svara med följande iakttagelse. I mitt arbete försöker jag ge en teoretisk analys av utvecklingen av det sovjetiska ekonomiska systemet. Denna utveckling är möjlig endast under en enda omständighet: att den statliga sektorn inom landet utvecklas snabbare än den privata ekonomin och, naturligtvis, att vi inte kvävs utifrån av världsimperialismen. Ur dagens synvinkel kan min analys verka alltför optimistisk, men det är en annan sak om vi betraktar *utvecklingen under en hel period*. Om vår statsekonomi utvecklas tillräckligt snabbt på basis av sina inneboende tendenser, då kommer utvecklingen att gå i riktning mot en omvandling av den sovjetiska ekonomin i princip på det sätt som jag har beskrivit i min bok. Jag försöker ge en teori om vår utveckling mot socialism. Därmed avstår jag från att ge en teori om en annan variant, det vill säga en teori om vår upplösning i varuekonomin, som är en teori om vårt systems undergång. Någon samhälls-

¹ [Under 1800-talet betonade slavofilerna, som omfattade både konservativa och progressiva, de unika värden som kom till uttryck i den ryska historien och i böndernas gemensamma liv, samt behovet av att skydda dessa värden mot den västerländska liberala civilisationens kommersialism, materialism och individualism.]

vetenskap som "betraktar gott och ont med likgiltighet" finns inte. Allra minst är marxismen och leninismen sådana vetenskaper, eftersom de i sista hand bara utgör en vägledning till handling för det revolutionära proletariatet.